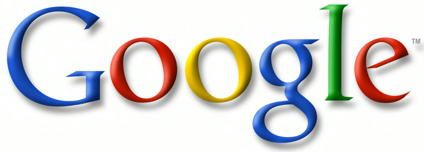

ИСТОРИЈА БУГАРИЗМА

НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ,

НАРОДНОСТ И ЈЕЗИК МАКЕДОНАЦА.

НАПИСАО

Стева J. Радосављевић — Един

(ЦЕНА ЈЕ ЧЕТИРИ ДИНАРА)

У БЕОГРАДУ
ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1890.

ПРЕГЛЕД

ИСТОРИЈА БУГАРИЗМА

НА

БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ.

Народност и језик Македонаца.

Да почнем, како се некада почињало. —

Био старац и баба, па су живели лепо. Миловали су се па у том и остарели. Кад једном дође смрт, па им први пут куцну на врата и рече: „спремајте се“, а они се згленуше.

— Куку старче, па ми деце, ми потомства немамо.

— Јесте бако, јест бога ми тако је — рече јој изненађени старац.

Шта ћемо сад? —

И обрни и осврни, и договорише се да их граде од блага. Али како? Што старац начини бака поквари — није, вели, тако. Што бака направи старац поквари — е није ни тако, вели он. И док су се кошкали, смрт дође и по други и по трећи пут.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Сад нема више никога. Ветрови давно прелазе преко усамљених гробова њихових, лелујајући траву и коров час тамо час амо, а други, бољи свет, давно седи на њиховим опустелим праговима и њиха на рукама здраво, весело и чило потомство.

Толико као предговор.

Бугарска вековна навала на запад и југ.

Бугарима се по нешто мора дати и за право. Што год ми напустимо, у праву су да узму себи; коју год кућу и земљу оставимо пусту, у праву су да се уселе. Данас сутра да напустимо, рецимо, округ пиротски, врањски, црноречки и још који, они ће одмах поћи за нама и удариће свој колац. Јесу ли за то криви? Недајмо своје, и онда ће се они вратити у своје природне границе. Али до год ми одступамо, немамо права да се вајкамо, што Бугари за нама иду. Ми смо некада имали у рукама судбину свију балканских Словена, па кад се нисмо умели користити, дошло је ево време да се користи други а ми да гледамо. Ми смо од Шоплука и Македоније одступили колико нагоњени околностима, толико и драговољно, није чудо, што је празна места посео бугаризам.

Од прве појаве Бугара на Балкану па кроза све векове до данас ми видимо, да се је како политички, тако и домаћи живот њихов у свима својим многобројним формама кретао по стрели од истока ка западу. У Црном Мору имају и имађаху они

таке сигурне границе, да су се безбрижно могли у сва времена бацати на југ и запад, освајајући и покоравајући. Не мању безбедност имађаху и на северу, у реци Дунаву. Осигурани тако с леђа, имајући на северу и истоку тако тврде опорне стене, Бугари су се свом силом упутили на југ и на запад. Да су и хтели куда на коју другу страну, њима су на путу стајали сами елементи. Нити могадијаху шта освајати на Црном Мору, нити на Дунаву или преко њега. Хтели не хтели они су морали к'нама, и ишли су.

У правцу од истока ка југу и западу ми видимо да се кретао живот њихове нове државе кроза све векове. Туда се креће и данас, јер нема куд на другу страну. Што год ми напустимо, они заузимљу. И не само да заузимљу што напуштамо, него нас и силом потискују, само ако маломало олабавимо. Они су по сили свог положаја у сва времена наши верни пратиоци. У место да смо за ову природну навалу зпали израније, па да смо јој се узпротивили за времена, кад смо у својим рукама држали судбину свију балканских Словена, ми смо радили обратно, и сами тако рећи за косе привукли опасност у кућу, потпомажући бугаризам на свима линијама и на самоме рођеном свом земљишту. Што је сад он отео мах па нам пркоси на нашим рођеним праговима, што прети да пође и даље, освајајући стопу по стопу, криви смо опет ми сами. Ми смо Македонију Бугарима сами тутнули у шаке. За своје претке ми можемо рећи да су били јунаци, али не

и мудраци, и ако више од неколико тупета имамо које са мудрости њихове славимо. Ми им од свега срца опраштамо, и морамо им опростити, пошто и сами нисмо бољи. Можете говорити колико хоћете да бугарштина наваљује елементарном снагом на нас, да управ и нема куд него на нас, опет ми гледамо све друго пре, него да им се живо и свим силама ставимо на супрот. Све нешто удешавамо, све нешто мудрујемо, све експериментишемо, подижемо и кваримо, све се колебамо да пођемо, али не полазимо. Ни с места се помакли нисмо. Још оци наших очева имали су пословицу: дижи синко руке од орача који око рала вазда куцка и оправља; дижи руке од свирача, који вазда удешава; прођи се радника, који при јелу премизгива и т. д. Који ваља, он одмах мушки почиње с радом без увода. Тако и ми вазда куцкамо, вазда нешто оправљамо, вазда удешавамо, али се на мушки рад још одважили нисмо.

Као авангарда бугарштине служи им њихова нова књижевност. Мора им се признати, да су у том врло ревносни. Не питају они, да ли је све што сусрећу чисто бугарски, и да ли се то с овим или с оним правилом грамтичким или синтактичким слаже; све они купе, присвајају, прерађују и као своје на свет издају. Под пасловом. „Български народни умотворения“ упознавају они свет са македонским приповеткама, пословицама и гаткама, и свет као свет, кад види да нико ништа противу тог нема па ни Срби, узимају их онако, како им бугарски „кни-

жовници" пружају и веле заједно с њима, да ја то све доиста бугарско.

И овде, као и у свачему другом, показује се не одољива навала бугарштине ка југу и западу. Не само да се је њихова освојачка струја носила од памтивека од истока на овамо, к нама; не само што су Бугари на рачун српско словенских племена озидали себи државну зграду некад и сад, него ево видимо, да и у самом државном биту они се развијају са гранама и лишћем према нами, имајући чврста корена на истоку и се веру, покрај Мора и Дунава. Корен остаје корен, може само да сиђе дубље и да се учврсти јаче, а грање према нами ракља се све више и више, лишће опада и расти, круна постаје све гушћа и бујнија. И у духовном животу, дакле, бугарштина се нама на сусрет креће. Она не иде у Тозлук, Добручу и т. д. да тамо скупља «народни умотворения" и да их на свет издаје; она ни језик свој не дотерује према говору источном, правом бугарском, — јер то би био назадак — не, она иде и са књижевношћу и са језиком све ближе к нама, дотерујући и једно и друго према формама српско словенскога идијома, који се слуша у Шоплуку и Македонији. Натуралишући се у овим новим пределима и изједначавајући се са приновљеним племенима, они с тим задобивају грађанско право и, тако рећи, преко ноћ освајају земљиште за земљиштем. Ко новију националну књижевност бугарску зна, ко зна, како се новији бугарски језик ствара на основима наречија шопског и македонског, он ће нас врло лако

разумети и увидиће, да је навала бугарштине према нама прешла у прави морски наплив и превалила далек преко нормалних обала; увидиће да се о наше источне границе бије јака бугарска бујица.

А куд се *наш* укупан живот креће? Ко отвори очи видиће, да смо се ми са укупним својим животом кретали и крећемо по истом правцу од истока ка западу, али на грдну своју штету; ми видимо да смо кроза све старије и новије векове, па чак и до дан дањи, испред бугарштине узмицали, остављајући им мало по мало сва своја племена на истоку да поробе; ми видимо да се и у самом језику и ногама и рукама бранимо од идиома источног и јужног (шопског и македонског) па, презирући чак и језик својих негдашњих царева и краљева, којим су писане повеље и друге грамоте, и који је био и остао језик данашњих Македонаца, ми смо се од својих источних племена сами отуђили. Наш данашњи језик резултат је дуговековног отуђивања, и струја, која нас носи све више к западу, отуђује нас све то више од племена и предела, где је српска моћ дошла до врхунца, и где је наша слава можда не за свагда закопана. Правац, којим се српски језик и цео српски бит развија јесте и дан дањи управљен на запад, отуђујући се од истока.

Како видимо, правци у развијћу српскога и бугарскога живља једни су и исти, али нису исти резултати. Док ми испред бугарштине узмићемо, донде ова задобива све више земљишта а ми све више губимо. Бугари узастопце иду за нама.

Кад нисмо умели ми, да се са својим источним и јужним племенима изједначимо, онда ево уму Бугари. До пола их привлаче на се, од пола им падају сами у загрљај, и асимилација се врши неприметно. Ми не умедосмо да македонске и шопске умотворине скупимо, штампамо и као српско словенске на свет да издамо, ширећи их по Шоплуку и Македонији макар и за бадава; ми не умедосмо да пишемо опште разумљиве историјице за народ, наречијем српско македонским, који ће овим племенима показати, да је њихова и наша историја једна и иста у данима њихове и наше славе; да су владаоци исти, светиње исте, задужбине и њихове и наше, да смо ми и по говору, и по обичајима, и по физиономији, и по историји и по свему осталом једни и исти; ми не могадијасмо да штампамо песме о Краљевићу Марку и другим српско македонским јунацима па дати том народу да види, да су они нераздвојни делови српскога народа и српске историје; ми све то нисмо умели па не умемо ни данас, него смо пустили Бугаре да нам по запарложеној српској њиви сеју бугарштину. И они сеју ревносно; они успевају врло лепо, и ако немају ни једно од горелечених преимуштва, које имамо ми.

Не ћемо рећи да је доцкан, али ће у брзо бити ако не скренемо одмах на бољи пут. Ми се морамо целим фронтом окренути на исток и озбиљно почети са сузбијањем бугаризма. Окренути дуговековну струју, која је текла к западу, обратно, да потече к истоку, истина је мучан посао, али посао који се мора једном

почети. Ма колико нам изгледало да смо се задоцнили, ипак нас ништа несме застрашити да не пођемо напред. Путеве треба истина топрв крчити, и тај је посао мучан; прокрчене путеве треба осветљавати, што је такођер скопчано с тешкоћама, али што бити мора, мора. То је цељ и овога рада, поред дојакошњих радова других писаца.

Да нам се не би пребацила пристрасност, ми ћемо се у својим разлагањима служити искључно материјалом, који су скупили и на свет издали бугарски „книжовници“, не питајући, да ли је све савесно записано.

Долазак словенских племена на Балкан и њихов размештај.

Да пођемо редом хронолошким, узевши ствар најпре с гледишта историјског. —

Мисли се, да је насељавање балканскога полуострва Словенима почело далеко пре, него ли је историја стигла да забележи долазак Срба и Бугара. Да ли је овако мишљење правилно, види ћемо доцније, за сада га ми усвајамо и ако има многих који тврде, да су се Словени на Балкану први пут јавили баш онда, кад их је летописац онога времена приметио и забележио. Ово друго мишљење много је комотније, јер искључује свако даље лупање главе, али се у то може заљубити само онај, који воли да дели историју на шеме, и то по са свим добро познатим догађајима без дубљега проницавања у ствар.

Овако бисмо мислили и ми, да је којом срећом историја словенска онога времена више позната. Ту се не би смело шта приговорити, као што не би било ништа допунити, јер што је добро описано и до наших дана добро очувано, то се на ново прекрајати не би смело, а да се историји не нанесе уштрб. Али баш за то, што је она за нас од VI. столећа па на ниже изгубљена, држимо, да то не може бити никакав доказ, да на Балкану словенских племена није било много раније. Историја је само онда и у оном меродавна, кад је добро позната, не и онда кад је нигде нема. Ми ћемо навести поуздане знаке које говоре, да нас је на овом трополу било ра није, него што нас историја памти и описује. Мало ћемо се истина око тога морати позабавити, али за то ће нам закључци бити правилнији, како нам се не би пребацити могло, да смо на погрешном основу стали, одакле би, наравно, сво даље извођење морало такођер погрешно бити. — —

Године 527 после Христа словенски Анти прелазе Дунав и робе Тракију, а већ 531. Јустинијан поставља храброга Анта Хвалибуда за војводу са задаћом, да сузбија даљи прелазак Словена на Балкан.

За сада нам не треба ништа више да знамо. И ако нам размак од три године, које су протекле између преласка словенских Анта преко Дунава и назначења Хвалибуда за војводу, изгледа сувише кратак да, прво, Анти поробе Тракију, друго, да се Јустинијан помири са новим стањем ствари и да

наименује чак и једнога дошљака за свога војводу, ипак ћемо то оставити на страну и запитати се: противу којих је то Словена имао Хвалибуд да се бори, и чији прелазак је имао да сузбија? Своје рођене Анте сигурно није сузбијати хтео, јер би то већ и не могуће било, пошто је њихов прелазак био свршен чин, али је могао сузбијати некога другог, и ми мислимо да су ти „други“ били Словени Дакије. Да је ово мишлење правилно сведочи то, што су године 562. Авари, победив Анте на Дњепру и стигнув до Дунава, затекли Дакију скроз Словенима насељену. Не могуће је узети да су се ови овде населили тек сад, између 527. и 562. године, пошто то не би одговарало околностима онога времена.

Од куд у Дакији Словена? Одакле су дошли и од када су ту? То су питања веома важна.

Као што се из назначења Хвалибуда за војводу године 531. даје закључити, да су Анти морали много пре историјске године 527. Тракију походити тако из овога видимо, да је Дакија морала бити Словенима насељена много пре, него што су их пронашли Авари и историја. Најзад и саме околности тврде, да другојаче није могло бити, јер у она времена око Дакије живљаху само Словени.

Насељавање једне тако простране земље не бива преко ноћ. Затећи године 562. Дакију већ сасвим словенску, значи, да су морали проћи дуга столећа, док је до тога у оном времену дошло. Почетак се је морао датирати давно пре Христа, пошто

је не могуће веровати, да при оноликој огромности Словенства около Дакије ова остане све до VI. века пуста. А Словенство је било и густо, што сведочи њихова сеоба, и тај факт још нас више утврђује да верујемо, да је оно сишло у Дакију много пре познате југо словенске историје.

А зар није могуће, да је Дакију населило какво племе са Балкана, које је прешло отуд из Мале Азије? Пре свега, кад би то било истина, знала би за то историја класичких земаља, јер је она највише и најбоље позната. Напротив, она о том не говори ништа. Не могуће је мислити, да је кретање народа из Мале Азије преко мореуза у прехисторијском добу дотерало тако далеко, да је поплавило Балкан и да је населило чак и Дакију, јер би то претпостављало пренасељеност Балкана и искључило би сваку могућност доцнијега насељавања Словена на њему. Баш за то, што Балкан добро насељен није био, омогућило је, да га доцније населе Словени.

Осим ове струје кретања народа из Мале Азије к северу постојала је и друга, која је долазила правце од истока, и која је у историји позната под именом сеобе народа. Најзад је постојала и једна трећа струја, која је долазила са севера и ишла на југ, у Дакију и Балкан, и та је била струја словенска. Она је добила југозападни правац тек услед навале народâ са истока. Ова последња, словенска, и она прва, из Мале Азије, најстарије су струје, а она са истока стигла је много доцније и надошла

је бујицом. За то и јест у историји позната под именом сеобе народа, и она је први пут прекипула мирну комуникацију севера са југом.

Кад је римски цар Трајан покорио сав Балкан па завојевао и Дакију (около године 105. после Христа), онда је постојала само словенска струја са севера, која је своје словенске масе лагано спуштала на југ, и опа је још тада, а и много раније, населила Дакију Словенима са Карпата и из Бојке. Она племена, за која историја вели да их је Трајан пресељавао из Дакије на Балкан, беху по свој прилици словенска, и нама се чини, да је управ Трајан био први, који је већим масама словенским отворио врата балканског полуострва. Садањи Шопови (негдашњи Sapey-и) и Пијанци (негдашњи Пеони, Пјеjанци, Пјевачи) дотирају свој бит на Балкану још одо тих трајанових времена, и могу да послуже као живи докази овоме, што тврдимо.[1]) Пославенити их није могао нико, него су од искони били Словени, и то на Балкану од свију најстарији. Пут, по ком су дошли, био је по свој прилици Трајанов мост код Праова (близу Неготине) а прва постојбина њихова тамо, где је и наша била. *Они су с нама били један и исти народ.*

И тако на Балкану почели су се сусретати две струје народа: једна с југа, друга, како видимо, са севера. Пошто је ова, северна струја, била јача,

[1]) Код Шопова и Пијанаца сачувало се до дан дањи имена Трајан и Трајко, и њиме се и данас њихова деца крсте. Осим тога сачувале се и неке легендарне скаске о цару Трајану у простом Шопском пароду.

то је наравно и даље отишла, сузбијајући прву, и ми је видимо да доиста прелази Дунав и упућује се на југ.

Ваљало би сазнати карактер кретања јужпе струје — оне, која је кретала народе из Белучистана (и даље,) преко Арабистана, Персије и Мале Азије на овамо, на запад и, преко мореуза, на Балкан — па онда да можемо сазнати стање насељености балканског полуострва.

У опште сва кретања тих народа ишла су поред обала морских, остављајући унуграшност сасвим не дарнуту. Тако, простирући се из Мале Азије на запад, народи су се држали искључиво обала морских, и населили су Средиземно Море с обе сгране чак до Гибралтара А море, оно им је служило као нека велика пијаца, велико тржиште. Исто је тако било и са кретањем на Балкану. Кекроп, Кадмеј, Данај, Пелопс и други, заустављаху се све само около обала морских, а у Тесалији им већ живљаху људи са по једним оком на челу. У опште — да се ова за нас споредна ствар не би дуго објасњавала — и по самој природи људској народи су радије остајали на обалама, где им је свет био отворен, него што су се тискали унутра, у непонзате и дивље горе и гудуре, где су од света били оцепљени. Тако је дошло, да је и Балкан добио с поља тврду љуску, а у срцу ровито језгро.

Међу тим северна словенска струја, она није имала мора, него се је кретала по копну и у збијеним гомилама. Струју са југа осећала је она мало

јаче само на боковимâ, али пред собом је имала чиста поља. Наравно је, да је прелазак преко Дунава и попуњавање празнине у срцу Балкана било нешто сасвим природно.

Попуњавање то, као што рекосмо, отпочео је Трајан, главни пут био је преко његовога моста код Праова на Дунаву, а насељавање је ишло поглавито кроз средину полуострва, преко данашњега Шоплука, Старе Србије, Македоније и Тесалије до у Пелопонез. Према том цео овај словенски појас до Солуна и Пелопонеза састављен је био од племена једнога народа, који је сишао са трансилванских Алпи, Карпата и Бојке, где је и српска првобитна постојбина била. *Исток балкански насељавало је друго племе словенско — Анти.* Анти су живели са свим на истоку, около Дњестра и Дњепра, и преко њихових глава није могло ни једно друго племе словенско прећи и отети првенство на источној половини Балкана. *Анти и само Анти могаху населити овај део.*

Силазећи све више на југ, заузев најпре простор између Мораве и Осме, струја српско словенска удараше све више и јаче на капије Босфора и Солуна. Трајаново насилно пресељавање морало је давно престати, јер су доцније племена сама долазила, и византијски се цареви најзад нађоше побуђени, да даље придолажење Словена сузбију, јер им постадоше не удобни, можда већ и опасни. И доиста ми видимо да назначују храброга Анта Хвалибуда за војводу легионима, који ће даље прелажење Словена зауставити. Кад то није помогло, они зову чак и саме

Аваре. Ту се сад буди и историја. Сад први пут види она на земном шару Словене, и сад први пут бележе и њих међу остале народе, који су Балкан посећавали. Све ове околности сведоче најочигледније, да је Словена на Балкану било много раније, него што се мисли.

Први прекид осетила је словенска струја појавом сеобе народа са истока. Управ, најпре је сеоба та нагнала Анте на ушће Дунава и на источну Дакију, Анти нагнаше дакијске Словене више на запад, а сама одлучна навала варвара нагнала је и једне и друге на прелазак преко Дунава у маси. За тим је дошао застој, и од сада су Словени прелазили само у друштву Гота, Авара и Хуна, док се сеоба ових није сасвим свршила. Најзад долазе Срби с Хрватима, и насељавају западни део полуострва. И тако имамо три појаса на Балкану. Први је појас на крајњем истоку, и њега сачињаваху словенски Анти; други у средини, и њега сачињаваху племена српско-дакијска; најзад, трећи, на западу, и то беху Србо-Хрвати. Најстарији од њих је појас средњи.

Колико је струја словенска јака била сведочи то, да је ни Вест — ни Остготи, ни Хуни ни Авари, нико није могао сасвим пресећи. Сеоба народа успела је само толико, да одвесни правац словенскога кретања скрене мало на запад, али да се је и онда маса Словена примицала Балкану сведочи та околност, што су их сами Гепиди преко Дунава превозили. Сем тога, а по обичају онога времена, Словени су морали са завојевачима заједно војевати, и као таки,

наравно, не само што су тумарали по Балкану, него су чак прелазили и у Италију.

Довде, док нису са истока нагрнула варварска племена, словенска је струја била господарећа, управо једина. Од како је почела „сеоба народа,“ господарећа струја постала је варварска и она се је кретала од истока ка западу поврх струје словенске. Ова пак, као потчињена, кретала се је оздо, и ишла је као и пре право на југ.

Најзад овладаху Словени опет. Аварско се царство распаде, на истоку се ослободише Анти и одвојише Бугари; дакијски Словени, колико их је преостало, дигоше опет главу, на западу се отеше Панонци, и сада нагрнуше Словени опет и пођоше од свију страна на Дунав. Туна пређоше сви, које је најезда варвара поколебала, од исконског корена очупала и по свету тамо амо носила. Ово последње насељавање трајало је до близу сто година и завршило се доласком Срба.

Даље о овоме нећемо да причамо. Цел је постигнута и ми хоћемо да констатујемо још једанпут само ово: *да је Словена на Балкану било још у II. столећу, и да се континуитет између овйх на полуострву и матерйка није никада више прекидао. Можемо још констатовати и то, да је на реци Осми граница између источних (антских) и западних Словена постала сасвим приметна, и да се је одржала до дан данъи. О томе ћемо опширније говорити доцније. Комуникациони нерв источних Словена био је на доњем течају Дунава и мешао их*

је час са једним час са другим варварима (Готима, Аварима, Печењезима, Бугарима и т. д.) што је на њихову нарав, на обичаје, веру и језик јако упливисало; а западни Словени имађаху свој саобраћајни нерв код Праова у мосту Трајановом, и овај их је везивао непосредно са Словенима Трансилванским, са Карпата и из Бојке. Овде су лежали неисцрпни извори Словена, који су ратовима, глађу, поморима и другим несрећама онога времена прорешетане и истрошене Словене у Дакији на Балкану допуњавали.

Јединство порекла и постојбине. Додирне тачке племена српско-словенских.

На реду је да сазнамо, у каквој родственој вези стојаху разна племена између себе, и да ли у истој вези стојаху и Срби, који последњи амо дођоше. Резултат тога испитивања мора нам показати или да је свако племе претстављало народ за себе, или да су сва племена припадала једном народу. Нешто средње бити не може. Шућмурасто, као што би хтели Бугари, не могуће је пронаћи. Да бисмо ово решили како ваља, нужно је да сравнимо стање какво је данас. са стањем, које је владало у временима кад смо се досељавали и кад је национална свест уступала пред свешћу племенском.

Национализам — то јест свест народносна и тежња за груписањем народа једнаких по роду и пореклу — творевина је деветнајстога века. Деветнајест дакле векова само од рођења Христова тре-

бало је да мине па да се ова нежна биљка однегује; знак, да су народи требали пређи дуге преображаје, да је цивилизација и култура требала знатно да коракне, па да народи дођу колико толико до оне свести, која их издиже из обичнога саможивог партикуларизма. Па и ако је 19. век дотле догерао, ипак слава његова није сасвим потпуна, јер ми видимо да су до националне свести дошли тек виђенији и образованији људи, не и народна маса. Све то скупа показује, да свест национална није малена ствар, него да треба нарочите и нежне неге. А тога баш никада није било. Народи су живели засебњачки и једва њихове вође догеривали су до неке више свести. Па и она била је тек свест племенска не национална. С тога је и могло бити да је код Словена величије једне епохе везано било увек за врховно лице (краља или цара), и да се је одмах распадало, чим је то лице са позорнице сишло. Народи нису имали националне свести, и њима је било све једно, у ма каквој државној форми живели, а свест племенска њихових првака није их водила заједници него партикуларизму. Царство се је увек онда распадало на мања господарства. Кад је после наишао туђинац, па срушио и то мало што је преостало, и племена кад су се видела лишена својих вођа, они су вољно постајали измећари чији му драго и узимали су на се имена, каква су им придевали нови власници. Напослетку само је по себи разумљиво да народ без народносне свести постаје лако туђа покорна раја. То је тако јоште и

данас, кад се са национализмом до неба хвалимо. Поћемо ли одатле у назад, и прећемо ли век по век до у дане првих словенских насељеника, увидићемо, да оно, што је тек у деветнајстом веку могло бити створено, у старо доба имало није, нити га је могло бити. Словени су припадали истина једном великом словенском мору, али народносни индивидуализам се оличавао само у племену. Колико је та подељеност била јака види се из тога, што наш народ и данас воле да се подвојава на племена, поднебља и месности.

Судећи по садашњости, ми можемо врло лако погодити како је било у прошлости. Управо ово што данас виђамо сведок је стања које је у искони претходило, јер је ово само последица онога. Кад данас виђамо, да јужно Словенство и сада још не напушта стару навику, да се на племена цепа и издваја, то како је морало бити у оним вековима, кад ни оволико свести народносне имали нисмо? С математичном сигурношћу можемо дакле рећи, да је у она времена Словенство знало само за племена не и народност, јер са свешћу народносном скопчан је и појам о једнодржављу, што ми сасвим имали нисмо. Иначе, судећи по нашој многобројности, не би нас могли робити Готи, Хуни, Авари па чак и Бугари да смо каквога било појма о једнодржављу имали; и не би се на рачун Словенства подигли толики Румуни, Мађари и Германи. Све је ово могуће било само за то, што у Словена није било националне свести. Чак и племенска свест

била је својина народних првака не и народа, а прваци опет гајили су је само донде, докле су достизали њихови лични интереси. Управ рећи, ови интереси једино и беху покретачи племенске свести. Према том није моглобити ни једнодржавља, а без овога маса је била слаба да се туђим најездама успротиви. Тако је она робљена, тлачена и одрођавана била. Тако су се на рачун Словена намножили туђи јевропски народи. Ако сте вољни да видите како се тај процес претапања вршио, баците ево поглед на радњу данашње Бугарске.

Први досељеници словенски знађаху дакле само за племена, што у осталом не пориче ни историја. Силазећи у Дакију и Панонију и отуда на Балкан, они претстављаху тврдо исколућене вериге једне и исте народности, чији је један крај био на Балкану а други изнад и испод Карпата. Њихово опште име беше Спори, Сораби, Сорби или Срби, под којим су их именима познавали суседни народи. Управ ова су имена у суседне народе унели сами Словени, и то они, који су сами та имена носили, и који су се доцније у Германе претопили. За то германска историја и тврди, да су на Висли, ниже и више, живели „Срби“. Сем тога општег имена имаше свако племе своје племенско назвање.

Између првих и последујућих досељеника, према том, морало је бити извеснога крвног континуитета, и ако су их често растављали неколико векова. За цело неће се наћи ниједан који ће рећи, да свако племе беше народ за себе. То не само што би било

противу сваког здравог разума, него би и данас било у стању да створи читаву забуну међу историцима, који хоће да отсеку од балканских Словена више од полак и да их као један сасвим једноставан народ предаду Бугарима. У таком стању ствари Шопови би били народ један, Тракијци други, Помаци трећи, Добручани четврти, Делиормапци са старим Гориловом пети и т. д. тако, да кад би дошао ред на Бугаре, морало би се рећи (као што управо и јест) да Бугара нема. Осим оних били би на Балкану још Мијаци, Брзаци, Пејонци, Срби и т. д. и сви би они претстављали народе за себе. Је ли то могуће? Без сумње сваки ће рећи да није. Баш сами Бугари и бугарофили морају овоме противни бити, јер иначе где би се дела „народност бугарска“? Овако пак, мисле, могу врло лако један добар део отсећи и под имепом Бугара од осталих Словена савршено га оцепити. Али ни ту нису боље среће. Као год што се по њиховом не могу наћи разлике између племена добручка, тракијска, шопска, помачка и друга, исто тако, по нашему, не могу се наћи разлике између Шопова и Мијака, Мијака и Пејонаца, Пејонаца и Срба. По ком праву да раздеок иде баш ту где бугарофили кажу? По нашему међу балканским словенством нема и несме бити никаквих националних раздеока, а ако их по високоучености наших противника мора бити, онда није један него више, тако, да свако племе сачињава оделиту народност. Или дакле једно или друго; или на Балкану има толико народности колико племена, или

је само једна народност. Прва поставка није могућа, то ће одобрити свако, а по другој излази да нема Бугара и „бугарске народности“. Како год дакле обрнули ствар изилази све на једно, да су Бугари на Балкану само један пуки појам, а не фактичка словенска народност.

Једини раздеок, који би се по невољи могао дозволити, био би онај дуж речице Осме, где је граница древних Анта са племенима српско-дакијским. По опису, који је овоме претходио и у ком смо јасно показали начин, пут и ток досељавања Словэна изилази, да ближега крвног континуитета имају само Словени српско-дакијски, као најстарији на Балкану, а они на истоку, Анти, да имају континуитети са Антима јужне Русије па тек преко ових са општим словенским метериком. Према томе само би се на речици Осми могао какав такав раздеок дозволити, иначе не. Сва племена, која су долазила и насељавала земље западно од Осме, сачињаваху вериге једнога и истога народа. Насељавање је то ишло истина лагано, али је било поступно кроз све векове починући од другог до половине седмог. Силазак у Дакију и Панонију ишао је, може се рећи, тек нешто брже од растења популације. Први досељеници, према том, беху само извиднице оних племена, који су на јужној периферији боравили. Али материк, народност свију, била је једна и иста.

Дозволимо да је између Срба и првих досељеника било доиста народносне разлике, то нам се одмах ствара питање: на ком се основу то сме твр-

дити и где су докази за то? Баш онај размак од 400 и више година требао је између њих да је учинио таку провалу, да их ни по језику, ни по вери, ни по обичајима сравнити не бисмо могли. Па шта видимо? Видимо их да су и после 450 година остали по свему један и исти народ. То је било могуће само зато, што је између балканских колонија и материка одржавана жива комуникација.

Ништа дакле нема, што би горњу претпоставку потврдило. Само произвол једнога или другог историка могао би се на том зауставити и неку разлику пронаћи, али то би било и остало за сва времена само гола хипотеза.

Ако би се усвојило, да је по народности племе српско било од племена пређе досељених Словена различно, то, знајући да су се ови такође на племена делили, могли би смо с правом упитати: не може ли се на истом основу рећи, да су и сама та првашња племена, по народности, различна била? Наравно; са каквим правом делимо племе српско од осталих, с тим правом могу се разликовати између себе и племена остала. Ако досељавање претставимо као једне непрекидне вериге, онда последњи беочуг — Срби — ако је различан од предидућега, и овај је различан од свога претходника тако, да напослетку добијамо сијасет народности или прави хаос. Зашто на пример да су племена досељена из VII. веку различита од оних из VI. кад између ових и оних из II. века нема разлике никакве, и ако их размићу 3 до 400 година? Или: зашто да између досеље-

ника VI. и VII. века нема разлике, а да има између оних из VI. и V., V. и IV., IV. и III., III. и II. века? Или има или нема разлике, али по средини их делити несме нико, и то тим мање, што смо посведочили, да је од реке Осме на запад једна група Словена, са засебним контунуитетом с материком, а од Осме друга група, са својим опет континуитетом.

Из свега што рекосмо излази, да се у питању о народности балканских Словена може узети само један ценз: или су сви један и исти народ, или је свако племе народ за себе. Ако су сви један народ, онда о којекаквим „бугарским Словенима“ или „словенским Бугарима“ не може бити ни речи, а ако је свако племе народност за се, онда су Мијаци једно, Помаци друго, Тракијци треће, Шопови четврто, Срби пето и т. д. и онда нема ни Македонаца ни Бугара. Нико нема права да ова племена раздвоји и да рече: ово су Бугари, ово Срби. Свакад се ту с правом сме запитати: на ком се основу једна племена изједначавају и придају Бугарима, а друга од ових деле и дају Србима? Не може ли се с истим правом друга подела учинити? Не може ли се раздеок повући тамо, где га доиста по природи имаде, — на реци Осми? И ово би било једино могуће, ако већ није друкче, него се мора нешто и „Бугарима“ дати.

Узели дакле ствар с које хоћете стране, изилази све опет на једно, да су Срби били са племенима словенским одовуд реке Осме једно и исто, да су

припадали народности једној и истој, да су говорили језиком једним и истим, да су имали једне верске и правне обичаје, једне врлине и мане, и само да су живели по тадањем начину, под називима племенским. Што је било некад, и данас је. Никаква политичка сила није била у стању одродити што је срођено, а најмање сила каквога историка, шовинисте или бугаромана, који од некадањих политичких Бугара хоће да створи народност бугарску, и то на рачун српско-словенских племена.

Да смо једним језиком говорили, може се доказати врло лако. Ми можемо одмах поћи с овога гледишта: ако је свако словенско племе говорило својим језиком, онда су и Срби, а ако нису, нису ни Срби. Једно мерило мора се узети за све. Не може се допустити да су рецимо неколико племена говорила једним, а друга другим језиком, или да је свако за се имало свој језик. Исто је тако немогуће узети, да је досељеник II. века говорио једним, а онај из III. или IV. века другим језиком.

Кад узмемо на око поступност II., III., V. и VI. века па дозволимо, да су сва племена, која су у тим вековима једно за другим долазила, говорила једним језиком, онда се мора дозволити и то, да су истим језиком говорили и досељеници VII. века — Срби, то тим пре, што је доказано, да они по народности припадају једном и истом матер僅у. Разлике се не могу дозволити никакве. Или су сва племена на Балкану говорила једним језиком, или је свако имало језик за себе. Кројити произвољно

и једино на основу доцније развијених провинцијализма, па рећи: ово је српско, ово бугарско, нема, како видимо, никаква основа; нема ни у историји, ни у здравом разуму. Историја нигде не вели да су се словенска племена на Балкану (па ни раније) у језику разликовала. Могло је бити локални обележја, без већега значаја, али није могло бити оделитих словенских језика. То ни здрав разум неће допустити моћи. Од куда је дошао онда „језик бугарски"? Кад је постао тај „језик бугарски"? Најзад од куд, како и кад постаде на Балкану „народност бугарска"? Држава бугарска јест да је била, као што јест истина да данас постоји држава аустријска, али за „народност аустријску" свет тако исто мало зна, као и за „народност бугарску". Од куда онда бугарофили да иду чак и тако далеко, да прецизно знају докле је српско, докле бугарско, па да још мисле, да нису ни у длаку погрешили? Но о овоме другом приликом.

Дозволимо за часак, да је разлике у језику ипак било. Шта се отуд даје закључити? Ми знамо, да је народни језик, ма чији био, врло осетљиве природе. Ни обичаји, ни ношње, ни телесна обележја не подлеже такој брзој промени као језик. Особито у оном времену, кад овако живе књижевности није било, која има то својство да језик народни по свима крајевима изједначава; кад није било оваки комуникациони сретстава и кад су се народи и племена веома мало мешали, онда је пре било могуће да се један и исти језик разачва, него да се разни

изједначе. И горе, и реке, и шуме, и даљина једних од других, и размак у времену досељавања, све је то ишло на то, да се један и исти језик разачва. Према том, ми можемо говорити само о дивергенцији језика, а никако не о конвергенцији. И да је између говора српског и говора осталих словенских племена, досељених пре нас, било какве му драго разлике, по закону дивергенције ова би се до наших дана морала разачвати тако, да се више разумети не бисмо могли. Је ли то данас у ствари? — Није.

И када сад пођемо натраг, видићемо, да смо у данима свога доселења амо на Балкан били са осталим Словенима не само по крви, него и по језику једнаки. Срби су дошли истина у почетку VII. века, али су почели долазити сто година раније, били су у крвном континуитету са пређе дошавшим Словенима и претстављаху последњи беочуг једних истих верига. Обратно: једнакост језика доказује једнакост народности.

За бољу илустрацију овога што рекосмо, и да бисмо у потврду тога дали тако рећи опипљиве доказе, да наведемо језик лужичких Срба. Нико неће рећи да то није један исти народ с нама и да ми нисмо некада заједно један језик говорили. Па шта видимо данас? Видимо то, да нас је закон дивергенције језика довео дотле, да се данас разликујемо више, него ли ма са којим племеном балканских Словена. То је учинило време и удаљеност. Ако би дакле ко хтео, да из ситних језикословних

разлика на Балкану изведе, као да су то разни народи и језици били, то ево нека погледа на језик лужичких Срба и бољега му примера не треба. Овде ће видети и већу и разговетнију разлику, него ма где на Балкану, и увидиће, да ни та чак тако велика разлика не може бити доказ, да су балкански Срби од лужичких по народности два сасвим различна племена била. Још мање могу народносну разлику показивати одступања у језику на самоме Балкану.

Закон о дивергенцији видимо да је учинио много, и то у језику, који је беспорно био некада с нашим истоветан, ја шта би до наших дана учинио од нас Словена на Балкану, да је у прва времена у језику ма и најмање разлике било? Јамачно данас се више можда не би ни разумели могли. Ово је непобитни доказ, да су Срби са пређе насељеним Словенима говорили један исти језик.

Да би се ствар и с треће стране расветлила, да пређемо одмах на век IX. У том су веку, веле, Срби примили хришћанство. Бугари су се покрстили нешто мало доцније, пошто је Борис (Михајло) савладао и казнио непокорне бољаре старога кова. Са Борисом примише хришћанство и она словенска племена, која су Бугарима била подвластна.

Покрштење Срба, вели историја, извршило се је за време владе Мутимира. Ми с наше стране велимо, да се онда није извршило, него завршило, а хришћанство да је одавно у народ већ унишло. По нашему, за време Мутимирово постало је хриш-

ћансгво од државе као тако припознато и потврђено. Као свака нова проповед тако је и хришћансгво имало својих прогивника, јер се старе навике увек боре прогив нових установа и исповеди. Хришћанство се је с тога ширило полако и поступно, и кад је у народу већ огело толико мах, да се с успехом прогив њега није више могло боригн, држава му је признала грађанско право. Управ ми држимо да је то онда кнез Мугимир учинио из полигичког разлога, хтевши на тај начин привући што веће раније покрштене словенске масе око себе и сгворити што већу и моћнију државу.

Да је већ много покрштенога народа било сведочи то, да су Словени око Солуна и амо на више били хришћани још 690 године. Кад с друге сгране у обзир узмемо и то, да у Велогезигији (солунској Србији) при крају X. и у почетку XI. века налазимо династу Николицу, погомка онога кнеза, који је солунску Србију засновао, може се за сигурно узети, да су године 690. и непосредно у идућим деценијама хришћансгво примали и даље к северу распросгирали Срби.

У оно време словенска су племена била још сасвим независна, а било их је не само у Малој Азији (664) него и у Тесалији, Епиру, Ахаји, данашњој Македонији, Сгарој Србији и на даље. За владе цара Конст. Погоната била је Јелада сасвим пословењена. У Солуну је такође ушло много Србо-Словена. Солун су околна племена под управом својих племенских господара (кнезова) често опсађивала, а

ако се ранијих описа сећамо, цео тај појас словенски припадао је српско-дакијском Словенству. Према том и света браћа Кирил и Методији могли су припадати само том племену, не другом. Хришћанство је подједнако ишло преко свију тих независних племена па, разуме се, и преко Срба.

Држимо да је сасвим оправдано узети да они, који су се са Србима у хришћанству крштавали, да су припадали једној народној маси, ма каква племенска имена иначе носили. Покрстили би се до душе и они, који су под крутом влашћу Бугара били, али они не имађаху више право само опредељења. Покрштавање Бугара, према том, сачињава оделит догађај и врши се над једном оделитом групом са оделитим карактером, а покрштавање Срба и српско-дакијских племена сачињава други табло са другом групом и другим карактерним цртама. Сасвим је с тога погрешно узети да покрштавање словенских племена около Солуна и на више има ма какве везе са бугарском историјом, као што то накнадно хоће да се надовеже. На против те су везе на нашој страни, и ако кад год буде питање, којој народности припадаху света браћа Кирил и Методије, који је њихов матерњи језик био, чија је прва ћирилица била, то се једино има решити у корист нашу.

У једно и исто доба, дакле, примаху хришћанство племена македонска, шопска и српска. Пошто их никаква власт а најмање српска није на покрштавање гонила (као што је чинио Борис у

Бугарској) него су то учинили по сопственој вољи, то је с тим дат још један доказ више, да је солидарност појединих племена између себе и са Србима била имтимна; доказ, да сви принадаху једном истом народу.

Најбољи аргументи за ово јесу верски и правни обичаји. Управ они доказују како истоветност народну, тако и један језик и једно заједничко порекло, о чему смо раније говорили. Вера, језик и обичаји јесу таки докази, да се Бугари могу трипут претурити у Словене па да опет међу њима не задобију оно место и оно право, што имају Срби.

Међу многим верским обичајима слава је понајважнија. Слава води своје порекло још од богова из доба идолопоклоничког. Изгледа да је свака кућа имала по једнога домаћег свог бога, ком је служила и који је за то кућу штитио. Кад је увођењем хришћанства те богове требало избацити на поље, народ се тако лако своје прошлости, својих традиција и верских обичаја одрећи није могао. Он се је — разумети је врло лако — довијао од сто руку да стару новој вери, у колико је могуће, прилагоди. И тако је дошло, да је у место старих домаћих богова узео по једнога хришћанског свеца као заштитника дома и чељади. Како је у појединостима ишло даље, није нам потребно да знамо. У овај мах нама је важно само то, да су тај стари верски обичај у хришћапство пренели сви они Словени, који припадаху појасу српско-дакијском; сви од Дунава па до Осме, Солуна и адријатичког мора.

Слава је тако постала копча између доба идолопоклоничког и хришћанског, и служи као необорими доказ, да су племена, која славу славе, била и остала пре и после покрштења делови једнога истог народа. У једно је она и доказ, да су Шопови и Македонци примили хришћанство са Србима, не са Бугарима, и да је интимност историје, вере, обичаја, језика и порекла на нашој страни. Што је с Бугарима веру хришћанску примило, оно славу уобичајило није, а није с тога, што, и ако припадаху такођер словенском племену Анта (наравно према западу измешани са дакијским Словенима), нису са овима одржавали никакве везе, никакав саобраћај и интимност, као што је то неизбежно у народу посве једноставном. Анти су се под новим околностима развијали сасвим засебно од западних Словена.

Вредно је овде свратити часком на мишљење бугарских шовиниста о овом предмету. Тако на пр. г. Шопов, побијајући на свој начин значај српскословенске славе, иставља као савременији, бољи (наравно за своје противно мишљење) и много научениjи доказ — знате ли шта? — бугарске гајде и чутуру! Тако потискујући славу где год може, вели: „где чујете бугарске гајде и видите да се из чутуре пије, знајте да ту станују Бугари не Срби. А гајде се чују по целој Тракији, Бугарској и Македонији.“

Ми смо радосни на оваком високоученом доказу, својственом једино Бугарима на свету, и ни мало не сумњамо, да ће чутура („баклица“) и гајде значај срп-

ско-словенске славе бацити сасвим у присенак. Осим гајда и чугуре важну улогу игра још и здравац. Чак и то где видите можете одмах рећи да ту живе Бугари. А сврх свега највећу важност има слављење 11. Маја, св. Кирила и Методија. После великог тумарања пронађоше Бугари Кирила и Методија као, по њиховом, достојан еквавиленат српској слави, и рекоше да, где се св. Кирил и Методије слави, ту такођер Бугари живе. Заборављају, да се он слави у целој Русији, Моравској и Ческој, па чак и код нас Срба, а да се баш не слави у словенска (по њиховом бугарска села) около Цариграда. И не само што се не слави, него ти људи и не знају да тај празник постоји. Доиста чудновата малерозност с њиховим доказима.

Народносно име. Порфирогенит. Јединство народно.

Још и других момената има, који наша дојакошња тврђења доказују. Тако за доказ може послужити и то, да кроза све векове, кроз које је насељавање Словена на Балкану ишло, историја није забележила ни један једити случај да су се староседеоци Словени одупирали новопридолазећим словенским племенима. Ја држим, да би према тадањој суровости народа долазило до сукоба макар да је између племена и најмање народносне, језикословне или верске разлике било. Факт, да сукоби или отпора од стране староседилаца није никада било сведочи, да су ови и придолазећа

племена припадали једном народу, и да су проистицали из једнога и истог матерпка. Изузетака је наравно било, али изузетци нису правило. Њих је историја забележила само онда, кад су Словени у друштву Гота и Авара нападати морали.

Узмимо за пример долазак не словенских Бугара. То ће нам најбоље илустровати ово што рекосмо. Бугари чим су се на Балкану појавили морали су издржавати упорне борбе. Доведени у опасност од многобројности словенских племена они морадоше постати сабијенији, лукавији, опрезнији и у свему доследнији од Словена, који живљаху раздељено и безбрижно. Сем тога као народ сасвим туђ, изгубљен у мору словенском, он је у себи имао и више свести него племена словенска. Код ових тога, као што напред видесмо, имало није; само старешине имађаху неке и то тек племенске свести, али и они беху у осталом само верни отисци опште небриге. С тога се код Бугара и могао одмах развити принцип једнодржавља.

Не треба нам да описујемо колике су и какве биле те њихове борбе; доста да знамо да су биле и то је довољан доказ, да у оном времену народи нису ни мало расположени били, да без сваке борбе приме некакву туђу стихију у границама својих владавина. Кад су пак с друге стране мирно дочекивали толика племена словенска, која су у току неколико векова једнако придолазила (где је сва могућност била да се одроде и забораве), то је онда врло лако закључити, да су нови са старим

досељеницима припадали једном народу; да претстављаху беочуге једних и истих верига и да се зато сузбијали нису.

Последњи беочуг претстављаху Срби, јер они последњи дођоше. То је била најкрупнија партија досељеника. Што је долазило пре, било је мање више добро не обавештено о земљама у које улазе. Ништа није природније него да се у први мах одваже тек једно или два племена да нове постојбине потраже. И то су морали бити они, који беху најближи и најсмелији. То су управ биле извиднице.

Рекли смо да је у тадања времена народносна свест била веома слабо развијена; да је, напослетку, ако ју је у некој форми и било, од данашње била различита, јер данашња свест носи у себи и свест јединства народног и једнодржавља. Тога пређе није било. Национална свест можда је и постојала, али више инстинктивно и без одређене форме. Словенски је народ живео и у старим и у новим постојбинама подељен на племена, под племенским називима. Малени по броју и јачини, први досељеници и не могадијаху у нову постојбину пренети име народно, већ једино племенско. Име народно преноси народ, а кад се селе само племена, они преносе само своје племенско име. С тога их и византијски писци могаху забележити само под њиховим племенским назвањима.

Рецимо да су најпре дошли Мијаци. Они собом нису могли пренети име народно, него само своје, племенско. За тим су дошли рецимо Пејонци,

па Драговићи, па Шопови и т. д. И ови такођер не могадијаху пренети име национално, већ само племенско. То је онда било у толико нужније, у колико су се, по старом обичају, племена по имену морала разликовати. Тако су у омањим групама, у мањим и већим размацима долазила и остала племена, и сва су она почела да живе под именима искључно племенским. Ну ко би из тога смео извести, да та племена не припадају једном националном материку? И: ако је према довде реченом сад са свим разумљиво, да су сви досељеници припадали једној народности, онда специјално о Србима не може бити више ни речи; и они, дакле, припадаху тој целини. Питање је сад само: од куда Србима ово име? Је ли оно било племенско или народно, опште? Изгледа да је доста тешко ова питања решити, али покушајмо.

Из околности онога времена, које се саме по по себи разуму, први су досељеници, како видесмо, морали бити малобројни. Из околности пак, да су Срби дошли последњи, излази, да је с њима прешла сва она маса, која је у опште намерна била селити се, и да је према том та последња партија била најмногобројнија. Па како мала и усамљена племена као први досељеници нису могли пренети име народносно него само племенско, то је народносно име дошло са Србима, као са партијом последњом и најмногобројнијом. Ово је у толико лакше разумети, у колико се зна, да досељени Срби не беху *једно* компактно племе него више, али са

општим именом Срба. Кад дакле видимо, да је име „Срб“ било опште многим племенима, а с друге стране кад доведемо у везу и онај пређе изведени доказ, на име, да су првашњи досељеници са Србима били један исти народ, са једном вером, једним верским и правним обичајима и са једним језиком, онда је име „Срб“ било опште за све. Оно је управ и старије од имена „Словен.“

Сад можемо споменути причања Порфирогонитова. Уједно да дамо одговора и онима, који из тога хоће да изведу закључак, да, пошто су се Срби од југа повукли ка северу, да су заостала словенска племена била некакав други народ.

Порфироченит прича, како смо се ми најпре населили у јужној Македонији, од прилике где је сад Србица, али да нам се то није допадало и да смо се вратили натраг. После, вели, кад смо већ стигли до северо-западних граница, ми смо се покајали и молили да можемо остати, где смо. Хајд нека буде то истина, питамо, мења ли то у чему ствар? Последњи насељеници могли су се кретати куд хоће, али то није никакав доказ да они не припадају оном истом народу, ком и старија племена. Могли су се кретати и Брзаци, и зар би се из тога смело извести да нису један исти народ са Мијацима? У осталом да се је сав српски народ из солунске Србије вратио натраг не верујемо с тога, што се још у X. и у почетку XI. века налази династа Николица, потомак онога кнеза, који је Србе онамо одвео. Биће дакле истина само то,

да се је вратио један део, а многи да су остали, одржавајући преко других сродних племена са северозападним Србима живу везу.

Напослетку кад бисмо у попустљивости ишли до крајних граница па дозволили, да су се Срби доиста сви до једнога вратили и да су заостали Словени по народности од нас били не друго, него чак и нешто треће, то, с каквим би се правом смели они назвати Бугарима? Из чега би се то право извело? Кад и како је то право постало? Где и какве везе они с Бугарима имају? Кад би се нама порекло право поред оволиких и овако јаких доказа, почев од саме искони наше, то какви докази стоје противницима на расположењу, који од Србо-Словена данас хоће силом да створе неку нову, бугарску народност, за коју историја до наших дана није знала?

Где су били Бугари кад су се Срби из јужне Македоније повлачили к северу? Они су онда још били на Дњепру и Бугу. Како би се онда могло рећи, да су заостали Словени около Солуна били Бугари? Нису чак били ни оно, што су били Анти, који су источни део Балкана насељавали, а камо ли Бугари. Ова су племена била сасвим друга но она, која су насељавала исток. Ови су долазили преко Трајановог моста у горњу Мезију, а они преко ушћа Дунава у Добручу. Ови су са Србима, као што показасмо, имали један језик, једну веру, једне верске и правне обичаје једнако политичко уређење па и једно порекло; они примаху са Србима напоредо хришћанство, и да су били доиста један

народ сва тадања племена чак до изнад речице Осме, сведочи усвајање славе. Ми не знамо у историји ни за једнога чудотворца који је од тих чистих Србо-Словена створио крв бугарску. Тада Бугари још и не беху на Балкану, или, ако су били, боравили су на североисточном крајичку Добруче. Где је овде какав му драго континуитет, ма био танак колико влакно, између онамо бугарских и овамо македонских досељеника? Увидиће сваки, да овде само тврдоглавост може неку везу уобразити, али је природа сворила није. Чак и сама словенска веза између њих и источних Анта изчезава пред јаким везама народа некадање горње Мезије, Илирије и садање Македоније. Што неки историци силом хоће да словенска племена на Балкану предвоје, и једне да назову Србима друге Бугарима, то није ништа друго до шпекулативно кабинетско њихово натезање, да, пишући бугарску историју, измајсторишу како год и створе чак и народност бугарску. Али то несме бити. Од политичких Бугарима потчињених Словена, који имају и имађаху како доказасмо крвни, верски и језикословни континуитет само са Србима, не смеју се стварати Бугари и то само за то, што господи историцима за бугарску историју треба и бугарска народност. Тако звана „бугарска историја“ може бити само политичка, не и народносна. Ми ћемо доцније о овоме имати више шта да кажемо.

Запитајмо се: којим су језиком говорили Словени пре него што дођоше Бугари на Балкан? Ја

држим да ће и сам г. Дринов рећи, да то није био језик бугарски. Рецимо да није био баш ни српски, и да се спор има ставити на решење по ближем сродству, то опет парницу добијамо ми не Бугари. Ако би се рекло, да Бугара више нема, него да су то Словени и само да је име бугарско преостало, то чак и у томе парницу добијамо ми, јер је име српско ближе, и сродније, и присније, и по историји оправданије од имена бугарског. Нема ли Бугара, не треба да буде ни имена њиховог. Напослетку све и кад бисмо им дали за право питамо, где су контуре те нове „бугарске“ народности и новога „бугарског“ језика? Кад је једно и друго створено и ко је сва та племена, којима се намеће име бугарско, од Срба одродио и између себе тамо њи изједначио? Ви се сећате онога пређашњег доказа, да на Балкану или има толико језика и народности колико племена, или нема више само један језик и једна народност. Ако је оно прво, онда питамо, ко је оне под Бугарима изједначио; а ако је ово друго, ко их је у стању од Срба одродити? Јер док између племена словенских на Балкану, као што доказасмо, владаше у језику не сродство него сушта интимност, донде Бугари не имађаху с Македонцима и Шоповима ништа заједничког, па шта више нису се ни погледали очи у очи с њима. По каквој логици, по каквом праву, на основу каквих историјских дата хоће данас неки историци да пронађу језик бугарски, па чак да га нађу и у Македонији? (О по-

јединим политичким шпекулантима, није ни говорити, јер ти по својој научној површности једва ако добро знају и од куда се сунце рађа а то ли да знају историју Србо-Словена и Бугара). Питамо, сучим ће ти историци поткрепити своје хипотезе? Рећи, да су се Бугари у Словене претопили, и да су своје право на тај начин задобили, није никакав доказ. Ако су се претопили и изгубили, њих онда више нема, а најмање може бити „бугарске“ народности и „бугарског“ језика. Али тврдити да има и једно и друго, а с друге стране порицати да Бугара имаде, то онда није ништа друго него каламбур. Овамо нема Бугара а онамо има „бугарске“ народности“ и „бугарског“ језика: овамо су Словени, онамо нису; у ствари је све то само очајнички крпеж.

Ми ћемо доцније доказати да и та хипотеза не стоји и да древних Бугара и данас на Балкану има, а за сад баш и кад бисмо одобрили, да су се у Словене претопили, измешали и да их је нестало, питамо, могу ли с тим добити право на цела Словенска племена, те да им своје несловенско име натуре и да их од пређашњега материка отцепе? Ако могу, онда се и Цигани могу претопити у Бугаре, па им наденути своје, циганско, име; могу се онда Власи претопити у Србе па све Власима назвати. Где су Хуни, Готи, Авари, Печењези, Кумани, Гепиди и други; где су њихова имена? Нестало их је, јел те? Нестало је онда, по ва-

шему, и Бугара, па ваља да нестане и њиховога имена. Ако је кад полигички развој прилика и дозволио да се туђим племенима наметне име завладатеља, то је било по праву јачега не по праву етнографском или историјском. Историк нема посла са правом песнице, него са историјом онаковом, каква је у ствари. Из права јачега не може пигда постати право историјско или етнографско. Опо је било на нашој страни. На бугарској је била само сила и умење. Што је некада стварано силом, није доказ да се и данас, у веку националне свести, сме створити. Сме, али па силу не на праву. Право је наше, а чија ће бити сила, видићемо.

Како видесмо, причања Порфирогенитова не мењају наша ранија разлагања ни у чему. Могу она бити и истинита, ипак су досељени амо Словени припадали једној вери, једном језику и једној народности. Мењање места не значи нигде мењање народности. Што из тих причања поједине бугарске шовинисте хоће да изведу за се неко право, није им замерити, али ни једно њихово тврђење, како видесмо, не могâде да издржи пробу.

Резултат дојакошњега разлагања је, дакле, овај: (словенска) племена некадање горње Мезије, Илирије и садање Македоније припадаху једном материку и једној народности. Име „Срб“ (Серби, Спори) беше опште; вера је била једна, обичаји једни, језик један и крв једна. Једини видљиви раздеок постојао је дуж реке Осие, од које су се настанили идући к истоку словенски Анти. Што су после и једне и друге по-

лигички догађаји цепали, то ствар у суштини не мења. Ми ћемо, кад дође ред, и о томе говорити.

Почетак претапања древних Бугара у Словене. Зачетак бугарско-словенскога језика и народности.

Бугари нису били племе словенско. За њихово се име зна тек од како су се населили између словенских Анта и Црнога Мора а на ушћима река: Волге, Дњепра, Буга и доцније Дњестра. Ту капију за пролаз у Јевропу отворили су пре њи Готи, Авари и други. Првобитни седеоци беху Словени, јер се зна за рат са словенским Дуљебима, преко којих су варвари најпре морали прећи.

Бугари су били најпре ортаци са Аварима, а кад је Аварска услед несрећнога похода против Ираклија и опште побуне Словена почела се распадати, постадоше независни и Бугари (630). И Авари и Бугари зидаху своју моћ на маси покорених Словена. Чим су се од Авара отцепили, Бугари завладаше словенским племенима. Изгледало је, као да су у свему били само наследници аварске форме владавине.

Према том, Бугари се са Словенима нису тек упознали на Балкану, и државу своју на рачун словенских племена нису подигли тек по прелазу Дунава, него много раније. Почетак асимилације са Словенима морао је се датирати много пре отцепљења од Авара, као и језик словенски, који се је после назвао „бугарским“, морао се је зачети још истога доба.

Ако се већ Бугарима по сили околности дакле мора признати нека „бугарска“ народност и „бугарски“ језик, онда је погрешно узети, да је то језик данашњих Шопова и Македонаца, дакле оних Словена, који су још почев од II. века из Дакије (у првом реду), Трансилваније (у другом) и Бојке (у трећем) долазили. Тај „бугарски“ језик и та „бугарска“ народност заснована је на темељу оних словенских племена и њиховога језика, који су на и више обала Црнога Мора живели. Сад ако се хоће да каже, да су ти Словени са овима из Бојке, Трансилваније и Дакије, а доцније из Паноније и Балкана били сасвим једнаки, онда је континуитет Срба са свима њима већи, но накаламак бугарски, и онда нико нема права да произвољно одвоји више од пола и да их назове Бугарима.

Ако се пак рече, да је између ових Словена на ушћима Дњестра, Буга, Дњепра и Волге и оних из Дакије и т. д. постајало какве му драго разлике, онда се још мање Бугарима смеду додељавати Словени одувуд реке Осме, на име, Шопови, Македонци и други.

Било једно или друго, свакако словенски „бугарски“ језик засновао се је још пре прелаза Бугара преко Дунава и био је од језика Словена на западној половини Балкана различит. Исто тако, а у исто доба, засновала се из по најлак и словенска „бугарска“ народност.

Ми смело можемо тврдити, да се Бугари на балканском полуострву не би закопитили, да нису

дошли у друштву са Словенима. Њих можда је било мало, али је било много Словена. Они су сачињавали сечицу (сикиру) а Словени држаље. Асимилација морала се је донекле извршити пре прелаза Дунава, и дело завојиштења на Балкану било је дело заједничко. Само су их Словени могли на својим леђима на Балкан пренети и међу староседиоцима окућити. Иначе између њи веза не би било. и, у место што би се, као што веле историци, Бугари у Словене претопили, њих би Словени за кратко време истребили. А зна се, да је од њиховог доласка кроз све време династије Кубратове, чак и за време Хагана Телеца па све до Крума било међусобних ратова, и да би их ту староседеоци Словени за јамачно истребили, да их нису бранили Словени, који су с њима на Балкан дошли. Староседеоци претстављаху партију византијску, а новопридошли партију Бугарску. Борба се водила између ове две странке. У тој борби Бугари, како су били малени на броју (као што историци тврде), били би истребљени, да су дошли сами. Њихова превласт на Балкану може се протумачити само тако, што је асимилација са Словенима почела раније и што су ти исти Словени с њимâ заједно Дунав прешли и староседеоце завојиштили. Борба је била упорита и трајала је до почетка IX. века. С тога Бугари до тога века и не могадијаху изаћи из првобитних граница и завојевати остали Балкан, као што су чинили доцније. А нису могли зато, што су нà дому били још не консолидовани. Ре-

зултат те домаће борбе био је тај. *да су староседеоци своја жилишта морали напуштати и селити се на југ и запад.* За време пада династије Кубратове, дакле после 83 године од доласка аспаруховог, кад је дошао Телец на владу, 268.000 Словена напуштају своја стара жилишта и прелазе у Тракију. То је био доказ ожесточене домаће борбе, и доказ силне мржње староседилаца спрам нових дошљака. Уједно је то доказ, да су стари Словени потискавани, а не да су се са придошлима (па преко ових и са Бугарима) измешали и изједначили; јер 280.000 било је у она времена огромна маса. и после њеног одласка може се рећи да је земља од староседиоца била очишћена. *С Бугарима су се изједначили само они Словени, који су с њима дошли, и који су заузели Добручу. Западно од Дабруче повукли су се староседеоци, такође племена антског, а још западније Словени Дакије. Уједно ту можемо видети и разне перипетије „бугарског“ словенизма, и прелазе из језгра (Добруче) на Запад.* Антско *племе достизало је до Осме, и по сродству и пореклу гравитисало је бугарско-словенским племенима Добруче. Одовуд Осме живели су племена Дакије, Трансилваније и Бојке, и опет по ближем сродству и пореклу гравитисали су западу, племенима српско-словенским. Ако се дакле Бугарима нешто мора признати, онда им се признати могу новопридошли Словени Добруче и, сувише, антски Словени Делиормана и Горилова са округом трновским до Осме. Али овамо преко Осме, на западу, они*

немају шта да траже, а најмање у Македонији. Ако би све ове етнографске перипетије историци хтели да пређу лаким срцем, онда са истим правом могу прећи и ону спрам Србије и огласити све Словене Балкана за Бугаре. То могу учинити тим пре, што је разлика по племенству и језику између народа Добруче и осталих одупуд Осме и Шопова одовуд — већа, него што је између Шопова и Срба. Ми ћемо то доцније не сумњивим примерима показати.

Прва асимилација Словена и Бугара морала је бити политичка. Претапање једних у друге могло је доћи тек пошто су се политички братски уортачили. Изједначавање интереса (а интереси су у свако доба најмоћнији мотори зближења људи и народа) донело је изједначавање по језику, обичајима и народности. Словени претстављаху масу, а Бугари врховну власт. Они беху ексекутивни (извршни) органи а Бугари легислативни (правни). Добитак су уживали братски. Пут ка овом политичком изједначењу утрли су им, како видесмо, Авари, што на Балкану доцније никада постигли неби. Они су имали, после Авара, само да уђу у стопе њихове и по могућству да се што више са Словенима здруже.

Иначе је не могуће мислити да ће Аспарух, један од пет синова Кубратових, оставити сигурну владавину у старој постојбини, да ће напустити толике подвласне Словене и прећи Дунав само са чистим Бугарима. То никако није могуће веровати. Напротив, морало је бити ка̂ко ми кажемо; и само тако, у

друштву са Словенима, могао је повремено стећи на Балкану грађанско право. Иначе би он овде тако исто без трага и гла̂са пропао, као и остали Бугари, који су у старој постојбини својој остали. Њих су Словени повремено које истребили, које принудили да дођу аспаруховим Бугарима у госте.

Дакле није све једно од Црнога Мора до Тимока, него су ту по порекłу и по времену долазака сасвим добро оконтурисана разна племена. *На истоку полуострва су Словени јужне Русије (негдашње Скитије) а на западу Словени из центра Јевропе, одакле смо и ми Срби. „Етнографски односи не мењају се за 50 и 100 година“* (Иречек); *они се распознају и данас.*

Има ли и данас древних Бугара?

Период од 250 година, како се неки историци домишљају, довољан је да се један народ у други претопи. Толико рока остављају и Бугарима и тврде, да су се ови за то време са свим у Словене преобратили. Древних, веле, Бугара више нема, а ово што видимо сад чисти су Словени. То је, веле, доказао Шафарик у „Словенским старожитностима.“

Ми то мишљење не делимо и навешћемо своје разлоге. Да су 250 година довољни, да под извесним условима један народ научи језик туђина, верујемо; могуће је да изгуби веру и обичаје, али да ће се и крвно с њим измешати тако, да га као групе с лица земље нестане, то веровати не мо-

жемо. Чак ни сам језик не може се изгубити тако савршено, да не остави никаква трага. Траг бугарско-татарског језика видимо ми данас у дегенерацији словенског језика и у формама без падежа и начина неопредељеног. О том ћемо говорити доцније, а сад да се задржимо на крвној мешавини њиховој са Словенима.[1])

Да се један народ савршено изгуби, могуће је — али како? Или изумре у не обузданим страстима и болештинамâ, или се исели, или разреди, или га непријатељи истребе, или се најзад стеку сви услови па га смакну са лица земље. Је ли неки од ових услова владао у ономе времену? Није. Бугари су били народ номадски, пун дивљега живота; народ по старински умерен па отуда и здрав. Селио се није нигде, разредио се такође није, јер би га иначе Словени тако прогутали, да би му не стало и трага и гласа. Када је пак успевао те словенска племена потчињавао, доказ је, да је морао живети сабијен у гомилу и да је само тако могао делити мегдане са староседиоцима и, доцније, чак и са племенима Македоније (под Церигом). Борба са словенским племенима, која смо видели да је беснила при паду династије Кубратове и исељавању оних 268.000 Словена у Тракију, јесу не обориви докази да се је племе бугарско држало укупно докле је год војевало. Оно је само тако и успело да потчињеним Словенима натури име и власт бугарску.

[1]) Ово што иде, донекле је изнето у „Српству“ од 1887 год. Ми понављамо овде за то, што је не раздвојни део целине — ове студије.

Такође га ни непријатељи нису истребили, јер су га бранили Словени, који су с њим Дунав прешли. Да одрже власт, они се нису могли разгруписати и претопити ни у кога па ни у оне, са којима су дошли.

А шта је за народ, кога су штитили сами Словени, да дочека век XIX? — Ништа. Ми видимо народе, који су више мена преко главе прегурили но Бугари, па и данас постоје. Шта више одржала се је и сама племенска разлика народа словенских, па чак и поједини сојеви људи, који су се неким органским спољним обележјем (величином, крупноћом и т. д.) од осталих разликовали. Кад је то тако овде у маломе, где су услови за претапање јачи и многобројнији, то како да исто правило не важи и за Бугаре, који су међутим увек доминисали а никад потчињени били? А ко доминира, он се лако не претапа нити у каквој интимној мешавини губи.

Тврдити дакле, да су првобитни Бугари ишчезли, и да су данашњи посве другога рода и кова, је, како видимо, само смела хипотеза. Управ хипотеза је та камен темељац све бугарске историје као народа словенског. На том се основу и зида данас „бугарска“ народност и „бугарски“ језик.

Да наведемо и друге разлоге који ову ствар доказују.

Узмимо за пример наше доба. Одвојмо за сада вароши и варошку интелигенцију на страну, пошто су то центри најчешћих изузетака, и узмимо пред себе народну масу. Пре свега пашће нам из народ-

нога живога неки вид сепаратизма и конзерватизма у очи. То се показује у томе, што је свако село или општина заокруглила себи неки засебњачки живот. Из те тако заокругљене целине изилази ретко ко. Изилазе они, који немају на чему остати: сиромаси, који морају у свет хлеба ради; слуге, којима у опште нигде нема станка; најзад и по неки имућнији, који су учили на страни, па у селу више не налазе поље за рад. Но колики је њихов контигенат у сравнењу са масом која се држи свога огњишта? Може се рећи да је са свим ништаван.

Удаје ли се или се жени ко, то свак налази себи парњака у рођеном свом селу. Ретко да ко узима из другога села, ређе из друге општине, још ређе из другог среза или округа. Што даље све је мањи проценат мешавине. Комуникација полне мешавине, узев је по простору и даљини, веома је ограничена. Још је ограниченија мешавина људи, јер већином маса народна остаје при свом старом огњишту. Сама околност, што је село од села размакнуто, било макар и равницом, улива у човека наклоност к ужем кругу живота.

На овом урођеном и околностима наметутом засебњаштву оснивају се и саме народне ношње. На балканском полуострву, на пространству не више од 2000 кв. клм. наћи ћете данас по 10 па и 15 женских ношња. Осим ношња наћи ћете и разног кова људи. Овде ћете видети скроз високе, тамо скроз средње и крупне, онамо ситне, овамо лепе, тамо црнпурасте, ту плаве или смеђе и т. д. Све

се то оснива једино на принципу конзерватизма у природи и друштву. И не заборавите да ми говоримо о једном пространству не јачем од 2000 кв. клм. и народу, рецимо српском, где у питање нису доведене народности туђе. Ту је увек теже да се разлике у ношњи, у расту, боји и јачини људи одрже; јер услови за мешавину у овако једноставном (хомогеном) народу обилнији су и погоднији, него у каквом мозајику, где више народности живе. Можете сад мислити колики мора да је мали проценат мешавине између разних народности! И још кад додате том и век, о ком говоримо, а то је VII, па рецимо и VIII, кад је трпељивост народна била веома мала, онда о мешавини каквој скоро и да не говоримо.

Узмимо један пример из садашњости, па ћемо према том ствар лакше разумети. Узмимо какво село из Баната, у ком живе Срби, Румуни и Немци. Шта ћемо видети? Видићемо то, да свака народност живи за себе (наравно у филогенетичном развоју, о ком је овде и реч). Све, све; и живе се лепо, једу и пију заједно, тргују и другују, али кад се тиче народности, то свак остаје при својој; кад се тиче женидбе и удадбе, ту свак своје тражи у народу ком припада. И ти људи живе вековима заједно, и векови пролазе без да је икоја страна што одступила. Замислите сад, како је то на великом пространству, између две различне групе народа, и у времену, у ком је најмање трпељивости било! —

Пређимо сад из садашњости у прошлост, из нашега народа на друге, и ми ћемо у свему и свачему наћи то исто. Нека нам за најближи пример послужи древни грчки народ.

Пространство, на ком се је живот тога народа развијао, било је саразмерно према данашњим државама доста мало, па опет и на том уском земљишту наћи ћемо међу племенима оштре разлике у обичајима, ношњама, верском култу и телесној грађи. Ако се запитате: како се је све то шаренило развило, одговориће вам се: тако, што су се спочетка сва племена, оцепљена која водом, која гором, врлетима и морем, развијала како умно, тако и физички самостално и на своју руку без крутих модела. Кад су се за тим у једној вишој националној мисли сјединила, свако је племе унело своју племенску оригиналност у заједницу и тако им је од јако заједнички целокупан живот постао свестранији, него ни у једнога макар и већег народа онога времена. Разноликост праваца у верском култу, у назорима, обичајима и животу била је неисцрпимо врело саревњивости. И ту дакле, у једној истој држави, у једноме истом народу и на тако малом пространству остадоше поједине карактерне црте племена неповређене. И све за то, што свугде и у свачему подобном влада конзервативни принцип наследства, дакле индивидуализам. —

Ето вам пред очима разложено друштво на атоме и молекиле, — на села и општине. Свуда где смо год завирили — било у маломе или вели-

ком, било у једној или више народности, понаособ или скупа узете — свугде смо нашли један исти конзервативни принцип, по ком свако село сачињава једну малу заокругњену јединицу, у којој су (ако има две и више народности) мешавине ретке; више села једну општину, више општина срез, округ и т. д. Сразмерно највећи проценат мешавине дају блиска села између себе; мање дају општине, још мање срезови, а најмање окрузи, и тако све даље и даље, док се не изгуби са свим. Сад кад уз то прирачунате и разне народности на великом пространству, увидићете, да је ту мешавина савршено незнатна, и да ће се језгро народно очувати макар и после 30 векова.

Можда ће бити доста њих, који ће при свој овој јасноћи ипак посумњати у истинитост ових података, ну онда бисмо их одмах упитали: кад не верујете, да се може сачувати и одржати цела једна народност, то како тумачите ви разна кова људи, разне ношње, разне чак и нагласке у говору, који су толике векове преживели и очували се? Како се од памтивека разликује ношња одувуд Балкана са оном одонуда, после ношња на Истоку од оне на Западу?

Ко је имао прилике па је у једно и обратио пажњу приметио је, да је у подножју Балкана, н. пр. у Клисури више Берковца једна ношња, а преко Балкана, чим пређете Петров-Хан па сиђете у теснац „Гинци,“ друга. Ту нити их дели народност, нити племенство, ништа, само један једини балкан.

гребен, па све опет нити се је могла изједначити ношња, ни облици говора.

Свугде је ту, како видимо, меродаван принцип конзерватизма, како у наслетству физиолошком, тако и социолошком, како онтогенетичком, тако и филогенетичком. Не наслеђују се само црте лица, стас и јачина тела, по и нарави, способности, мане, навике, језик, ношња и све, што сачињава битност племенску или народну. *Мешавина је свакад слободна толико, колико је и воља човекова. Па као што се у вољи изражавају околности, у којима дотично лице живи, тако се у мешавини изражава воља човекова. Једно је везано за друго.* —

Г. Иречек очевидно греши кад се држи назора Шафарикових. Народи се тако лако не губе са лица земље. То се према оном, што до сад разложисмо, даје и са пола памети увидити. —

Бугари дакле заиста и данас постоје. Њихова се егзистенција не може порећи. Они су били упорни не само мачу и огњу, но и времену и историчарима који би их хтели испекулисати с лица земље, само да би су добар део јужног Словенства могли оцепити и побугарити. Иречекова тврђења, да између садањих и бивших Бугара нема никаквих родствених веза, видимо да је само гола хипотеза. Веза има, јер има још Бугара, само нема родствених веза између ових и њима потчињених Словена, којима су своје име натурили. Разлика између њих тако је јака, да се на први поглед може распознати. Бугари су се могли пре изједначити са Пе-

чењезима, Куманима и Татарима, него са Словенима. Тамо их доиста везује сродство, а овде их фактички раздваја све на свету.

Ради карактеристике старе словенске расе, пустимо да говоре два савременика Грка: Прокопије и Маврикије.

Прокопије вели: сви су Словени раста високог и тела јако сложеног. Косе су им ни одвећ светле, ни одвећ тамне, но нешто средње (дакле смеђе).

Нарав њихова — по Маврикију — била је без злобе и коварства, добра и отворена. Маврикије много хвали њихово гостопримство. Госта су, вели, испраћали из места у место и казнили су онога, код кога би му се десило што неповољно и т. д. — То су црте које код Словена и данас преовлађују и које Бугари нити су имали, нити их имају данас.

Бугарски је тип са свим различан од типа словенског, као год и нарав, карактер и остало. Од природе Бугари не превазилазе средњу висину; махом су ниски и трумпељасти, без сразмере у дужини трупа и ногу. Струка немају. Лица су им кошчата и округла са јако развијеним јабучицама и органима за жватање. Склоп костију на лицу не изгледа им ни најмање нежан и сразмеран као у Словена. Масти су црне, носа широког и тупог, израз лица им је блажено глуп. Каква грдна разлика између њи и китњастог раста словенског!

И по душевним особинама они се од Словена разликују. Бугари су практици, магеријалисте и увек доследни себичњаци; негостољубиви су, саможиви су, неповерљиви су, подмукли су, и опаснији су као пријатељи него као непријатељи. Темперамент им је обично једнак, увек без полета. У Словена на против преовлађује полет, па отуд заношљивост и појезија.

Знајући ове особине једнога и другог, ви ћете их на мах и на ма ком месту моћи распознати. По што већ не може бити питање, има ли их данас на Балкану или нема (јер смо то држимо довољно објаснили), то је остало само још да их потражимо, да видимо где су. Па и то нам на први поглед показује историја. По историји Бугари могу бити само тамо, где су се настапили одмах по доласку, а то је јужна Добруча и овамо до Црног Лома а најдаље до Јантре. Одавде већ почиње чиста словенска крв древних Анта, измешаних са дакијским Словенима до Осме. Од Осме до Искра је прелазна говорна зона, а од Искра тече свугди, до Солуна и Адрије, чисто српско-сдовенска крв.

И тако држимо, да је ствар потпуно доказана, да Бугара имаде, да су непосредни потомци несловенских њихових предака и да су збијени у североисточном крају балк. подуострва. Све остало је чисто словенски народ који с њима нема ничега заједничког. Они су могли примити од Словена и веру, и језик и обичаје, али крв измешали нису. То бадава тврди г. Иречек. С тога пада и сва она

зграда његова, коју је на тој смелој претпоставци подигао; зграда, као да Бугаризам данас претстављају само нека словенска племена. То није у ствари. Бугари су Бугари, Словени су Словени; једни се са другима не моге идентификовати, и из те идентификације се не могу створити ни „словенски Бугари,“ ни „бугарски Словени,“ ни просто Бугари порекла словенског. Историја не познаје никакве казане где се је све то смешало и стопило, ни мађије и тајанствене формуле које су из те смесе створиле неку нову народност: по мало бугарску, по мало словенску, а управо ни једну ни другу већ само Бугаре, па чак још до Мораве и Шар Планине. Историја нема с мађијама и тајанственим изрекама никаква посла.

Како је овладало име бугарско. Кратак преглед бугарске историје у погледу Македоније. Македонци у прошлости.

Кад и како постадоше словенска племена Бугари? Кад и чијим указом би наређено да се ови и они зову Бугарима? Који је успоставио и за вечита времена утврдио на Балкану правилник, по ком ће се за сва времена моћи знати, која словенска племена морају ући у састав Бугаризма на Балкану? Кад постаде „бугарски језик“ на Балкану? Где су његове контуре, да их јасно видимо? Докле достижу границе тим имагинарним Бугарима и том имаги-

нарном језику бугарском, или је то остављено на вољу да их помичу докле ко хоће, па чак до Мораве, Шаре и Солуна?

На сва ова питања покушаћемо да дамо што боља објашњења.

Зна се да Бугари нису одмах могли ступити на широку светску позорницу чим су на Балкан дошли. Они су најпре имали да се консолидују и да у себи сваре оне Словене, с којима су дошли, као да прилагоде и оне, које су затекли. У земљи је владала прилична анархија, услед честих буна и честих промена на престолу. Бугари, да би се Словенима што ближе примакли, напуштаху полагано језик и учаху говорити словенски. За све то требаше један дуг низ година, и ми их фактички све до Крума не виђамо да помаљају главу где год даље од граница. За то време владали су Аспарух Терберији, Кормесош, Телец, Сабин, Бојан, Тохт, Телерик и Кардам. Тај период трајао је 133 година и тек Крум после победе над Нићифором, царем византијским, године 811. ступа у свет ван граница. Донде Шоплук, Македонија и Тракија још нису знали за Бугаре. Питамо, је ли већ у том времену решено, да се народи ниже Балкана и западно од Јантре назову Бугарима? Свакако није, и ти народи беху још чисти чистачки Словени, под својим племенским кнезовима, час зависни час независни, а у ствари увек полузависни од Византије. Ти народи беху у свему још и онда једнаки са племенима српским; једнаки у вери, језику, пореклу

верским и правним обичајима и у политичком строју јавнога живота. Између Крумових Бугара и ових Србо-Словена владала је још потпуна подвојеност, као два сасвим туђинска народа. Где је била онда „бугарска народност“ и бугарски језик? Били су једино у границама своје пређашње домовине, па и ту тек у једном куту, док је остало такођер припадало Словенима. Ма колико кут тај да је био мали, ипак се мора узети да је језика и народа бугарског било, што се је све од словенског битно разликовало. Иречекова претпоставка, на којој је бугарску историју озидао (као да је древних Бугара нестало, а ови да су побугарени Словени), видимо да се не тиче овога периода, јер ту је древних Бугара још имало. Своју народност, језик и обичаје бранили су од бугарштине Словени и оружаном руком, најпре против Церига (Телерика), после Крума и његових следбеника. То је најформалнији протест да они нису били нити су хтели бити Бугари.

За време Крумове владе, може се рећи, да је преко Шоплука и једнога дела Македоније прешла тек нека језа бугарштине али их Крум покорио није. Он им је само дао осетити власт и силу своју, за пример будућим најездама бугарским. Словенска су племена остала независна, као што су и била. Таким су остала и за време Омортага и Пресјама. Тек под Борисом може се рећи да је један део Шоплука и Македоније прешао у сталну подвласност Бугара. Савршено је ове стране покорио Си-

меун, син Борисов. Под Петром, наследником Симеуновим, зпамо да се је бугарско царство распадало, јер су се већ године 930 Македонци и осгала западна племена противу Бугара бунила. Свега, дакле, можемо рачунаги, да су Шоплук и Македонија под бугарском влашћу били од 843—930 године, а то је равно 87 година. Ну и тај рачун није баш сасвим тачан, јер целокупно присаједињење Македоније Бугарској извршило се је тек по пријему хришћанства Борисом. Управ пријем хришћанске вере није било дело убеђења него шпекулације, пошто се у исто време завијало гњездо нове словенске државе на Балкапу, државе српске, која је као центар претила да на се привуче све Словене Шопкука и Македоније, који су хришћанство примили. Да би Србе у том претекао, Борис прими хришћанство, и које милом које силом привукао је остала словенска хришћанска племена Македоније. Дело је то дакле било шпекулативно, извршено на брзу руку и лукавством, али је за то у брзо, као и свака печурка, морало пропасти. Све што се год нагло развије, слабог је здравља; све што се год подигне обманом, лукавством и насиљем, и још нагло, мора у брзо пропасти. Тако је пропало, како видимо, и ово кратко бугарско царовање над Македонијом и Шоплуком. Оно је трајало, ако хоћемо сасвим тачно да рачунамо, од 870 (од пријема Борисом и његовим бољарима хришћанства) до 930, дакле 60 година. Шта су 60 година да један завојевач може рећи, овај сам народ претопио! И

могу ли се Шопови и Македонци за 60 година побугарисати? Ако могу, нека нам се исприча, како је то ишло? Ми знамо, да су Византинци владали над њима у периодима од по 150 и 170 година па их нису погрчили; како да их Бугари избугаре? То видимо да није могуће било. И за тај период не може се, дакле, рећи оно, што је реко г. Иречек: да је древних Бугара нестало, а ови нови да су побугарени Словени. Не, Словени онда још нису Бугари били. То су они посведочили оружаном руком год. 930 и 963 под Брзаком Шишманом Мокрим, бунећи се против Бугара.

Ово још боље доказују сами данашњи Бугари и њихове шовинисте. Они сами у својој историји говоре, да у овом времену Славени Бугарску нису звали „Бугаријом“ него „бугарском страном“ а себе Словенима. Шта значи то „бугарска страна,“ разумеће свако; то је значило, да потчињени Словени нису Бугари, него да тек припадају некој „бугарској страни“; то је значило још и то, да су један и исти народ поцепали, и да један део припада „бугарској страни“, други српско-словенској, трећи византијској. Народ себе није дакле сматрао за Бугаре. Име „Бугари“, наденуто Словенима од Византије, било је само име политичко, не народносно. У том смислу разумевали су га и сами Словени.

И сам Шишман Мокри, Словен из племена Брзака, знао је да западна и јужна словенска племена не припадају источном племену бугарском.

Он је знао да одовуд Осме живи један народ, а одонуд други, и да је превласт Бугара над Словенима дело са свим не природно. Још онда је било јасно, да се од источних узурпатора ваља оделити, и да је испод сваког угледа, да им Словени буду потињени. Тамни тај осећао овладао је свима западним властелима подједнако, за то Шишману и беше могуће, да се од царства оцепи и да образује нову државу. Граница његовог царства на истоку беше — река Осма. Осма дакле није нека произвољна, но историјска међа.

Што се је сад и Шишман прозвао царем „Бъл гарским", то је било само политично средство, не циљ. Он се против Петра, сина Симеуновог, побунио и срце му је гракнуло да га наследи. С тога је одмах морао узети пуну титулу бугарских царева: „всѣмъ Блъгаромъ и Гръкомъ". Чиста је дакле шпекулација била то, што је Шишман своје господарство назвао бугарским. Као год што под собом није имао ни једнога Грка, па се ипак звао цар и „Гръкомъ," тако се је звао и цар „Блъгаромъ" мâ што под собом ни једнога Бугарина имао није. Цела је ствâр била дакле у шпекулацији. Народ, којим је овладао, био је само и само словенски. То тврди и г. Иречек овим речима: „држава Шишманова не беше сопствено монархија, него конгломерат (федерација) из више књажества, подвласних потомцима оних књажева, који су на челу својих племена у VII. веку често и срећно опсађивали Солун, *или сузбијали бугарске велможе.*" Царство је било дакле

скроз словенско, а Шишман је узео титулу „Блъгаромъ и Гръкомъ“ за то, што је насилно хтео да обори бугарског цара Петра и да му преотме престо. На прво му је отео титулу. Тако се је и његово царство у историји почело водити као „западно бугарско.“ Према том јасно је као дан, да царске титуле онога времена нису имале са народностима ништа заједничког, да су народи били једно, а титуле да су гласиле другојаче; исто је тако јасно, да је назвање „Бугарин“ и „бугарско“ било више политичко, нежели народносно. Ви видите и сами докле је дотерала шпекулација, кад се један цар назива „царъ Блъгаромъ и Гръкомъ“ а овамо под собом нема ни једнога Бугарина ни Грка већ само чисте Словене, и то по речима г. Иречека опе Словене, који су често и срећно водили ратове са бугарским велможама.

Да Шишман стане на земљиште национално, па да своју државу назове каквим именом националним, није могао, јер не би био савремен, и несавременост би га одмах у прве дане оборила. Националност и свест није онда још била развијена, и он би први био који би је у она времена прокламовао. А то ће рећи, он би целој тадањој струји рат објавио, што наравно није било могуће. На национално земљиште дакле није могао стати, јер га није било. Да стане на земљиште племенско, које је политички најразвијеније било, он би своје царство морао назвати царством Брзака, што опет није било могуће с тога, што би од себе одбио

остале кнежеве, господаре других племена. Чим би назвао он своје царство брзашким, на мах би се породила међу кнежевима саревњивост и злоба, и сваки би се запитао: зашто брзашким, зашто није драговићким, сагудатским, шопским и т. д. а многи би одмах гракнули: нећемо да нам Брзаци заповедају! Дакле није могао стати ни на земљиште племенско. Па кад, како видимо, није могао ни на национâлно, на које ће? Није дакле имао Шишман куд, него је морао по старом обичају да се назове царем „всѣмъ Блъгаромъ и Гръкомъ.“ Дакле околности, и само околности држали су име бугарско на површини, не и саставне народности. Ови су били како видимо нешто сасвим друго, а назвања и титуле друго. Оно је прво претстављало право стање ствари (у погледу националности), а ово друго било је само шпекулација. Најзад и сам Шишман баш и да су околности биле подесне да прокламује царство племенско или национално, неверујем да би то учинио, јер би се онда морао задовољити с малим и назвати се мало мањим од цара. За царску би се круну он тек имао борити и довијати, као Симеун, што је било мало тешко. Лакше је ући у стопе пређашњих буг. царева и просто узурпаторством преотети круну и крунисати се за цара. Као што је извесно, Симеон је царску круну добио од папе; и у место што би се Шишман довијао за нову, лакше је отети стару, узимајући на се титулу буг. царева̂. Од јако та је круна била најмоћнији чувар имена бугарског; јер ма ко се бунио, ма ко дошао

на престо, ма које словенско племе овладало, сваки је то хтео круну, и сваки је с тога најпре узимао на се име бугарско и пуну титулу царева бугарских, која је с круном скопчана била. Но, опет кажемо, све је то било политичка шпекулација, што у питању о народности не може имати никаквог гласа. — Ето којим је путем ишао и како се је саздавао бугаризам међу Словенима.

За боље разумевање тадањих прилика да опишемо политичко стање народа у тадањој бугарској држави. Оно се даје изрећи у неколико речи: *„бугарски господарствен живот био је уређен тако, да је постојала привилегована мањина и бесправна народна већина“* (Бобчев). Ово веле сами Бугари, и ми сад можемо потпуно разумети, зашто се народносно или племенско име није могло нигде пробити, него је свугди владало име бугарско. А владало је из узрока, које истом горе исписасмо и образложисмо. Мањина је просто шпекулисала, и та их је шпекулација везивала са круном и именом бугарским. Народ је био бесправан, и с њим није држао нико. Он је био потчињен, и што је давао морао је давати, еле није било узрока да се ма ко на њега узда или с њим што спрегне. Све се је очекивало с више. А тамо је на више била круна а с круном власт, сила и — и име бугарско. Ко је хтео једно — ма које — морао је и друго и треће. Према слабо развијеној националној свести, а у ватреној жудњи за славом, влашћу и богатством, привилегираној мањини није било тешко по-

мирити се с именом бугарским. Од пређашње „бугарске стране“ постала је „Бугарска,“ а од словенских племена просто „Бугари,“ јер их друкче Византинци нису звати могли. Мало по мало па је то име постало обично, најпре код привилегисане мањине, световне и духовне властеле, а после и код простог народа. Као год што је доцније народ скромно примио на се име „раја“, тако је и пре тога примио донекле и име „Бугарин“. Али варају се сви они, који из хрисовуља, повеља, записа и других грамота ове привилегисане мањине хоће да изведу доказ, да је и народна маса по духу и крви бугарска била. То није истина. Бугарска је била само по политичкој својини, али не по национализму. Властела су имала своје шпекулације, те су с тога име бугарско усвајали; и ми смо показали, какве су те шпекулације биле; али они не могу никада решити питање о националности потчињених словенских племена. Они су се бугарским именом морали звати, јер би свако племенско име изазвало раздор и распадање. Племена пак нису имала круне која би имала јачине и довољно светлости да дâ сјај бесној и шпекулативној властели. Особито у духовној јерархији име племенско није могло наћи нигде места. С тога у добро схваћеном рачуну сваки великодостојник узимао је на се име бугарско и тако је омогућио, да влада над 5—6 и више племена. С тога и грамоте црковних великодостојника не могу бити у спору етнографском од каквог меродавног гласа. Све је то било израз политичкога

измајсторисаног живота, не израз народни. Народи су били безправно полуслободно робље. Њихова се воља није видела нигде; они нису питани ни зашта, њихов бит био је за страни свет не познат. Свет је гледао само на спољни блесак и назвао је краткоће ради земљу „Бугаријом“ а народе (племена) Бугарима. Путници су чинили то исто, јер су се још на дому навикли да на народну масу не гледају, него на високу властелу. И код њих је било то исто. Властелинова воља била је закон, његово мнење било је мнење јавности. Је ли властелин реко: ја сам (ми смо) Бугарин (не питајте из каквих рачуна) онда је страни свет па и путник узео да је тако. Шта се њега даље тиче? И има ли народ право да каже шта је? Баш онда је на националност најмање гледано. Данас је век националне свести и државе теже да се по националности групишу, а онда је било са свим противно. Онда се ишло за тим, да што више племена (народности) потчине, да рекрутују и образују послушну и ренегатску властелу и да све њи вежу једним општим именом за се, не питајући, како ће се народности доле међу себом комешати. Тако је било у римској царевини, тако је било у византијској половини, па је тако било и у државини бугарској. Са свим је за то погрешно, из грамота тако ренегатске и шпекулативне властеле узимати доказе за данашња наша етнографска питања. Само у случају, кад би било доказано, да су они векови били векови националне свести, из чега би неминовно следовало,

да је и политички израз јавнога живота био израз те свести, само у том случају могли бисмо на грамоте тадашњих световних и духовних великодостојника нешто полагати. Али кад се зна, да је тада у целом свету националност била дубоко сарањена, да се је у вишем државном животу чак и племенски индивидуализам запостављао, а као сврха узимала једино власт, сила и богатство, онда ми грамоте таких шпекулативних властела не можемо узети за мерило наших данашњих етнографских питања. Могу с тога данашњи „Бугари“ показати читаву хрпу повеља, записа, хрисовуља, писма и других грамота некадањих својих великодостојника, и читаву хрпу књига и цитата разних путника, све то из горњих разлога не вреди ни лулу дувана. Па зар не видесмо, да је чак и сама царска титула Шишмана Мокрог била израз просте отмичарске шпекулације? Шта хоћемо више? Така су била времена, таки су били и људи. Право јачега било је све; народност, племенство, право лично, па и сама слобода човекова нису били ништа.

Но да се вратимо прекинутом историјском посматрању.

Шишман, и ако је желео да задобије царску круну, није то постићи могао из узрока, што је источно царство бугарско већ било у канџама виз. цара Цимисхија.

То источно царство бугарско трајало је свега 166 година. Је ли за то време могло нестати древних Бугара, као што вели г. Иречек? Очигледно да

није, али је још очигледније то. да је западно Шишманово царство било чисто словенско, и да у њ још ни кап бугарске крви канула није. Исто је тако и језик тих Словена био свакојако језик српско-словенски не „бугарски.“

Што није могао постићи Шишман, постигао је његов син Самуило. Он освоји од Византинаца источну половину царства и доведе углед државни опет до оне висине, коју је имао за време Симеуна. Али не за дуго. Већ године 1018 видимо бугарско царство опет савршено покорено царем Василијем „блъгароубицемъ.“

Бугарија под словенским Шишмановцима трајала је свега 51 годину. Јесу ли се ту Словени у Бугаре претопили? Је ли једном словенском периоду од 51 годину могуће било да постане оно, што није за 160—180 година постигло источно. право бугарско царство? Ако јесте, онда нам кажите тога чудотворца, ком је то за руком испало. По нашему Словени су и до овога дана остали Словени, а Бугари — Бугари. Њих је само Византија држала за једно, придавајући им политичко име Бугара. Иначе, народна маса, она је и и даље живела једино у својој племенској свести.

Под Византијом Бугарска је боравила 167 година. Ако је довде бугарштина што и успела да наметне словенским племенима, овај је период био довољан да све то опет слисти. Да није много успела сведочи то, (што не крију ни сами најчистокрвнији бугарски историчари и шовинисте) да је Самуило на самрти једино жалио за тим *што није*

могао унутарње стање у Бугарији да учврсти и да јужне Словене са својим Бугарима измири. (Бобчев). Бољега нам доказа не треба. Ово најочигледније показује, да је сво царовање бугарско над словенским племенима било као неки грозничави наступ, који је долазио од истока, али да су Словени остали Словени чак и при паду царства 1018. па наравно и после тога, до 1186 год. (а Македонци до 1230.) док су сви под Византијом били. Да ли је и даље тако остало, видићемо. Ево ми се бадава мучимо да пронађемо, кад и како су се древни Бугари изгубили а Словени у Бугаре претопили, јер ето ми то нигде не можемо да нађемо. Напротив налазимо доказе, да се Словени као народ ни године 1018. нису с Бугарима измирити могли, и да је то била највећа жалост последњега цара Самуила на самрти.

О византијској владавини немамо шта да кажемо, такођер ни о српским устанцима Петра Дељана у Нишу, Тихомира у Драчу и Константина Бодина на Косову Пољу.

Да пређемо одмах на устанак браће Асења и Петра код негдашње бугарске престонице Трнове год. 1186. Тај син Асењ, чим је подигао устанак, дао се је одмах од тадањега трновског архијепископа Василија крунисати за цара (ни мање ни више, него) „всѣмъ Блъгаромъ и Гръкомъ.“ Владичанство грчко још траје. Комнени царују у Византији, а један њихов побуњеник узима на се титулу „царъ... и Гръкомъ!“ Шта можете ту мислити? Ништа друго, него да су царске титуле биле проста шпекулација, не израз правога стања ствари. —

Дозволите да овде свратимо на једну околност, о којој доцније нећемо наћи тако згодног места да проговоримо. Бугарски Егзархат у лицу свога секретара Шопова изволео је из Душанове титуле *„царъ . . . . и Блъгаромъ“* закључити, да је оно *„и Блъгаромъ“* дошло отуда, што је Душан завладао Македонијом. Отуд изводе они доказ, да је Македонија била страна бугарска, и Македонци да су били Бугари.

Колико оваке титуле могу имати вредности у данашњем питању етнографском, показали смо при објашњавању титуле Шишмана Мокрог, а ево сад и при титули бунтовника Асења.

Сваки ко памети има, могао је увидети, да царске титуле нису толико одговарале правоме стању ствари колико политичкој нужди онога времена. И да није у царској титули Душановој оно: *„и Блъгаромъ“* дошло из других узрока, могло би се ипак оправдати тадашњим политичким потребама, без да се и најмање то могне узети за доказ, да су и онда још Македонци били Бугари. Не, није с тога; титула Душанова: *„и Блъгаромъ“* била је за то, што је он фактички био покровитељ бугарске, па је с тим хтео да свету покаже своју моћ, особито Византији на страх. Напослетку да оставимо то са свим како је, па да посмотримо ствар с друге стране, не би ли се ово Екзархату боље допало. Кад он из Душанове титуле *„и Блъгаромъ“* изводи, да су Македонци Бугари, то не би ли се са истим правом и по истом реду мисли могло

рећи, да из титуле бугарских царева: *„и Грькомъ“* излази, да су Тракијанци Грци!? Може, како не би могло. И кад Егзархат из титуле Душанове изводи неко своје (бугарско) право на Македонију, то мора из титуле буг. царева дати право Грцима на Тракију. Хоћете ли тако? Ми ово питање остављамо за сад отворено и задовољавамо се само тим, што смо показали ништавост бугарских најачих аргументација.

Други један, такође не мање виспрен шовиниста бугарски, хтео је да докаже да су Македонци Бугари тим, што се је цар Василије звао још и *„българоубијецъ.“* Јест и то је неки доказ, али само за оне, који мисле памећу дотичнога писца. Ми смо напред већ разложили, да су Византинци нехотице највећма на том урадили, да се словенским племенима, који су под Бугарима били, краткоће ради намете опште име *„Блъгари.“* Али то је име само политичко, не народносно. То је поштовани писац заборавио да утуви.

Упоредо са новим бугарским „царством“ под Асењом, јавља се и друго словенско господарство у Родопима под Славом. Да су ова племена везивала каква бугарска национална свест, они би се неминовно придружили овоме новом центру под Асењом. Напротив, ми их видимо да они за тај нови центар неће да знају, него да оснивају засебно господарство са домаћим кнезом на челу — Славом. То је необорими доказ, да Словени јужно од Балкана не беху ни онда задахнути бугаризмом,

а још мање да беху Бугари. Ако ко у то посумња, онда му морамо рећи и то, да се је исти Слав године 1212 заједно са Латинцима борио противу Бугара и бугарског владара Бориса III, прејемника Калојована (Иванице). Ту су Родопски Словени мачем у руци доказивали Бугарима и осталом свету, да су они Словени, и да на се не ће да трпе ни име бугарско а толи што више. У исто време на средњем току Вардара па до Витоше на север, видимо другу словенску државицу са властелином Добромиром Стрезом на челу, против кога је Борис (Борило) такођер војевао. Најзад на врховима Пинда видимо ново царство Епирота под Тодором. Распад византијског господарства видимо да је ту, али не видимо да из појединих делова постаје пређашње бугарско царсто. Напротив, ми видимо да су из сопствених сила постале само словенске државице, а ове да су доцније силом покорене и наново доведене под власт бугарску. А што се силом створи то силом и постоји, а не као што господа бугарске шовинисте веле, да је то израз правога стања ствари.

Тек после битке код Клокотнице, где су се сукобили Бугари са Епиротима, и где је Асењ II. однео победу, завладају Бугари опет Македонијом. Довде је ова земља била зависна у неку руку само од Византинаца, не Бугара. Према томе, ако је Бугарија била под влашћу Византинаца 166 година до Асења I, Македонија је била 216 година, до Асења II, односно до битке код Клокотнице.

Не потраја дуго, а Византинци отму опет Доспат, Чепину (у Родопима, где је пређе владао Слав). Овче поље, Македонију и Албанију, а под Константином Неманићем (Асењом) Бугари изгубе и остали део Тракије. Одмах за тим отпадне и Шоплук и почне се управљати од некога новог Шишмана, родоначелника последње бугарске династије. *Никада више Македонија није потпала под бугарску власт.* Бугарска је (источна) на скоро пала под Татаре, ослободила се, раздељавала, дизала и опет падала, али више никада на здраве ноге стала није. Све је отишло нагло, као што је дошло.

Кад се сад осврнемо на прошлост, па лаким погледом пређемо судбу Македоније од почетка бугарске владавине на Балкану, увидићемо, да је она врло мало била под влашћу Бугара. Ми ћемо то у кратко опет да кажемо. Најпре је била под Бугарима 60 година, почев од Бориса (870, кад је примљено хришћанство) па до устанка македонског 930 г. За тим је била самостална под Шишманом Мокрим и његовим сином Самуилом 84 године, од 930 до 1014. После тога била је 216 год. које самостална које полузависна од Византије, од Самуила 1014 до Асења II. 1230 год. Ту је наново потпала под Бугаре и остала је свега 11 година. Византинци отму Македонију опет, и више се Бугарима у руке враћала није. Од Византинаца приме је Срби, а од Срба Турци.

Свега дакле под Бугарима била је Македонија 71 годину. Хоћемо ли да им додамо и оне године,

у којима су били самостални, а под Шишманом Мокрим и његовим сином Самуилом, онда је свега 155 година номинално.

Шта су 155 година да се један народ претопи у други, Македонци у Бугаре? Савршено ништа. Баш и кад бисмо претпоставили, да су им Бугари уз колено седели, или да су им се у срце уселили, ипак би 155 година било веома мало. Међу тим ми знамо, да процес није текао *тим* путем, да се *Словени у Бугаре* претопе, него обратно, да се *Бугари пословене*, и онда је савршено немогуће о том говорити, да су Македонци икада Бугари постали.

Најзад да су Бугари над Македонијом владали непрекидно оних 155 година, па да се како тако ипак нешто и дозволи, али то у ствари није било. Права бугарска владавина трајала је, како видесмо, свега 71 годину, па и то је подељено било на две периоде, размакнуте једна од друге византиским периодом владавине од пуних 216 година. Ако је у првој владавини бугарској ова и успела што да у срцима Македонаца пресади, то је за време од потоњих византијских 216 година савршено било изглађено. А друга владавина трајала је свега 11 година. Близу је памети, да за то време бугарштина није у Македонији могла учинити ништа.

Може ли икому ова ефемерна владавина дати право, да једну доста пространу земљу и један сасма туђ народ огласи за свој? Бугарска је владавина над Македонијом прелазила као сенка, кад

путујући облаци заклоне сунце. Бугарштина је и по простору и по крви од Македонаца била тако далеко, као небо од земље. Шта више по пореклу Македонци се разликују чак и од оних Словена, над којима су Бугари непосредно владали, и који су из истих предела и пре и после, с њима у друштву, дошла. Има ли игде икаквога места да Бугари било по историји, било по пореклу, било по народности или ичему другом огласе Србо-словенски народ Македоније за свој и да му наметну народносно име Бугара? После овога, што смо до јако објаснили, мислимо, да о том не може бити ни речи, сем ако се неће да учини насиље здравом разуму.

Да Словени одовуд Осме и одонуд Балкана и сами нису хтели бити Бугари, сведоче они чести устанци њихови под домаћим кнезовима почев још од времена Церигова. Словени су се свугде против Бугара тукли и подлегали су тек пошто су силом оружја савлађивани. Не мари ништа што су подлегали; и насилна владавина бугарска није у стању да докаже, да су они зато већ и Бугари били; главно је то, да су Словени оружјем у руци доказивали, да они Бугари нису и да неће да буду. Тако су Бугари имали непрекидне борбе то са Шоповима, то са Тракијцима и Родопљанима, то са Македонцима. Чак и у данима своје највеће славе, под Симеуном и Самуилом, они су у земљи стојали на ровите даске, јер су се сваки час Словени од превласти бугарске одметали. Самуило умире са

тугом на срце, што Словене са Бугарима измирити није могао.

Бугарска историја, сва колика је, даје се окарактерисати двема струјама: једном бугарском, која је долазила са истока и која се је са променљивом срећом упињала да од словенских племена створи какво такво бугарско царство — и једном Словенском, која је долазила од југа, југо-запада и запада, која је ту струју оружаном руком сузбијала. Кроза сву ту борбу видите шпекулативност властеле, њихово отимање о царство и круну, и бесправан словенски народ, у кога је развијена само свест племенска не и национална, и који покорно слуша. А одозго га и властела и византинци покриваху туђинским политичким именом Бугара, што је он припознавао само толико, колико се може разумети под изразом *„бугарска страна.“*

Ова словенска струја борила се је против бугарштине (по Иречеку) кроз сав VIII. и IX. век (почев од Церига год. 774., кад је против Македонаца послао 12.000 бораца, но на празно). Ми их видимо да се боре против Крума на Струмици, против Бориса за време примања хришћанства, против Симеуна и Петра док се под Шишманом Мокрим нису ослободили. Ми их за тим виђамо да се боре и против Византинаца под Петром Дељаном, Тихомиром и Конст. Бодином, па после опет против Бугара под Славом, Д. Стрезом, Војсилом, Смилецом (који је имао своју државну међу Татар-Пазарџиком и Ихтиманом) и многим другим „горским“ кнезо-

вима, о којима сама бугарска историја прича. Оружани протест Словена, дакле, није престајао до саме последње династије Шишманове. Свугде су они крвљу писали, да они Бугари нису и да неће да буду. Само је Византија верно чувала име бугарско, називајући све подвласне Словене просто Бугарима. Али то је име било само име збирно, име политичко, и није са народношћу имало ничега заједничког. Бадава шовинисте и данашњи неки историци хоће на основу тога да створе језик и народност бугарску, ми видимо, да то здрав разум и логика догађаја дозволити не може. Нити је било, нити има сад словенског *„бугарског“* језика, нити словенског па опет *„бугарског“* царства. Ми видимо, да су се бугарски несловенски цареви истина мучили да неко шућмурасто бугарско-словенско царство, са бугарско-словенским народом и бугарско-словенско-морским језиком створе; ми видимо да су били променљиве среће па некад и нешто успели, али ми видимо и то, да су се и напори и оно што су постигли најзад срушили у прах и пепео. Може ли данас ико изаћи па из онога, што се је некад хтело и што се је донекле грубом силом постигло, да из тога, велимо, створи неко *„историјско“* право и готов готовцит *„језик бугарски“*, државу *„бугарску“* и народност *„бугарску.“* То би значило умочити прошлост у бојаџијски ћуп, па отуд извући историју са свим нову и боју коју хоћемо.

Ништа не кажемо за српско-словенска племена, која су се претопила у туђу народност, као што су

на пример учинили племена Милинза и Језераца, претопивши се у Грке. Али да једно сразмерно малобројно племе бугарско само зато, што се је по језику и вери претопило у Словене, задобије право на највећи део балк. словенских племена, ништећи све оне верске, језикословне и од искони присне родствене везе са Србима, то дозволити не можемо. Ако је кад год, у времена кад националност није свету ни позната била, бугарштина и успела да своје име словенским племенима натури и својој власти потчини, није доказ, да то морамо дозволити да буде и данас. Сила није право, и та се сила више поновити несме.

Ако је на ноcлетку питање и до тога дошло, да, пошто су словенска племена изгубила већ свој племенски бит, да некога мора бити, ко ће да их прими и наследи, ми велимо, да су опет пречи Срби и име српско од Бугара и имена бугарског. Друго би било кад би једно ма које словенско племе имало иза се оваку историју као ми, и да је у свему овако као ми сачувало свој бит до најновијих дана; онда пристајемо да о наслетству између нас и њега буде спора. Али кад свега тога нема, кад од свију племена има своју корениту историју само племе српско, кад је само оно кроз све мене до данас сачувало свој чисто словенски и племенски бит, то, с погледом на једно порекло, једну веру, једне верске и правне обичаје, на један језик и т. д. могу их наследити, или још боље рећи, могу их у своје коло узети једино Срби. Шта

ће ту Бугари? Шта ће ту име бугарско? И каква је то веља нужда, да се на силу словенским племенима понова намете име бугарско? Чак и њихова историја, није историја чисто племена бугарског, ниги племенâ чисто словенских, него историја напора бугарских царева да на рачун туђих племена створе неко *„бугарско“* царство и *„бугарску народност“* са *„бугарским језиком“*, у чему видимо да успели нису. Исте те напоре продужују данас бугарске шовинисте и бугарофили. И данас борба се једино води да се *„бугарски народ“* и *„бугарски језик“ створе*. Њих у готовом још нема. Све је још у постајању, зато и иду дрско свугде, па чак и у Македонију. Али да је то све само произвољно насиље, увидиће, после дојакошњих разлагања, свако.

Док су се на ту страну, према Бугарима, Словени кроза сво време трајања бугарскога царства оружаном руком одупирали, донде су са својим једноплеменицима Србима живили у вечној љубави. Никад се Македонци из сопствених побуда нису на Србе дизали. Шта више и кад је неблагодарни Добромир Сгрез хтео подићи руку на свога добротвора Стевана Неманића, убили су га његови рођени бољари, и то своје родољубиво дело саопштили су Св. Сави, који је код Добромира био да га склони на братску слогу и љубав, али без успеха. И баш кад се је Св. Сава од Добромира враћао, пристигну га македонски бољари и саопште му судбину неблагодарнога Добромира. То је велики доказ народне македонске солидарности са Србима, што је у то-

лико важније, у колико је то после толиких векова раздвојености био први политички додир Срба с њима. Шта би било, да је братска љубав и слога од ископи међу њима негована — бар у пола онолико, колико су на том радили Бугари?

Напослетку да је македонски народ, народ бугарски, он би се бар један пут, колико за лек, покренуо да обнови то имагирано *„бугарско“* царство. Историја не бележи ни један такав случај, ни под дугом влашћу визангиском, ни под потоњом турском. Напротив у све покрете народнога живља ми видимо или да се отимају од Византинаца и хоће да сусамостални, или од Бугара. Али *за Бугаре* они се никада покретали нису. Свугде где је год пробио народни дух, он је био против сваке бугарштине. Држимо, да овај историјски моменат није за потцењивање.

Слика постаје са свим друкчија кад погледамо на њихове одношаје спрам једноплемених Срба. Док су под Бугарима били сиње робље, без значаја и историје, донде су са Србима у кратко време стигли до таке славе и величине, докле нису дошли од како за себе знају и од како су па Балкан дошли. Док су код Бугара били један поробљен и у ропске ланце оковани крај, из ког до престола царских није допирао ни дах живе душе а камо ли какав светлији живот, донде су са Србима доживели да њихов крај буде тежиште све српске моћи и државе. Њихова историја и наша, у данима славе, тако је изједначена, да би се чисто рећи могло, да су Македонци у свом Српству и српској исто-

рији најдрагоценији камен. Ко може издвојити ту једне од друге? Српска се крв није туђила, као оно бугарска, па да свој царски сјај оснива далеко од братске Македопије; не, напротив братска се је крв слила одмах у првом додиру, и Српство је братски пренело своје тежиште у Македонији.. Тамо су нам задужбипе, тамо слава, тамо величије, тамо све. Величије своје видео је Македонац једино у српској историји, у Краљевићу Марку, у Вукашину, Хрељи Крилатици, Угљеши, Гојку, севастократору Бранку, Оливеру и т. д. У бугарској историји Македонац не види ништа, до времена своје ропске потчињености, где им је домовина изгледала као мртво гробље, без величија и славе, док су се татарски Бугари и њихови татарски цареви величали далеко од постојбине Македонаца.

Кад бугарска историја о Македонији говори, говори као о окованом свом робу; кад о њој говори српска историја, говори као о својој нȃјвећој слави; ето у чему је разлика. И из самога тог факта види се, да су Бугари и Македонци били и остали туђа кост и крв, а Срби с њима једно племе од једне прастаре мајке — Бојке.

Македонци Србима нису били потчињени, него као браћа равни. С тога је и било могуће да стекнемо заједничке јунаке и заједничку славу. Напротив спрам Бугара, они су били свагда на најнижем ступњу, згњечени и прегажепи. За време док су под Бугарима били камо им један Краљевић Марко, камо Хреља, Константин и т. д? Нема од свега тог

ништа — знак, да Македонија под Бугарима свога живота имала није, а није с тога, што нису Бугари, и што су их ови увек држали у тврде кврге. Нису се бадава сваком приликом они против бугарштине бунили!

Из овога што смо до сад навели увидиће свако, који је слободан од предубеђења, да Македонци Бугари нису, ма како тај појам тумачили. Прошла је цела бугарска историја, и ми смо видели да су Македонци остали Србо-Словени у свима приликама, како у кратким периодама бугарскога ропства, тако и у дугим периодама ропства византијског, која су се над њиховим главама на изменично јављала. Бугарска се је бадава мучила да васпита себи послушну и ренегатску властелу; властела су властела, била па прошла, а народ је остао и он је у свакој удобној прилици мачем у руци доказивао, да Бугарин није. Бадава што у грамотима тих световних и духовних властела стоји, да су дотични писци или издавачи Бугари били; све то није у стању да докаже, да је такав био и народ. На народ онда није гледао нико; народ је био бесправан и био је послушно робље, а међутим ни свест народносна нити у опште икаква националност онда није улогу играла, и тако су шпекулативни великодостојници писали како су им њихови рођени интереси налагали. За то се на те и таке грамоте бугарски Егсархат данас узалуд позива.

Зашто не имађаху иницијативе?

Занимљиво ће бити у засебном одељку проговорити о том, зашто да Бугари не могадијаху ни у чему имати своје рођене иницијативе, да са себе стресу туђински јарам. Ми овде већ говоримо о Бугарима, у каквом их смислу свет данас узима, то јест, у релативном смислу, не апсолутном, у каквом смо их до јако расматрали.

Овде није место да објашњавамо на дуго и на широко, можемо рећи само толико, да је отсуство иницијативе мана историјска, и да она има узроке у не природности конгломерата разних српско-словенских племена, из којих је бугарска државна зграда склопљена била. Ова је племена једно за друго везивао политички леп, али не и један дух, не дух јединства народа и државе. И духовно јединство кад није кроз саставне делове провејавало онда, кад је Бугарија претстављала државну целину, у два маха и доста моћну, од куда да га буде после, кад ју је раздробила и притисла туђа сила?

Бугарија није била држава хомогена, која се је зачела у ископи, у језгру правога бугарског народа; држава, по народности једноставна, као што су: Италија, Германија, Русија, Србија и т. д. Бугарија је била држава извештачена, склопљена из неједнаких противуборних елемената, несолидарних са племеном владајућим; један харлекин заогрнут плаштом од сто крпа и боја; држава створена нагло, грубом силом, преваром и лажју; један споља лепо опремљен балон, но који сем форме у

себи ничега другог нема. Подерете ли тај балон, од њега не остаје ништа — ви сте га коначно уништили. Он нема језгра који ће и даље да живи.

Кад је пропала српска држава, остало је бар језгро, које је и даље своје дане трајало — остало је Српство. Кад би пропала италијанска држава, остали би Талијани; од руске државе остали би Руси, од германске Германи, и сви би они и даље живели. Али кад би, рецимо, пропала држава аустријска, шта би остало од ње? Не могуће је рећи, да би остали Аустријанци, него они народи, из којих је била састављена. Тако је било и са Бугарском. Кад је она пропала, нису остали Бугари, него она српско-славенска племена, који су јој били потчињени. Па као год што би било апсурдно после 500 година од аустријскога распада из некадањих њених састојака — од Срба, Хрвата, Крањаца, Буњеваца, Словака, Чеха, Моравaца, Галичана, Руса, Пољака, Румуна, Маџара, Италијана, Немаца, Јевреја и Цигана — на основу неког историјског права стварати из ново државу аустријску, тако је исто апсурдно било и јесте, из некада, по несрећи, татарским Бугарима потчињених словенских племена из ново подићи државу бугарску. Јер народи, који сачињавају данашњу Аустрију, нису у њен оквир ушли из драге воље, по осећању неког народносног сродства, него по сили. Тако је било и са српско-словенским племенима у погледу Бугарске. Право јачега створило је Бугарску исто тако, као и Аустрију. *Али од права јачега не може*

никада постати право историјско, на основу којег би се после 500 година изново стварала Аустрија и Бугарска. И једна и друга постојале су, рекло би се, по форми, не по језгру, и један пут уништена спољна форма однела је собом за навек и њихово право на опстанак. Језгро је било туђе, и оно се враћа свом врелу чим се разбије суд у ком је по невољи морало стојати. Такав је трошан суд била и некадања извештачена држава бугарска, створена на праву јачега. Раздробљена и лишена један пут своје спољне форме, која је једино дала право на опстанак и име, она је изчезла са лица земље за навек. А форма је форма, и она никада не може имати толико вредности колико језгро. За љубав некадање форме језгро се несме пренебрегнути и жртвовати, као што је било при новом стварању бугарске државе, но то треба да буде обратно: због језгра, које на себи носи још свој стари исконски тип словенски, треба жртвовати некадању бугарско-татарску форму. Ово је и правичније и логичније.

Да се види, колико је држава бугарска у сва времена била трошна и с натегом као целина одржавана, да упоредимо њихов и наш последњи пад. За боље разумевање можемо из раније историје споменути само то, да је Бугарска за време свога трајања претстављала једну непрекидну метаморфозу, из које су излазиле све нове и нове државне формације, једна од друге фундаментално различне и једна из друге изведене вечитим унутрашњим и

спољашњим борбама. То је знак, да бугарска држава никада довршена и консолидована није била. Унутра су биле вечите борбе против домаћих словенских „горских“ кнезова, а споља вечите борбе са Грцима, који су ову неслогу умели експлоатисати. При иоле јачој навали Византинаца Бугарија је коначно пропадала, што не би ни после најстрашније поразе било да је то једнодушни „бугарски“ народ био. Благодарећи само лабавости византијске управе, Бугарија се опет издизала и животарила. Али промене су ишле за променом; државице су ницале час у Тракији, час у Родопима, час у Македонији, час у Шоплуку, час около Ихтимана и Татар-Пазарџика и т. д. што је све доказ, да се је држава бугарска налазила у вечитој метаморфози из које су изилазили мање више независни организми, час од Бугара час од Византинаца. Бугари су те организме с натегом држали у саставу свога „царства“.

Како се види, ова бугарска „царства“ била су више имагинарна, него фактична. Домаћи кнежеви били су више независни, но зависни. Они су „бугарском царству“ припадали само у толико, у колико су услед одсуства сваке националне свести и сваке заједнице морали у неком трећем тражити обезбеде за своје државине. Али чим је шпекулација дозволила, они су ту обезбеду потражили или у саму своју моћ, или у узајамну договору и слози више њих кнежева, или у некому трећем, на страни, напуштајући мирном савешћу и Бугаре и Бугарију.

Чак су се у таким случајевима против њих и борили. Из свега овога излази, да Бугарија није никад била свршена држава.

Ово наше тврђење посведочиће најбоље наш и њихов пад под Турке. Српство је издржало, сем мањих битака, и две страшне битке на Марици и Косову. Српска је држава услед тога истина пропадала, али полагано и никада без јуначких мегдана. Српска држава, и ако орођена, још дуго и дуго живела је после Косова. Све је то знак да је она у својим саставцима била добро срасла, и да је претстављала чврсту, упутра јаку и здраву целину, састављену из једнога народа. А Бугарска? Њен пад личи на пад зграде од карата. Чим је први потрес наишао карте се распадоше и бугарске државе нестаде с лица земље. То не би било могуће да је она иоле била држава свршена, и да се је састојала из једног, као што воле да се изразе, „бугарског“ народа. На против, њени саставни делови не имађаху са центром никакве народносне или друге које крвне везе; они се наслањаху једно на друго само да не падну, а живели су од шпекулације и суровога насиља. Чим је пао први ударац, они се сви распадоше и Бугарске нестаде као да је никада ни било није. Тако је исто било и при ранијим падима под Византинце.

Из свега овога излази, да је Бугарија претстављала увек само једну спољну форму, без свога језгра. Кад се је форма распала, нестало је и Бугарске, а из језгра изашла су она словенска пле-

мена, која су по сили околности некада морали ући у полигички оквир бугаризма. Та племена осниваху после засебне државице, или живљаху полудржавним живогом, док их опег ко са сгране поклопио није. *Али никада се ови Словени покрстали нису дч „ослободе“ Бугарију.*

Растројство и одсуство сваке иницијагиве лежало је, дакле, у нарави свију, који су по невољи морали ући у политички оквир Бугаризма. На дну њихових осећаја тињало је неко тамно уверење да они нису тамо где треба да су — међу Србо-Словенима, него међу несловенским бугарима, и да се за то они немају рашга бориги. Сви напори Богева, Раковског, Васила Левског, Караџе и других, осгадоше неуспешни. И то се покушавало тек у новија времена, а пре ни тога није било. Мртвило је овладало свуде. Нарочиго Македонци се никада за Бугарску дизали нису.

Можеге и сами прегставити, како мора један народ да изгледа, коме је у самом почегку његовога бигисања на Балкану пресечен пут ка националном развигку и на ком су кроз дуге векове вршене разне операције однародњавања. Преко главе Македонаца прегрмела је владавина — сем појединих домаћих властелина, као шго су били Слав, Сгрез, Војсил и други — још и владавине великога сгила, као шго беху латинска, бугарска, визангијска, опег бугарска, опег визаптиска, епиротска и т. д. У таким честим променама, и свагда под туђинским игом, ништа није природније, него да народ огугла

и да постане равнодушан ма ко њиме завладао. Ништа велимо није природније него да народ изгуби и оно мало политичке, националне и племенске свести, које је пређе имао, и да на послетку постане у својим јединицама једна саможива маса без икаквог појма о самодржављу или каквој вишој политичкој свести. Он је толико равнодушан да је већ постала и опште позната пословица: *„Ќе ми даш паре, ќе се чинам Бугарин“*. То може чинити само опај народ, који је од свога националног корена и развића вековима оцепљен био. Векови су утицали док је он морао своју националну свест потамнети С тога бугарске шовинисте и налазе толикога поља за своје прозелитисање. Ми се морамо чудити, како да ти и толики векови нису Македонце коначно одродили. Тако би бар Бугарима били уштеђени оволики данашњи њихови напори.

Искључно (апсолутно) и упоредно (релативно) гледиште.

У досадањим разлагањима ми смо посматрали ствари с гледишта чистог од свакога предубеђења. Ми то гледиште назваћемо апсолутпо. Ми нисмо пошли с предубеђењем, да су Бугари оно, шго нам се данас претставља. На против ми смо те „Бугаре“ с апсолутно историјскога гледишта анализовали и нашли, да су Бугари Бугари, Словени Словени. Нашли смо, да древних Бугара имаде и данас, ако не по језику то по крви, и да станују у Добручи

и овамо до Јантре. Остало све, видели смо, да су Словени, којима је политичко име Бугара наметнуто. Ми смо били подробнији и описали смо, ком пореклу припадају и сами ти Словени, који су и како су се с Бугарима у језику, вери и обичајима изједначили, који претстављају прелазну зону и чијем пореклу припадају Словени одовуд Осме и ниже у Македонији.

Али то апсолутно гледиште не можемо задржати и за даља наша посматрања. Ако хоћемо да изведемо спорно наше питање са свим на чисто, а у једно да будемо по појму наших противника и савремени, ми морамо сићи на земљиште њихово, узети ствар релативно и дозволити да има и словенских Бугара или бугарских Словена. Тек кад их и на том пољу сузбијемо, моћи ћемо рећи, да су сузбијени са свим. Јер ма колико њима доказивали, да „бугарске“ народности, оваке какве нам претстављају, данас нема, да нема ни такозванога „бугарског“ језика, него да је све то народ и језик српско-словенски, ипак ће се противници ма с које стране измигољити и ако ништа друго бар рећи: то је време већ изгладило, данас су Бугари са свим нови људи, Словени. Они ће чак да држе за залудно и излишно, да се тако дубоко у прошлост захваћа.

С тога, да би их поучили другом чему, морамо сићи на земљиште њихово и ствари узети с релативнога гледишта. Од сада ћемо Бугаре и бугарски језик узети онако, како нам се данас претстављају и потрудићемо се, да им определимо и ту најпри-

роднијe њихове границе. Дозволити им не можемо ни под којим условом да назову све бугарским, докле својом самовољом стигну. Ми ћемо свагда имати на уму да се њихов језик тек ствара, да иде од истока ка западу, и да он с тога не може познавати границе докле се год с наше стране не примора да стукне назад. То стварање народности и језика бугарског не сме се извести на рачун наш. Ми смо још у првом чланку описали, а то исто се даје извести и из летимичне њихове историје, коју смо одмах за тим претресли, да се цео тако звани „бугарски“ живот кретао и креће од истока ка западу и да се стреми, да заграби што више земљишта и народа, помичући тежиште свога политичког живота све к нама ближе и узимајући за свој „књижовни“ језик не онај, који се говори у правој Бугарској около Шумена, Разграда и Трнове, него шопски и македонски, који су у присној близини са језиком српским. Тако нам бугаршгина иде све више на сусрет, а с намером, да нас што јаче потисне па запад и с'узи у најнеопходније границе. И као год што су се за време њихових „царева“ народност „бугарска“ и језик „бугарски“ тек стварали, тако их исто стварају бугарофили и шовинисте данас. Нити је пређе на том што урађено, нити је данас. Све то треба тек да буде.

Па где су контуре те нове народности и тога новог језика? По чему ћемо познати шта је њихово, шта наше? Кад је та народност постала, који чудотворац створи језик „бугарски“? И ако на ова

питања немамо никаква одговора, и ако се ни од куд нико не миче, да нам на њ одговори, ипак се па све стране ћутке узима, да народа и језика бугарског имаде. Па нека га има. С релативнога гледишта, као што рекосмо, узећемо и ми да га имаде, али, надамо се, да ћемо баш на том пољу показати право ништавило његово. Ту ће се још јасније показати да је све, што се данас именом бугарским крсти, само имагинарне природе, а у ствари да нити језик, нити народност њихова има какве контуре, па с тим ни какве органичне целине, која би се дала насликати и описати.

Ми ћемо се у даљем разговору служити искључно њиховим материјалом, да нам се не може пребацити ни ово ни оно. Исто тако служили смо се њиховим историјским материјалом у дојакошњем разлагању, јер нисмо били ради да нам пребаце: *е па то веле само ваше шовинисте*. Све, што нам год буде за доказивање потребно, узимаћемо из њихових ризница, над којима су они крупним словима написали: *„български народни умотворения“*. Ма да би су наши материјали били са најчистијих извора, опет, при познатој виспрености наших противника, који доводе све и сва у сумњу што им год не иде у рачун, ми ћемо их савршено оставити на страну и послужићемо се њиховим рођеним подацима. И ако смо уверени, да су та *„българска народна умотворения“* сакупљена са најчистијих извора обмане, да су дотеривана и прекрајана, ипак, да би борба с наше стране била што свет-

лија, ми их узимамо онако, како нам их пружају, без икаквих поправака. Ми дакле пристајемо на све услове противникове, и силазимо на онај терен, на који нас он позива, не гледећи, што је дојакошњим разлагањем спор у начелу већ решен. Ми бисмо спокојно могли оставити перо на страну и задовољити се с оним, што смо довде доказали: *да народности и језика бугарског нема, и да је то све српско-словенског бита,* али ми хоћемо своје противнике да прогонимо и из ових последњих њихових заседа.

После пада бугарске државе. Препорођај.

Кад се је срушила она кућа од карата, коју су некада Бугари звали својим „царством“, на лицу места остао је сам прах и пепео. Све оне честице, које су по невољи морали ући у састав бугарскога једнодржавља, сад се ослободише и од часа се истринише у своје најмање јединице. Нико ни помишљао није да опет бугарско царство сазда, нити је за њим ичије око проплакало. Може се на сигурно рећи, да је византијска држава иоле чвршћа била, Бугари се не би подигли ни после првога пада. Њима је једино помогло то, што је у Византији овладао вечити раздор, најнедостојнија шпекулација, гонење и ништење, побуне, вероломства, убијства и све што је горе од горега, тако, да се на периферијама царства ни осетило није, да ту ко други влада, сем домаћих племенских патријарха. Али кад је дошло

турско господарство па притегло узде боље и јаче. ми од Бугара кроз пуних 400 и више година не чујемо ни дах, докле их год у почетку овога века није пробудила српска револуција. Навалично и нагла подигнута зграда бугарскога царства тако се је хитно и у часу смомигљала, да камен о камену није остао. Сви они противуборни елементи, који су изве штаченим начином а и силом у заједницу доведени, пређоше у своје првобитно засебњаштво. Па како им је под туђинским игом угинуо сваки национални понос, свака свест национална и племенска, појам о самодржављу и слободи и т. д. то су примили турску владавину с лаким срцем. Њима је било лако помирити се са новим стањем, и они отпочеше живети растројено на јединице без икаквих виших жеља. Једино за чим су тежили беше њихова лична сигурност и добит у раду. За то им је највећа врлина, мудрост, умење па ако хоћете и идеал био тај, да се свом господару (владајућем племену) што понизније додворе, не гледећи, хоће ли то његовога најближега сународника оштетити. Не; шта га се је то тицало; он га је с лаким срцем гледао чак и у његовој највећој беди и невољи, а можда и на вешала, на која га је сам нопео. То су врлине у оном народу, који је мењао иг за игом (бугарски за византијски, овај опет за бугарски, најзад бугарски за турски) и у ком је нестало свакога вишег појма о народносној или племенској заједници. Он је, дакле, почео живети у херметички затвореним јединицама, и кућа му је била његова држава, његова народност,

племе, идеал и што год хоћете. Ван свога плота он је гледао само и чисто туђинство. Ето зато и рекосмо да се је бугарска држава распала у прах и пепео, и да после ње ни су остали Бугари, него Словени. И само име бугарско изчезло је 400 година и наново се појавило тек у почетку овога века. Оно се једино сачувало на хартији туђинских писаца и у географском назвању потоњега „Туна-вилајета“. По том географском назвању земљишта називали су и Турци и Срби и остали свет краткоће ради словенска племена, туда насељена, Бугарима. То се је име после почело тумачити друкче, и од географских Бугара поче постајати народ бугарски.

Али је све то дубоко спавало до почетка овога века. 400 и више година нити је народ нити ко други сањао о каквој бугарској држави, или каквом бугарском народу. Из Тракије човек звао се Тракијанац, из Шоплука Шоп, из Македоније Македонац, и сви су ови онеиз источне Бугарије звали Торлацима, а то је доказ, да народи и племена нису хтела носити име бугарско и да су га збацили чим је царство престало да постоји и чим су нестале царске стеге бугарске.

Како је бугарско име наново оживело, и у опште како се је бугарштина почела из нова рађати и стварати, то хоћемо да опишемо на идућим листовима.

Рад Срба на бугарском препорођају. Руси.

Најпре их је електризовала српска револуција — то знамо. Донде су спавали мртвим сном. Покрет

народни на северо-западној половини Балкана отворио је очи свима осталим Словенима. Пример насилнога ослобођавања упливише на духове више, него ма која жива реч.

То је био почетак.

Одмах за тим приступила је Србија даљем раду. Слала је у „Бугарску“ црквене књиге, штампала им је и школске књиге, примала је њохове младиће и у бугарском духу васпитала их је, тражила је људе њихове и ступала у везу с њима; потпомагала их је; њихове хајдуке издржавала је, и свима њима пресађивала је у душу бугаризам и бугарско величије. Ми сами обележавасмо етнографске границе, ми им сами писасмо историју и учисмо их бугаризму.

Шта је Турска на то могла да ради? Још у самоме почетку српске револуције она је ишла за тим, да нас што више локализује. Пошто је правац тога кретања био понајвише наперен на исток, то је с те стране и највећи отпор даван. Све, што је српско, гоњено је драконским мерама. Није се трпило чак ни име. Србин, књига српска, реч, глас српски, све је то изазивало зелотски гњев у Турака. С друге стране народна маса, као што је пређе описасмо, по својим националним појмовима стојала је још за време бугарског царства на некој мртвој средини, а за време Турака то је по могућству још и више уназађено. Светина, распаднута на своје јединке, нити је знала себе за Бугаре, нити за какав народ, нити за какво племе. Појам о јединству исчезао је

сасвим; светина је живела распиљена свак за се. Она је само још знала да се дели на Тракијанце, Македонце, Шопове, а поврх свију ових имена да се зове још рисјанином или рајом. Чак и словенско је име затрто било, и народ нигде није говорио да је „Словенин“. А то је бар исконско име, па его, туђинштина је и њега збрисала. Наравно да је онда изгладила и појам о словенској заједници и о народносном и племенском јединству.

Кад је Србија ту масу народну почела електризирати, Турска је скочила да нас огради као какву горућу гору (шуму). Ми смо се довијали, и како смо могли извијали смо се, али се нисмо могли користити. Од једанпут је српско име постало страшило у свој Турској. Шта је ту било природније, него да се утучени и горким искуствима измрцварени народ Македоније и Шоплука од српскога имена одмакне и причува. Али пошто је покрет већ био ту, и духови се из летаргије пробудили, то му се је неки правац и име морало дати, и дато му је име бугарско. На том не само што су радили нови бугарски родољуби, него и Србија па и сама Турска. Ми још не можемо да протумачимо кратковидост српских државника и књижевника, који су свој народ сами од себе отуривали и крстили именом бугарским.

Турцима се не можемо чудити. Турци су имали рачуна да што више од Српства откину: али шта смо хтели ми? —

И тако из ничега сад први пут постаде име бугарско народној маси познатије, и сад први пут

излази та маса из своје дотадашње мртве средине и ступа у шири живот. Да је код ње каква год свест донде развијена била, била она племенска, народносна у ужем смислу или бар словенска у најширем, име се бугарско њима тако лако натурило неби. Али овако, како смо их оцртали и како у ствари беше, они при ступању у шири живот морадоше примити какво му драго опште народносно име. Пошто српско нису могли, примили су донекле бугарско.

Ово смо нашли за нужно да објаснимо зато, што је бугарски Егзархат иставио једно тугаљиво питање на супрот нашим писцима, који тврђаху, као ово ми, да су ослобођени Словени по Шоплуку и Македонији примили име бугарско из страха од Турака. То се питање састоји у овоме: како нису име бугарско примили Босанци, Херцеговци и остали Словени до Шар планине? Одговор на ово, ено им горе. Тај део народа није примио име бугарско за то, што у њему национална свест нигда угинула није и што је утврдо знао да је Србин; угинуло пак није за то, што над њим на изменце пређе нису владали Византинци, па Бугари, па опет Византинци, па опет Бугари, па Епироти, па Турци. Њима име бугарско није било познато, а овима јесте. Њихову српску свест није могао уништити нико, па им удунути име бугарско, а овима је то могло бити, јер, као што описасмо, они никакве народносне па чак ни словенске свести имали нису. Код њих је била tabula rasa; није код њих требало најпре ништа ништити па после наденути име бугарско. Напротив они би

тако исто лако примили име српско, да не беху Турци, као што до некле примише име бугарско. Још оно прво примили би су куд и камо лакше и веселије. Ето зашто се нису по имену побугарили и Босанци и други.

Сем Срба на побугаривању су својски радили и сами Турци. Само да се покрет српски не би даље ширио, они су сами народима у Шоплуку и Македонији говорили да су Бугари. А народ као народ, без вођа и водиље, прост као што Бог хоће, преклонио је главу и рекао: евет. Он и није друго шта научио до безусловно да служи своје господаре. Његов је идеал била лична безбедност и добит, па је у тој цељи жртвовао све остало. Нити је имао свести, ни поноса, нити какве мисли о националном јединству. Ропска послушност била је код њега врлина. И овако добар и питом народ наравно да је Турска од немирних и опаких Срба морала чувати. И она га је сачувала, давши му некадање политичко и потоње географско име Бугара. Ето, у кратко, како се је бугаризам на Балкану на ново родио. Могли бисмо о томе рећи још коју, али нећемо с тога, што је то већ од ранијих писаца прилично довољно објасњено. Рекли смо само онолико, колико је било нужно да ово наше описивање не буде штрбо и да се сачува целина. То је уједно било нужно и за боље разумевање овога што иде.

*

Српски напори нису уродили Бог зна каквим плодом. И да је ко силнији на нашем месту био, еда ли би

више постигао, него што постигосмо ми. Ствар је била заспала, по изгледу, за навек. Народ астројен, исkварен, без свести, без идеала, без ичега што га као народ може окарактерисати. Пробудити то у току неколико година и с њим починити у светској историји чуда, уверени смо, да не би нико затражио. То не би било могуће ни двапут, ни трипут јачој држави од српске.

Али што је могуће било постићи постигло се. Српска револуција и даљи рад Србије на буђењу свести и ослобођењу подјармљених Словена успела је толико, да је створила лепо коло бугарских родољуба, који су после већ самостално радили. На српским грудима однеговани беху и одњихани Љ. Каравелов, Раковски, Хитов, Иља и многи други, а пример српског ослобођења пробудио је Васила Левског, Ботева, Караџу, Априлове, Палаузове и т. д. и т. д. Све су то људи овога века, све деца српске револуције.

Ето то смо учинили ми. Ми смо рекли: азбуки, што је управ најтеже било. Теже је било азбуку пронаћи, него после научити читати.

Али ми смо учинили и још нешто, што је управо монументално. *Ми смо одмах у самом почетку пронашли да све, што није чисто граматички, синтактички и фонетички српски, да је све то бугарско.* Ми смо се тим једним махом лишили сваког провинцијализма у језику. Па да смо и ту били бар пажљивији, било би мање штете, али не — ми запостависмо и језик наших царева и кра-

љева и огласисмо за српски — језик Кулина Бана. Па онда Вукова фонетика, па за тим овај правопис, па одозго и новији рад наших учевњака на пољу српскога језика, и ево створисмо од језика македонског — бугарски. Наравно мало ми, мало бугарске шовинисте; мало време, мало Турци, и од језика македонског створисмо провинцијализам. Ни на томе се напослетку зауставили нисмо него огласисмо галантно сами све, што са ново-српском граматиком и синтаксом није у сагласју, за бугарско. Бугари наравно ко Бугари; пођоше за нама и скупише све што смо лакомислено одбацивали.

Его у томе се састоји наш монументални грех, наша заблуда. То, и образовање једнога доста доброг кола бугарских родољуба, било је све што смо својим радом постигли. Даље нам нису достизале силе. Можда би повремено дотерали и даље, али се међу тим умешала Русија и ствар пређе коначно у њене руке. Ну ни онда још Србија није престајала да на све могуће начине Бугаре потпомаже. Ми смо и даље штампали им књиге, васпитали им младеж, слали учитеље и апостоле и будили дух бугарски где смо год могли.

Кад се је умешала Русија, она је само ступила у стопе наше. Што смо ми звали Бугарима, називаху и они; које смо ми сами етнографске границе повукли, повукоше и они; у опште, што смо год ми сами бугарско назвали, називаху и они. Ничега новог они у бугарску пропаганду унели нису. — Да видимо сад шта су урадили.

Даљи опис бугарскога препорођаја.

Неки Ђорђе Гуца, карпатски Словенин из села Тибаве у карпатским планинама, напусти Лавовски универзитет, где је учио теологију, и под именом Јурија Венелина Венелиновића оде у Москву и ступи у Московски универзитет. Пошто је ту науке свршио намисли — можда из неке наклоности к романтици — да се баци на истраживања ван граница своје нове отачбине. Руска Академија наука, увидев ту његову жарку наклоност, посла га о свом трошку на две године у Молдавију, Бугарију и Румелију да тамошње народе из близа проучи. Ту је Венелин први пут из ближе упознао нарав, језик, обичаје и друштвени живот Бугара.

Ту је нашао што је тражио. Нашао је давно жељену реткост и одмах се наместио да је свестрано проучи. После кратког времена видимо га где излази већ са готовим радовима на свет. Па како је у природи саме ствари, да се човек у пронађену реткост смртно заљуби, то је он о својим Бугарима почео писати с ватром и неизмерним одушевлењем. Године 1829. изда он прво своје дело: *„Древніе и нинѣшніе Болгарьі“*, а за тим: *„о народним песмама дунавских Словена“*, *„о новој бугарској литератури“*, *„влахо-бугарски и дако-словенски грамоти“* и т. д. Морамо рећи да је Јурије Венелин овим својим радовима руски учени свет за Бугаре јако заинтересовао. Он се рачуна као први, који је Словенству открио *„да одувуд Дунава постоји једно словенско

племе, које говори језиком најближим језику словенском" (Шопов). Симпатије су увек на страни немоћнога и потиштенога, није онда чудо, што се је тако велики и племенити руски народ једним махом за Бугаре одушевио. Уз то треба рачунати и природну склоност човекову, да се за новост, ма каква она била, радо и одмах заинтересује, а највећма за реткости каква је била ова, коју је претставио Јурије Венелин. *„И поводом тим* — вели исти г. Шопов — *у Русији се беше појавила вољa, да се тај народ разбуди и на висину историјскога народа подигне. То је био узрок, те су са разних страна Бугарије и Тракије узимана деца да се у Русији образују. Исто је то дало повода и Рачинском, царско руском консулу у Варни, да, путујући преко Македоније за Мостар (1853 г.), прими и пошље два македонска дечка у Москву"*. Ето, дакле, ко је прихватио и како је даље текла ствар са бугарским препорођајем.

Најпре их је, како видесмо, електризовао устанак српски, после их је Србија око себе прибирала и васпитала док није однеговала нове поборнике. За тим, или у исто доба, дошао је Венелин и обукао их је у глорију велико мученичку, а после свега дошао је метод, план и цељ, кад су емисари примали и у руским школама васпитавали бугарску децу. Ту су им Руси уливали у крв идеју обнављања бугарске државе. Према том ми речи г. Шопова можемо допунити тим, да, пошто Руси нису само узимали децу из Бугарије и Тракије, него и из Македоније,

да су они уједно и духовни оци идеје, да су Македонци Бугари а Македонија да је Бугарска.

Да у свету и међу људима није тако, да метод долази после тумарајућих опита, план и цељ после примитивних метода, а научна истина после свега, онда у свету не би било заблуда ни мучних путева к' истини; онда не би било Венелина, ни руских емисара, ни руско-бугарских питомаца, (потоњих бугарских апостола) ни бугаризма у Македонији и т. д. Напослетку не би било ни ове наше задаће, да с погледамо на траг испитамо развој бугарског препорођаја и да на њ поставимо научну истину: *да је цео дојакошњи рад на томе био погрешан, да Македонија није бугарска, да су у опште назори о бугарској народности на Балкану сфотографисани са спољне маске, не гледајући на суштину и унутрашњу вредност*. Ко поново прелиста што смо довде рекли, увидиће, да Македонци ни по искони и пореклу, ни по познијој својој историји ни су Бугари; нити да су то били, нити да су таквима доцније постали. Сав бугаризам њихов састоји се у резултатима новије пропаганде, коју истом описујемо, и према томе је оно дело измајсторисано, не природно. На томе су радили и Срби, и Руси и Турци, сваки са свога гледишта. А народ, горким искуствима засићен, доведен до најниже равнодушности, покорно је слушао шта су год хтели његови господари. Народ је национално био изгубљен, и постао је онога, који га је први присвојио и склонио. То нису били Срби, него Бугари, с тога

на многим местима и примише име бугарско. Школе, познији бугарски апостоли и силни ауторитет руски учинили су већ што треба, да се бугаризам што већма рашири. Руској школи и заузимању руских бугаромана има се захвалити што су постали браћа Миладиновци, Жинзифов, Шопов (дан. секретар буг. Егзархата) и сви други апостоли бугарштине у Македонији. — Међу другима, које су Руси из Бугарије, Тракије и Македоније узимали и ради даљега образовања у Русију слали, био је и Македонац Ђорђе Дражиловић. Овај Ђорђе до године 1853, кад је Рончински преко Македоније пропутовао, учио се је у грчким школама, у Атини, и постао је жарки родољуб грчки, мал те не прави Грк. Баш те године вратио се је из Атине натраг. У грчким се школама учио с тога, што тада домаћих у Македонији није било, и он се је запојио неизмерном љубављу спрам свега што је грчко. Али ето отуда Рончинског. Шта би — би, тек Дражиловића видимо у Московском универзитету.

Колико је руска школа била јака и руско бугаромансно друштво ревносно види се по том, што из ватренога родољуба грчког постаје Ђорђе жарки патриот бугарски с мржњом спрам свега што је грчко. То је велика промена и најбољи у једно доказ за јачину школе руске. Она је за кратко време успела да му душу прекроји и из ње одмађија све, што је на гркоманство нагињало. И Ђорђе постаје ватрени Бугарин.

Ко му је казао да је Бугарин? — Рус. Он пре тога себе није за Бугарина исповедао. То је био почетак, кад су Македонци Македонце сами почели бугарисати.

Ђорђе је имао сестру Славку. И Славка се је учила у грчким школама; и Славка је била гркоманка. Али кад јој се је брат из Русије вратио, за кратко време се и она преобрази. Од гркоманке постаје бугароманка, а то јој је у душу улио брат Ђорђе. Наравно он је већ био руски мисионар, и прво му је дело било да побугари сестру. Од тога доба видимо их заједно на послу.

Славка у Солуну отвара школу. Донде су се Македончићи учили у грчким школама. Грчки језик, грчка просвета и гркоманство били су онда у моди. Све што је боље и пробраније било, бројало се је у Грке. Нико ни помињао није да је Словен или Бугарин. То се је сасвим код Македонаца било изгубило. Име „Бугарин“ није шта више у народу никада ни постојало.

Славкина школа није могла да прибере имућнију класу, него сиромашну. Нашла је неку ниску чатрљу, наместила ју је како је знала, без скамија и табле, и назвала је то школом. Ту су долазила деца сиромашних лебара, дунђера, бозаџија, млекара и других. За њих је било и ово лепо, и с њима се је Славка од јако мучила. Сад су македонска деца први пут чула да су Бугари. Ту проповед држала је Славка свакодневно. Књигу, језик, писмо, све је то она назвала бугарским. Чак је и историју деци

приповедала тако, као да Македонци и не могу шта друго бити до Бугари. И сиротиња видећи се од својих бољих људи остављена, стојећи пред грцизмом презрена, мислила је доиста да припада народности бугарској. Из некадање скромне Славкине школице ми данас видимо да је постала цела виша гимназија. Шопов је с правом назива мајком бугарштине у Солуну. Колико су у овоме учествовали Руси види се отуда, што су сама њихова званична лица над школом Славкином надзор водила. Преко свога конзула у Солуну Русија је на 100 Славкиних ученика годишње давала помоћ 50 турских лира. После је та помоћ ишла преко бугарскога манастира „Зографа“ у Св. Гори.

Да се овде мало задржимо. Време које овде описујемо припада првој половин овога века; дакле није тако од нас далеко. Стање, у ком је народна маса живовала, видисмо дâ је било веома траљаво. Народ је знао само да је Македонац и раја, а даље ништа. Он је савршено био на путу да се као народ словенски изгуби. Он је већ изгубио и своју словенску и племенску и народносну и сваку заједничку свест, и живео је потпуно свак за се. Он није чак знао ни ком припада: да ли себи, Словенству, Српству или бугаризму. Једини знак принадлежности сачувао је у језику, слави, верским обичајима и у симпатији својој ка Србинству. Једном речју, свест о националном јединству беше изчезла, и ми смо напред негде рекли зашто, како и којим путем.

Да је ово наше тврђење праведно и истинито, сведоче ево сами Бугари, који, описујући стање народно у првој половини овога века, описују у једно и каква је била мода код ондашњега света и како се је сваки иоле отреситији човек трпао у Грке, говорио грчки и поносио се именом грчким. Остала је само најнижа народна маса, која о ничему није мислила, а најмање о својој народности. Све што је свесније било писало се у Грке; о имену бугарском ни да чује. Како је то могло бити? Једино тако, што је у опште и бољи и гори свет — цео народ — изгубио свест националну. Срби их зваху „Гоге и Рекалије“, Турци „раја“, Грци „Македонци“ само их Бугари зваху Бугарима. Народ видећи се тако отурен од свију, а презирући име бугарско, пристајао је уз Грке. Тек кад су Бугари почели са најнижом класом, путем Славкиним, са мало школице, они су задобили терена, јер најнижа класа доиста беше напуштена и од Бога и људи, па је ширимице и радосно прихватала све, што год је њој намењено било. И некад без имена, постадоше за 10 — 20 година нарочито по варошима „Бугари“. Отуд је и дошло то, што и данас још стара бољa класа (рецимо аристокрација) држе с Грцима, а нови изданци из бугарских школа с Бугарима. Маса сељачка још је у стању првобитном, и она нагиње Српству.

Најачи погрес на народ учинила је борба црковна противу Фанариота. То је управо крунисало бугарску пропаганду у Македонији. Да је било још

десет пути толико „апостола“, никад они не би дотерали донде, докле су црквеном борбом. За цркву и веру народ једино и имаше разумевања. Сићи на то поље и приповедати му, беше једини пут да се маса пробуди и за собом поведе. Народ је хтео да чује службу божију на словенском језику и ту му је и црни Циганин добро дошао, само кад му пружа руку помоћи. Очајан и напуштен од свију, он је ту руку грчевито прихватио и у напред је на све пристао. Рука та беше бугарска. Да се народ уз њу што више приљуби, искрено су се сами Грци и њихови свештеници побринули. Ми овде не ћемо да описујемо шта су ти свећеници све радили и како су народ отуђили; ми ћемо рећи само оно што је благо: они беху народу туђа кост и туђа крв; они су се и сами од народа туђили и држали се искључно боље класе, оних горе описаних гркомана. Бугарштина је пузила по најнижим слојевима и регрутовала је себи војску из најтврдоглавијих и најпослушнијих а међутим најпростијих елемената. Црквено питање управо рећи фанатизирало је ту масу, и бугарско се је име раширило не знано откуд, као тама из небуха.

И чудноват стицај околпости! И до јако и од јако свугде им иђаху Срби као оруженосци уз бедра и потпомагаху их. Ми, таке велике шовинисте као што нас претстављају Бугари, и ми истрајасмо у борби *за бугарштину* до краја, раме уз раме с Русима, не предвиђајући да ће нам тај успех бугарски једнога дана бити кобан! Па да их је бар један потпомагао, рекло би се, то је његова рођена заблуда, али

ево потпомагали смо их ми сви, ама сви! Шта да нам на оваки *„шовинизам"* рекне свет! Да су нас непријатељи на бојним пољима поражавали сваке године по један пут, не би нас толико оборили, колико се ево оборисмо сами. Ви можете мислити, колико је за 30 — 40 година једна ревносна пропаганда у стању била да створи. Препреке није било ни с које стране, а прилике згодне као наручене. При том су Бугари и онда били мајстори да измоле помоћ час од ових, час од оних, а час од свију који су у тој ствари заинтересовани. Народ, као што га пропагатор само пожелити може. Народ чист од сваке националне свести па наравно и од амбиција, тако, да се није имало шта најпре ништити па онда тек бугаризам сејати. Народ није задржао од некадање свести ништа и пропагатор се није с ничим имао борити. Вера једна, језик словенски, народ послушан и побожан, еле све беше готово само да му натегу име бугарско. То би исто постигли и Грци само да их језик није тако јако делио. Ко је научио грчки постао је Грк, али сав народ језик научити није могао. И кад му је неко дошао па словенским језиком реко: ти си наш, брате ти си наш Бугарин, народ је пренуо и почео се на ово ново своје име навикавати. У томе га је, као што рекосмо, највише учврстила заједничка борба за црквену независност. Народ је у вери гледао све и сва, у имену народносном ништа. Ту су му свест још пре изгладили Византинци, Бугари, Латини, Епироти и Турци. Он је све напустио и покорно се назвао

рајом и рисјанином. Вера и црква били су му све, и који га је у ту жицу умео заголицати, он је постао његов.

За пример, са каквим чистосрдачним прионућем гледаше народ на веру и словенску литургију, да вам укратко испричам, како су Македонци подигли прву своју цркву у Солуну.

Најпре су се молили Богу на словенском језику крадом. У неком забаченом крају вароши, у некој чатрљи, ограђеној кривим пајенгама, скупљаху се људи из ниже класе и свршаваху своје богослужење. Наравно, свршаваху како су знали. Нашли су некога који је знао мало читати и писати, и запопише га сами.

За тим се породила мисао да саграде цркву. Док су мислили мислили, напослетку прикуне нешто новаца, нешто грађе, откупе оно место где је била чатрља и, како су већ махом скоро сви дунђери, почеше сасвим у потаји нешто да зидају. Кад је било готото, они једне ноћи разруше околне зидове и сутра дан црква је искрсла као из земље. Одмах за тим Славкини и Ђорђеви последоватељи дођоше и рекоше да је бугарска, и црква остаде бугарска до данас.

Ето из каквога је ништавила бугарштина у Македонији започела. Она се је тако из ништа и из понајлак почела стварати, да на то нико пажње није обратити могао. Сваки па чак и сами Грци поглеђивали су на то с дубоким презрењем. Наравно да се ни горди Турци нису много о том забринули. Нису шта више на то ни пажње обраћали.

Да су Бугари почели као што при Богу починьемо ми, одмах са великим звонима, са таламбасима, са урнебесним чланцима и све само „нобл,“ у великом стилу, наравно, обратили би пажњу и Грци и Турци, а особито ови последњи скочили би да их одмах угуше. Али то није никада био начин бугарски. Он свакада почиње из ничега, неприметно и с малим, па полако тера на више, лагајући и улагивајући се при том на све стране. —

У кратким али чврстим цртама ето вам историја новијега бугарског препорађаја. Колико су криви Руси, толико смо криви и ми и Турци. Сваки их је са свога гледишта потпомагао. Од сваког по мало па њима доста. Та иста политика продужује се и данас. Ако их не потпомажу Руси, то им чине Аустрија, Турска, Енглеска и други. Тек њима у свакој кожи добро. Као какав клин кад га извлачите, па га куцкате одовуд и одонуд, тако се је између Русије, Србије, Турске и Грчке извлачила Бугарска. Грци су у свом жанру били најдоследнији — они су само ништили, дочим су их Срби, Руси па и сами Турци потпомагали. Али баш та крута доследност грчка и претерана ревност, у место да им шкоди, окренула се па им помаже, јер је народ од њи све то више пребегавао Бугарима и заједнички с овима за црковну несависност војевао, примајући све то више име бугарско, за разлику од својих противника, Грка. Није чудо, што су нас својим успехом напослетку Бугари изненадили.

Но ма какав да је тај успех, ми видимо да е он извештачен. Народ није бугарски, али су га тако назвали потоњи апостоли из српске и руске школе. Данашњи бугарски родољуби, који би радо у целом свету бугарштину само гледали, врло наивно греше кад се у одбрани својих шовинистичких хипотеза на ове апостоле позивају. Они ваљда непримећавају да то ђавоски у свему личи на оно, кад се у каквом шереглуку позива ортак на ортака. То ће мислимо и сами увидети. Што се пак проповеда и радова тих апостола тиче, као и оних „умотворенија“ што су их „у народу“ скупили, близу је памети да је све то према цели дотерано. Натезање њихово и сувише је очигледно, а да би били у овоме меродавни.

Да сведемо. После последње пропасти бугарске државе народи се распадоше на своја првобитна племена, а племена на своје јединке и сваки је живео за себе без икакве заједничке свести. Народ је претстављао једну аморфну масу, без икаквог народносног отиска. То је било изгубљено стадо словенско.

Бугарско географско се је име изгубило, а тако исто и име словенско. Пређашње принудне везе са владајућим бугарским племеном и именом престале су, и свет је почео живети начином каквим је знао. Једино име задржао је он по пределу, у ком је становао и тако су постали Тракијанци, Македонци, Шопови и други. Племенска имена задржала су се тек као танка повлака по површини. Најопштије име беше „рисјанин“ и „раја“. До почетка овога века

народ је претстављао „tabula rasa“. Ко пре стигне и шта на тој табли напише, то је и народ.

И најпре стигоше Бугари. Њих пробудише Срби са својом револуцијом; а тако исто и име бугарско подигоше прво Срби. За тим их помагаху Руси и Турци, и лако полако они стекоше апостоле, и у току од тако 50 година они прикупише сав народ око себе, који су презриво отуривали Грци, Срби и Турци, и дадоше им књигу и име бугарско. Из „рига,“ из „Гога“ и „Рекалија“, из сињега простака данас су Бугари створили себи неки бугарски континент. Ми сада тек видимо, шта смо са својом господском лакомишљеношћу урадили.

Него та измајсторисавања не могу за историчара имати никаква значаја. Што је дугом пропагандом накаламљено, то је тек накаламак, али то не може нити сме и само стабло довести у питање. Било би противу свакога здравог разума кад бисмо јабуку назвали крушком једино за то, што је неки мајстор успео да на њ накалами гранчицу крушке. С тога и нама, који хоћемо да испитамо и пронађемо прави корен стабла македонског, несме та околност, што су Руси и њихови македонски апостоли у повољним околностима бугарску школу и цркву донекле у Македонији одомаћили и што је накаламак сретно прирастао, велимо, несме нас то скренути с правога пута и судећи по успеху закључити, да је тај народ живљем и пореклом доиста народ бугарски. Пролазни успеси каламљења не могу довести у питање порекло стабла. То је ваљда довољно јасно.

Народни је живаљ као река која брише и ствара острва, али која главни правац не мења, нити окреће другом водојему да се слије. Тимок може своје брегове ронити, острва носити и наносити, ту и тамо заобићи, али главни правац не може толико изменути да постане Јантра или Вардар.

Тако су и народи и њихова племена, а у овом случају племена Македоније. Повољне околности, туђинска пропаганда и силан ауторитет једне велике словенске државе, као што је Русија, могли су донекле изменити физиономију живља у Македонији, али га нису могли отуђити од порекла и од онога народа, коме по крви, по језику, обичајима и историји припада.

Историчар за то, који хоће да буде прави испитивач, ако је рад да сазна праву суштину ствари, он најпре савесно мора одстранити све, што је потоњом пропагандом као прирастак накалемљено. Тако кад скреше све што је туђе и што није из крви изникло него одозго привезано, само онда моћи ће изрећи праведан суд.

Бугарска нагла господа греше кад нам за доказ непрестано окрећу ону страну, коју су извештачили. Ми не поричемо да је оно, што је побугарено, доиста побугарено, али одсудно одричемо, да је и остало све бугарско. На њихову извештачену страну ми ево окрећемо другу и велимо, да привремени туђински успеси и изданци на телу македонском не могу изменути и корен и стабло. Нека њихова страна листа колико хоће, срце

још пропушта крв српско-словенску, не татаро-бугарску.

Нешто о Језику. Општа посматрања.

Довде о језику нисмо говорили ништа. Ред је да се и око тог питања позабавимо. Језик је врло пространо поље за изучавање етнографских односа на Балкану. Бугари га сматрају за један од најачих својих доказа. Ми се морамо потрудити да покажемо, у колико Бугари као уљези у историју словенских племена на Балкану и у језик њихов могу на њ права имати. Неће се ваљда тврдити да као таки могу имати не ограничено право, да захвате колико хоће. Ако су некада словенски језик и примили, то није доказ да су задобили све српско-словенске дијалекте на Балкану.

Ми смо на једном месту раније већ о том говорили, а овде ћемо само у кратко наговестити, да су сва словенска племена на Балкану говорила једним језиком, па наравно и Срби. Сад, ако су Бугари на тај језик стекли какво било право, они су га стекли на сав, не само на један део. Према томе на Балкану или има само бугарског језика (без српског), или га нема никаквог. С апсолутнога гледишта узев, језика бугарског нема, а ово што се чује јесу само српско-словенски дијалекти, постали дегенерацијом некадањега општег српско словенског језика. С релативнога гледишта пак, с кога обично писци данас узимају, Бугаримъ ако се и призна некакво право

на опстанак, то право не може бити не ограничено. Ми ћемо свакада моћи питати, на ком се основу одређују језикословне границе овде не тамо? По ком је праву шопско наречије бугарско, а није српско? Најзад с каквим се образом македонско наречије може назвати бугарским? Ми ћемо доцније имати прилике да сва та наречија анализујемо и да примером покажемо голему разлику између (релативнога) бугарског језика и српско-македонског, а за сада да се ограничимо са̂мо на општа посматрања.

Има једна кардинална погрешка, коју су чинили сви, који су о Бугарима и „бу̂гарском" језику писали. Исту ту погрешку чинили смо и ми Срби, а та је, што смо огласили све за „бугарско" што год није чисто српски, по строгим правилима српске граматике и синтаксе. И ако је то „бугарски" значило код нас „простачки", ипак су из тога потоњи ослобођени Бугари а и многи други извели значење народносно. Срби су имали ту ману, да све, што чисто српски није, с неком гордошћу назову рекалијски или бугарски, што је значило нешто сасвим простачко. Отуд је и реч: бугарити. Но то није значило да је то засебан, по народности доиста *бугарски* језик.

Погрешка овакога схватања држимо да ће свакоме бити јасна. Тим се је српски језик за свагда осудио на самовање, као да није стабло него прирастак словенског језика. Напротив уљезу дато је с тим толико права, да под својим именом издаје и наречије шопско, и македонско и тракијско и делиорманско, и добручко, и влахо-дакијско и старо српско и све.

Ми смо на тај начин осудили сами себе и потврдили, да српски језик својих дијалеката имати несме. Све што се ма на који начин дегенерише, по том појму, постаје бугарско. Што се год није припило и тесно сродило са новијом српском граматиком и синтаксом, то се је без икакве научне оцене придодало језику бугарском. Нама изгледа као да су нас Бугари поседи и узастопце за нама да иду, а ми да непрестано измичемо и сами, у језику, све уже грапице око себе повлачимо. Наравно да ћемо се на тај начин све више од осталих словенских племена на Балкану отуђивати, а Бугари да ће све то више растити. Наше усавршавање језика иде у висину, усамљујући се све више од осталих Словена, а тако звани бугарски иде у ширину и захвата дијалекте. То је велика разлика. То јако потпомаже растење дијалеката. Напослетку с тим толико штете и не би било да се није почело тумачити наопако, да је све бугарско што граматички и синтактички није српски. Ми смо у самом почетку порицали да српско-словенски језик може и сме имати дијалекте.

Сви који су тако радили заборавили су да се у оваким приликама никада несме мерити с двема мерама него увек с једном. Отуђивати од српскога језика све, што није граматички и синтактички чисто српски, могло би се дозволити само у том случају, кад би отуђени део граматички и синтактички пристајао уз други језик. Кад се за неки идијом пита, је ли чисто српски, онда у противном случају треба запитати: а је ли он чисто бугарски? И само онда.

ако би био чисто бугарски, смео би се у бугарски рачунати, иначе не. Јер то би онда значило спрам српског језика бити строг и узимати на длаку тачно, а спрам бугарског бити слеп па му додељивати све, што само чисто српски није. С тим истим правом могле би су друге слависте узети обратно и доказивати: *све што није граматички и синтактички чисто бугарски јесте српски* Би ли би то право било? По нашем схваћању, кад смо већ стали на земљиште релативно, не би право било. Ми то и не тражимо. Да се један идијом додели овоме или оном материку, треба да се погледа са стране научне. Најпре треба проучити саме материке, па према том анализовати и спорни идијом.

За ту цељ сваки од ова два противуборна материка — српски и бугарски — треба да има јасно обележени индивидуализам са крепко извученим контурама. Ако тога немају, не могу се проучити, јер онда границе једнога и другог језика нису познате. Шта више, који језик нема јасне контуре, он нема ни целине, према том ни идивидуализма па с тим ни право на опстанак. У свету релативно постоји само оно, што има јасно ограничену физиономију. Има ли то језик бугарски? Ако има, онда се увек пре, него ли се који идијом њему додели, мора питати: одговара ли он правилима језика бугарског? И само у случају ако одговара, онда се сме назвати бугарским. У том се случају несме радити као што се је радило, да све што није чисто српски постане бугарско. Ко би то и даље тврдио, доказао

би, да језик бугарски није управо језик, са позитивним контурама, него да је само *негација језика српског*. У том случају био би то неки језик по све имагинаран, и ми бисмо изненада дошли на наш прврашњи закључак, да језика бугарског по правом на свету нема. Сад како год хоћете узмите, свугде ће те видети, да досадањим тумачењем више не иде. Имао бугарски језик индивидуализам с јасним контурама, или био само негација језика српског, свугде је ту питање македонско, по језику узето, питање за Бугаре врло велико, јер се оно на пању као до сад не да̂ више пресећи. Нама овде није цел да одмах докажемо да је македонски језик српски; то ће доћи доцније; с овим смо хтели само да то питање издвојимо и да га ставимо толико далеко од Бугара, колико од себе самих. Строга анализа показаће после коме он припада. Ми ћемо доказати, да је наречије македонско језик српски, исто, као што смо у пређашњим разлагањима на основу не оборивих факата доказали, да је насељење македонско по крви, пореклу, и обичајима српско.

Ко чује Македонца да говори, ко узчита његове песме, приповетке, гатке и пословице, тај ће увидети, да се је тај језик морао развијати под особитим околностима, у својим границама независним. Он носи на себи обележја, која се не могу добро ни у српски ни бугарски језик урачунати. По спољњем изгледу судећи могло би се рећи, да Македонац говори некакав српско-бугарски волапик. Кад се добро погледа, види се, да тај волапик ниг је

наш ниг бугарски, него је просто домаћа локална карактеристика, која нас потсећа на уплив језика турског, грчког, арнаутског и волапика Епирота, С тога научар, који буде хтео да македонско наречије добро схвати и правично оцени ком оно припада, морао би најпре издвојити све, што је утицајем туђинштине постало. Као новац, кад га из земље извадите, шго на се носи дебели машак хрђе и блага, тако је и језик, кад га из заборава извлачите. И као год што морате са новца најпре да отрљате блато и хрђу док констатујете чији је, од кад је и какав је, тако исто морате урадиги и са запуштеним, тако рећи изгубљеним језицима (наречијама). Појатно је, дакле, да македонски говор мора на себи имати доста хрђе и блата, да се то све најпре треба отрти, па онда у испитивање узети. Тај туђ елеменат, та хрђа на њему, јесте онај карактеристични македонски волапик, саздан упливом туђинштине.

Није чудо што македонски језик има своје локалне карактеристике. Кад погледамо како и у каквим се је околностима развијао чуди ћемо се, како још даље од словенскога није одмако. Он је имао са свим своје особито поднебље, које као са нашим да није стајало ни у каквој комуникацији. Македонија је била на средокраћи Византије и Бугарске, а доцније између Бугара, Турака, Латина, Грка и Арнаута. Свака од ових страна утицала је на њу колико је више могла. Час под Бугарима, час под Византинцима, час под Апиротима и Турцима

македонски је језик морао од свакога по нешто примити и са домаћим измешати. Тако је он примио не само туђе речи, него и цео начин изражаја, крој фраза и мисли, а и рођене своје речи дотеривао је према калупу туђинском, као што је и њихове на своје калупе натеривао. Ко би имао воље могао би по овим језикословним траговима тачно пронаћи колико је која туђинштина на њ утицала. Погрешно је по овим абнормностима судити, у колико је то наречије српско. То треба издвојити и оставити ван дискузије. Још више је погрешно, као што рекосмо, узети сву ту неразбранштину за разлог, па цело наречије назвати језиком бугарским, јер оно колико је далеко од српског, толико је и од бугарског. Нити је оно, што чисто бугарски није, српско, ни оно, што чисто српско није, бугарско. У противном то не би била научна, но лајичка класификација. Научник треба да ради друкчије. На пр. Македонац ће рећи: „ој'ода". Та форма није српска. Србин каже „војвода" као и Бугарин, и ту се не може одредити, ком је ближе. То се само може узети као локално обележје. Таке су још речи; зборвејет (народно српски: збориду, правилно српски: зборе. Бугари ту реч немају), пра'име, пискот, грехо'и, оту, ојдоа, излегоа, зедоа бација, кажејет, губи не, чиниме, чипум, сум, устрамотиле, напишам, пушчиш, књига дојдиса, отпевјат, да кажвиш, гла'и, јас, затфорам, вјахна, во среде, поздрајам, нерасифите, ожвит, неожвит и т. д. и т. д. Све ове и оваке речи, од којих македонско наречије просто кипти, јесу њихова локална обе-

лежја. Погрешно је узети, што нису српске, да су бугарске, јер колико се разликују од нашега говора, толико разликују се и од бугарског. Али наши стари по форми Верковића не чинише ту никакве разлике. Чим опазише да није чисто српскиназваше бугарски, макар што врло много речи данашњи језик бугарски и нема, које имају Македонци са Србима заједно. У ту погрешку упадали су и Глигоровић, Јиречек и остали бугаромани.

Више по речи показују фразе. По њима може човек лепо испитати, који су туђинци преко Македоније прелазили и колико су трага остављали. И сам начин мишљења и разумевања види се да је код Македонца искривљен на страну. Он се пре може назвати арнаутским, турским или грчким, него српским или бугарским. На пример: *„И њему да му речиме“*. Овако не каже ни Србин ни Бугарин. Нити српски ниг бугарски језик дозвољава, да се у овакој краткоћи два пута каже, ком да се рече: *„њему“* и *„му“*. *„Тога се бегот попули, попули ми се почуди“*.

Реч *„попули“* нити је српска чисто ни бугарска. Бугари је савршено немају, а Срби кажу: *избуљи*. *„Ми се почуди“* није форма ни српска ни бугарска. То мора да личи на начин изражаја или арнаутски или грчки или турски, а можда је и проста локална дегенерација. Таке су фразе и ове: *„шчо си те ми сте дојдени* (на српски буквално преведено: што сви ти ми сте дођени); *„пискот је сиромашчија;“ „ми се искачи на диван;“ „ха-*

тарот да не ви расипам;" „земи не си те губи не:" „темена бегу зедо'а;" „кога се влегвит крсердар, харно и лошо ќе се речит, от неје оро играње ни ми је песма пејење, туку је глава гињење; *„ти мене да ме загубиш;" „слушај ме мене Кузмање:" „ти многу не разлутфи се"* и т. д. и т. д. Ко ће све исписати? Оваких примера има у изобиљу, и они се не могу назвати ни бугарски ни чисто српски. Који је тај научар, који би на оваку очигледност ипак реко, да је то језик бугарски? То не би био научар него лајик, или слепи шовиниста. То су локална обележја и они се при испитивању морају оставити на страну. Исто се тако морају избацити и оне силне речи турске, грчке и арпаутске, и кад тако очистимо језик од све хрђе, кад засија као истрљани стари новац, тек онда ћемо на њему прочитати чији је.

Но шта остаје од македонског језика кад скинемо с њега данашње рувo — упитаће многи наш противник? О, остаће много; ми ћемо вам то доцније већ показати.

За сада дозволите само да у опште расмотримо, како и под којим се је условима језик македонски развијао.

До примања хришћанства бугарским владарем Борисом, сином Пресјама, словенска македонска племена живела су у својој првобитној чедности, колико се бугарштине тиче. Тек по пријему хришћанства што је у осталом било акт политички, Борис је привукао и тешње за себе везао племена про-

стране Македоније. Но то није значило да је оп њима намегуо језик бугарски, него да их је само по спољној форми свом утицају подвргао. Што се је унутрашњега живота тицало, овај се је развијао као и до јако — самостално. Баш и да је Борис хтео да упливише на језик тадањих Македонаца, оп неби имао опорнога свог становишта, јер донде мучно да су и сами искони Бугари језик словенски паучили и у Словене се претопили. За овакав преображај нужно је било, по рачуну неких историка, бар 250 година.

Па и даље, под осталим владарима бугарским, језик је народни остајао незадеван. Сви они задовољавали су се тим, да своје државине у Македонији одрже само у политичкој вези са собом. Даље је све расло, како је расло. Шта више и та политичка веза била је више по имену, но по сушгаствености. Племена су се често бунила и одметала, а што увек то нису радила, управо рећи, што се нису за навек распала, узрок је како видесмо не у јакој централизацији, но у бојазни, да пе буду потчињени од других кпежића, с којима су вечито натезали. Може се рећи, неслога их је натерала да заједпици с Бугарима гледе своју безбедност.

То је све, колико је бугаризам над словенским племенима владао. Језгро, народ и народни говор остајали су увек себи самом.

Утицати на језик некога народа могуће је само школом, књижевношћу, повинарством и живим саобраћајем, што опет претпоставља развијена саобра-

ћајна средства: друмове, поште, железнице и т. д. Тога онда није било. Саобраћај је био мали, школе само по манастирима, књижевност скоро никаква, еле ништа није било повољно за мешавину народа и језика. Изузетак су чиниле само војне, али и оне прелазиле су као наступне грознице, остављајући иза себе више штете но вајде. Унутрашњи живот, с тога, развијао се је увек мање више самостално. Само врховна господа, виши и нижи санови, могли су свој језик дотеривати према тадањем језику књижевном, али колико су они на народ могли упливисати, показује најбоље то, што је овај био полуслободан, тако рећи бесправан, и само је морао слушати. Само се по себи разуме, да утицај владајуће касте на потчињену није могао бити велики. Погрешно је зато узети, да је језик разних тадањих записа и грамота био у свему и језик народни. То није увек ни у садање време, кад су развијене школе, књижевност, новинарство, саобраћај и сви остали услови за изједначење језика, а толи у она времена. Погрешно је зато и то, по неким *„бугарским редакцијама“* тражити етнографске границе на Балкану. Времена и људе треба разумевати, и онда се тек може правично судити.

Колико су мало на усавршавању језика Македонаца упливисали Бугари, толико су и Византинци, јер су говорили језиком сасвим туђинским. Највише су могли упливисати они, који су као народ на истој политичкој низини били, а то су Арнаути и Цинцари. После ових долазе и Турци јер

су се они понајвећма с народом македонским измешали. Но до Турака, може се рећи, унутрашњи живот Македонаца био је остављен самом себи. Кад су се бугарски васали замењивали византијскима, византијски бугарскима, ови латинскима, па епиротскима па опет византијскима, па српскима и најзад турскима; кад су виши санови узимали на се час отисак бугарски, час грчки, латински, српски и турски; и кад је најзад све то, што је на висини било, пропало и уступило место Турцима, онда је пропао и онај књижевни језик словенски, који се кад и тад из више класе појављивао, а на среду изби говор простога народа. Књижевни се је језик сачувао у грамотама, записима и разнима ретким књигама, а језик народни сачувао се је у народу, и он нам се данас презентује.

У свету је познато да оно, што не напредује иде у назад, ма фактички да не стукне ни корак натраг. То правило важи и у језику. Властела су свој језик нешто и обделавала, угледајући се на манастирске књижевнике, али народ то није могао. Сем тога унапредити га нису могли ни Бугари ни Грци, јер и сами словенски језик нису знали. Они га унапредити не би могли баш и да су на расположењу имали довољно школа и осталих средстава. Међу тим племена су та од свога природног српског материка била политички оцепљена. Српски живаљ није могао утицати, јер није имао ни онолико комуникације, колико су она времена била у стању дати. Шта је онда природније, нeко да језик тих

племена стукне фактички назад? У ствари то је и било. Бугари. Византинци, Латини и други, као што рекосмо, нису могли утицати, али то ваља разумети у смислу позитивном: нису га могли развијати. Али су утицали и то силно, да се језик, остављен самом себи, дегенерише.

И тако се је случило, да је словенски језик свију племена под Бугарима почео једновремено опадати. Највише је опадао онај, где су Бугари били код куће, а то је у Добручи, Делиорману, некадањем Горилову. Трнову и округу му. Упоредо али на свој начин, опадао је и језик македонских Словена. Тако је постао тамо такозвани нови словено-бугарски језик, а овде српско-словенски дијалект. Заједнички су имали само једну црту — дегенерацију, и ако је то довољно да се оба урачунају у један језик онда нека их рачунају; ми тврдимо да то довољно није. Бугарско-словенски језик дегенерисао се је на свој начин, македонски на свој али тако, да се данас оба између себе више разликују него македонски од српског. *Прави бугарски језик (као словенски) према том има се тражити тамо, где су се Бугари фактички настанили, језик научили и у Словене се претопили.*

У Македонији они немају шта да траже ни по крви, ни по језику. Тај се је народ развијао самостално кроз све време туђинске владавине. Једино је дануо душом кад су успели Срби да туђинштину с његовога огњишта одагнају; онда је тек пошао напред. Потоња турска владавина учинила је и томе крај.

Вредно би било знати, докле се је језик Македонаца до српске владавине догенерисао. Ми то не можемо тачно определити, али поуздано можемо рећи, да се је двапут више дегенерисао онај који су почели говорити нови Словени, пословењени Бугари. Па кад у том новом језику видимо још падежне облике, онда с поузданошћу можемо тврдити, да је и језик македонски падежне облике сачувао, само, наравно, у хрђавој употреби.

И ту их је затекла владавина српска. Она је дегенерацију језика македонског уставила. Док се овде из застоја у том погледу почело кретати напред, бугарски је језик све то више дегенерисавао и све више губио падежне и друге глаголске облике. При паду српскога царства, језик се је Македонаца још знатно од тако званога бугарског разликовао.

Од овога доба почиње изново дегенерисање. Оно што је до јако напреднуло изгубило се је опет. Дивља владавина Турака збрисала је све што је боље и боље било, и народ је остао саморан. Свест је народна потамнела сасвим; страх је упао у све слојеве и сваки се је затварао у своје ограде и у своја срца; свест о буди каквој заједници пропала је; школе, цркве и манастири утрнуше као жар испод пепела; језик је на све стране опадао. Исто понижење дочекали су и Бугари, и Грци, и Арнаути и остала туђинска племена. Сви сада беху равни, јер сви беху у прашини пред силом турском.

Ту су се као робље народи сад први пут почели ближити и једно на друго јаче утицати. Србија је

пропадала полако, с тога је Турска Србство једнако држала добро опасано и усамљено да није на никога утицати могло. На Македонце утицаху, према том, највише Грци, Арнаути и Бугари. Колико, не можемо рећи, али тек утицаху. Језик Македонаца једнако је опадао и једнако је у се примао по нешто из грчкога, турскога, арнаутског и бугарског. Најјачи утицај учинио је језик бугарски тек у почетку овога века, при препорођавању бугарштине. Њима је на руку ишла сама дегенерација, која, што је више напредовала, све је више доближавала језик македонски дегенерисаном језику бугарском. Мучно се напредује и мучно се достиже само оно, што високо стоји, али лако се пада и лако се достиже оно, што је пре на исту низину пало, а то је језик бугарски. Највећи мах задобила је бугарштина појавом Венелина и руске пропаганде, кад се је Бугаризам почео систематички ширити школом и црквом.

У једно ту смо видели и то, како се је на чисто српско-словенском језику Македонаца хватао машак туђинштине, и како су се у њ увукле речи и идиоми турски, грчки и арнаутски поред багарског. Све то, као што рекосмо, треба најпре скинути као хрђу са новца, и онда судити, чији је језик — језик македонски. Од ока и на пању, као што се је досад радило, више не иде. То могу чинити само неучени фразери бугарске Егзархије и њихови окрајци по Бугарској. Али научар, он је дужан да сиђе дубље у ствар и да је испита из темеља.

Бугаризам у цркви. Даље о језику. Македонци.

Пошто смо тако језик Македонаца очистили пакаламке скресали, хрђу отрли и туђинштину одвојили на страну, све прираслице туђих владавина; и пошто смо доказали, да у филогенетичком развоју једнога народа пролазни изданци на стаблу — као што су по нека „посланија“ бугарских завојевача у мантији, „списанија“ појединих монаха и „списатеља“, као напослетку и хрисовуље политичких завојевача — не могу само стабло и његов постанак у питање довести, то можемо поћи даље и уочити језгро и корен језика, којим Македонци говоре. Ми морамо апстраховати од свију пролазних абнормности језика македонског, на које Бугари своје право полажу и сучим доказују, да су Македонци Бугари. Мп смо видели, да се те абнормности толико исто мало слажу с правилама језика бугарског као и српског.

На једном месту само смо наговестили, а овде ћемо опширније о том да проговоримо, на који су начин завојевачи у мантији сачували име бугарско до наших дана, на чија се „посланцја“, „списанија“, записе и друге ситније и крупнњи грамоте данашње шовинисте бугарске позивају. Кад будемо ово боље осветлили, прећи ћемо на језик, али донде, за боље разумевање онога што даље иде, нужно је с овим питањам на чисто бити.

Као год што су политичке вође народне — кнезови, властелини, велможе, војводе и како се још зваху — из чисте шпекулације примили политичко

име бугарско, тако су из исте шпекулације примила и духовна лица. Ко хоће боље да схвати целу ову ствар нека изново прочита шта смо о Шишману Мокром рекли, и о том, какве су онда околности владале те су српско-словенске велможе име бугарско примиле. Исте те околности учиниле су да и духовна виша лица име бугарско приме и то тим пре, што су њихови санови установе сасвим нове и тесно везане за политички живот државе. Кад су са падом државе високи световни положаји престали, припретила је опасност и самим духовним хијерархијама. Сурвана властела не имађаху више где да се о власт отимају и повукоше се у манастире. Духовни санови осталоше им једино отворени и ту нагрнуше сви, који из искрене побожности, који из шпекулације и властољубља. А да се неби агрегатно стање у хијерархијама мењало, сходно новој владавини и новим њеним политичким плановима, то се ови још грчевитије ухватише за име бугарско, само да би се од превласти Грка или других Словена сачували. Наравно, чим би се одрекли имена бугарског, уступили би су место хијерархији српској или грчкој, и они би су на мах као не потребљиви елементи одпали. Њима је с тога ишло у рачун да у своје нове положаје унесу име бугарско и ако по крви и пореклу нису Бугари били. Своје некадање политичко величије хтели су сачувати бар у манастирима и на високим духовним местима. Ту су привукли и будно чували последње остатке брода државног, с којом је њихово величије некада скопчано било.

Она иста шпекулација за опстанак и за власт, која је нагнала политичке управнике народне да приме политичко име Бугара на се, видимо да без прекида и сасвим глатко прелази у намастире и да се тамо одомаћава. Извештачени живот државни видимо да у једном истом континуитету наставља да живи у духовним хијерархијама. И од јако ове су постале огњиште, на којима је бугарштина тињала до наших дана. Са тих огњишна она је вребала тренутке и слала је по који прамен варница у народ.

Срби и Србо-Словени по карактеру су сасвим други. Они у себи немају шпекулативнога духа, али имају духа јуначког и имају појетског заноса. Они радо певају и радо гину. Све што мисле да ураде, хоће да постигну племенитом борбом и мачем; никад не лукавом шпекулацијом. Кад је пропадала српска држава, они се нису (а ту разумемо и Македонце) повукли у манастире, као властела бугарска, него су јуначки на мегдану трајали и падали. У манастире ишле су само њихове жене, старци и велики грешници, који су се у старости кајали (на пр. Хреља Крилатица), Све остало је смеоно држало у руци мач и одважно дочекивало свога врага. Мирна побожност, дуготрпељив монашки живот, шпекулација и пригворство, није по нарави Србину. Његово је знамење увек било и остало лира и мач. Бугарска су властела већ била друкча, а морали су такима постати за то, што је цео њихов историјски живот, како смо га описали, био шпекулативна барба за опстанак, то с Бугарима, то с Византинцима, то пле

мена и кнежићи између себе. С тога се је у њихову крв уселила шпекулација, лукаво притворство и рачун, а код Срба је остало од искони што је било: појетски занос и борба. Иста та карактеристика видела се и у почетку овога века кад смо се ослобођавали. „Срби отпочињу топом, Бугари пужењем, школом и шпекулацијом“, (Луј Леже). То исто, најзад, видимо и данас. Бугари задобивају (што задобивају) шпеклацијом а Србин стоји поред мача и и чека да своју цељ постигне рицарском борбом.

Како се види ове карактерне црте вуку своје порекло изодавна. При паду српске и бугарске државе, српска су власгела осгала на мегдану, бугарска у манастирима. Мало по мало у манастирима и вишим духовним месгима бивало је све мање Срба, а све више Бугара, док најзад не овладаху Бугари сасвим. Доказ је Хилендар, Рил и други српски манастири, где су се сасвим увукли Бугари, а и то, што су бугарски калуђери продрли чак и у само срце Србиново, пишући славопоје и живогописе српских деспота и кнежева после Косова. (н. пр. Константин философ од „трновских стран“). Из тога се види, да је бугарска политичка најезда после пада царства прешла на духовну, али да никада престала није и да је свакада ишла у правцу од истока к западу. До почегка овога века, за време највише силе турске, она се је ограничавала на манастире и на црковну хијерархију, потискивајући непримегно Србе, а од почетка овога века прешла је у школе и на јавну пропаганду. Са Егзархатом и ослобођењем Буга-

рије, бугарштина је опет сасвим оживела и свугде добила махове и крила. Али сад је куд и камо опаснија но пређе. Од некадањих политичких Бугара данас свет ствара Бугаре по народности. Пређе је свест племенска колико толико била жива и опирала се је, тако, да се бугарска држава никада консолидовала није, а сад тога нема. Племена ћуте, и ко пре дође његова су без поговора.

Тако су Бугари као великодостојници и после пада своје државе напредовали, сад наравно не као световни него духовни. Србе су потискивали свугде и непрестано, а у својим грамотама декларисали су и сад као и пређе своју паству као бугарску. Наравно куд би смели рећи што друго? На мах би порекли сами себе. У том напредовању Срби им нису сметали, јер су по својим иним наклоностима уобичајили да мисле, да је калуђерштина само занат Бугара, те су их зато трпели па чак и у срце Србије примали и поштовали. Народ опет није им се опирао с тога, што он између Срба и Бугара не увиђа народносну разлику ни у чем. Народ гледа на веру, и кад је вера једна, он не прави никакве даље разлике, особито кад је и језик с малим изузетцима један. И народ је мирном савешћу пред бугарским калуђером метанисао и на Бога мислио.

Међутим не заборавите да су Византинци били највећи чувари имена бугарског, назвав сва племена, која су некада под бугарском влашћу била крат кође ради Бугарима. Онда се државе нису склапале по народности, него по сили и завојева-

њу, наравно да народносно име није нигде могло на површину избити. Сама византијска држава није била држава национална, него конголмерат од бог вас пита каквих народности. Што дакле нису имали на дому, нису тражили нити су хтели видети и ван њега. Презираху своје рођене потчињене народности, па презираху и туђе. Вредило је само политичко име, и то име усвајали су они и у погледу државе бугарске и њој потчињених племена словенских, Кад су државе опадале, кад су већ и пропале, ти политички појмови пређоше после на духовне хијерархије, тако, да је и од сада као и до сад код Византинаца владало назвање бугарско у свима саобраћајима са црквом македонском и шопском. Уз то је сачувано и географско име „Бугарија“, потоњи „Туна вилајет“, што се такође мора споменути

И тако је црква постала прејемник бугарштине и она ју је ширила, како описасмо, по целом Српству. Како ови овде, тако и они у Византији сачуваху убичајено име бугарско у свима изјавама, грамотима и дописивањима. Страни се је свет слабо осртао на масу народну, на којој је све ово почивало, и то тим мање, што се је у она времена ниска народна светина свуда у свету презирала. Сваки је то хтео да буде нешто више од човека обичне црвене крви. И путници, на које се данас бугарске шовинисте радо позивају, гледаху само у горњи блесак, а никада на народну масу. Они незнадијаху ни језик, да би могли рећи ком народу

ова светина припада, српском или бугарском. Од куде онда могу бити меродавни? Њима су виши достојанственици рекли да су то Бугари, и они их записаху као Бугаре. Кад Аустро-Угарска и данас још пред путником Лавелејом успева да прикрије право стање ствари у Босни и Херцеговини, не пуштајући га у народ и давајући му податке само из виших кругова, то можете мислити, како је било пређе? Али какав доказ то може да буде у научном испитивању етнографских граница на Балкану? Ко физиономију онога времена разуме, он ће увидети, да између народности и његових политичких и духовних управника није никада никакве интимности било, и да су племена била једно и ако њихови господари по политичкој исповести беху друго. Ми смо чак доказали и то, да је и језик њихових господара од језика њиховог био различан, јер једни су говорили књижевни у бугарској редакцији, а народ језик сасвим свој обичан и дегенерисан. С тога је сасвим погрешно узети поједине грамоте виших духовника за мерило народног говора, као и то, да је и народ био бугарски, ако су ове или оне епископије у неком згодном обрту бугарске биле. Идући тим путем, бугарска Егзархија може доказати да смо и ми амо чисти Бугари, што је Константин философ „од трновских стран“ живио међу нама и писао животописе и славопоје. Једино што се из тога може извести то је, да је у цркви после пада бугарске и српске државе бугарштина Српство сузбијала. Ту је први мегдан изгубљен и одонда бугарштина је нагло према

западну и југу напредовала. Други мегдан изгубили су Срби у бугарској Егзархији, а трећи при стварању данашње кнежевине Бугарске. Од тога времена ми још успели ни смо да најезду њихову сузбијемо, а нисмо с тога, што се озбиљно до сада нисмо ни подухваћали.

Кад смо овим историјским прегледом познали цену оних грамота, које су од овако надораслих великодостојника црквених као непосредних органа издавани, као и околности, што су ове и оне епископије носиле име бугарско, онда можемо прићи ближе и уочити саму народну масу и њен говор. Баш зато, што између народа и ових његових управника сем верских веза никакве друге интимности није било, народни се језик није могао очувати и подлегао је разним туђинским упливима, који су добили највећи мах од како завладаху Турци над свима, те их тако изравнаше. Више духовенство није било изданак народни, него се је муклом шпекулацијом наметуло исто као што су се пређе наметули и политички управници. Слетствено оно није могло упливисати да се народни дух у свом народносном руву издигне и језик очува и развије, него је и дух и језик његов пустило да опада, задовољавајући се само тим, да му преко жалосног и преко сваке мере не образованог а послушног мирског свештенства намете име бугарско. И у колико је језик више опадао, у толико се је више приближавао дегенерисаном словенском језику, којим су говорили тако звани Бугари.

Но то све ништа не смета да се језик Македонаца ипак позна као језик српско-словенски, као дијалект српски. Назив „бугарско-словенски,“ „словенско-бугарски“ или просто само „бугарски“ је с апсолутно историјскога гледишта узето прост апсурд. Старо-бугарски језик није никада био језик словенски, а два језика за један узети, као татарско-бугарски и бугарско-словенски, не могуће је. Зато пре но што будемо по примеру дојакошњих испитивача почели да пинзетом вадимо језикословне реткости, и да по њима судимо шта је српски шта бугарски, да ставимо генерално ово питање: *чије су оне речи, које српски и бугарски језик (па наравно и македонско наречије) имају заједнички, као што су: небо виме, земља, звезде, око, уво, врата, кола, коњ, крава, месо, Бог, човек, господин, месец,* и т. д. и т. д. Читатељ ће и сам увидети. да у набрајању оваких речи можемо отићи у недоглед — толико их много има. Питамо, дакле, чије су то речи, српске или бугарске? Наравно, зашто да истражујемо поједине нијансе и реткости и да се око њи мучимо, истражујући шта је чије. Најпре да видимо чије је стабло, чија је она маса речи, које Бугари с нама заједнички имају. Како ћемо то да решимо? Ни писаним оставштинама разних преподобних бугарских Пајсија и Калиника, ни „житијама светих“, ни царским хрисовуљама, ни разним грамотама, ни дописивањима васеленског патријарха са „првом Јустинијаном“, ни свом историјом г. Иречека и хрпом литерарних производа г. Дринова,

као ни „списанијама“ Шопова и Егзархата ни другим периодичним и не периодичним издањима бугарских шовиниста него тим, што ћемо сићи до своје искони на Балкану. И у тој искони шта видимо? Видимо да је старобугарски језик био језик азијатско-татарски, а језик о ком је овде реч да је био српско-словенски, којим су сва племена на Балкану, а особито ова одовуд Осме, говорила. Бугари би у овом првом и најкрупнијем питању имали само онда право, кад би доказали, да су Србо-Словени свој данашњи језик примили од њих. *Овако смо у праву ми, и стабло или корен језика, управо рећи темељ ком припадају толике заједничке речи, јесу српске и само српске.* „Али то нису стародревни Бугари, то су све исти Словени, само под именом бугарским“ — рећи ће нам се брже боље од свију страна. Знамо и признајемо до некле да је тако, али то није доказ да нам се једно наше свето право може одузети и дати другом, да се предвоје дијалекти српско-словенски и да се назову именом туђинским како би се само од нас боље отуђили. Ми протествујемо против имена бугарског не против словенских племена, и хоћемо баш тим да докажемо, да бугарско име може имати неко релативно право само одонуд Осме, не и одовуд. Одовуд Осме је племе од искони српско-словенско, па с тим, како мало час видесмо, и језик. А о Македонији не може бити ни реч; оно бугарско нити је било нити ће икада бити.

На Балкану може бити реч само о Србо-словенима и Бугарима у Добручи, Делиорману, старом Горилову са Трновским округом до преко Јантре, или само о Бугаро-Словенима без имена српског, но у које би улазили и сви Срби. Ово друго не може бити зато што се зна, да смо ми народ исконсњи, који језик и обичаје није примио од никог. Бугари су међу тим све то примили од Србо-Словена, па се и данас још налазе живи и здрави у горепоменутим покрајинама. С тога и по језику и по пореклу и народности на Балкану може бити реч само о Србо-Словенима и о пословењеним Бугарима, који и сада још живе на североисточном куту балканског полуострва. С тим је и постављено генерално питање решено у корист нашу. —

Кад смо се оно у једном од предидућих чланака запитали, шта остаје од македонског језика кад одстранимо онај локални волапик, који је постао услед уплива туђинског, одговорили смо да остаје много и да ћемо то доцније показати. И ево читатељ нека из горњега увиди, шта је остало и ком језику оно припада.

Бугарски језик у оиште.

Сад се већ можемо упустити у разне нијансе, реткости и језикословне анализе. Пре свега укратко да упознамо неке карактеристике бугарског језика. Читатељ треба да зна, да ми већ силазимо на терен релативног упоређења, и да за бугарски узи-

мамо оно, што нам се као тако од самих Бугара предочава. И овде ћемо као и до сад узети само крупније ствари преда се. Најпре ћемо упоредити бугарски и српски са ческим, пољским, лужичкосрпским и руским, као и са језиком старословенским. Прво што ће нам у очи пасти је то, да сви словенски идијоми имају седам падежа, само бугарски не. То ће бити једна од најбољих карактеристика бугарскога језика кад га будемо упоређивали са језиком македонским. Од куда и како је то дошло? Где су бугарском словенском језику падежи? То се друкчије не може протумачити него да су древни Бугари словенски језик татарисали. То се само по себи даје разумети. Примање једнога језика не бива преко ноћ, него у дугом низу година. Дукљанин вели, да се је бугарско татарски језик слушао још у IX. веку. То сведочи да народи свој стари језик лако не заборављају и ако лако туђ науче. Процес око тога као и сав процес однародњавања мора према том да траје мало више од 250 година. Туђ језик тешко присваја и појединац а то ли народ, особито онај и онакав, који је морао да живи компактно ако је хтео да влада а да га многобројнији Словени у себи не растопе. Само да така компактна маса научи језик, треба генерације, а колико тек времена треба да се сасвим однароди, да стари језик заборави, да старе обичаје напусти и све то новим да замени? Ми смо видели да племена саме своје ношње па и разне нијансе између по све сличних ношња одржавају вековима, како би онда било могуће да вла-

дајућа маса не одржи дуго и дуго свој прастари језик, обичаје, крв и остало? Мислимо да ће ово сваки лако разумети моћи. И, у колико се је лакше старо напуштало у толико је лакше ишло и примање новога. Још кад је то ишло тромо, кретањем целе масе, онда је још и више времена требало него што би се мислило. И тако је маса бугарских завојевача мало по мало образовала засебан котао са словенском манџом у њему, у ком се је језик словенски наново варио. Тако је повремено постао особити језик словенски, који по својој дегенерацији за разлику од осталога језика словенског узе име бугарско. Политичким утицајем Бугара на остала племена, овај се је језик (дијалект) све више ширио, и све је више терена задобивао. Томе је ишло на руку и та околност, што језик потчињених племена нити су унапређивали Византинци ни Бугари, и што је у след тога морао опадати. Са опадањем он је све више долазио у сродство са дегенерисаним језиком ново бугарским. На тај су се начин изгубили и падежи. Језик је спао на неке рудименталне форме, са цигло једним фактичким и 3 имагинарна падежа.

Него шта веле на то господа шовинисте бугарске? Они су по нарави увек високоучени, с тога је занимљиво знати, шта они на то веле? Они нам веле да више од четири падежа немају ни језици немачки, француски и други, и да је „модерно“ ово, а не оно наше са седам падежа. Како видите — виспрено, само заборављају, да се словенски језици путем германских и романских не могу усавршавати. Њима

би се морало учинити насиље, и даљи њихов развој не би потицао из унутрашњега народњег врења, него из спољнега вештачког моделисања. За то словенски језици од искони имају и морају имати свој засебан пут. На том путу испољава се само оно, што потиче из дубине душе народне. Они заборављају да словенски језици баш за то, што имају више падежа, имају и већега полета и ширега поља да се гранају но сви остали језици. Што је код германских и романских језика напредак, у словенском је назадак. То видимо ето на тако званом бугарском језику.

Овде да се мало задржимо. Може ли се дегенерација једнога језика попети на висину грађанског права и претстављати засебан језик? На то би требало да нам филолози најпре одговоре па тек онда да поведемо реч о етнографским границама на Балкану. По нашем мишљењу то бити не може, па била дегенерација та мала или велика. Само у случају кад се језик развије другим правцем, не назадним, и кад би се у данашње дане од српско словенског тако разликовао, као н. пр. енглески од германскога, или француски од италијанског, само му се у том случају мора признати право на индивидуализам и на опстанак. Али тај случај није са језиком бугарским; нити се је он усаврпшо другим правцем, нити је одмако даље од једнога обичног дијалекта; његова сва карактеристика је — дегенерација. Немачки језик има јаче размакнутих дијалеката, па опет ником не пада на ум да какав „швебиш‘„ „тиролиш“ или какав „хохфранцфелдердајч“

огласи за засебне језике. Напослетку и сами Руси имају своје неке дијалекте, па би ли било право да се овима призна право на сав језик руски? А овде је то исто и још мало горе Овде немамо с језиком посла, који се је развијао и усавршавао оделитим путем, него са језиком позајмљеним и дегенерисаним, који је бесправно назван другим именом. Таком се језику, по нашему, засебна индивидуалност не може признати, и на Балкану, по правоме, српско бугарске етнографске границе нема. Тако је кад се гледа на ствар с гледишта научног, а друкчије је кад се узме како је уобичајено. Ту је наравно врло лако било пасти у погрешку и назвати све бугарским што чисто српски није било и што је дегенерисано.

Ти, који су тако радили, сметли су с ума да језик, које свачије отпадке прима, управо није језик који има строго обележене физиономије, него једно сметлиште, које се никада засебнним језиком не може назвати. А зове ли се, и кажу ли нам Бугари да они доиста имају свој засебан језик, онда он мора имати своја правила, и онда се у њ не може потрпати све и што јест и што није бугарски, управо све што граматички и синтактички није српски. Како год изокренули ствар све на једно изилази, да су права бугарска на покрајине, племена и језик словенски на Балкану веома скучена. Ми не можемо дозволити да се просто у некој халабуци бугарских шовиниста и бугаромана прекрили толики српско-словенски народ и назове Бугарима. Полако, и најпре

нека сврши посао хладна научна критика па онда да делимо царство.

Да би се дегенерација језика бугарског боље илустровала; да се као уљези у словенски језик боље окарактеришу; с друге стране, да би се истоветност српскога језика и народа од искони, са језиком и народом старих Словена на Балкану боље показала и с тим доказало, да смо ми сви Словени овде били један и сушти народ, чији су једини прави наследници Срби — да упоредимо свој данашњи језик са бугарским и оба ова са старословенским, који Бугари самовољно старо-бугарским називају. То ће нам најбоље показати да је српски језик и после 1000 и више година задржао сву квинтесенцију старога српско-словенског говора, дочим је бугарски спао на неколике рудиментарне форме тако, да поред осталих језика словенских изгледа као смањена аветиња. И ако падежи и њихови многобројни облици већ сами по себе много за истоветност српскога и старословенскога језика говоре, ипак се вредност њихова повишава кад покажемо, да се је једнакост очувала и у много мањим нијансама него што су ове о којима је реч. То нам показују предлози. Г. г. Шопов, Дринов и његово Блаженство бугарски Егзарх Јосих I. као и остали, који по нарави воле само што је научно, нека у овом скромном избору што иде пробере што је за њихову високоучену душу прилагодно.

Они предлози, који су се пре 1000 и више година у старословенском слагали с једним или са

два падежа, постоје у српском језику и данас и — чудновато — слажу се и данас с истим падежима.

Имају ли то и Бугари? Наравно немају, јер немају падеже.

Тако пре 1000 и више година предлози: без, осим, близу, до, крај, од, више, из, изван, преко, око (около), после, ради и т. д. слагали су се са другим и само са другим падежем, што је истоветно данас и у српском. Предлог *к* слагао се је са трећим падежем, па се с њим слаже и данас у српском језику. Тако се исто у старословенском слагаху са четвртим падежем предлози: уз, низ, кроз, мимо, као што је и данас у српском. Са седмим се слагао предлог *при*, што је и у српском тако.

Сем тога са другим и трећим слагали су се предлози: против, супрот; са четвртим и шестим: за, међу, над, под, пред (прва два слагали су се још и са другим); са четвртим и седмим: на, о, у (въ). И све је то исто и у данашњем српском језику. *Бугари немају од свега тог ни трага ни гласа.* Питамо, који је онда прави и непосредни наследник старословенског језика? Бугари га истина крсте именом старобугарским, али то је произвољ, који се не може узети озбиљно. *Прави наследници јесу једино на Балкану Срби.*

Кад Бугари у пркос све ове очигледности и поред све дегенерације свога језика ипак тврде, да су са старим Словенима говорили једним језиком, хтејући тим да докажу и јединство народно, то са колико више права могу сад рећи Срби, да су по

језику и пореклу неразлучни део старих па отуд и садањих балканских Словена? Бар ми ево износимо фактичке језикословне доказе, докле Бугари тога у свом језику данас немају.

Па ипак г. Шопов ставља г. Матији Бану питање: *докажите да су народи северне Бугарије и Тракије били једно а Македонци друго, па да вам верујемо.* Ми обрћемо то питање и враћамо га г. Шопову овако: *докажите да Срби, Србо-Македонци, Шопови и остала словенска племена не беху један једини народ с једним јединим језиком, па да верујемо ми вама.* Ми ево не само што то тврдимо него и доказујемо истоветношћу језикословних функција и историјским посматрањима у добу исконском. Чим ви доказујете ваше становиште? Ми истичемо и заступамо јединство целокупнога Словенства на Балкану, а ви оборите то и докажите да је друкче. Ви заступате јединство само до извесних граница, управ донде, докле стижу ваше политичке шпекулације, али ви то ничим не доказујете. Политика и наука немају у овом ништа заједничког. Или смо ми сви Словени били једно а Бугари друго, или на Балкану нема Словена него само Бугара. Повлачити по средини границу и рећи, да се једна пола од друге разликује, само је политичка шпекулација. Горњи примери тврде јогунасто противно и доказују до опипљивости да смо ми сви били један народ и да су Срби по свему једини пасредници и носиоци имена и језика старословенског. По пореклу и језику Срби су од Шопова и Македонаца не разлучни.

То исто важи и за остала словенска племена на Балкану, ну ми их изостављамо за то, што о њима у опште није овде сад реч.

Г. Шопов, који не разуме ништа што није граматички и који неће да се *„по спољној физиономији речи суди“* него чисто *„по граматичким правилима и функцијама“*, ево нека види какве су функције биле у старословенском пре 1000 и више година а какве су сад у српском језику. Нека се из тога изволи уверити, да је то онај исти српски језик, који су Бугари пре 12 векова од Србо-Словена примили и до данас тако немилосрдно измркељали и онаказили; нека најзад увиди, да се је српски језик развијао по правој линији и само у чистој крви. Према томе јасно је као бели дан, да на основу језикословних функција и облика Бугари не могу имати никакво агресивно право у погледу не ослобођених српско словенских племена. То право припада по свему Србима и само Србима. Јер — опет велимо — оно, што су Бугари у тамним столећима од Србословена отели по праву јачега, није доказ, да нам исто тако и данас отимају. Они то могу чинити, али само опет по праву јачега, никако не по праву историјском или ком другом. — —

Било би дуго и замегно са предлога прећи на прилоге, са ових опет на придеве и доказивати једним истим падежним облицима истоветност граматичких функција данашњега српског језика са старословенским. Ми хоћемо само пре него што на другу ствар пређемо, да бацимо још један поглед

на данашњи бугарски језик, колико се падежа тиче, те да монструозну изопаченост и учмалост његову још један пут осветлимо.

Номинално данашњи бугарски језик има четири падежа и то: "именителни" (наш 1.), „дателни" (3), „винителни" (4) и „звателни" (5). „Родителног" (2), „творителнога" (6) и „сказателног" (7) апсолутно нема. Од ова четири падежа употребљује се фактички само први. Остала три имагинарна су. Пети се падеж употребљује врло ретко, а трећи и четврти као да су се сасвим изгубили. Они се чују само у Шоплуку, Македонији и донекле у Тракији.

Кад би ко чешће употребљавао трећи падеж, Бугарин би га само поглеђивао и у тврдо би држао, да је то Србин. Бугарске граматике и поред тога што уче да бугарски језик имаде четири падежа, изводе у својим теоријским примерима само три, а практичан и књижеван језик знају само за један, за први падеж. Та три теоријска падежа по нашем бројању јесу 1. 4. и 5. За трећи се чине невешти. Трећи је падеж тако изобичајен, да се о њему једва и говорити може.

На пример. Узмимо реч: „*сѫдия*" (судија). 1. пад. — сѫдия; 2. пад. — нема; 4. пад. — сѫдіѭ; 5. пад. — сѫдио, 6. и 7. нема. Трећи падеж гласио би: *сѫдий*. Међу тим кад би ви данас Бугарину казали: *видехъ сѫдиьѫ*, или: *далохъ сѫдий*, или: *хей сѫдио*!..... он би то примио за српски. Ни 3. ни 4. ни 5. падеж немају данас у бугарском језику употребе, као ни вредности ни бугарскога благо-

звучија. Данас Бугарин каже само *сѫдия*, и то у свима падежима.

Даље — *учитель*“. 1. пад. — *учитель*; 2. пад. (по њиховом бројању) — *учителю*; 3. пад. — *учителя*; 4. пад. — *учителе*! Од свих ових падежа употребљује се само први. *Учителю*, *учителя* и *учителе* не употребљује се. Други се падеж (наш трећи) образује предлогом *на* и у место *учителю* каже се *на учитель*, или *на учительтъ*. Тако исто и трећи падеж не гласи *учителя*, него *учитель* или *учительтъ*. Но неки пут у место *учительтъ* кажу и *учителя* (*езикътъ* — *езика*, *човекътъ* — *човека*), али то није падежни облик него метарморфозни из скраћенога наставка *тъ*.

Даље — *войвода*. 1. пад. *войвода*; 2. пад. — *войводи*; 3. пад. — *войводѫ*; 4. пад. — *войводо*! Од свију овиха употребљује се само први. Кад би смо казали; *дадохъ войводи*, *видехъ войводѫ* и *ела войводо*! сматрали би Бугари за српски. У место тога они кажу овако: *дадохъ на войвода* или, показно, *на войводата*; *видехъ войвода*, *войводата*; *ела войвода*! И све само *войвода* и, кад је показна форма, то *войводата*..

Даље — *езикъ*. 1. пад. — *езикъ*; 2. пад. — *езику*; 3. пад. — *езикъ*; 4. пад. -- *езикъ*. И овде смо облике падежне написали како према теорији бугарске граматике треба да гласе, ну они се нигде не употребљују. Данас је овако: 1. пад. — *езикъ*; 2. пад. — *на езикъ* (на езикътъ, на езика); 3. пад. — *езикъ* (езикътъ, езика); 4. пад. — *езикъ*.

Како се из ових примера види (а таких има безбројно) теорија и практика у живом говору бугарском стоје у отвореној опреци Теорија говори за четири падежа, а говор и писана реч знају само за један. Сам г. Шопов вели: *„Карактеристичка црта свију бугарских наречија је, што немају ни трага од склањања“*. Ми му потпуно верујемо, и ево доказали смо то живим примерима, али шта ћемо са граматичком теоријом, која зна за 4 падежа? Из овога ако ништа друго даје се закључити бар то, да оно, што се зове *„български езикъ“*, није нимало срећено. Један ће да каже овако, други онако, а кад им замерите, један ће се позвати на граматику, други на практику, и оба имају право. Ово особито важи кад је у спору какав македонско-српски падежни облик. Обратите ли на њ пажњу иназовете ли га српским, бугарски вам шовиниста одмах изокрепе ону страну, на којој стоје њихова граматичка 4 падежа; а покажете ли им форму безпадежну где би требао да дође падеж, они изокрећу, као ово г. Шопов, ону страну, на којој стоји *„да бугарска наречија немају ни трага од склањања.“* Па и та „бугарска наречија“ — шта значе? Значе да их има више, слегствено да има и више правила и да господа Бугари у спору о наречијама могу увек да изокрену ону страну, која им тренутно треба. Најзад значи и то, да Бугари могу имати разни наречија, а српски не, јер чим реч макар и најмање одступи од српске граматике, противници је огласе одмах за бугарску. То није научно; то је дубаратлијски. —

Ето како стоји бугарски језик с падежима. Може се рећи никако. Бадава се граматика мучи да очува колико толико падежа, жив их је говор давно већ сахранио. И ми усвајамо гледиште г. Шопова и признајемо *„да бугарска наречија немају ни трага од склањања“*. Тога ћемо се правила држати кад будемо доцније анализирали говор Македонаца.

Као што се не мењају именице, тако се не мењају ни предлози, придеви и т. д. Предлози се у бугарском слажу сви са првим падежем. Од предлога је највише мучена речица *на*. Она допуњује падеж, она показује место, својину, одношај и што год хоћете. Свугде где је дегенерација оставила празнину, ту улази предлог *на*, колико толико да истера смисао.

Дакле не само у падежима, него и у синтактичким облицима говора бугарског види се велика дегенерација првобитнога српско-словенског језика. Употреба предлога *на* најбоље показује до какве је не спомогљивости дотерао тако звани бугарски језик. Тако ће Бугарин данас рећи: *отивамъ* **на** *обедъ*, **на** *лагеръ*, **на** *черква;* одмах за тим рећи ће: **на** *основание* **на** *довѣрието указано ми отъ страна* **на** *канцеларията* **на** *негово царско височество*“. После ће опет рећи: *дадохъ* **на** *Петко; позволява се* **на** *Мирчо; да го науча* **на** *добъръ занаятъ; а сестра му* **на** *дявола рекла* **на** *момчето* и т. д. и т. д. Из овога се види, да речица *на* показује што год хоћете: и место, и својину, и принадлежност, и однoшај и све. Што год треба да каже падеж са или без предлога то мора да каже предлог *на*. Питате ли, чије је?

Бугарин одговара: *на* Петко; кому?.... *на* Иванъ; где?.... *на* земята; куда?.... *на* лагеръ, *на* вечера; на чему? *на* основаније; на каквом основању?... *на* довѣрието; на шта?.... *на* добъръ занаятъ и т. д. На сва ова питања одговара Бугарин с првим падежем уз предлог *на*. Међу тим Македонац одговара сасвим друкчије, савршеније. Погледајте му песме, и ви ћете се на мах уверити. Он на разна питања одговара махом у падежним облицима као и ми.

Исто тако лепо показују истоветност српскога са старо-словенским и функције глаголске. Бугари, као што су усвојени словенски језик дегенерисали у падежима, исто су учинили и у облицима спрезања. Тако они данас немају начин не одређен, немају прилог времена садашњег и прилог времена прошлог. Колика је њихова не спомогљивост види се у том, што сем натезања у падежима морају одмах за тим да натежу и са облицима глаголским, да се колико толико један другом учине разумљивим. Са српским језиком стоји сасвим друкче. Какви су глаголски облици постојали у старословенском, таки постоје и у данашњем српском, те отуд никаква натезања нема. Не одређени начин играо је у старословенском исту важну улогу, коју и данас игра у српском: шта више онда се је и чешће употребљавао него данас.

Осим тога бугарски је језик изгубио и градуацију. Он на пример нема: више, ниже, ближе, слађе (слажде) и т. д. него то изражава скрпљено са речицом *по*, на пример: *по*-високо, *по*-ниско, *по*-близко

и т. д. Македонац и у том стоји боље. Ми ћемо имати прилике да све ово примерима покажемо.

Даље је вредно приметити и то, да старо-словенски језик није познавао данашње бугарско „чланова-ње“. Његове су се речи ређале исто тако глатко, као што је данас у српском језику. Ту карактерну своју црту Бугари данас високо цене, јер у њој налазе они најјаче доказе за истоветност њиховога језика са македонским, и доказе за разлику македонскога од српског. Надамо се да ћемо имати прилике да им и у овом докажемо противно. Македонац нема члановање, а има оно, што имамо ми — показне заменице, које се казују после подмета, кад се на овај удара гласом. Н. пр. затвори врата *та*; гомила *та* отишла је после Пилату; једнакост *та* сачувала се је чак и у споредностима и т. д. Ово није „члановање“ него тачније опредељивање подмета показном заменицом.

Из досадањих упоређења видели смо да Бугари ни близу не говоре онако, како веле да су говорили њихови претци. И ако су се од ових, по језику, прилично одродили, опет се са свим мало устручавају да старословенски назову језиком старобугарским па чак и да то тврде, да су Св. Кирил и Методије писали на старобугарском језику. Ако је по праву, по чистокрвности, по пореклу и по данашњој истоветности падежних, глаголских и других граматичких функција, српски је језик на Балкану једини наследник старословенског, па ипак га ми не крстимо именом старосрпским. У свима нашим списима, где

је о њему била реч, називао се је он језиком старословенским. Од тог правила отступили смо само ми, стављујући овде у супрот назвању старобугарском име старосрпско, пошто је тако изискивало упоређење. Али ми смо сагласни, да се у свакој другој прилици он опет зове старословенским, јер то је с погледом на укупно Словенство најправичније. Бугари тако не раде. Они знају свугде само за старобугарски језик, као да су га наследили од баба Еве и деде Адама, а не да су га примили од Србо-Словена. Где год коју њихову историју, читанку, буквар или „списаније“ отворите, свугде ћете ту читати о старобугарском језику. Из овога лако је увидети карактер њихове агресије као и то, са колико безобзирности изилазе они у мање очигледним, (историјским, етнолошким или етнографским) питањима. Ту све они безобзирно оглашују само за бугарско. И опет веле, да нису шовинисте!

Ну да се мало овде задржимо. Ако је старословенски језик старобугарски, вредно би било чути, од куда да њиме говоре данас Срби? Зашто не говоре Бугари? Ми задужујемо Шопова да нам на ово одговори. *По нашем излази да Срби, кад су старобугарском језику ближи но Бугари, да су они ближи и Македонцима, па потицали ови од Бугара, или старих Трачана или ког другог, јер то тако излази с гледишта њиховог.* По нашему македонско наречије није постало из бугарског, него се је развијало из старословенског напоредо с њим и независно од њега и од српског, али кад је српски језик оп-

штем врелу остао највернији потомак, онда је он и једини наследник словенских дијалеката па с тим и најближи македонском.

Македонија и ако је страна запуштена, опет нико нема права да је преда још запуштенијој у том погледу, страни бугарској. Виноград и ако је запарложен те га је предузео коров, опет је виноград не пашњак. Нико сем Бугара неће толико паметан бити да заповеди, у место да се почупа коров, да се изваду чокоти, само да би земља добила сталну физиономију. А они то фактички траже кад проповедају, да се чокоти српски из македонског језика поваде.

Држимо да им то неће за руком испасти. Искоренити србизам из македонскога говора значило би уништити га. То Бугари нити су у стању нити у власти. Све што могу постићи то је, да га донекле обуку у своје рухо.

Падежни облици македонскога језика доказују не сумњиво ком језикословном материку он припада. Г. Шопов је казао, и ми смо примерима посведочили, да бугарски језик нема ни трага од склањања. Према томе све, што у шопском и македонском језику показује форму мењања, макар она и хрђаво употребљена била, припада пореклу и језику српском. То мора бити свакоме јасно. То Бугарима мора бити у толико јасније, што ни смо ми, него је њихов човек и првак поставио горње правило; сам главом г. Шопов је реко, да бугарски језик нема мењама. И то је правило од јако мерило између наречија српскословенска

и бугарско словенска на Балкану. Мерила морамо имати ма каква била, и онда је најбоље узети она, која нам istављају противници. На тај ћемо начин избећи сваки прекор, који би нам се морао учинити ако бисмо својим аршином мерили. Ми смо тамо негде напред рекли, да ћемо се искључно служити материјалом противниковим, и том остајемо верни.

Ну остају ли верни и Бугари? Остају ли верни својим рођени правилима? Бадава ћете то од њих тражити. Чим западну ма у који процеп они се одреку свега донде утврђаваног и изокрећу другу мелодију, превијајући се ту на лево, ту на десно, ту на све стране. Тако кад им у шопском или македонском говору покажете који облик падежни, они се одмах позову на теориске падеже своје граматике и веле, ето, и ми то имамо, то је чисто бугарски. Кад им пак обратите пажњу на одсуство свакога падежног облика, где би га према њиховој граматици морало бити, они онда изокрећу друго правило и тврде, ето, тако је и код нас, бугарски језик нема ни трага од мењања. Тако су, ко се сећа, радили у спору са г. М. Баном. Како да се дволичност ова протумачи? Нисмо ради да кажемо: не лојалпошћу бугарских полемичара, али свакако морамо рећи то, да бугарски језик сталне физиономије нема, те с тога нема ни сталнога мерила. Ако је ово у ствари, онда он није сформиран језик, и он онда нема право на рођени индивидуализам. Идући тако даље, ми морамо доћи до закључка да језик, који сталне физиономије нема,

који није сформиран и који свој индивидуализам нема, управ и није језик. Он се онда нити може с другим којим упоређивати, нити ком другом језику може оспорити право на дијалектизам. У овој прилици бугарски нам језик не може оспорити никакво право у питањима наречија шопскога и македонског говора.

Ево ми смо почели да га сравњујемо и да по њиховом рођеном мерилу испитујемо шта је српски шта бугарски, па смо одмах на првом кораку морали стати, јер се творци сами свог мерила одрекоше. То је само доказ, да бугарски језик одиста није језик, него једна аморфна маса речи и правила, која још добро срећена није.

Где се не могу позвати на своју граматику, ту су господа Бугари пронашли нешто друго. Они онда кажу то је „архајизам“. Тако кад им се покаже, да у књижевности прилично често употребљују шести падеж (тихомъ, млъчешкомъ, тайнимъ образомъ и т. д.) они одговарају, то је бугарски архајизам. И тако тај архијизам, кад бисмо се сад пренели на језик Македонаца, постаје тако чест, да правила бугарског језика изгледају као изузетци. То свакако онда није више архајизам. Ово нас све више утврђује у уверењу, да бугарски језик нема физиономије и ми све више губимо из руку стална мерила, по којима ћемо разпознавати шта је српско шта бугарско. Најзад кад нам не остане ни једно стално мерило, онда неће ни могуће бити да изведемо какво било упоређење, и говор мора престати из недостатка сталних пред-

мета за оријентисање. Онда, или је све бугарско што господа Бугари кажу, или смо у праву ми, и бугарскога језика као такога нема, а има само бугарског дијалекта. У том случају престаће сваки спор, јер ни један дијалект не може окрњити право главном стаблу језика. Ми овде нећемо сасвим позитивно да утврђујемо ништа: ни да су наши противници превртљиви, који постављају и одричу се правила, ни да је бугарски језик дијалект, а као језик да не постоји. Ми нећемо да претичемо суд других Словена, само износимо на јавност гола факта.

Ево још један такав факт, од свију најзанимљивији, па судите, је ли бугарски језик—језик.

Осим све супротности између практичнога говора, књижевнога језика и граматичке теорије; осим супротности између самих граматичара, синтактичара и шовиниста; осим противности чак и у самом правопису, о чему не држимо за вредно да засебно говоримо, постоји и једна велика супротност у употреби заменица.

Рекли смо да се предлози у бугарском не слажу с више падежа, него само с једним, са првим. То нам је дакле познато. Исто тако не мењају се ни именице, него излазе увек у руву првога падежа. С именицама иду придеви, па и они излазе само у једном падежу, а могло би се мислити, да се тако владају и остале речи бугарског језика, које не подлеже глаголском спрезању. Али тако није у ствари. И ако се све планете крећу једним правцем, то опет заменице иду противним. То су Уранонови трабанти у системи бу-

гарских граматичара и шовиниста. Личне и показне заменице иду општим правилима противно. Оне не само што се мењају, него имају и *другог падежа.* На пример; азъ (ја); мене, ме; мени, ми; мене, ме; — той (тај); того, го; — онъ, него, го, нему, му; него, го; нимъ, имъ;—онзи (онај); онога, (оногова). Бугарин данас каже: фани ***го*** (га); земи ***ме***; дай ***ми***; 15 ***того***; не ***им*** позволи; виж' ***оного-ва***; прочети ***му*** и т. д.

И тако из горњих примера видимо јасне падежне облике, па чак и облике другога и шестог падежа. То не само да противречи бугарској граматици, него и правилима практичког говора и свима правилима бугарских шовиниста, као да бугарски језик нема ни *трага од мењања.* Пред овим примерима падају и правила и творци њихови једно преко друго. Они најбоље доказују да такозвани „језик бугарски" нема никаквог лица и божије подобности, него да је тек један несређен дијалект. Ми у њему не налазимо никакве не помичне тачке за оријентисање; све је само ту за извесне прилике, па то одмах не стане, како се изгледи промену. Према том бугарско наречије као дијалект не може ни у какво поређење ући са језиком српским, нити му може оспорити какво право. Најмање може се оно јављати са каквом тражбином у погледу наречија македонског. Само језици, који имају изражену индивидуалност и сталну физиономију, могу имати права на сродна наречија у суседству. Бугари то не могу имати. Ако је њихов говор један дијалект, македонски је други и сасвим

независан. Он не може бити дијалект дијалекта бугарског. То је против сваког разума. У осталом говор македонски и није постао из бугарског, него се је развијао самостално а из језика српско словенског, као што смо то пређе доказали.

Цел је овога чланка била да читатељима и судијама у овом нашем домаћем спору дамо што вернију слику говора бугарског, који они до јако у појединостима, изгледа, нису познавали. У једно смо хтели и да докажемо његову разлику од говора српско македонског, што смо и постигли. Али ми још с тим нисмо готови.

Раздеок у зони дуж Осме. Разлика источнога од западнога и македонског говора.

Пошто су размере, које нам даваху бугарске шовинисте, бугарска граматика и практичан говор, како видесмо, несталне, да се како ваља при оцењавању наречија употребе, то, пре него ли приступимо анализи самога македонског говора, ми морамо пронаћи друга, сталнија мерила за тај посао. Јер ваља знати, да прелаз из једнога језика у други почиње тако плитко, да га једва где примећујете. Пошав из српскога ви ћете у бугарски говор прећи тако не приметно, као да сте сав нут проспули не пропутовали. Ви ћете тек онда моћи одмерити сву дужину пута, кад из једне крајности језика погледате у другу. Зато је врло ризично поћи без сигурног

компаса и у средини почети тражити тачке оријентисања. Ми их наћи нећемо. С тога је потребно да се с тим снабдемо пре, него ли на пут пођемо.

У једном од пређашњих чланака рекли смо, да би било бесмислено расправљати се о танкостима језика пре, него ли се реше питања крупнија. Та су се питања састојала у том, да се један пут за свагда реши: чије су оне речи, које српски и бугарски језик имају заједнички. Ми смо видели да је решење испало по Бугаре врло хрђаво, јер се је историјом и поређењем садањега српског са старословенским показало, да су те речи српске.

Да је сем нас од словенских балканских племена ма које друго са својом оделитом историјом, са својом културом, са појезијом, са негом своје индивидуалности у свему и т. д. дочекало век XIX., ми бисмо према својој, српској наравствености умели бити племенити, да одмах спорни језик ван политичких граница Србије назовемо именом тога племена; ми бисмо га каваљерски назвали језиком, рецимо, велегостићким, draговићевским, шопским и т д. Но кад тих племена више нема, кад од свију тих и оних, који су по имену још преостали, као што су Брзаци, Пејанци, Мијаци, Шопови, Помаци и т. д. ни један није сачувао ни свој политички, ни језикословни ни индивидуални бит у опште, и то тако чисто изражено као Срби, онда смо ми по свима законима божијим и светским једини наследници имена и народа словенског на Балкану. Тако је то било доказано тамо, и овде смо нашли за добро да читатеље на то само подсетимо. Упуш-

тати се у танкости разних наречија значи улазити у лавиринт, што без аријаднинога црвеног конца не иде. Треба дакле пронаћи размере.

После по нас корисног решења генералнога горњег питања ми бисмо могли овде ствар одмах и прекинути, јер где смо у праву у главном и општем, ту разне нијансе не мењају ствар ни у чему. Али да нам се не би што год пребацило, ми ево силазимо и на то поље својих противника, да се и ту како ваља огледнемо. Само најпре реч две у опште. —

Још у XVI. веку нашао је Дубровчанин Павле Ђорђић да се на западу негдашње бугарске државе говори друкчије но на истоку.

Павле Ђорђић био је трговац. Први је пут дошао у Бугарску године 1580 и проживео је 4 године. После је дошао 1590 и провео је пет година — то су девет.

Дубровчани и Венедичани водили су велику трговину са народима балк. полуострва. Њихова трговина разгранала је се тако, да су у важнијим градовима (варошима) држали засебне агентуре са засебним агентима. Павле Ђорђић био је господар таке једне агентуре. Он је само на једном месту, и то на источној половини негдашње буг. државе, тамо око Провадије, живео девет година, али је такођер и много пробавио на другим местима, путујући по данашњем Шоплуку, дакле по западној половини негдашње Бугарске. Дринов, чијим се податцима овде служимо, полаже на њ велику важност, јер је Ђорђић народе, језик и остале тадање

прилике скроз познавао. О њему изражава се г. Дринов овако: *„белешке Павла Ђорђића одликују се скроз озбиљношћу“*. У опште Дринов га сваком приликом високо цени, а то ће по свој прилици бити за то, што Ђорђић није био само трговац, него и нешто више, што сведочи његова политичка беседа, читана ердељском књазу Стевану Баторију 10. јануара 1595. год. кад је овај заједно са влашким и молдавским господарима војевао против Турака на доњем Дунаву. Ко је у 16. веку држао беседе једном књазу, тај већ није био од обичних људи; он је већ вредио више. А да је доиста много вредио, сведочи сам г. Дринов, и сведоче сами податци његови, које је у својој беседи навео. Он је н. пр. говорио о бројној јачини словенскога и мусломанскога живља у појединим местима и крајевима, о расположењу њиховом, о издржљивости, о способности ових крајева да издрже какву најезду храном и другим потребама, коликој се помоћи у ратницима могу надати и т. д. а ко тако у танко зна да говори, тај је морао бити добар познавалац тадањих прилика. Он је био и остао меродавнији но сви западњачки путници, који су преко Балкана минули као метеори, не налазећи трага ни остављајући га. За њих и сам г. Иречек вели, да су били људи са свим обични, без икакве озбиљније спреме, и да су за то без значаја. Бугарске се шовинисте радо на њих позивају, али узалуд. Они нити знајаху језик, нити околности живота, нити се на послетку бављаху на лицу места да би што озбиљније

могли проучити. Све то код Ђорђића је друкче С тога он и има много већу важност но сви ти путници скупа, на које се г. Шопов и „содружие“ позивају.

Тај добри познавалац тадашњега стања ствари сматрао је за Бугарску ове три области; Добручу, Делиорман и Горилово (данашњи Тозлук) са Трновом и округом трновским, што ће од прилике бити до границе дуж реке Осме, повучене од Никопоља ка Балкану.

Наравно, онда бугарске државе није било, и Ђорђића није могло руководити ништа друго до народни говор, обичаји, спољни тип, ношња, држање, нарав и т. д. Да је у ком другом времену он то посматрао, можда би политичке границе и утисак једнодржавља учинио на њ какав други отисак, мање веран правом стању ствари а више спољнем државном блеску. Овако од тога није било ништа и ми, истражујући узроке, зашто је он бугарштину тако заокруглио, не можемо наћи ништа друго до језик и остали спољни бит народни.

Сем тога у XVI. веку није било оне силне бугарске властеле, као за време царства, која је народу без обзира на његово порекло, обичаје и језик наметула политичко име Бугара. Сад је остао сам народ, у свој својој нагости, распарчан на своје првобитне јединице, и њега је Ђорђић девет година учио познавати. Резултат његовога познавања је, како видимо, био тај, да је бугаризам у XVI. веку спао на своје природне границе, у Добручи, Делиорману и Горилову. Кад нема стеге једнодржавља,

ми видимо да се народи по природи својих унутарњих наравствених сила сами луче: на праве Бугаре од Осме ка истоку и Србо-словене ка западу. Негдашњи политички оквир бугаризма видимо да се сам од себе распада. То је его упознао и Ђорђић, и ово његово разграничавање бугаризма и Словенства на Балкану колико је верно, толико је и правично.

Можда би се против тога дало што и приговорити, да није историје. Кад погледамо у историју налазимо моменте, који Ђорђићеве границе потпуно објасњавају. Подударност његових одредаба са историјом случајна је, и за то је двогубога значаја. То није какав политички акт, где се унапред смишља; или каква грамота, у којој се говори према политичким приликама; то је пука случајност, којој се не може приписати никаква унапред смишљена тенденција. Његове границе подударају се са фактом, да је на реци Осми била граница западнога и источног бугарског царства чак за времена велможе Шишмана, што значи, да се је разлика међу народима одовуд и одонуд реке Осме сачувала чак до XIII. века.

Шишманова династија (из куманске породице Тертерове) била је последња. Она је видела пропаст целокупне Бугарије, а није била дужега века од свега 45—50 година.

За време од 50 година много се што шта у народном биту не да изменити. Кад су се етнографске границе на Осми сачувале *до* Шишмана и

преживеле све грозоте једнога дивљег једнодржавља, оне се свакако ни за његово време па ни после њега нису могле преиначити. Оне су преживеле и Шишмана и његову династију.

Распад бугарске државе био је у једно и распад државлапа на своја првобитна племена. Етнографска граница дуж Осме, у место да се изглади, као што би се дало мислити, после пада изилази још оштрије на видик. После је нико више није могао смакнути. Турци су истина били лоши господари, али се у то нису мешали. Народ се је од источних Бугара лучио сам, и то је преживело како бугарску тако и турску владавину. То је приметио Ђорђић у 16. веку па то видимо и ми данас у веку XIX.

У опште бугарска нам историја показује две различите физиономије. Једну показује исток, другу запад. Особито запад; он за нас има већу важност него исток. Он нам кроза сву бугарску историју показује силу, која непрестано вуче к себи, опирући се превласти истока. Запад се је бунио кад је годуграбио прилике, и увек против источних господара. Исто тако видели смо да се је бунила и Македонија. Кад је год запад успео да извојује самосталност, политичке границе беху где и етнографске, на Осми. Како дакле ово разграничавање тако и оружани протести сведоче, да је овамо на западу живело племе различито од онога, које је живело одонуд Осме. Та се је граница одржала до данас, и њу је Ђорђић упознао још у XVI. веку.

Ни једнога, дакле, изузетка нема, који би поколебао исправност ових података. Све се прилике слажу у том, да је граница на Осми неоспорив факт. Народносна разлика на тој зони била је у толико јача, у колико је била ближе државном зачетку бугарском. Најјача је била непосредно после доласка Бугара па до X. века, докле се је још слушао стари бугарски (несловенски) језик. За тим је истина полако опадала, али се никада није могла коначно збрисати с лица земље. Много је Бугарима помогла околност, што су језик и обичаје Словена примили.

Ну примање туђих обичаја и новога језика, како знамо, не иде преко ноћ. За такав огроман процес, који се врши између две народности, треба да мину векови. За нас је сад све једно, а требало 250 година, како мисли г. Иречек, или који десетак више или мање; за нас је овде ва̂жно то, што се је образовала извесна нека политичка и језикословна струја, која се је, присвајајући језик, обичаје па и читава словенска племена, упутила од истока к западу. Политичко присвојавање ишло је брже, језикословно лакше, али и за једно и за друго требали су векови. И кад једна струја траје толико дуго, лако је разумети, она прелази људима у крв и постаје друга њихова природа. Тако ми и дан дањи видимо Бугаре у политичком и језикословном биту да наваљују на запад. На западу и југозападу, а на штету Српства, њихова је будућност. Они немају куд, већ морају на нас. С тога су илу-

зије о „братству“ са свим штетне по нас. То „братство“ може да живи само о трошку нашем. Балкан је за једнога широк, за обоје тесан. Сви немају места, и стара ће се историја с Бугарима поновити. Она се је управо поновила, јер ми наново ево имамо да се бранимо од навале бугарског истока.

Како је у политичком, тако је и у језикословном животу. И језик још није створен. И он иде још путем старинским од истока к западу и хоће да се развије на рачун наречија српско-словенских. Док су га стари Бугари учили, донде је споро напредовао. Једва је стигао до Осме. А кад су га како тако смагли и сварили, онда је прешао границу и упутио се даље на запад и југозапад. Он се је даље стварао. Та струја тече и данас; *процес стварања бугарског језика траје још;* он није довршен, али је напреднуо тако, да данашњи „књижовници“ већ с поругом погледају на свој првобитни, па за то и прави језик бугарско-словенски, који се говори у Добручи, Делиорману и Тозлуку. Они га већ називају *чудовиштем.* Струја та отела је данас такав мах, да се насумце оглашује све за бугарско што није чисто српски. И једино на томе полажу Бугари данас право на Македонију, Шоплук и још нешто више. Но био данашњи „књижовни“ њихов језик какав му драго, разлика између њега и народнога, а особито она на зони дуж Осме, неће лако изчезнути, и етнограф ће у свако доба имати пуне руке података, да право од измајсторисанога одвоји.

Г. Дринов, предвиђајући опасност Ђорђићевих података, почео је да се брани пре него ли је ко и помислио да га нападне. Увидећи да се на основу њих може лако извести, да Бугара ван Добруче, Делиормана и Тозлука са Трновом и трновским округом нема, пожурио се је да дода једно своје прилично весело нагађање, на име, *да је Дубровчанин тај добро знао, да су Бугари живели по целом данашњем књажевству и источној Румелији, но да је при свем том рачунао за чисто бугарску постојбину само горње три области.* Заиста, мора да је Ђорђић у напред знао где ће бити границе данашње бугарске кнежевине. Колико је он погађао шта ће бити *после* 300 година, толико г. Дринов сад нагађа шта је Ђорђић „добро знао“ *пре* 300 година. Ми сиромаси немамо ни један од тих високих талената.

Ми знамо само оно што је црним на бело написано. Ми знамо да је Ђорђић за Бугаре познао само оне у Добручи, Делиорману, Горилову, до зоне дуж Осме.

Да он с тим мишљењем није усамљен, показали смо кад смо говорили о државама Шишмана Мокрог и Шишмана Тертеровца. Да ни после себе није остао с тим усамљен, сведоче радови пок. Глигоровића, данашњега историка г. Иречека а и самога бугарског књижевника г. П. Р. Славејкова. И ако они имају са свим друге појмове о бугаризму на Балкану но ми, ипак не могадијаху oћутати јасне етнографске границе у Зони Осме — Искра. *Најзад*

и сам народ назива племе западно од Осме Шоповима, а замљу њихову Шоплуком, и не ретко чућете и данас где Бугарин с оне стране сматра себе за правога Бугарина а свој језик за право бугарски, исмевајући наречије „шопско.“ Све то сведочи, да је Ђорђић пре 300 година био добар познавалац Бугара и Словена, и да је што је знао казао све, не остављајући ништа да г. Дринов данас нагађа.

Ови живи примери народнога сопственог лучења и разграничења важе двојином више него ма какви мртви писани споменици. Да не вреде толико не би се учевњаци као Глигоровић, Иречек и други на њима задржавали. Оснивајући се на ту поделу они су написали чак и језикословне разлике говора правих (источних) Бугара и западних, политички побугарених Словена. То је доказ, да је примање словенског језика на Осми застало, и да процес учења и стварања бугарског језика није све дотле довршен, до год се ове границе са свим не изгладе. *А зауставио се је зато, што је довде фактички достизао не словенско-бугарски елеменат.*

Говор источних Бугара преставља исконски тип побугареног језика словенског, с тим и прави бугарско-словенски језик; зона између Осме и Искра је прелаз у српско-словенски; српско-словенски језик у Шоплуку је прелаз у македонски и чисто српски, којим говоримо данас ми. То вам је сва перипетија. Према том ми смо шопском и македонском наречију по језику најближи, дочим бугарски

има да пређе прелаз на Осми док дође до шопског па онда и шопски док дође до македонског. За боље разумевање ваља рећи, да данашње разлике између српско-македонског и ново-српског за времена српско-македонске историје па ни пре ни после, до Ђорђића, није било, док се је прави бугарско-словенски говор од македонскога увек разликовао, и у толико јаче, у колико даље у историју заилâзимо. Најезда бугарска могла је само напредовати, и пређашње велике језикословне разлике могле су се само више уравњавати не размицати, па ипак кад и данас упоредимо говор правих (источних) Бугара са македонским говором видићемо, да се тројином ови више разликују но македонски и српски. Ево да видимо.

Источни, право бугарски говор, по врбнишки:

Тудорка хазна приваря

Кжкъ сж Иванчу пудигнж
Ф Цариграг хжзнж ни пáднж;
Сигж сж Иванъ пубуліж —
Ф Цариграг хжзнж щж падни.
Иванъ Тудорки думжшы:
— „Тудорке, милж сестро ліо!
Іа сгжни, сестро Тудорке,
Ожбльжчи дрехи мумински,
Убльжчи дрехи юнашки,
Зжпжши пжстри пжласки,
Зжпжфни чифгіа ништови,

Нѫрами пушкѫ боiлиьѫ,
Приплещи сабльѫ френгиiѫ,
Че иди нѫ крѫстѫпѫтѫ:
Царскѫ щи хѫзнѫ дѫ мини,
Царскѫ ми хѫзнѫ с ѫрапчи,
Дѫ си хѫзнѫтѫ утѫрвешъ!“
Чи станѫ мума Тудоркѫ,
Сѫблечи дрехи мумински,
Ублечи дрехи юнашки
Зѫпасѫ пѫстри пѫласки,
Запѫхнѫ чифтiа пищови,
Нѫрами пушкѫ боiлиiѫ,
Приплескѫ сабльѫ френгиьѫ
Нѫ крѫступѫтьѫ угиди.
Чи сѫ ѫрапчи зѫдади;
Ясну е дзвѫнче дзвѫнѫлу,
Ясну ми дзвѫнче ѫрапчи.
Удъ далеч и сѫ пуклуни,
Удъ близу и сьѫлиам пудади;
Тия му сьѫлиам приемѫ.
Чи ьѫ ѫрапчи пузналу,
И нѫ Тудоркѫ думѫши:
— „Тудорке, сестра да ми си!
Ни ми хѫзнѫтѫ утнимѫй!“
И нѫ Тудоркѫ думилиа,
Чи му хѫзнѫтѫ хѫризѫ,
Чи сѫнѫзат пувѫрнѫ,
Чи нѫ братьѫ си думѫши:
— „Бате-ле, бате Иванчо,
Ѫрапчи ми сѫ пумоли,

Меньѫ ми ѫрапчи думилиа.
Чи му хѫзнѫтѫ хѫризахъ.“
Иванъ Тудорќи дѫмѫши:
— „Тудорке, милѫ сестро-лио!
Ти ни ти било зѫ хѫзнѫ,
Тебьѫ ти било либи дѫ любишъ“.
Тудоркѫ ѝ дужѫлиалу,
Чи сѫ нѫзатъ повѫрнѫ,
Чи си ѫрапче пристигнѫ,
Нѫ муждриакѫ си гу нѫбоди,
Чи си хѫзнѫтѫ притнелѫ,
Чи іѫ нѫ братѫ си зѫнеси,
Нѫ братѫ си іѫ пудади:
— „На ти, брайнеле, хѫзнѫтѫ!“
Братъ ѝ Иванчу думѫши:
— „Тудорке, милѫ сестро-лио!
Хѫлалъ да ти ѝ’ Тудорке,
Муминскуту ти юнаштву!“
Тугисъ сѫ с душѫ рѫздьѫли.
Тудорка викнѫ дѫ плачи:
— „Брайнеле, брайне Иванчо!
Зашто ти бѣши хѫзнѫтѫ....?

(„Искра“. Научно литературно списание. № 11, Мартъ. 1889. Шуменъ).

Ето како изгледа прави бугарско-словенски језик. Сад за разлику да видите како пева Македонац.

Полегнала божја мајка
Полегнала зауснила,
Зауснила сан гледала:

Израсло је чудно дрво,
Чудно дрво у рај божји
Сва му дебел позлатена,
Стебла та му посребрени
Шума та му маламена.
Собуди се божја мајка
Па питува свет.-Илија:
„Фала тебе свет-Илијо,
Свет-Илијо пророклијо,
Ти си пророк над пророци
„Мож' ли бити на мој санак“.
Свет Илија одговарја:
„Фала тебе божа мале,
„Ја сам пророк над пророци,
„Можем бити на твој санак:
„Што је дрво у рај божи,
„Това си је млада бога,
„Што су стебла посребрени,
„Това су си сви светији,
„Сви светији з' бога ида
„Што је шума маламена,
„Това су си се' дечица,
„Млеченчета з' бога ида“.

(Периодическо списание. Книжка XXI. и XXII. год. 1887.)

Забележимо пре свега да је ово из бугарског извора, и ако што није наврнуто на њихово, заиста није на српски. Разлика између онога правога бугарског и овога српско-македонског јасна је мислимо за свакког. Она је тако велика, да Македонац Бу-

гарина не разуме никако, при свем том, што бугарски „књижовници“ хоће силом да га у Бугаре рачунају. Овде нам се не може пребацити да смо што преиначили и дотерали, што би нам се извесно пребацило, да смо из српских збирака ове примере узели. Ево сад узесмо, доследно својој ранијој речи, из бугарских извора, и ето видесмо какве се разлике испољише. Није нам намера да се дуже овде задржимо, али тек опет не можемо а да не обратимо пажњу на ове облике: божја мајка, свет-Илијо, сан, санак, фала, собуди, сва, у рај божи, зауснула, бити, ја сам, су и т, д. што Бугари немају.

Ево сад да видите говор Шопова, које можемо рачунати као побугарене (политички) Словене. (У опште кад се каже да је ко побугарен, не може се разумети да је побугарен народносно или говорно, него само политички).

Рабро јунак и сури јелен.

Че што ми се татањ чује
Зади таја равна гора?
Да ли ми са баш Вратчане,
Баш Вратчане с рујно вино;
Или ми са Изворчане,
Изворчане с лити јаби;
Или ми са Тетевенци,
Тетевенци сас жељезо;
Или ми са Етропољци,
Етропољци мутафџије,

Мутафџије сас чувале?
Нити ми са баш Вратчане,
Баш Вратчане с рујно вино,
Нито ми са Изворчане,
Изворчане с лити јаби,
Нито ми са Тетевенци,
Тетевенци сас жељезо,
Ни па ми са Етропољци
Етропољци мутафџије,
На ми си је сам си Рабро
Зади таја равна гора,
Сам си Рабро с добра коња.
Та си гони сури јелен,
Обрна са сури јелен,
Та на Рабру проговори:
„Леле вашај Рабро јунак
„Тизе мене не мож стигна,
„Ја сам бозал од мајчица,
„Од мајчица првескиња!“
Провикна се Рабар јунак:
„Леле варај сури јелен
„И јазе сам од мајчица,
„Од мајчица првескиња,
„И мој коњ је млеко бозал,
„Од мајчица првескиња“.
Провикна се сури јелен;
Ја врни се Рабар јунак,
„Ја врни се не гони ме;
„Мене-варди сам си господ,
„На глави ми распетије“.

Кà го виде Рабар јунак,
Кà го виде, поврна се.

(Периодическо списаније. Книга XIII. год. 1885.)

Пре свега хоћемо да приметимо да је скупљач овде хрђаво разумео реч: рабар. Он ју је узео за име, и пише је увек Рабар, а треба *храбар*. Види се да је на многа места песма дотеривана, али ми нећемо да истражујемо. Рекли смо да ћемо се задовољити с оним, што нам пруже, и при том остајемо. Главно је да и овом приликом напоменемо, да се искључно служимо материјалом својих противника. Ко обрати само мало више пажње увидиће и овде грдну разлику између ове песме и оне прве — разлику између говора источног и западног. Она је већа него између говора западног и српског. Нама је чудно како су то досадањи писци могли превидети. Опирући се на дијалектичку разлику између српскога и шопског, они су овај са свим од српског запада оцепили и предали истоку, макар што је на истоку још већа преграда но ова овде. Ако већ ни су хтели да га огласе за српски, требали су га огласити за засебан језик, и то с истим правом, с којим признају индивидуализам тако званом бугарском језику.

Из горњих се примера уједно види и то, куд је бугарска агресија пролазила. Пут је онај исти, којим је пролазила од старина. Свугде ту има прелаза и „наречија“. С тога је врло тешко тачно одредити које је наречје меродавно, да ли ово тетевенско, или оно пирдопско, иди етропољско и т. д.

Не велимо да је тешко зато, што је по својој природи мучно погодити, који је језик право бугарски — то је питање већ решено — него зато, што се бугарски „книжовници“ вију као чикови ма их за који крај ухватили. Ако за мерило узмете право бугарски источни говор, они се позову на своје новопечене филологе. који га називају „чудовиштем“; ако се зауставите на говору западних Словена па их упозорите на битне разлике између њега и новобугарског књижевнога језика, онда се позивају ту на говор Македонаца, ту на Помака, ту на Румелијота, ту на разна наречија у земљи, која постоје међу побугареним западним Словенима. Па онда прелазе час на овога час на онога граматичара и синтаксичара, на овога или онога шовинисту, који су сви и свак за се особита правила поставили. Из говора етропољског прелазе у тетевенски, из тетевенског у пирдопски, из пиродопскога у чепински, из овога у разна македонска, с овим опет натраг у накрст док се не видите у једанпут у говору трнском, пиротском, зајечарском и алексиначком, одакле се опет измигоље, док напослетку не изађе на среду њихово највише правило — *да бугарски језик правила нема*, него да је све бугарско што није чисто српски.

Ето тако стоји данас са бугарским језиком. Ко га само мало проучи увидиће, да је то још несређена маса речи и правила, без сталне физиономије. Свако наречије има своја правила, сваки граматичар кроји по својему, сваки „книжовник“ пише како му се свиди. Ту нема сталности. Наречија прелазе

једна у друге као преливања по класју кад га повија ветар. Једина међа је у зони дуж Осме. Према том динашњи бугарски језик, каквог га претстављају „књижовници“, још није довршен организам. Али зато се ми ипак не можемо одрећи свакога мерила и пристати на то, да је све бугарско што се са српском граматиком и синтаксом добро не слаже. Народ српски под туђим игом и без неге може у нечему и да у језику стукне, али за то он није бугарски. На пример ако се где падежи не употребљују свуда како ваља, то нп мало не може доказати да тај народ није српски. Може ли бити то знак бугаризма ако Србин не каже како ваља.: *ударио га ножем* (народски: с ножем) него: *сос нож?* Погрешке се могу чинити свуда; на изопачењу језика и оснивају се управ дијалекти, и ако се Србима забрани да не сму ни овако мале погрешке чинити, а да се не огласе за Бугаре, онда се од нас тражи и сувише много — тражи се да смо сви ми, и онај код плуга, и онај код коза, и онај под туђим игом, сви ми да смо учени граматичари. Сем тога српски се језик за свагда осуђује да свога дијалекта несме имати. Најмање да се врдне па је већ бугарско. То бити не може, и ако су до сада многи ауторитети у ту погрешку падали. Чим Призренац не каже на пр.: *ударио га ножем*, него: *ударио га сос нож*, већ је по њиховом то бугаризам. Тако више не може ићи и ми смо дужни да тај тако звани бугарски језик проучимо, да видимо шта је и какав је он, да расудимо да ли је оно чисто бугарски што није чисто српски,

и да видимо каква су његова правила, каква има наречија, где и имали каквих језикословних граница и т. д. Тек онда можемо судити, да ли је овај или онај говор српски или бугарски. Ми махом до сад бугарски језик знали ни смо, и проучавали га ни смо. Ми смо као и остали свет судили само по спољашности. Куд и камо је Ђорђић у XVI. веку био бољи познавалац!

Ма колико се колебали, мораће напослетку и сами најврлији бугаромани увидети, да се за мерило бугарскога језика (као словенског) може узети само језик источних Ђорђићевих правих Бугара. Свако друго наречије мајушно је да се за мерило узме, и сва скупа ближе су западном српском, него источном бугарском језику. Најзад је и сасвим упутно узети за мерило две крајности кад се између њи налази језик, у који се и с једне и с друге стране мање више улази неприметно Само кад се упореде крајности види се разлика у језику; свако друго мерење из средине не приводи никаквом резултату, јер је средина лавиринт. Неправично је за то било оно упоређивање досадањих испитивача; док су на једној страни потисли Српство у крајност и за мерило узели чисто граматичке српске форме, донде су за бугарско узели оно, што је још у спору — језик шопски и македонски. Не, тако се не ради, ако хоћемо да буде правично. Са истим се правом може за бугарски огласити источни говор, а шопски и македонски за српски, па почети упоређивање као што су упоређивали до сад на нашу штету. Али

ми то не тражимо, јер би то такође неправично било. Ми тражимо да се за оцену спорне средине у језику узму за мерило крајности: западно српски и источно бугарски, Само се ту може схватити бит једнога језика и другог. Средина, по спољашности, има смешану физиономију и само научно и дубље историчко и језикословно проучавање може решити чије је. Дакле није више све бугарско што чисто српски није.

Сад да пређемо на оне учевњаке, који су стали такођер на мећи, на којој Ђорђић. Пок. Глигоровић нашао је ове језикословне разлике између истока и запада некадање политичке Бугарске.

1.) Старословенско **ѫ** (јус) прешло је на западу у **а** (о, у) на истоку у глуви глас **ъ** (п. пр. источно: р**ѫ**ка, западно: рука, рака; ист.: пътъ, зап.: пат, пут, пот и т. д.). Тај тупи глас **ъ** унели су у књижевни језик многи тадањи писци (види буквар Беровића од године 1824) али га је већ Неновић 1825 у својим књижицама заменио са старим јусом (**ѫ**), што се је и примило. С нашега гледишта све једно је, а **ъ** а **ѫ**. Важније је овде разлика између истока и запада, и једнакост запада и језика српског, што из ових одредаба Глигоровићевих резултише. И код нас је стари јус прешао у пун самогласник као што је код Шопова и Македонаца. Самогласници **а**, **о**, **у** претстављају једну групу, а **ъ**, **ѫ** другу. Према том разлика је између *пѫтъ и пут* већа, него између *пут*, *пот* и *пат*. Ове последње варијанте припадају

српско-словенском материку, а прве бугарско-словенском.

2.) Словенско окончавање на **ѫ** у првом лицу једнине садашњега времена на западу је често **ем**, на истоку **а**. Нпр.: на западу — *љубим*, на истоку — *љуба*; на западу — *трчим*, на истоку — *трча*; *илетем*, *илета* и т. д. Глигоровић каже „често“, али то није са свим исправно. Не само „често“ него врло често, тако рећи увек окончавају се глаголи у првом лицу сад. времена на западу у место старога јуса (ѫ) на српско **ем**, не на бугарско **а**. Код нас је изузетак само у речима: *виђу*, *вељу*, *могу*, *нећу*, *хоћу*, а код Шопова и то није. Они кажу: *можем*, *нештем и нећем*, *штем и ћем*.

Са овом другом тачком Глигоровић је и не хотице посведочио, да је источни говор прави бугарски, а западни да је српско-словенски, пошто се у свему са српским подудара.

3). Словенско **ѣ** на западу је **е**, на истоку прелази у **ја**. Нпр.: на западу — *бел* (бео), на ист.: — *бјал*; на зап. — *бела*, на ист. — *бјала*; *хлеб*, *хљаб*; *млеко*, *мљако*, *месо*, *мјасо* и т. д. Исто је тако и у српском старословенско **ѣ** — **е**. Питамо: од куда та једнакост кад језик народа одовуд Осме не би био српско-словенски? Зашто да је аналогија увек на нашој страни?

4.) У западном наречију **в** постаје **ф** и **м**: рамни двори, мнуче (внуче, унуче) и т. д. **х** на крају речи постаје **ф**: зедоф.

5.) У западном наречију звукови: **в**, **л**, **х**, у средини речи испуштају се: *не'о'ја* (невоља), *има'а* (имала). У слогу **ср** умеће се **т**: *стребро, стреде.* Ова су обележја локална — ни српска ни бугарска. Будуће време на западу се образује са **ће** (као и у српском) на истоку са **шта.** (Г. Шопов вели са **штъ**).

7.) Треће лице једнине (сад. времена) на западу се свршава на **т**, на истоку на самогласник: дават, видит — дава, види.

Из ових Глигоровићевих података види се, да је преграда у зони Осма-Искер прилично велика. Пређете ли је, то се народни говор одавде прелива не осетно чак до у чисто српске облике на крајњем западу полуострва. То је за испитивање народности и језика од велике важности. Ни саме данашње политичке границе нису ову преграду могле уклонити, ма што је цео шовинистички апарат на том радио.

Овим Глигоровићевим белешкама додаје г. Иречек своје.

„Још отац Неофит (врачански или хилендарски?) *и Христодуло Костовић,* вели г. Иречек, *приметили су разлику међу гласоударима на западу и истоку.“* Ово су видите други апостоли, који у прилог нама и Ђорђићу иду. *„Та је разлика,* наставља г. Иречек, *велика и придаје спољном биту језика особити карактер. На западу удар гласа обично је на прве слогове, никад на последње, док источни говор премешта га чак на крају речи. На западу се каже: гла́ва, во̏да, за́кон, пла́нина,*

нéћем.... на истоку: главá, водá, иланинá закóн, нещá“.

Зашто је исто тако и у српском; зашто се акцентуисање у једној истој стопи прелива од Осме до Острогоња без игде да има преграде као између правих Бугара и побугарених Словена?

После г. Иречек наставља овако.

1.) *„Источна наречија имају склоност да затупљују свако* **а**, *чим на њ не стоји гласоудар, и да га обраћају у глуви звук* **ъ**. *У пловдивском пољу је то сасвим слабо; јаче је на северу и северо истоку. Највише развијено је у пределима свиштовским, шуменским и сливенским. Сусреће се у великим размерама и међу банатским Бугарима, који су се тамо одселили у почетку 18. века из никопољских и свиштовских села, као и међу бесарапским Бугарима, који су махом преселеници из предела шуменских, сливенских и јамболских.“*

И ово дакле сведочи, да је народ на северу и северо истоку једно, на западу друго. Бугарско се племе само ограничава и који год пажљивије погледа, увидиће, да је опо једно, а сва остала племена друго нешто. И ко то проналази? Не Србин, но њихов историчар Иречек.

2.) У истом источном наречију не акцентуисано **о** прелази обично у **у** (тога на западу нема).

3.) Источна наречија гутају неке самогласнике који су без гласоудара, а на западу их још чувају нпр.: источно *трјабва,* — западно — *требува.* То у осталом зависи од неких разлика у ударењима.

4.) Стара повратна заменица **сж** на истоку је **са** (съ), на западу **се**. (Тако је и у српском).

5.) У источном говору звуци **р** и **л** не могу никада бити самогласни, већ увек сугласни уз тупи звук **ъ** (кръв, кръст, трън, сръдце, слънице, Блъгарин) а на западу су увек самогласнии (крв, срце, крст, трн). За то, што је на западу **л** самогласно, оно је у српском и македонском и прешло у **у**: слнце, с'нце, сунце; клнем, к'нем, кунем; зато је најзад у српском на крају речи и прешло у **о**.

Главно је дакле питање у томе: јесу ли **р** и **л** сугласни или самогласни, а не да ли се изговара **л** или **у** или **о** па према том да се суди шта је српски, шта бугарски. Није то истина. Говорило се **л** или **у** или **о** све је то српскословенски, јер сви ти гласови долазе у категорију самогласника, а бугарски је оно, где **л** и **р** не могу бити ништа друго до сугласни.

И ово је један велики доказ, да су народи одовуд Осме једно, одонуд друго.

6.) Источна наречија имају групе **жд** и **шт**, докле их западна замењују са **г**, **ч**, **к** и **ћ**. На истоку се чује: между, къшта, нощ, (или *ноћ*), свешт (или *свећ*), а на западу: међу, кућа, поћ, свећа, ћерка, нећем и т. д.

Исто је тако и у српском језику. Како то, кад ми никад и ни у чем немамо права, као што тврде бугарске шовинисте? Али поред свега тог ово ипак доказује, да између језика одовуд Осме и српскога има врло интимне заједнице.

Овде прелази г. Иречек на „членове“ бугарског језика, за то ћемо га напустити, јер ћемо доцније о том говорити посебно.

Пустимо сад да говори г. П. Р. Славејков, један од бугарских старина, књижевника и великих родољуба. И он је примегио и изучавао језикословпу и народносну разлику истока и запада, и ево шта вели.

Тракијци су називали Шопове — Торлацима, ови оне — дошљацима. У том се крије неко наговештавање, као да ова два насеља не припадају једном племену, али да су опет за то сви Словени. На истоку зову западно племе — Шоповима а земљу Шоплуком. Тако су звали од вајкада, звали су у почетку овога века па тако зову и данас. Од Осме до Искре говор је прелазан. — То од прилике у изводу, што говори г. Славејков.

Сад да чујеге како су Шопови у почетку овога века говорили. Г. Славејков наводи један свој говор с једним Шопом.

Он: *„Шоп ли си ти, бе бање?“*

— *„Е иа Шопи смо шта да чинимо“* (Види се да је име Шоп изговарано са поругом, кад одговара: „шта да чинимо“. Бугарин би ово реко: Е па Шопе сме, какво да правиме).

Он: *„Што тражите тува?“* (Г. Славејков је хтео да их пита „шопски“)

— *„Пасемо царске хатове“* (Бугарски би се рекло: Пасеме царскитѣ айгъре).

Он: *„Е иа не ли ви илаћат?*

— *„Не давају нам ништа“.*

Упамтите! Ово је узето са извора бугарског; ово говори бугарска старина, књижевник и родољуб. Да је навео ово Србин, гракнули би на њега сви. Нико не би веровао да је доиста шопски говор овако изгледао. Из ових примера јасно се види не само да су Шопови у почетку овога столећа говорили како тако српски, него и чисто српски, са правилном употребом падежа и времена. Ово је једно по нас врло драгоцено саопштење. Нама сад може бити разумљивије, како је Ђорђић у XVI. веку тако из темеља познао разлику народа и језика на Осми и зашто је ограничио Бугаре на Добручу, Делиорман и Горилово са Трновом и округом; читатељу ће сад разумљивија бити она дојакошња тврђења и доказивања у овој књизи, да одовуд Осме доиста живи са свим други народ — народ српскословенски, који је био бугарштини само политички потчињен. Кад узмете у вид она друга столећа, која је Шоплук без икаквих пропланака проневољисао под влашћу бугарском па их упоредите са оволиким језикословним разликама истока и запада, између исконских Бугара и Шопова, ви ћете и не хотице доћи до убеђења, да је између њих у своје време морало бити велике народносне разлике па ако хоћете и ненависти, што толики дуги векови потчињености ни су изгладити могли. Шоп је и до најновијега XIX. века одбранио своју језикословну и народносну границу на Осми. То је само један доказ више, да је народ одонуд Осме, и ако

словенски, ипак по постојбини из које је амо дошао са свим различан од народа шопског. Они тамо дошли су из јужне Русије, а ови са Карпата. *Према том јединство словенских племена не постоји одонуд Тимока, Мораве и Шар планине, под именом бугарским, као што се је до сад узимало, него одовуд Осме и обузима Шоплук, Македонију, Стару Србију и остале српске земље.* То објашњавају како наши ранији докази, кад смо говорили о досељавању и распоређивању племена, тако ево и доцнијим посматрањима Ђорђићевим и овим језикословним разликама Глигоровићевим, Иречековим, Славејковим и другим. Сама од себе разлика та постала није, пити су се народности одовуд и одонуд Осме без узрока сматрали за туђине. Узроци леже у искони и састоје се у том, што су Шопови доиста народ сасвим други од оних у Горилову и тамо даље. Претставите само каква би та разлика била да Бугари нису вековима над Шоплуком владали, и вама ће на мах синути у памети да је то морао бити народ са Србима истоветан. Само је бугарско господарство створило између нас и њих нешто мало разлике, али она пређе није постојала. С друге стране исто се то господарство трудило да изглади народносну границу на Осми, али није успело. Самуило умире с тугом, што није могао да измири словенска племена са господарећим бугарским племенима на истоку.

Наводећи свој горњи разговор са Шопом г. Славејков одређује и етнографске границе Шоплука према истоку. И чудновато, његова се истраживања

свршила резултатима, каквим и истраживања Ђорђићева, Глигоровићева и Иречекова. Сви се потпуно слажу у том, да између источних Бугара и западних Шопова постоји битна разлика. „*По језику*, вели г. Славејков, *имамо за границу реку Вит, но боље је узети Искер, пошто зона између Вита и Искра говори у средњу руку, — језиком смешаним, и представља зато зону прелазну.*“

Даље вели г. Славејков: *Овде ћемо само узгред да споменемо да ово шопско наречије личи на закарпатске Словене* (хтео је речи; на говор закарпатских Словена) *а источни на племена из јужне Русије.*

Овде дакле сами Бугари доказују оно, што смо ми у почетку ове књиге доказивали: *да су источна племена јужноруска, а западна српскословенска.* Отуд је и постала разлика на Осми. Ми овде додајемо само то, да се западна племена бесправно називају именом бугарским. Што „личе“ на закарпатске Словене, тим г. Славејков и нехотице изједначава Шопове и Србе. Нека се сад г. Шопов по домаћем обреду објасни са г. Славејковим кад вели: „*докажите ми да је онда ту живело друго племе не бугарско, па да признам да је српско*“. Доказа ево у изобиљу, па чак и од самога г. Славејкова као Бугарина и књижевника.

„*По наречију и по наравственом биту Шопови имају „сходства“* (истоветности) *са Србима* — вели исти Славејков као за инат (на страни 117 књиге IX. „периодическог списания“ за год. 1884). С тим

допуњује и јасније одређује своје горње мишљење, *„да шопско наречије личи на закарпатске Словене, а источно на племена јужне Русије“*. Овде отворено каже што и ми, да су по његовом уверењу ти *закарпатски Словени* — Срби. Боље доказе не треба имати него оне, које ти даје сам твој противник. У овоме г. Славејков и ако не говори као наш противник него као научар, ипак припада оном табору из ког су противници наши. По учености и разумности он стоји не сравњено више од свију шовиниста и егзархијских пропагатора са г. Шоповим на челу. Њему се с тога мора и више вере поклонити но свима овим дилетантима, чија се савршеност састоји једино у непрекидној вици, површности и изопачавању факата.

Ево како г. Славејков горње „сходство“ доказује. Мимогред буди речено, да он с овим хоће да допуни Глигоровића и г. Иречека. — *„Прва и најмања разлика је у употреби спомоћнога глагола* **хтети.** *У самоковском захвату до Софије, после у врачанском а донекле и ореховском, на место* **штъ. щемъ, ще, говоре: шћах, ћех, ћах, хтјах;** *у место:* **щеми — хтеми; щерка — ћерка** и т. д. *Средња чест: дупнишки захват, ћустендилски, радомирски и софијски, у место:* **щъ** *и* **кем.** *говоре:* **ћем. ћеш, ће ћеме (или ћемо).** *У захвату видинском, ломском и берковачком а од чести и ореховском говоре:* **хоћем, хоћеш, хоће,** *а множину:* **хоћеми, нехоћеми, нећеми нехтеми, ћерка** и т. д.

И то г. Славејков вели да је *„најмања разлика"*. Не заборавите при том да је г. Славејков Бугарин.

„Члан је, вели он, *свугде* **о** и **а**, *у место* **отъ** и **атъ"**. (Овде се г. Славејков мало преварио; **о** и **а** ни су членови него наставци падежа). Даље вели: *то особно бугарско наречије својствено је оним Бугарима, који данас насељавају брезнишку, трнску и царибродску околију и пиротски округ у Србији. Осим тога тако се је говорило и говори још и данас у окрузима књажевачким и алексиначким"*. Овде је учинио по вољи и г. Шопову, назвав и он све што није граматички чисто српски за бугарско. Но ми смо то гледиште оборили. Доказивати најпре да Шопови личе на закарпатске Словене, а источна племена на јужноруска; да су закарпатски Словени Срби и да Шопови имају са Србима „сходства", па после све ђумле назвати Бугарима, изгледа нам као да је реко: кобила ождребила — гуску.

Што је реко да се тако говори и у књажевачком и алексиначком округу, он је с тим доказао само једнакост језика с обе стране политичких граница. Пошто се зна, да се овамо говори само српски, он је с тим и нехотице доказао да тај српски језик далеко прелази Цариброд, Трн, Брезник, Софију, Видин, Лом и Берковицу.

Ево доказа и друге врсте. Погледајте најпре на бугарско народно песништво, али не на оно, које су усвојили у Македонији, него на оно, које има своје изворе у земљи. Ту ћете наћи песме по говору чепинском, тегевенском, егропољском, дупнишком,

трнском, софијском, врачанском, плевенском и каквих нема. Све су оне у својим генералним цртама писане једнаком прозодијом и сачињавају, ставив их упоредо са којом од шуменских песама, оделиту битност. Између њих разлика је врло велика, као што смо из пређашњих исписаних песама видели, док се између себе и од српског не разликују ни у пола толико. То је једно.

Друго. Ми видимо да је данашње бугарско народно песништво тежиштем својим легло искључно на онај народ, за који г. Славејков рече да је по наречију и нарави сходан са српским; ми видимо да те песме саме и без Ђорђића, Глигоровића, Славејкова, Иречека и других престају на Осми — тамо, где је народни појам сам повукао етнографску границу. Чим ову границу пређете, ви опажате да је песнички дух сасвим клонуо, као преломљења гранчица нежне биљке. Што идете даље то га све више нестаје. Најзад примећујете да га је нестало са свим; песништва нема. Ово је врло значајна појава. Ништа друго да немамо само ово, па је довољно да мишљење г. Славејково докаже: да је народ на западу други, на истоку други; овај овамо је народ песнички као и ми, онај одонуд је материјалстички. Овај факт слаже се потпуно са генералном појавом те врсте за време великога цара бугарског Симеона, а то је, да ни онда није било песништва. Г. Иречек вели: *карактеристично је да за време Симеона, златне епохе бугарске литературе, није било песништва.* Појаве тадање и садање видимо да се у длаку слажу.

Кад све ове моменте скупимо, морамо увидити да оно што Бугари данас називају својим, није њихово по пореклу, него само по усвојењу (адоптирању). Бугари песништва немају, а нису ни имали, зато је ово, што данас својим именом крсте, туђе. И племена, која их певају, туђа су.

Бугарин није ни по језику ни по нарави скројен за појезију. За жвагање јест, али за песништво није. То је дар само српско словенских племена. Факт, да песништво на Осми престаје и да га све мање има што даље према истоку пођемо, сведочи да је племе бугарско, и ако пословењено, ипак остало компактно, непроређено Словенима. Јер да је онако, како претпоставља г. Иречек и његови следбеници, то јест, да је старога бугарског племена у Славенству нестало, да се је у словенскоме мору разишло, онда не само што на Осми неби било етнографских граница, него ни народ на истоку не би био без песништва. Словени певају свуда, па би и ту. *И ова дакле околност сведочи, да старих Бугара и данас још имаде, ако не по језику то по крви.* Сва остала племена на западу дишу духом српскословенским и увиру у Српство како језиком, тако нарављу и песништвом, да више о пореклу и не говоримо.

Г. Шопов, који поносљиво по прсима куца, да је бугарска књижевност прешла у Русију и Србију, нека се поутоли бар колико се нас тиче. Српсконародна књижевност састоји се по највећој части у песништву, а то прећи није могло, јер га Бугари сами ни су имали. Напротив, лист се овде обрће

са свим у нашу корист. Српсконародно песништво прешло је далеко политичке границе и допрло је до саме Осме — донде, где је стало и српскословенско наречије, народност и наравственост. *Према том* **„бугарске народне песме“** *дају се квалификовати само као усвојена чеда српскога духа, као чеда потчињених српскословенских племена.*

Није ни према југу бугариштина боље среће била. Српскословенска племена сачувала су и тамо потпуно свој старински бит. Да не говоримо о Македонији, која је од бугаризма далеко као небо од земље, него и сами Помаци не улазе ни у какво сходство с Бугарима. Ако је у Шоплуку живело једно племе, то је у Родопима живело друго, под именом помачким, али од бугаризма независно. Помаци нису ништа друго до потурчени Срби. Мржња између њих и Бугара води се од памтивека, још кад је Слав у Родопима владао. Она је се провлачила кроз све векове и највећма се је испољила пре руско-турскога рата, јер Помаци беху ти, који су у Перуштици и Батаку приредили ону велику кланицу. То је доказ, да су Помаци племе за себе, које за бугарштину неће ништа да зна.

У њиховом наречију наћи ћемо речи, које су са српскима у свему једнаке, а у бугарском их нема. Тако: кошуља (срп.: кошуља, буг.: риза); ће (срп.: ће, буг.: щъ); жути жутици (срп.: жути жутици; буг.: жълти жълтици), рухо (срп.: рухо, буг.: дрехи); рука (срп.: рука, буг.: ржка); Бугарин (српски: Бугарин, буг.: Блъгаринъ); низ (срп.: низ, буг.: нема);

кликач (срп.: прво лице једнине сад. времена: кличем, буг.: нема); такна (срп.: такнути, буг.: бутна); бунишге (срп.: бунишге, буг.: нема); вретиште (срп.: вретишге, врећа, буг.: чувалъ); људи (срп.: људи, буг.: човеци); пранга (срп.: пранга, буг.: нема); вели (срп.: вèли, буг.: каже); немој (срп.: немој, буг.: недеј); ја (срп.: ја, буг.: азъ); метни наметни (срп.: метни, наметни, буг.: тури); шерено (срп.: шарено, буг.: турли-турли); залива (срп.: залива, буг.: залява); купила сам, ходила сам (срп.: купила сам, ходила сам, буг.: купила съмъ, ходила съмъ); за менека (познати облик само у српском не и у бугарском језику); равни двори (срп.: равни двори, буг.: немају ову слику); да ти видим (срп.: да ти видим, буг.: да ти вида); пусат (срп.: пусат, буг.: нема) ; голуб (срп.: голуб, буг.: гѫлѫбъ); сумрак (срп.: сумрак, буг.: нема); сукрвица (срп.: сукрвица, буг.: нема): руга се (срп.: руга се, буг.: нема); дубрава (срп.: дубрава, буг.; нема); понуда (срп.: понуда, буг.: покана) и т. д. и т. д. Све су то чисто српске речи, које су се задржале далеко преко Македоније, чак у Родопима, па и преко Родопа — у Тракији. Изгледа као да се ни ту нису задржале. Чисто српских речи и облика наћи ћеге у народном говору чак и око Цариграда. Н. пр. *беда, бедили, обедили, шћерка, мајци, магла, наливај, тамна трескаше, дереше, њега* (место него), *да* **га** *видим, да* **га** *носим, седеху, држаху* (у место бугарски: *седеха, држеха).*

Г. Шопов, који поставља правило, да се стаословенско **ъ** и **ѫ** само код Срба претвара у **у**,

мора признати, ако хоће да остане себи доследан, да је и говор тракијских и родопских Словена српски, јер свугде ту претварају се **ъ** и **ж** у **у**. Сем тога он сам наводи речи македонске, где се **ж** у **у** претворило, само што ту окреће други лист и супротно горњему свом правилу вели да је бугарско.

Напослетку г. Шопов поставља и ова два правила: *„у српском се будуће време образује из спомоћнога глагола и не опредељеног начина глагола који означује главну радњу. Спомоћни глагол долази увек од остраг: молићу, послаћу, купићу“*. — *„Бугарско будуће време образује се, кад се испред глагола стави:* **штж**; *на неким местима у Македонији на место* **штж** *употребљава се:* **ке**, **че**, **ше**, **ште**, **же**“. Немамо кад да испитујемо да ли је све доиста тако; ми ћемо само да покажемо како он сам себи противречи. Тако противно горњим својим правилима наводи он као бајаги за доказ ове примере: *чу-шће гора, повехну-шће, чу-шће вода, пресухну-шће*. Очевидно је, да облици овога будућег времена нису постали по начину бугарском, како вели г. Шопов, него српском. Види се да он како му кад треба онако и говори, и да из хаоса, који назива бугарским језиком, изокреће увек само ону страну, која му тренутно треба, ма се она са општим језикословним правилима и не слагала.

Сем горњих примера и подударних црта помачкога говора са српским има и других не мање интересантних појава, које на Српство потсећају. Тако ћете у Родопима и целој Средњој Гори наћи вазда

српских старих имена и презимена, као: *Десимировић, Дејановић, Радомир, Дејан, Драман* и т. д. дочим Бугари имађаху своје *Алогоботуре, Ичвоклије, Сурсувуле, Авитохоле, Горалмв* и т. д. У сачувању имена и презимена старосрпских лежи такођер један доказ, да та племена нису бугарска.

Осим ових има и других мање више опет интерисантних појединости у овом крају. Близу до Копривштице у Средњој Гори има село *„Душанци“*, а до њега развалине *„Душаново кале“*; даље има место *„Мрамор,“ Петрић, Пољана, Жеравна* и т. д. све називи, који су постали из српског; даље има *„вран камен“* па *„бел камен“* Бугари немају ни име Душан, Жеравна Пољана и т. д. ни реч „вран“ (црн). Све је то порекла српског. Најзад да је у овим крајевима Српство некада цветало сведочи метох српског манастира Хилендара, која се у Копривштици налазила.

Још једно је вредно рећи. Михајло Константиновић из Островице,[1]) Србин, турски јаничар год. 1455—1463, писао је о неким „војницима“, који су у турској војсци служили као копачи шанчева,

[1]) И г. Шопов се позива на оьога М. Константиновића. У својим записима је негде Константиновић реко, да је Душанов син цар Урош дао некој браћи „бугарско царство“ да тамо као његови вазали владају. „*Та браћа су без сумње била*, вели, *Вукашин и Угљеша.*“ Како се горе види и ми наводимо Констатиновића, али у оним стварима, које је он сам преживео и видео. Али да јаничар Констатиновић може бити мередован и у историји, то до г. Шопова нисмо знали. О исправности оваке историје нећемо ни да говоримо. Из јачине доказа види се јачина права. То је г. Шопов требао да зна па да се са „историчарем“ Константиновићем не срамоти.

као коњари, говедари и т. д. Ти су војници (тако су се звали) имали у Средњој Гори неке повластице. Бертрандол де ла Брокије, најстарији путник по Турској (1436), ређајући који хришћани служе у турској војсци вели: Грци, Бугари, Македонци, Албанци, Словени, Власи, Расијанци и други поданици српскога деспода Ђурђа Бранковића.

Ханз Дарншвам (1553) вели, да су га пратили „раци“, који су били „војници“ у турској војсци. Кад све то једно с другим сложимо па упоредимо са опим језикословним и другим споменицима Родопа и Средње Горе увидићемо, да је ту живело ако не племе чисто српско, то српскословенско.

Што Бертрандол де ла Брокије поред Грка и Бугара спомиње нарочито и Македонце и Словене и Расијанце, види се да се је и онда бугарско од македонскога разликовало. И то се је морало разликовати јако, кад је то чак и странац могао да примети. Политичке границе негдашње бугарске државе уништене су, и овај је странац видео Бугаре и Македонце у њиховима не усиљеним контурама. Што је за тим додао Словене и Расијанце, а није ракао Србе, сведочи, да је Српство захватало далеко преко политичких граница „Расије“ или данашње Србије, и да би он слабије одредио, који имено као „војници“ служе кад би употребио опште име: Срби. За то је остале Србе, који су били непосредно под турском влашћу, за разлику од полуслободних још Срба назвао именом Македонаца

и Словена (Шопови, Помаци и други). Бугари су дакле били сасвим друго.

Сад како му драго. Ми у овај мах не тражимо друго до да докажемо, да је не само на западу данашње кнежевине Бугарске него и на југу и југозападу од памтивека живело друго, не бугарско-татарско, него српскословенско племе. Као што крвна мешавина није прешла реку Осму, тако није ни балкански гребен. Што данас бугарске шовинисте другаче причају, то је празно нагваждање. Бугарштина је ево ода свуд била и остала српскословенским племенима опасана и на североистоку затворена. Македонија је остала далеко на страну и о бугарштини каквој у њој не може бити ни речи. Све на шта се Бугари могу позивати јесу њихове некадање политичке границе. Због тих граница звали су старији писци и потчињене Словене Бугарима, али то је тада значило само име политичко, не и народносно, како га шовинисте данас тумаче. Сам г. Коелер (Köhler), који се је умешао у расправу г. Матије Бана са г. г. бугарским шовинистама на једном месту каже овако: *византијски писци нису правили разлику између Словена и Бугара*. Шта хоћете онда више? то је довољан доказ да су многи о Бугарима говорили и тамо, где их никако није било. И на таке се писце господа бугарске шовинисте данас у сласт позивају. Са колико права, нека оцене господа читатељи. — —

Поред досадањих разлика у говору правих Бугара и побугарених Словена, који су нам пре-

дочили г. г. Иречек, Славејков и пок. Глигоровић, да додамо и ми своје примедбе. Ми смо их похватали сравњујући народни језик с језиком у песмама, које бугарски „книжовници“ називају бугарским народним умотворенијама.

1.) У бугарском се језику придевом никада не изражава својина, а особито кад постане од именице; н. пр. човек — човечији; Бог — божији; земља — земљин-а-о и т. д. У бугарском својина се изражава увек предлогом „на“. Само српски језик употребљује придеве да изрази својину. Зато све, што се у шопским и македонских песма нађе томе налик, јесте српско и само српско.

2.) Придеви се у бугарском језику не мењају. Та околност доказује потпунце ово што смо у првој тачци рекли, јер се придевом својина може рећи само онда, кад се овај може мењати. Међу тим тако зване бугарске песме (шопске и македонске) показују у изобиљу примера у придевима за својину што свакомъ у очи мора пасти. У бугарском се они не употребљују, зато у песништву и јесу усвојена чеда српскога духа. Напослетку изразити својину именицом или придевом од именице могуће је само онда, кад би бугарски језик имао другог падежа. Н. пр. живот човека — човеков — је кратак. Тако Бугарин не уме да каже. Он нити има „човека“ ни „човеков“, него каже: *„животътъ* на *чoвекътъ е кратъкъ“*. Својину дакле изражава предлогом „на“. Каже се истина и овако: *„живота на чавека е кратъкъ“*, чо опет оно на несме да изостане. Облици:

живота и *човека* веле „књижовници“ да су постали наставком **а,** који је опет постао од скраћеног члена „тъ“. И ако је ово тумачење произвољно, јер је пре могуће да је то остатак старога другог падежа, опет да им оставимо на вољу, кад волу да је тако.

3.) Падежно мењање у Бугара је аналитично, у Срба синтетично. Ми смо о том већ говорили. Бугари имају само један дејствујући падеж: остала су мнима. Срби имају седам, као и остали Словени, и сви су дејствујући. Према том сваки падежан облик у песмама шопским и македонским је српска својина. Од таких облика те песме кипте. Налазе се чак и у песмама помачким и тракијским.

Ову трећу тачку потврђује сам г. Шопов. На 51. страни своје књижице: *„Народностьта и Езика на Македонцитѣ“* вели од речи до речи ово: *„у српском језику мењање именица врши се посредством падежа, а у бугарском и македонском је аналитичко . Предлозима опредељава се овде служба именица“*. Тако ето он сам вели, и нас се у овај мах не тиче да ли је погодио и за говор Македонаца. То ћемо доцније видети. Трећи падеж осуђен је дакле на смрт. Његову службу врше предлози. Ако га ипак нађемо у говору шопском и македонском, то ће бити доказ у нашу корист, јер по нашему та су племена српскословенска.

Односно говора македоског чини нам се да је г. Шопов и сам приметио своју претераност, те се је брже боље пожурио да је исправи. Он вели: *„ако се сретну примери синтетизма и у македонском*

наречију, бугарско га такође има". Ово је очигледно хтело бити мудро, али не знамо у колико му је за руком испало. Тек видимо да није никакво правдање. Ако нечега има у бугарском наречију што има македонско, то, по нашем мишљењу, није никакав доказ да је македонски говор бугарски, што г. Шопов хоће да докаже. Тако исто Македонци могу огласити турски језик за свој, изговарајући се да у свом говору имају доста турских речи. Тај начин доказивања и сувише је ништаван а да му се каква пажња поклони.

Више но његов овај доказ запима нас сам г. Шопов. Како је могао, питамо, најпре да постави круто правило аналитичког склањања у бугарском и македонском а после да напусти то и да говори о синтетизму једнога и другог говора? Које сад да узмемо за мерило, прво или друго? Али г. Шопов би хтео да има право и овако и онако, и с тим је најочитије показао карактер његове борбе. Ми против тога немамо ништа.

Два супротна начела у једној граматици не могу да постоје. Или је мењање аналитично или синтетичко као што је у српском и српскословенском на Балкану. И аналитичко и синтетичко не може бити, што ће допустити напослетку, ваљда, и сам г. Шопов. По овоме што до сад знамо нама је за веровање оно прво правило, пошто фактички аналитични начин мењања (боље рећи: изражавања) обладава у целом народу, у свима слојевима па и у књижевности. Допуштамо да има изузетака, али

изузетци не чине правило. Изузетци су одвише слаби да једну тако громадну масу извуку као што је говор Македонаца. Неколико турских речи у српском не могу нам дати право да огласимо цео турски језик за српски, нити немачке речи у руском да даду право да се немачки огласи за руски језик. Напротив по здравом разуму и по законима природним главна и већа маса увек привлачи мању; тако српско падежно мењање привлачи и усваја македонско, а македонско привлачи и усваја бугарске изузетке. Синтетизам у македонском говору је огроман, и он пре има право на бугарске изузетке, но ови изузетци на њега. Баш у огромности синтетизма и јест истоветност српскога и македонског говора, и ту није питање да ли је употреба падежа са свим тачна. Између неколико ретких изузетака бугарских и огромне масе македонске не може бити никаквог сравнења.

4.) Бугарски језик нема начина не одређеног, прилог времена садашњег и прошлог. Тога има говор македонски. Не знамо шта је хтео г. Шопов с тим да докаже, што не одређенога начина нема ни новогрчки, ни румунски, ни албански — и што је по Коелеру постало упливом Трако-Илираца. То ни мало не може да докаже да су Македоци Бугари, а језик њихов — бугарски. Баш ако би и показали примере одсуства не одређеног начина у македонском говору, то би се онда могло пре приписати упливу трако-илирском, него ли бугарском. Баш са те стране губе они свако право бугаризма у го-

вору македонском. Трако-илиризам могао је тако исто да упливише на један део Српства, као и на Новогрке, Румуне и Бугаре, ако то јест хоће по г. Коелеру.

5.) Бугарски језик има на крају речи̂ „член“. Македонци и Срби немају. Што бугарске шовинисте у македонском називљу „член“, то није член, него показна заменица, која се често меће одостраг. И то није по правилима бугарског језика, него, по г. Коелеру, по свршеном упливу трако-илирском (остатак је албански језик). О том ћемо говорити опширније другом приликом.

6.) Личне се заменице у македонском говору мењају у свему као и у српском — синтетички. У бугарском је то изузетно при свем том, што г. Шопов вели да они немају *ни трага од мењања.*

7.) У бугарском се језику сви предлози слажу са првим падежем, што у српском и македонском није.

8.) Никада Бугарин не почиње питање са *„да ли“*, „што ли„ или „је ли“, него увек глаголом (прироком) или именицом, иза којих ставља одмах речицу *ли*. Н. пр. *Писа ли? ходи ли? гладен ли си? јал ли би?* Никад не пита овако: *да ли си писал, јеси ли ходил, да ли си гладен и т.д.* Тако питају само Срби и Македонци.

9.) Бугари немају начин не одређени, а Срби га и Македонци имају.

10.) Бугари немају глаголске прилоге садашњега и прошлог времена, а Срби их и Македонци имају.*)

11.) У времену будућем долази помоћни глагол у бугарском искључно и увек испред глагола, који означује радњу, а у српском како кад: и одостраг и спреда, а тако је и у македонском. Н. пр. бугарски је *„ще вида“*, *„ще дамъ*, српски је: видићу, даћу (и хоћу видити, хоћу дати), македонски је: *„виде щем, да щем* и *видеќем даќем“*. Ова последња форма влада и код Шопова, само данас ређе. Општа је била пре ослобођења Бугарије.

12.) У српском и македонском говору глаголи (нироци) могу доћи и у средину реченице и на крај, а у бугарском увек у средину и то одмах или са свим близу до подмета. Н. пр. „както *райятъ*, така и *пъкълътъ сѫ наиравени* само за християните, а *невѣрниците ги нѣма* никакви по оня свѣтъ“. Српски: Како рај, тако и пакао само су за хришћане *направљени*, а неверника на овом свету никаквих *нема*. У српском су глаголи (прироци) увек на крају смисла, а у бугарском у средини, после подмета.

13.) У бугарском се језику употребљује „член“ свугде, где се у српском и македонском употребљује

*) А. Тодоров и Л. Милетић најбољи су данас бугарски језикослови, па ево шта вели први о прилозима садањег и прошлог времена: никако нису бугарском језику својствена „причастия“ као: сѣявши (сејавши), реващецъ (ревећи) броющи (бројући) и т. д. То су чудовишта.

падеж. „Член“ је бугарском језику у толико нужнији, у колико су словенски језици без падежа неразумљивији. Оно што Бугарину оскудева у падежу, допуњује он членом. У овој тачци лежи велико тежиште бугарског језика.

Ово су довде главније црте језика, у којима се данашњи тако звани бугарски „книжовни“ језик од српскога и македонског разликује. По тој шеми мерићемо и делићемо примере из песама македонских и осталих Србо-Словена. Најпре ћемо почети песмама оних, који су данас Бугарима потчињени, да би смо им и на самом дому њиховом показали да се туђим језиком служе, а завршићемо песмама македонским.

Анализа говора

а) *Шопског.*

Најпре да узмемо наведену већ песму по наречију етропољском:

Рабар јунак и сури јелен

Из превода на српски читатељ ће увидети, какве разлике постоје с обе стране. Превешћемо само одломке, јер би нас далеко одвело кад бисмо изнова понављали целу песму.

(Оригинал)

Че што ми се татань чуе
Зади тая равна гора?
Да ли ми сѫ баш Врачане,

Баш Врачане съ руйно вино;
Или ми сѫ Изворчане,
Изворчане съ лити яби;
Или ми сѫ Тетевенци,
Тетевенци сасъ желѣзо;
Или ми са Етропольци,
Етропольци мутафджие,
Мутафджие сасъ чували.

(Превод на српски)

Да што ми се тутањ чује
Позади те равне горе?
Да ли су ми баш Врачани,
Баш Врачани с рујним вином;
Или су ми Изворчани,
Изворчани с литим' абам'
Или су ми Тетевенци,
Тетевенци са железом;
Или су ми Етропољци,
Етропољци мутавџије,
Мутавџије са врећама.

(Превод на бугарски)

Че какво ми се тропанье чуе
Зади тая равна гора?
Врачане ли ми са....
Баш Врачанете съ червеното вино;
Или ми са Изворчанете
Изворчане с леките аби;
Или ми са Тетевенците

Тетевенците съ желѣзото;
Или ми са Етропольците
Етропольци мутафджийте,
Мутафджий съ чувалете.

Пре свега да напоменемо, да је слободан превод увек издашнији него превод од речи до речи. Али у овом случају превод слободан не би одговарао цели и ако би био округлији, можда и углађенији. Ми хоћемо да покажемо подобност и не подобност оригинала са српским и бугарским, и ту не можемо ништа друго радити, него превести од речи до речи. Зато ће дегде музикалност и слог пострадати, али ће бар превод бити веран. Ми не можемо шта ако у бугарском ту и тамо оскудева згодна реч или облик — ту слог и музикалност мора да пострада. У опште и овако и онако преводи песама на бугарски јесу мучна работа, јер тај језик није за песништво. Није чудо, што песништва у златној епоси бугарске књижевности за време цара Симеуна није било, и што га и данас у правој (источној) Бугарској нема. Данашње вештачко певање — и оно се не држи граматичких и синтаксичких правила бугарских. Песништво се служи језиком другим, него ли је у прози — језиком српско-словенским. У прози су једна правила, у песми друга. У прози овлађује член где год треба да стоји падеж, а у поезији члановање је само тамо, где треба слог више. У прози преовлађује, што се падежних мењања тиче, анализа, у поезији

синтеза — све као што је у српском. С правом се може рећи: Бугари говоре једним а певају другим језиком. Ко научи бугарски, увериће се о овом врло лако.

Но вратимо се горњим преводима. Пре свега *„сури јелен.“* Бугари немају реч *„сури“;* само је имају Срби и Македонци.

„Че што ми се татањ чује“ —

Бугарин не почиње ни једно питање са *„што“* Он на пр. не може да каже: *„што-но ми се Травник замаглио,“* него мора право као по ужету: *„зашто ли ми се“* и т. д. где одмах мора да дода речицу *„ли.“* За то смо у преводу и почели са: *„че какво ми се“....* јер то најбоље одговараше смислу питања. После реч *„татањ“* једва ли ће разумети у 10.000 један, и једва ли ће данас и сами Етропољци знати шта значи. „Татањ“ је у Бугарској реч не позната. На српски преведена значи *тутањ.* Према том она је са свим реч српска. У преводу ми смо је заменили са *„тропанье,“* јер другог синонима нема. Исто је тако не бугарски било и питање у трећем реду: *„Да ли ми сѫ....* Бугарин не почиње никад тако. Он одмах пита именицом: *„Врачане ли са... Тетевенци ли са... Сливенци ли са?“...*

„Лити јаби“ такођер ће у 1000 тек један да разуме. *Лити, литица* нигде се у Бугарској не чује. *Рујно вино* опет није бугарски израз. Нигде Бугарин не употребљује реч *рујно.* Она је чисто српска. *„Етропољци мутавџије“* такођер није бу-

гарски израз. Они кажу: *мутафджи* или *мутафджий*, *абаджи* — *абаджии* и т. д. Но никада *мутафџије, абаџије* .... То је српски. Најзад Бугари не кажу „*сас*“ него *съ*, а ово *сас* је удвојено српско *са* и *с*. И без ових рођено српских речи и облика, само кад упоредите горње преводе, казаће вам се само, ком језику припада оригинал. Не заборавите да је песма по говору етропољском, и да је извађена из бугарскога „периодическогъ списания.“

Идимо даље.

Самъ си Рабро съ добра коня (оригинал)
Сам си Рабро с добрим коњем (српски)
Самъ си Рабро съ добъръ конь (бугарски)
(Или показно: съ добриятъ конь).

Између оригинала и српскога превода разлика је сва у том, што је тамо други падеж, а овамо шести. Могло би се мислити да у томе лежи сво тежиште разлике између српскога и бугарског језика. Али то није тако. И ако у оригиналу падеж није тачно погођен, он је опет зато падеж, ког Бугари у опште немају. Најмање пак имају други падеж, који је овде употребљен. Према том ни у ком случају не може се рећи, да оригинал нешто на бугарски наличи, јер овај не само што нема другог падежа него по Шопову нема у опште никаквога синтетизма. Синтетизам је обележје само српско. Сад ако је у њему падеж овај или онај погрешно узет, то не мења ствар, и према том

принципијелно између оригинала и српског превода нема никакве разлике.

Превод на бугарски је са свим друго, и ту се разлика види одвећ јасно. У место другог падежа *„съ добра коня,“* долази вечити први бугарски падеж. Погрешка је у оригиналу по свој прилици постала зато, што се предлог **с** слаже са другим и шестим падежом, те у досадањој запуштености језика у место шестога дошао други.

Исти се синтетизам види и у речма: *та па Рабру проговори. Рабру* је српски трећи падеж, ког Бугари немају.

Даље: . . . . . *Ја сам бозал од мајчица.*

„Ја сам“ није бугарско. Бугари кажу *„азъ сѫмъ,“* а ово овде српски је. Исто тако не кажу Бугари *„бозал“* — то је чисто локално обележје.

И мој коњ је млеко бозал.

У бугарском не долази прирок (*бозал* — сисал) никад на крају. То бива само у српском.

Ја врни се не гони ме.

И овде није бугарски речено. Бугарин меће личну заменицу увек испред повратног глагола. Горњи ред, према томе, треба да гласи:

Ја **се** *врни, не* **ме** *гони.*

По свему досадањему види се: 1) да песма није бугарска; 2) да је унешена или из српског или из македонског или 3) да је народни језик у и около Етропоља очувао стари српскословенски тип, ако је доиста песма домаћега порекла.

Осим свега ова песма има још једну и то капиталну особину; она броји (изволте и ви избројати) 42 реда, и у сва та 42 реда *нема ни једнога једитог примера члековања.* А шта у овом погледу вели г. Шопов? — „*Член, који не постоји у српском језику, употребљава се свугде у Македонији, као и по свој Бугарској.*" (стр. 33. Народностьта и Езика на Македонците). Држимо да је ово довољно јасно. О Македонији ћемо доцније говорити, а овде указујемо само на резултате, добијене по мерилу бугарском на материјалу такође бугарском. По Шопову, ево, пева се српски у сред среде данашње Бугарије. Даље вели исти Шопов: „*члeн је карактерна црта, која сједињава македонско и бугарско наречије; у српском језику члeн је не познат.*" Добро кад је не познат, зато и горња песма, и ако је штампана у „периодическим списаниямa" под насловом: „български народни умотворения" није Бугарска.

У опште бугарски језик има стремлење да истисне из себе сваки падежан облик. Где треба да дође падеж, ту он меће „члeн", и члеиовање то показује пут, куд је струја језика са истока прелазила и старе форме рушила. Где видите члeновање, ту можете с правом о бугаризму говорити, али где га нема, ту знајте да преовлађује струја српска — она струја, која се стреми да истисне члeновање и да падежне облике (синтетизам) унесе. Ако свугде и не успе, с тим ни мало не губи свој српски карактер. **А таке су све**

македонске и тако зване бугарске (у ствари српскословенске) песме. Језик је њихов, с тим, само српски дијалект.

Елин Дойна.

Ово је друга песма. Штампана је у „периодическом списанию,“ у књизи II. за годину 1882. Не може нам се пребацити да је преипачујемо, јер је из бугарског извора. У њој налазимо ове карактеристике.

Па воседна добра коня.

Ево вам одмах српскога четвртог падежа: *добра коња*. Њега Бугари немају. Ни реч *воседна* није бугарска него српска: уседна. Бугарин би реко овако:

Пѫкъ са качи на добъръ конь.

Или у показној форми:

Пѫкъ са качи на добриятъ конь ....

У српском гласи *Па уседну добра коња.*

Кад сравните ово с оригиналом видићете да је чиста самовоља назвати оригинал бугарским. А тако раде бугарски „књижовници“. — —

И Дојнини девет брате....
Та измори Дојнини те девет брате....

Овде се пре свега види придев за својину од личне именице, што је, како видесмо, својство само српског језика, не и бугарског. У бугарском никада не постаје од именице придев. Бугарин би реко:

„И на Дойна девете братя“. Ово одговара потпуно аналититком мењању и изражавању својине без придева. У овој песми оваких примера има више, али се сви своде на ова два овде. — ...*„девет брате“* такођер није бугарско. Види се да се је хтела изразити множина, али се није знало како, те у место *брата* дошло је *брате*. Ово најбоље показује докле је народ свој првашњи говор заборавио. Према том данашње стање језика има се сматрати као последњи колут једне дуговечне дегенерације, не као крајњи и највиши степен каквога прогресивног развијћа, Као дегенерација, народни говор и ако показује велике одступнице од правога говора, има се тумачити тако, као да се стреми да свој првашњи положај опет заузме, не да озакони оно, што је још више уназађено, као што је говор источних Бугара. Тако би се тумачило само онда, кад би данашње стање било, као што рекосмо, крајњи и највиши степен каквога прогресивног развијћа, што с погледом на разна словенска наречија па Балкану и с погледом на првашњи заједнички старословенски језик није у ствари. Дегенерација је овде очигледна. И зато, исправљајући је, или тумачећи је, ми не смемо ићи још ниже и озакоњавати још уназађеније облике говора, него их морамо тумачити у смислу савршенијем. Од *девет брате* не смемо за то рећи да је хтела бити бугарска форма *„деветъ братя“*, него српска *„девет брата“*. Да је хтело бити бугарско, онда би се бар рекло: *„деветъте брате“* и не би се рекло *„Дојнини“*. Све

то сведочи да је говор песме српскословенски, и ако је дегенерисан.

Осим, дакле, грамота, писаних бугарским мирским и духовничким великашима, има, како видите, и споменика живих, који су се сачували у народном говору. Живи су споменици увек важнији од мртвих, јер нам више казују. А важнији су с тога, што нису израз каквога шпекулативног великаша световног или духовничког, записан на пергаменат или урезан у камен, него су израз целокупнога народа, који је самовољу и заблуде великашке преживео. Док су великаши српско-словенска племена називали политичним именом бугарским, дотле су језикословни споменици у народу казивали друго. Док грамоте претстављају само кап мастила, у којој се огледа писац, језик је река, у којој се огледа народ; док је писац само тренут ока у дугим вековима историје, донде је народ и његов говор историја сама. И ови живи споменици, ево, показују нам да је народ, ком они припадају, народ српскословенски, а језик српски, придављен само моријом бугаризма. Да су Бугари народ песнички, давно би они истисли Србизам и из песништва. Али овако морало је остати како је хтео народ, и ми баш у његовим песмама налазимо више но игде доказа, да је он рода српскога. У песмама Бугари су себе издали; у песмама јесте наша највећа сила. Песништво је друга српска природа.

Још ваља да кажемо, да је горња песма из Панаћуришта, не из Македоније. — —

Идимо даље.

Мома Богдана Войник отива.

Ова је песма штампана у првој књизи „периодическихъ списания“ за годину 1882. На крају песме, доле у белешци, стоји, како су је наново прерадили г. г. Спасъ П. Величковъ и Гълъбъ Райновъ *„јер је била записана врло невешто и безграмотно“*. Јест, јест; и ми вам можемо посведочити, да је била записана *„врло невешто и безграмотно“*, можда још и српским правописом и са пуно Србизма. Али нека буде тако. Песма је из софијске околине, и сад ћете знати, зашто је *„не вешто“* записана. Би ће да је записана онако, како је народ пева, само су записивачи заборавили да је на бугарски преведу. То су дакле учинили г. г. Сп. П. Величковъ и Гълъбъ Райновъ. Тако се има разумети она њихова долња белешка.

Па ипак налазе се у њој врло занимљивих ствари, које се поред све муке нису могле заменити бугарским. На пр.:

Од цара је абер дошло.

„Од цара“ је чист српски други падеж. Бугарски га језик нема. Бугарин би реко:

Отъ царътъ е хаберъ дошелъ“,

„Абер дошло“ показује стремлење да се изкаже српски са **о** на крају — дошаo, дошлo.

Мајка си цару говори

Овде је опет употребљен чист српски трећи падеж, који се са бугарским „аналитичким мењањем“ ни у чем не слаже. Србин би реко, *мајка си цару говори*, што је са горњим истоветно, а Бугарин би реко овако: *Майка на царътъ говори.* Разлика је очигледна.

Та ми купи коња босоног. Ко ће још за ово рећи да је бугарско? *Коња босонога* не само да је српски четврти падеж, него је овде мењан и сам придев *босоног*, од чега у бугарском нема ни трага ни гласа. Србин би реко *Те ми купи коња босонога.*

А бугарин *Та ми купи босъ (босиятъ) конь.*“

Овде јамачно не треба веће очигледности. Напомињемо само, да ми још не говоримо о језику и песмама македонским, него о домороднима „бугарским“, И кад им је на дому тако, можете мислити како у Македонији стоје. Но они као да мисле: отимај, присвајај, недај, брани, да ако би се ко и нама приволео и за право нам дао. И таких се већ подоста нашло, хвала буди нашој веледушности, да не кажем немару. — — —

Илия Смильданинъ и Бане Бугарине.

Ова је песма штампана у трећој књизи „периодическиx списания“. Одмах у почетку имамо да приметимо, да је Бугарима речи „*бан*“ непозната. Од куд и да је имају? Од куд и да знају њен значај? Реч *бан* позната је само Србима, Хрватима и Шоповима.

Друго имамо да приметимо, да је облик *„Бугарин“* такођер српски. Домородац каже *„Блъгаринъ,“* за то и задржава прву форму свугде без разике. Најважније пак, што се има приметити, јесте пети падеж: *„Бане Бугарине“*. Нигде у бугарском језику не влада правило, да се у место првога употребљује пети падеж. То дозвољава само српска синтакса, и у народним се нашим песмама чује он врло често. У овој малој песми употребљује се исти падеж у место првога равно 12 пути! Значајно је што г. г. бугарски „книжовници“ нигде ни циглом речју не тумаче оваке појаве. Они само знају једно: да насумце огласе све за бугарско и да штампају под насловом „български народни умотворения,“ рачунајући одважно на то, што свет бугарски не зна, а Срби су и онако лењи, да се с њима занимају. —

Да се шета по гора зелена....
Продава го була удовица.......

Реч: *шетати* Бугари немају. Реците Бугарину: *ела да се шетаме,* он ће мислити да сте употребили какву латинску реч. *„По гора зелена“* — Бугарин не употребљује нигде речицу: *по,* сем кад градуише: *„тежко, потежко; сладко посладко* итд. Свугде где Србин иначе употребљује *по* Бугарин каже *из.* Према томе: *по гора зелена* неоспорно је српски дијалектизам, а таквих ћете у македонским песмама наћи вазда. Даље. Бугарин не употребљује

нигде придев *после* именице: гора *зелена*, конъ босъ (из пређашње песме — *„коња босоног,“*) него увек напред: *зелена* гора, *босъ* конъ и т. д. Што је најглавније Бугарин овде мора да употреби „член:“ *зелената гора, босиятъ конь“*. И тако, преведено на бугарски, гласи:

Да се разхода изъ зелената гора

Каква је грдна разлика између овога превода и оригинала! Па опет бугарске шовинисте називљу све то бугарским. Међу тим између српскога превода и оригинала нема скоро никакве разлике. Српски ће да гласи: *да се шета по гори зеленој*.

Да се певач усиљавао да се изрази у седмом падежу, *„по гори зеленој“*, види се прво из предлога *по*, који се у бугарском не употребљује а у српском се слаже са 4 и 7 падежом, а друго и из тога, што није употребио член. Као што смо раније растумачили, член се употребљује свугде, где Бугарин нема стремлења да се изрази у падежу. *На против где год народ се стреми да употреби падеж, ту он изоставља член. То је правило.* Он не мора падеж погодити; то нигде не стоји да мора; доста је кад неопходни „член“ бугарски изостави, јер, по речима бугарских шовиниста, у њему лежи све тежиште бугарског језика.

Напослетку добра употреба падежа није ни у самом овејано чистом српском народу са свим одомаћена. Колико туђинштина у овом чини квара најбоље показују Срби у Аустро-Угарској. Ви ћете

тамо наћи многе и многе који на пример говоре овако: „идем у цркви", „хајдемо у Новом Саду", „био сам у Беч," „купио сам у Пешту" и т. д. али за њи ваљда нећеге рећи да су на врага — чак Бугари! А што је могуће код овејаних Срба у Аустро-Угарској, двапут је и трипут могућније код Срба у Бугарској и Турској. Падежи се дакле у народу, који је туђину подвластан, сами губе, а кад још стоје под таким упливом, као што је бугарски, који у немању падежних облика гледа свој индивидуализам, онда се губе још већма. — —

„Продава го була удовица." Реч *„удовица"* по облику није бугарска већ српска. Бугарин каже *„вдовица"* Бугарски превод гласиће: *продава го булата вдовица.* У сравњењу са чисто српским: *„продаје га була удовица"* мора ће свак рећи, да је оригинал српски дијалектизам.

У опште што су се господа бугарске шовинисте осилиле и у свету надале толику вику за Македонце и македонски језик има се приписати околности, што им нико на супрот није излазио и што су многи без нарочите кривице, тако рећи несвесно пали у погрешку да све за бугарско огласе, што није чисто српски. А није им се нико успротивио с тога, што су и иначе под турским игом били јадни и чемерни те их је свак, па и Србин с. неке милостиве висине гледао. Друго и за то, што ни један интелигентан Србин није држао за вредно да се бугарским језиком бави. И тако ми нисмо знали

шта је то *„језик бугарски“* и каква наречија постоје међу разним племенима.

Међу тим Бугари су српски језик добро изучавали и знали су увек да се разликом између њега и његових (српских) наречија пред светом згодно послуже. Кад се бугарски не зна, може се судити само по спољној физиономији речи, не и по унутрашњој вредности њиховој, по суштини. А баш г. Шопов (Офејков) љути је противник да се речи и облици по спољној физиономији цене. Он свугде гледа да уразуми Јевропу, да речи цени само по унутарњој вредности. Што с друге стране, и одмах после оваких благоразумних придика, наводи вазда неке странце који језик балканских Словена нису знали, али који су ипак *„још онда увидели“* да се не знам где говори бугарски, то ништа не мари. Једна противречност мање или више, све једно.

По чему су ти странци могли увидети, где се говори бугарски? Баш да су нешто од језика и разумевали, ипак су могли судити само по спољној физиономији речи, не по унутрашњем склопу. Они за цело нису познавали племена и наречија боље од Срба, па кад су могли ови толико бити у заблуди да мисле, да је све бугарско што није чисто и граматички српски, нису за цело боље мислили ни ти странци. Ми овде претпостављамо, да су они језик до некле познавали, али то у ствари није. Као путници, њих се мало тицало каквим језиком ови народи говоре. Исто тако сумњамо да су и грчки писци српски, бугарски и остала наречија

српско словенска познавали. Као што вели г. Коелер, Грци између Словена и Бугара нису правили никакву разлику; они су све Словене, Бугарима потчињене, звали политичким именом Бугара, па је тако и остало. С тога је са свим узалудан посао бугарских „књижовника“ са Егзархатом на челу, позивати се на изказе страних путника и грчких писаца. То може засенути очи само лајику. Али су то они ипак радили и раде, не без успеха, а све за то, што им нико на пут није стао. Срби као први интересенти па им нису сметали: зар да им се успротиве путници или грчки писци, којима је било мало стало до све нас? — Ну да се вратимо. —

Продава си коња капетана .....
Да си лови та'а дива лова .....

И *„коња капетана“* и *„дива лова“* јесу српски падежни облици, које Бугари немају. На бугарски би се рекло; *Продава си коньтъ капетанинъ ..... Да си лови този дивий ловъ.* Дакле и *„дивий ловъ“* и *„и коньтъ капетанинъ“* долазе у први падеж.

Па не може **лова** *да улови .....*
Па на **коња** *тихо одговара .....*
А със тебе **лова** *не улових,*
Ти ћеш неја **лова** *да уловиш.*

Све подвучене речи показују српске падежне облике, и према том језик те песме, колико се тиче мењања именица и придева, српски је — синтетичан, не аналитичан. *„Ти ћеш“* — јесте чисто српски

израз. Бугари би овде рекли: *ти ще*. Превод на бугарски гласио би:

Та не може ловътъ да улови ....
Та на коньть тихо отговаря ....
А сь тебе ловътъ не уловихъ .....
Ти ще неяа ловътъ да уловишъ.

У овој песми нећете наћи ни један једити ред, у ком не би примегили или падеж, или српску реч, коју Бугари немају, или реч не члеповану, као што гласи у српском, или све троје заједно. Што осим овога остаје, то је после локално обележје, ретко кад да је очигледан и добро изражен бугаризам. Далеко би нас одвело да поновимо целу песму, па онда при свакој речи или форми, коју Бугари немају, да застанемо и објашњавамо, или шта више још, ради бољега очиговања разлике, и да преводимо. Нека буде оволико примера довољно, а журимо се с тога, што имамо за приказивање толико материјала, што, и кад бисмо сав изнели, био би тек један мајушап део онога што преостаје.

У овој песми, која броји 206 редова *има само девет (9) члеповања*. Кад узмете да се у народним песмама често понавља што се је у претпрошлом реду рекло, онда од девет остају три, и она су по броју груписана овако: *„чешмите“* долази три пут, *„портите“* четири и *„момите“* два пут. То је тако мало и тако изчазава пред велико оглашеним бугарским правилом о члеповању, да се једва сме и помислити да је песма бугарска. Кад уз то узмете у обзир, да

су и ова девет членовања употребљена само слога ради, који им је оскудевао, онда нам не остаје од свега ништа. А то боже членовање је главна какартеристика бугарског језика! — Како се види, судећи и по синтези падежних облика и по не члeновању именица и придева, говор ове песме само је српски, и ничији други. Он као дијалекат може и да од српске граматике одступа, али зато није бугарски. Бугари га усвајају, али немају право. Ми ево доказали смо то на основу њихових рођених правила о аналитичном мењању и членовању у бугарском језику, који су по мишлењу г. Шопова најглавнији делитељи језика њиховог од српскога. Ми се свугде држимо само материјала и мерила противникових, и тако нам се не може пребацити ништа.

Друга једна песма говори о *краљу Стефану*; без наслова је, а писана је по доњедупнишком говору.

Телал вика, телал вика
Из Будина града . . . .

Овде се одмах види српски други падеж с предлогом: *„из Будина града“*, што се ваљда неће назвати бугарским. Исто се тако други падеж с предлогом види и у овом:

Краљ Стефан слезна *од коња.*

Сама реч *„краљ“* није бугарска. Они знају само за *кнеза* и *цара*. Напослетку и само *„љ“* Бугари у свом језику немају. Даље.

Те им узе главе те

Само Србин каже *„узе“*. Бугарин вели: *„зеде“*.

И му коња појела
Та му по двори развожда . . . .

„Коња појела — јест српски четврти падеж, *„По двори“* — показује на српски седми падеж множине. Бугарин не разуме кад му кажете *„по двори“*. Код њега *„двор“* значи *авлија*. Оно што Србин хоће да каже: *бели двори*, Бугарин не разуме. Њему би то звониле као *беле авлије*. С тога и оно горње: *„по двори“* порекла је српског, и то тим више, што је употребљен предлог *по*, који у бугарском и у оваком случају нема значаја. Зато и рекосмо, да цео израз показује српски седми падеж, не бугарски први. Овај би гласио: *„двор“* — *„дворишта“*. И тако преведено горњи би примери у бугарском гласили:

Телалътъ вика, телалътъ вика
Из градътъ Будинъ . . . .
И му ариела коньтъ
Та му изъ дворищтата развaжда.

Овде немојте заборавити, да би Бугарин пре одгризао прст него што би кроз руке пустио песму недотерану. Али ми је узимамо како нам пружају, па опет нећемо све примере ни пребројати моћи, из којих се корен Србизма види.

Ова песма има 38 редова и *само је једна реч членована — очите*. Држимо да је с овим доста речено. И не заборавите, ова је песма чак из — „Плѣвенското“! — — —

Како су се побунили Бугаре те.

Ово је наслов једне, како видите, такођер *„бугарске“* песме. Печатана је у XI. књизи *„периодических списания“*. Већ о самом наслову има се много што шта рећи. Не знамо шта ће господа бугарски „книжовници“ казати, али она нам некако ђаволасто на српски преиграва.

Најпре ово: у наслову пише *„Бугари те“* а у садржају *«Бугарете“*. Које је правилно? Правилно је ово друго, а оно прво је српски. (Наставак *„те“* не треба никога да буни; ми ћемо о том доцније нарочито говорити). Што у наслову стоји једно, а у „съдържанию“ друго показује, да код г. г. бугарских редактора, скупљача и *„книжовника“* једно **е** у место **и**, **ъ** у место **а**, **ѣ** у место **у**, **к** у место **ћ** (кь), не чини ни ком ништа, а и брда се не тресу. То су маленкости. које једва ли би озбиљан човек и узео на ум. Али за то им опет не смета да у другој прилици, говорећи о језикословним разликама, узму сваки гласак на длачицу и да се још одозго и на *„народне умотворине“* позивају. А међу тим они су ове народне умотворине овако хаљкаво, а можда и с намером хрђаво записали. У опште ко не познаје бугарско каваљерство кад им што оставите *„на чест“*, и бугарску савесност кад у шовинистичкој цељи скупљају народне умотворине, тај ће се често морати разуверавати. При свем том ми их нећемо нигде поправљати, само да нам што не пребаце, јер би из тога после испрели свих девет (колико

ли их је) смртних грехова и доказали, да ми у опште ни у 2·2=4 немамо право. Страшни су то доказивачи! —

Вратимо се предмету. — Бугарин никад не каже *„како“*. већ *какъ*; он не каже *„побунили,“* већ *„разбунтували“*. Бугарин не каже: *„су се“*, него: *сж са*. Цео је наслов српски, само реч *„Бугари“* има острагу наставак, о ком смо обећали доцније говорити. Наслов би тај у бугарском преводу гласио: *„Какъ сж са разбунтували Блъгарете“*; или још боље: *„Какъ са разбунтуваха Блъгарете„*. Много не треба да кажемо; сваки ће овде увидети, да су господа „књижовници“ и сувише далеко отишли, кад су чисто српски наслов назвали бугарским. По мери савесности у овом, можете мислити какви су у другим питањима, или какви су кад шта скупљају и бележе, где их нико не види и не контролише.

Нама господа Бугари још нису протумачили, зашто се у Македонији и ево овде говори *„Бугарин“* а не као што треба: *„Блъгарин“*. По нашему је за то, што му је име *„Блъгарин“* натурено, и што га он дотерује на свој српски језик и изговара *„Бугарин“*; а по њиховом — како је? Тај нам одговор остају дужни. —

Да нас не би много задржавало, ми ћемо из песме исписати само неке и неке црте.

Еве триесе веќе године

„Еве, ево“ — Бугари у свом језику немају *„Тријес, тријест“* говоре само Србин, а Бугари изговарају буквално: *„тридесет“*. *„Године“* Бугари

кажу *„години„*. Према том падежан облик *„године“* и ако је овде употребљен погрешно опет је зато српски. Он је употребљен овде као што се по правилу српскога језика говори до пет: две године, три године, четири године. Кад дође на пет, онда се већ не каже *„године“*, него *„година“*: *„пет година“*. Види се, да је та нијанса у народу изгубљена, и да он и после пет тера све једнако *„године“*. Код Бугара је друкче. Они како почну са *„години“* терају до краја: *„две години, три години, пет години, петнајест години* и т. д.“ Очевидно је форма *„године“* српска. — —

Те су кријем скупштину збирали,
Како Турско царство да порушу ....

„Те“ је српски, *„та“* је бугарски; *„су“* је српски *„сѫ“* или *„са“* је бугарски; *„скупштина“* је српски, *„събрание“* је бугарски; *„збирали“* је српски, *„свикале“* је бугарски; *„како“* је српски, *„какъ“* је бугарски; *„поруше“* (-у) је српски, *„развальтъ“* је бугарски. Сем тога падежна форма: *„скупштину збирали“* је српска; Бугари је немају; глаголски облик: *„порушу“* је српски, а Бугари окончавају треће лице множине на *„тъ“*; *„кријем“* (кришом) је српски шести падеж без предлога, о ком Бугари немају ни појма. Граматично српски гласила би горња три реда овако:

Ево тријест већ година .....
Те су кришом скупштину збирали ....
Како турско царство да поруше ....

Разлика је како видите, са свим не знатна. Сад да видите превод на бугарски:

Ето тридесетъ векъе години ....
Та сѫ на скрито събранието свикале ....
Какъ Турското царствие да развалътъ ...

Лепше би се рекло: *да разорътъ*, али то не одговара речима: *да иорушу*. Овде ће сваки увидети, да је разлика између оригинала и буг. превода врло велика. Па опет г. „књижовници“ нису се устегли ни мало, кад су песму назвали бугарском. Оваких примера заватинарства ретко где да има још да се види. Кад би постојао какав међународни уговор за литерарне крађе, ми бисмо с нашом браћом Бугарима имали сваки дан посла. Не би се знало како је горе: са или без уговора, али на сигурно знамо да са оваким суседом ни један уговор не помаже. И опет они нас називају шовинистама!

Идимо даље.

Нико никому зло да не иомисли .... оригинал.
Нико никому зло да не иомисли ... српски.
Никой на никой да не мисли лошо ... бугарски.

Из ових се сравњења даје врло лако увидети, ко је шовиниста. Док је оригинал са српским истоветант, донде бугарски превод оступа тако далеко, да би и најнепосвећенији пасматралац рекo, да једно и друго не могу припадати једном језику. Бугарин ће можда рећи, да горњи превод није добар, и да треба да гласи:

Никой на никого да не мисли лошо

но онда бисмо запитали: „*никого*“, који је то падеж? Бугарско је мењање аналитичко, и према том форма: „*никого*“ није бугарска. Напослетку баш кад бисмо узели у помоћ и имагинарне падеже њихове — трећи, четврти и пети, опет „*никого*“ не да се ни под један подвести. Кад би се дозволило да је то падеж четврти, морало би се одобрити и форма трећега падежа: *никому*, *ником*, и онда би четврти падеж с предлогом: „*на никого*“ био овде излишан. Али облик трећега падежа је у бугарском не познат; и он се не може заменити ни српским ни бугарским четвртим падежем, све и кад би de facto постојао. У бугарском се сви падежи замењују с првим, зато је наш превод тачан, ма се ком и не допадао. Што се употребљује и форма: „*на никого*“, то ће пре доказати да бугарски језик нема правила, него да је наш превод не тачан. И тако не само што ће утерати у лаж г. Шопова о аналитичком мењању, него ће још и допунити оно не дисциплиновано свашгарство што се зове „бугарски језик“.

Сем свега има да се каже и то, да у бугарском, како већ знамо, не долази прирок *никад* на крају реченице, као што је у овоме: *нико никому зло да не помисли*. То је особина само српскога језика.

Деца та им у Русију уче . . . оригинал
Та им деца у Русији уче . . . српски
Дѣцата имъ учътъ въ Русия . . прев. на буг.

Овде је наставак *„та„* у *„дѣцата“* узет како се види ничега другог ради, него што је требао слог. У опште у свима се песмама „член“ само тога ради и узима, јер ако би било другче, то јест ако би г. бугарске шовинисте казали, да се употребљује с тога, што тако према правилима буґарског језика мора да буде, онда зашто се не узима свуда, но само по негде, и то редовно и увек тамо, где треба слог? Из тога се види, да членовање у народним песмама није домородно, него страно па за невољу усвојено.

„У Русију“ — показује српски четврти падеж. Предлог у слаже се са четвртим и седмим. Овде је четврти узет погрешно у место седмога. Но Бугари немају ни четвртога *„у Русију“*, ни седмога *„у Русији“*, према чему је горња употреба само српска. У место 4. или 7. падежа Бугари употребљују први: *въ Русия*. Што је певач ове песме заборавио тачну употребу падежа код предлога, који се са два падежа слаже, није замерити. Доста је што употребљује какав год падеж. Бугарин нема никакви. То је жив протест да говор тај није бугарски.

Осим тога и глаголска форма: *„уче“* је од дна до вршка српска. Бугари имају треће лице једнине *„учътъ*. Даље.

Све су једну думу послушали . . оригинал
Сви су једну реч послушали . . српски
Всичките сѫ слушале една дума . . превод на бугарски.

И овде је разлика очевидна. Између српског и оригинала је истоветност, а између овога и бугарског је разлика велика. Нити је бугарски *„све“*, ни *„су“*, ни падежни облик *„једну думу“*, ни облик *„послушали“*. — [за облик: *„послушали“* велимо да није бугарски за то, што код њих речица *по* значи градуисање, п. пр.: *по-веће*, *по-високо*, *по-хубаво* и. т. д.].

Даље у песми долазе и ове речи: *собраше се*, *излезоше*, *попалише*, *изгорише* и т. д. што су све саме српске глаголске форме. Бугарски би било овако: *събраха са*, *излезоха*, *запалиха*, *изгориха*. Даље. Реч *„лију“*. Српски је *лију*, бугарски *лѣятъ*.

„Силан Афиз паша“. Српски је *„силан Афиз паша“*, бугарски: *силенъ Афузъ пашата“*.

И по њега турски Сул' ман паша . . оригинал
И по њега турски Сул' ман паша . . српски
И подиръ него турскиятъ Сул' манъ паша . : . превод на бугарски.

И овде је као и свуда до сад главна карактеристика, што је оригинал са српским истоветан, док превод на бугарски далеко одступа. Овде видите бугарску аналитичност и чланование.

Аол, кузум, редом Батакчане

„Редом“ је српски шести падеж, који је Бугарима не познат.

Главе дамо инат недавамо

Главе је падежан облик четвртог падежа множине, који Бугари немају; *дамо, дајемо* је српски глаголски облик у првом лицу сад. времена. Како се види, овде је окончање **о**, међу тим у бугарском је **е**. И саму реч *„дамо“* Бугари немају у оваком кроју. Они кажу: *давам***е** *недавам***е**.

Перуштицу село изгореше . . . оригинал
Перуштицу село изгореше . . . српски
Селото Перуштица изгориха . . прев. на бугар.

И по речима и по падежним и глаголским облицима, и по синтаксичном кроју реченице оригинал је са српским једнак, али зато га Бугари опет назваше својим и печаташе под насловом *„български народни умотворения“*. Ни мало друкче не стоји ни са следећим примерима:

У теб' сабља а на нас су главе . . . оригинал
У теб' сабља, на нама су главе . . . српски
При теб'е сабята, а на нази сѫ главите ни . . . превод на бугарски.

— — — — — — — — — — —

И одоше из града на поље . . . оригинал
И одоше из града на поље . . . српски
И излезоха изъ крюпостьта на дворъ . . . превод на бугарски.

— — — — — — — — — — —

Плакаеќи цара дочекали . . . оригинал

Плакајуќи цара дочекали . . . српски

Плакащецъ царътъ посрѣщнале . . . превод на бугарски.

Неки „книжовници“ у место источно бугарскога *„плакащецъ“* употребљују *„плакаеќъи“* (македонски) но како једно, тако и друго називље г. Тодоров, њихов највећи филолог, *чудовишта*. *„несвојствена језику бугарском“*. Бугари прилог садањега времена немају.

И тако које речи, које падежни и глаголски облици, које синтаксична грађа у овој песми, показују свакому, који се буде за њу заинтересовао, да је по свему, од главе до пете, само српска. После овога ми можемо само још радознали бити, са каквим „светлим“ лицем гледају г. г. софијски и егзархијски „книжовници“ у очи књижевницима на страни, који ниској у литературним и научним радовима не уму ни да замисле, а то ли у ког да претпоставе, и то у оних, који су тако рећи јучер изашли на свет. Јер у овој песми није само да речеш погрешка или обична претераност, него просто заватинарство без икаквих права, а у цељи, да се заинтересовани свет обмане. Ми ћемо изнети још и других подобних ствари, и опет само из њиховога „периодическог списания“, а свет нека цени, каквога су рода и колена ти нови „книжовници“. Кад овако раде јавно, можете мислити какви су кад раде тајно, или кад без контроле скупљају и

дотерују, или кад у Македонији агитују, клеветају, наговарају и сплеткаре.

Идимо даље.

Падање града Сталаћа

Ова је песма штампана у XII. књизи „периодическихъ списания". Страна 104, год. 1883. Саопштена је од Бајкушева.

Најпре позивамо читатеље да обрате пажњу на сам наслов. Он је у свему српски, но ништа није марило да и њега „књижовници" назову бугарским. Бугарски би се казало *Паданието на крѣпоста Сталакъ*. Сад да чујемо саму песму.

„Писмо пише царе Сулемане,
„Те га праћа на града Сталаћа,
„До онога Сталаћанин Тодор:
— „Млого здравље Сталаћанин Тодор,
„Да ми дадеш до четири добра:
„Прво добро — Вијисáва млада
„Друго добро — џубе и покрове,
„Што не ваћа ни сабља ни куршум;
„А четврто сабља буздогана,
„Штото (што но?) сече дрвље и камење.
„Писмо гледа Сталаћанин Тодор,
„Писмо гледа и друго писује:
„Млого здравље цару честитоме!
И т. д. И т. д. И т. д.

Зашта пре овде да ухватимо? Није једно, није две, него је ту сијасет што нам се намеће да пораз-

гледамо. За сад нећемо ни једно ни друго, док не оцртамо укупни преглед ове песме. Читали смо је као и други спокојан читатељ, али кад дођосмо до места:

А четврто сабља буздогана...

пало нам је нешто на памет. Шта је то било? Ни мање ни више — а ту г. Бајкушев нека извини — помислили смо, да је он ову песму чуо од неког српског циганина певача — од оних, који по селима крстаре и певају. У тој нас је мисли утврдило оно прекрасно *„сабља буздогана"*. Ма ко ову песму певао, Србин или Бугарин, он мора знати шта је сабља а шта *„буздоган"*. Још у овој прилици певач није једно лице, него је народ, и народ таку погрешку неће учинити да каже: *„сабља буздогана"*. То може да чини само циганин.

А као зашто да г. Бајкушев не би преслушавао и саме цигане, кад редакција „периодическихъ списания" без разбора плаћа тако скупо сваки прилог? Њој је једино стало да што више „народних умотворина" прикупи, а какве су, за то она не пита и ту је врло мало критичкога разумевања показала.

Овде је место да се изјасним пространије. Бугарски су скупљачи обични колпортери. По свом образовању једва достижу ниво обичнога јевропског обућара. Неки пут су и ђаци из разних бугарских гимназија, који се за шовинистичку радњу нарочито спремају; неки пут су учитељи, који су побегли од игле и шила, а често су и обични шпекуланти

сваке врсте, који, у одсуству бољих људи, радо хоће да важе за „книжовнике". Сви пак гору у не утоливој шовинистичкој ватри, што је, у осталом, с погледом на не очекивано ослобођење, природна последица. Сврх тога, њих цео јаван живот упућује на такав рад, јер је правац свега живота њиховог од ослобођења на овамо управљен на шовинистичко заватинарство, није онда чудо, ако претерана ревност прислони ухо и на циганска уста.

По спреми и по књижевничкој благородности, видимо, да су ово људи испод потребне за то душевне висине; није, дакле, никако за веровање, да они неће саслушати песму ма од ког, и да је неће по својему ма колико мало дотерати. Само кад није чисто српска, они је одмах бележе у своје. У њима, наравно, није још развијено оно благородно појимање дужности, кад им се што па реч остави, а особито у књижевности. При том их развраћају сами управљачи — професори, виши сановници и Егзархија, која их плаћа; је ли онда могуће да буду чистих руку? Ово би страни посматрачи требали да знају па онда да суде.

То је једна страна. Другу страну претстављају певачи. Странци, који би се по својој струци као суђаје умешали у ову нашу распру, ваља да знају да, као год што су скупљачи прости најмљеници, а цела работа једна обична шовинистичка шпекулација, да су и сами они, који им те ствари саопштавају, људи мање више не поуздани, јер са свим не образовани. Отуд је дошло, да сваки певач друкче

пева, па и сам један исти кад понови, друкче понавља, што је доказ, да они ни саме народне песме и друге ствари добро научили нису. Немају дакле ни оно образовање, које су у стању дати народне умотворине.

Нити имају Бугари, нити Македонци, нити Шопови таке певаче народних песама, који би стојали на висини свог позива као што их имамо ми и као што су: Филип Вишњић, Тешан Подруговић, Илија и Рашко из Колашина, слепи Ђура Милутиновић Црногорац и многи други. (*„Кратки преглед српских народних песама“* од П. О. Ђорђевића. Братство III. књига V. год. 1889.). Ваља знати, да песништво и људи његови у нашем народу уживају неко више благородство. Наш народни певач нити је Ханз Сакс из доба немачких „мајстерсенгера“, нити бугарски свирач, који преко лета иде из винограда у виноград те за комад сира и чашу две напојнице забавља домаћинове госте. Први је певао из савремене онда моде, јер је неки пундраф ушао у мајсторе да пишу стихове, а други пева што му је тешка мотика, па пева са свим механички, без живота и разумевања. Нити има каквих вижих осећаја у песми, нити у певача, нити у слушатеља. Цео ниво широм око њи низак је; и из тога нискога нивоа извиру, а на уста пуких скитача, пудара и цигана, „българските народни умотворения“.

Ето како је у Бугарској заступљена народна песма. Свако повеће село, а то је свако друго или треће,

има своје свираче: по једну или две зурле, по две три егеде и по један „тупан“ (бубањ). Свирачи су обично цигани, а у „тупан“ удара каква стара сеоске лола. То су носиоци *„народните умотворения“*; сам пак народ не пева.

Занат је тај наследан. Нити им га ко преотима нити га они ком нуде. И песме што их певају наследне су. Бог зна како је певао чукун-дека—можда је што и ваљало; али у трећем или четвртом ступњу предања изгубили су свој пврашњи тип са свим, и сад изгледају као старо запуштено рубље ком не можете да истерате лице. Наравно, кад погледате ко је носилац народне појезије, ко јој је расадник у народу и каквим језиком он говори и пева, није чудо кад се чују и лепоте као што је: *сабља буздогана*“. Ја сам од таких певача слушао таких испреметаних песама, таких ружних и несложних мисли, да сам се од невоље смејао. Нама зато може бити са свим појмљиво, кад редакција „периодическихъ списания“ већину песама мора давати да се наново прераде, јер су доиста *„не вешто и неграмотно забележене“*. То је за то, што су их скупљачи слушали од цигана, пропалих сеоских скитача и бродарећих пудара, Бог вас пиго с ког краја полуострва. Сви ти говоре неким језиком, који нити је бугарски, нити српски; који се само може још назвати волапиком јужнословенским. Наравно — и то ће увидети сваки странац, који посматра без предубеђења — да оваки извори у питањима народносним и етнографским не могу бити меродавни.

Ми не велимо да су све песме таке, али већина је. Сразмера та мања је само у погледу песама македонских. Па и ту се певачи од наших јако разликују. Ни су они ни принети нашима и оној класичкој висини, на којој ови стоји. Док је овај свагда добар ученик и веран израз народнога говора, његових осећаја, његовога духа и стремљења, радости и болова, македонски је певач увек израз свој или не посредне своје околине. Он нема у себи ничега свеопштег. Док се у Србији једна народна песма пева свуда једнако, у Македонији је свуда не једнака. *Шта више кад натерате македонског певача да вам поново одпева коју песму, он је увек отпева друкче.* То потврђује и сама редакција „периодических списания“. *То је доказ, да македонски певачи певају само народни мотив, али не и у правилном народном говору* Сваки има свог локализма. Народно руво изгубило се је, а мотив његов пева сваки по своjему, па зато увек друкче и на своју руку. Песма није веран отисак народног говора, јер свака ужа околина има своје карактеристике, тако, да нико не може да буде претставник целине. И код таковог стања ствари, могу ли се те песме назвати народне? Држимо да не могу по строгом смислу, јер код њих преовлађује израз певчев па онда и најближе околине, док међу тим требали би да буду израз народни.

Како је то сасвим друкче код Срба у Србији! У српској ћете песме наћи цвет говора народног. У њој ћете наћи верну фотографију народне душевности, ње-

гових сећања, тежња, радости, жалости, уздања и нада; наћи ћеге верну слику његове философије и вере, љубави и мржње, верности и освете, идиле и практичне свести; у њој ћеге просто видети цео народ и све, што га живим народом чини. Народни певач није паразит као што је у Бугарској, који се пуза по огранцима народњег духа колико да се израни — не, он је код нас најблагородније чедо народне душевности, прави син народне појезије, пун живота, пун снаге, достојан претставник свога родитеља. Он је класик на подобљу Омира; он је за то код Срба поштован, не презрен као код Бугара; негово је место у храму народном, где овај чува своје светиње, тековине и успомене, и где сврће да недељом и празником освежи душу. Народна га песма оживљава као света студена водица кад повраћа снагу бонику. Народ излази пред свога певача с истим вишим осећајима, с којима ступа пред слугу божијег да се Богу помоли. Ако је овај духовник цркве, онај је духовник народа. Песма је његово еванђеље, и певач је не пева машинално, већ са срца.

У оцени бугарских народних песама и српских, дакле, ваља чинити разлике. Бугарске се песме не могу метути на исто мерило, на ком стоје српске, нити оне у питањима народносним могу оно да значе што и српске. Нити су њихови скупљачи нити певачи оно, што треба да су. Ни једни ни други не уливају оно поверење, које српски певачи. Међу певачем и народом постоји у Срба жив крвоток. Један другог допуњује и уздиже, дочим је код Бугара са свим

друкче. Народ не допуњује певача, певач не допуњује народ. Народ не пева, него само слуша; певачи ни су расадници, него презрене *„фукаре“*, који свој занат добро и не знају. Следствено бугарски скупљачи и немају где да захите него изо тих мутних извора. Они не могу друкче, него да натерају певача да им два и три пута једно исто понови па да онда изкомбинују шта је најбоље, и да то према свом бугарском појму дотерају. Али кад је испреметаност речи и мисли велика, онда и покрај свега дотеривања остаје опет многога неваљалог. Бугарин од порекла није певач, што сведочи и она златна епоха његове књижевности под царем Симеоном, која је била савршено без појезије, следствено и певач није његово присно чедо, него занатник, који продаје примитивну своју прерађевину, али која није израз народни.

Оволико смо држали за нужно да кажемо о изворима „блъгарских народних умотворения“ по њиховој вредности у сравнењу са српским. Сад можете и разумети, како је дошло оно чудовиште *„сабља буздогана“* у горњој песми: *„падање града Сталаћа.“*

После овога можемо ићи даље.

Кад промерите песму од горе до дна, ви ћете се морати чудити што је штампана у „периодическим списаниями“ под насловом „български народни умотворения“. На песми је све српско, од наслова до ижице, па опет је Бугари крстише бугарском.

То је то исто као кад би узели *„зидање Скадра на Бојани“* па рекли свету да је њихова.

И ако бугарска господа јако напиру на своје аналитичко мењање на супрот српском синтетичном; и ако као главну карактеристику свога говора узимају члeновање, ипак се они ни најмање не устручавају да назову бугарским и оно, што не показује ни члeновање, ни аналитичко мењање, где се на против из свакога реда даје издвојити или по који други, или шести, или седми српски падеж. Такав је случај са напред наведеном песмом. Сам наслов: *„падање града Сталаћа“* је са свим српски, са српским другим падежом: *града.... Сталаћа* Преведено на бугарски, као што рекосмо, гласило би: *„Паданието на крѣпостъта Сталакъ“*.

Писмо пише џаре Сулеманс....

За ово веле да је бугарски. Међу тим бугарска синтакса не дозвољава употребу петога падежа у место првог: *џаре Сулемане* у место *џар Сулеман*. То је својство само српскога језика. Па ни сам народни говор бугарски нема тога изузетка. И он употребљује свуда први падеж. Српски гласи тако исто:

Писмо пише џаре Сулемане....

Даље. *Те га праћа на града Сталаћа....*

Пре свега Бугарин нигде не каже *„те“*, него *„та“*, нигде *„га“* него *„го“*. У српском је *„га“* други

падеж, а у бугарском је *„го“* у четвртом, и ако у овој прилици узузетно од Шопорљевог правила. *„Праћа“* је такођер облик српски; *„града Сталаћа“* такођер. Шта је овде бугарско? — Ништа; са свим ништа. —

До онога Сталаћанин Тодор'....

„До онога“ јесте српски други падеж, ког Бугари немају. *„Сталаћанин Тодор“* истина је облик првог падежа, али за то, што је наставак другог падежа, који је имао овде доћи, ради слога апострофиран. *„До четири добра“*, *Вијисава млада“*, *„ђубе и покрове“* — све су то српски падежни облици, о којима бугарска граматика ништа незна. Сем тога Бугарин не говори *„добро моје“* (например сину), нити *„до четири добра“*. Њему је та слика не разумљива; *„добро“* је код њега само *имање*, и то непокретно. Он нема глас џ, он не зна шта је то *„ђубе“*, *„покров“*. За боље разумевање ево да преведемо на чист српски и данашњи „књижовни“ бугарски језик, па нека читатељ упоређује сам.

Српски:

„Писмо пише царе Сулемане,
„Те га праћа до града Сталаћа,
„До онога Сталаћан' Тодора:
— „Много здравље Сталаћан' Тодоре,
„Да ми дадеш до четири добра:
„Прво добро — Вијисава млада (име не ћемо да поправљамо)

„Друго добро — ћубе и покрове
„Што неваћа ни сабља ни куршум;
„А четврто сабљу „буздованку“
„Што по сече дрвље и камење“ И т. д.

Бугарски:

„Писмо пише (писува) царътъ Сулеманъ
„Та го праша на крѣпосьта Сталакь,
„До оня Сталакянинъ Тодор:
— „Много здравѣ Сталакянинъ Тодоръ,
„Да ми дадешъ четиритѣ имущества:
„Първото имущество младиятъ Вийсавъ,
„Второто имущество — кюрковете и чергитѣ
„Които ги не фаща нито сабята нито пѫкъ
куршумътъ,
„А четвърто сабята буздоганъ
„Която сече дърветата и камъкътъ“....

Сравните и једно и друго с оригиналом и ви ћете увидити, ком језику он припада. Сем истоветности на једној страни и савршену разлику на другој, што ће свак наћи, да обратимо пажњу вашу и па савршено одсуствовање члановања како у српском тако и у оргиналу, што је савршено противно бугарским правилима, и где оно изостаги несме. Члановање је једно од главних карактеристика бугарског језика — вели г. Шопов. Па опет се нису ни мало устручавали да чисто српску песму назову бугарском. Њих је јамачно навело то, што песма није онако лепа као остале српске песме и што личи

на њихове прозодије у везаном слогу. Свет ево нека види докле догеривају бугарске шовинисте. Радозналима препоручујемо да прочитају целу ову песму, а тако исто и *„Дете Дукадинче и Корун војвода"*, *„Ђаче самоуче и стара игуманка"*, *„Огњена Марија"* и т. д. Ове последње две су из Ћустендилсфе околине. Сами наслови: *„Дете Дукадинче"* и *„Ђаче самуче"* показују, чему се можеге у тексту надати. *„Ђак, ђаче"* — Бугари савршено немају и не разуму. Они кажу *„ученик"* *„малки* ученик." У тим ћете песмама наћи и оваке изразе: *„када ќеш да идеш"* (буг.: на кѫдѣ ще ходишъ); *„ќе да идем при милаго Бога"* (буг.: „ще ида при драгияатъ Господъ"); *„да си зема од Бога кључеве"* (буг.: да си зема отъ Господъ ключовѐте); *„Ђурђев-ден"* (буг.: Георгевъ — Гергевъ — Гюргевъ — Георгев-ден); *„магла"* (буг.: мѫглата); *„црква"* (буг.: черква); *„чати"* (буг.: чете); сузи (буг.: слъзи); „рони" (Бугари немају): *„под нодзе"* (буг.: исподи кракаta) и т. д. Карактеристични су пети падежи у место првог: *„Дете Дукадинче"*, *„Ђаче самоуче"*, и други падежи: *„милаго Бога"*, *„од Бога"* и т. д.

Охрабрени повољним околностима а видећи, да се на њихове насртаје од противника нико не одазива, они се не задржаше ни пред политичким границама српским. Они их прекорачише и почеше тражити неке изгубљене „Бугаре" у самој Србији.

Ево да им и ми у помоћ прискочимо, да им пронађемо шта траже и онда њиховим рођеним оружјем да им покажемо, шта су у ствари ти тако

звани Бугари. Најбоље ћемо то видети из говора народног, јер се и господа софијски „књижовници“ на то оснивају. Ми ћемо се и овде послужити њиховим материјалом.

У књизи XVIII. „периодическихъ списания“ штампани су обрасци говора пиротских становника. Наравно је да су господа Бугари изабрали најбоље примере, јер из толикога шаренила, које претставља говор једнога целог краја, доиста неће пробрати што је најгоре. Ево тих примера.

„Пироћанке саме си бојадисују рујеву боју, не давају на бојаџију“. Ово су они назвали бугарским. Ми смо опет уверени да не само десети, него ни стотинити Бугарин, који им је ово прочитао, није разумео. Прво и прво овде нема нигде облигатнога членовања; друго, глаголи се овде спрежу по начину српском; треће, мењање именица је синтетично (српски) и четврто, и саме речи српске су, од којих по неке шта више Бугари и немају, као н. пр. *„рујеву“* (рујну, црвену). Преведено гласило би: *„Пирочанките си боядисватъ сами червената боя, не даватъ на бояджията.*

Каква је овде велика разлика! Није ни налик оригиналу, па опет га они називљу својим —

„Девојки се венци вију на главу,
„Да камо вој (јој) мила мајка да види,
„Да мајка вој дар налага, не види ;
„Да камо вој мила сестра да види и т. д.“

Две најглавније карактеристике бугарскога језика ни су овде заступљене: аналитично мењање и чденовање. Сем тога и глаголско спрезање је чисто српско. *„Девојки“* је српски трећи синтетични падеж, ког Бугари немају, нити је код њи он кад год чувен и виђен. Бугарин никад не уме рећи: *„девојки“*, *судији. занатнику* и т. д. него увек: *на сѫдия, на занаяджия* и т. д. Нема ни реч *„девојка“* већ каже *„момиче,„ „на момичето.“* Тако се исто види синтеза и у речима: *„на главу,“* и ако је овде требао доћи седми падеж у место четвртога. Бугари немају ни један ни други. А тврдити, да је то израз бугарски за то што није употребљен тачно седми падеж, било би од више дрско. Кад немају ни четвртог ни седмог, шта се њих тиче, ако се који падеж погрешно употреби? И по чему постаје то одмах бугарско? А тако су они кроз сво време до сада практиковали, и то их је јамачно и овде навело, да чисто српску песму огласе за своју. —

Бугарин каже *„на главата,“* што је свакако различно од *„на главу,“* како стоји у песми и како говоре Срби. Глаголски облик *„вију“* такођер није бугарски већ чисто српски. Бугари кажу *„виѭтъ.“* Такође Бугари немају: *„камо,“ вој“* (јој), *„мила,“ „дар“* и т. д. Они кажу: кѫдѣ (камо), ѝ (јој), драга (мила), подаръкъ (дар). Све на бугарски преведено гласило би.

„На момчето вѣнците са виѭтъ на главата,
„Та кѫдѣ ѝ е драгата майка (макя) да види,

„Майката й бешчалькътъ пригатва, не види;
Та къдѣ й е драгата сестра да види и т. д.

Идимо даље. *„Лакатник носи свака жена а гро'не носе само невесте"*. Овде нема ничега бугарског. Ја не знам у каквој су цељи господа „књижовници" овако што печатали и својим назвали. Да ли је из не знања или је с намером да свег обману? Чисто бисмо рекли да је ово друго, јер није могуће веровати, да разлику између српскога и свог језика ни су знали. Преведено изгледа овако. *„Лакатникътъ носи всѣка жена, а гро'нете само носътъ невеститe"*. Српски је исто, како стоји у оригиналу, па опет господа „књижовници" не устезаху се, да оригинал назову својим, а нама да кажу да немамо никакво право. Даље.

„Једна девојка се облече у чисте, нове дреје, па гу окиту с врбу и пођу с њу три четири девојчетија. Пеперуга та си носи котленце с воду, па кога сретне, сака му паре: ако вој (јој) дадеш - прсне те с водицу, ако вој не дадеш, усипи те." Преведено гласи: *„Едно момиче са облича въ чисти нови дрѣхи, та я накичатъ съ върба и търгнатъ съ нея три – четири други момичета. Преперугата си носи котленце съ вода, та кого срещне, иска му пари: ако и дадеш — те пръсне съ водицата, ако и не дадеш, те полява"*. Овде не треба много објашњавати. У оригиналу нити има члeновања, нити аналитичког мењања, нити бугарског спрезања а шта више и многе речи Бугари немају (јој, усипе, у, њу); све је српско.

Још ћемо напоменути, да је **р** у оригиналу (прсне) самогласник, што у бугарском не може да буде. Оригинал су печатили сами „книжовници“ (и они су печатали **р** као самогласник) а правило је пронашао г. Иречек, тако, да се нама не може пребацити, да сами кројимо примере и сами да постављамо и тумачимо правила. Све је, дакле, из њиховог извора узето.

Не знамо како ће други рећи, али нама се чини, да је скупљање изрека ситничарење, а особито кад се то тиче каквога туђега краја. Али кад господа „книжовници“ друга посла немају, то ћемо им учинити по вољи и следоваћемо им, да им њихову ништавост и ту покажемо.

Колико и да су горњи примери показали, којим језиком говоре становници околине Пирота, ипак да учинимо по вољи још једном делији, па да и код њега застанемо. То је г. Спас Вацов. За време рата нашега с Бугарима врљао је и он по околини Пирота, па је и он пронашао нешто, што је било вредно у „периодическим списанияма“ отшампати. Тако вам ређа он ове чисто „бугарске“ речи: пловка, пловак, гуска, гусак, заструг, заструзи, разбој, секира, мешина, стог, покровац. покров, вињага и т. д. Те речи имали су да докажу, да у пиротској околини живе Бугари. Ми знамо, а зна и сваки други зналац нашега и бугарског језика, да су ове речи српске, али г. Спас Вацов тврђаше да нису, и ево како је доказао. Молимо само да се не изненадите овом великом начину доказивања: *он је поред сваке наведене речи написао*

и превод на бугарски, и тако је доказао сјајно. Није ли то ђенијално? Има ли где веће ругобе?

Ево да видите како је урадио:

Плоька, пловак — (бугарски) патица, патъкъ, юрдечка.
Гуска, гусак — — — гѫска, гѫсокъ.
Заструг, заструзи — — — захлупци.
Разбој — — — — станъ за ткање (немају назива)
Секира — — — — манара, балтија.
Мешина — — — — — коремъ.
Сгог — ——— купа сено (немају назив)
Покровац — — — — — чулъ
Покров — — — — платно за да се покрије мрътвецъ (немају назив)
Вињага — — — — — лозница, асми.

Его како је он лепо испословао и доказао. Можемо из тога видиги, докле је догерала њихова шовинистичка заслепљеност. Но то није све. Ево још нешто од истога делије.

„Када вршу, све се у беле дреје промену, зашто сајете су од платна, те не може да се начичка осил од жито, а сукно од ѝртенице све се набоде, набоде, па га не може очисту“. Пре свега ово: *„саја“*, Бугари немају него преводе овако: *сукманъ отъ бѣло платно съ растворени поли.*“ Како видите — кратко и јасно!

„Начичка,“ ни ту реч, нити тај појам имају. Преведено све гласи: *„кога вършътъ всичките са*

обличатъ въ бѣли дрѣхи, заштото сукманете сѫ отъ бѣло платно, та на тѣхъ не могѫтъ да се натрупатъ мустачкитѣ на чуруакитѣ отъ житото, а сукманете отъ сукното са набаждатъ, набаждатъ, па не можеш да ги очистишъ". Кад ово сравните с оним увидећете, да су само ове речи остале не промењене: *бели* (бѣли) и *да*. Све остало у преводу је друкче. У оригиналу нема члановања, у оригиналу се глаголи спрежу по српским правилима, именице се мењају синтетички (српски), звук **р** (вршу, пртенице) је самогласан, прирок не долази одмах после подмета и поврх свега пример је њихов не наш. Све то опет није сметало ништа, да га не назову својим, бугарским именом.

То је требало да докаже, да становници околине пиротске говоре бугарски. Колико су то постигли, остављамо да оцене читатељи. Кад тако халовито насрћу на оно што је не оспорно српско, можете мислити какви су кад говоре о Македонији и Македонцима. Ту су не сравњено још дрскији. Све то помоћи им неће опет ништа. У колико насрћу бесомучније, у толико ћемо их ми дочекивати хладнокрвније и показаћемо им, да пред разумом дивља вика није никакав доказ.

Следовали смо им и кад су наш свети праг прешли и тражили Бугаре у Србију, не бојећи се ни чега. Ми смо их сасвим спокојно пустили да нађу што траже, уверени, да ће тражити узалуд. Резултати, које смо истом видели, показали су како су се с тим само осрамотили. У место да су нашли

Бугаре, доказали су боље и вероватније но ма ко други, да ту живе само Срби. Другима, па и нама, могао би свег и не поверовати, мислећи, да смо пристрасни. Њима веровати мора.

Хајде да сад пређемо ми њихову границу. Ми имамо на то, као што показасмо, историјског и језикословног права. Али ми не ћемо да тражимо одмах поред границе, где би нам се могло рећи, да тражимо окрајке, који су можда Србизму и подлегли, него да пређемо одмах другој, источној граници, где управо и јесте главни раздеок живља српскословенског и бугарског. Ако је на западним и југозападним границама она мала разлика између српскога, шопског и македонског у спољној физиономији речи и фраза, на источним границама дуж Осме та је разлика фундаментална, као што показаху Глигоровић, Иречек, П. Славејков, Ђорђић, ми и многи други.

Да се уставимо на говору тетевенском.

Петко Најденов.

Ова је песма штампања у XIII. књизи „периодических списания“. У њој долазе и оваке карактеристике.

Редом по села ходеше.

Сваки па и лајик мораће овде застати. Да је где нашој граници ближе, па да се рече и овако и онако. Могло би се напослетку рећи и да је постало упливом блискога српског суседства. Али ово је на источној граници, која је под сфером уплива бугарског истока, и ту српски уплив није могао

учинити ништа. Ако се и поред тога налазе српски типови, доказ је, да је сам корен народнога говора из ког су оваки изданци поникли, српскословенски.

Реч *„редом“* стоји у српском шестом падежу. Бугари о њему немају ни појма. Сем првога имали смо до сада прилике да видимо и други, трећи, четврти и пети падеж, са или без предлога, што бугарско аналитичко склањање никако нема, а сад ево видимо чак и чисти српски шести падеж: редом! И то где да га видимо? Близу источне етнографске границе, око Тетевена. Ми ове примере ни смо сами изумели, него смо их извадили из бугарских „списания,“ за то ни су за потцењивање. Бугарски говор, којим се хвале да нема синтетичног мењања, ево га где показује и шести падеж. Ово би господа Бугари требали добро да утиве, а ми ћемо рећи да је то с тога, што је народ српскословенски и што он бугарски не говори. У његовим песмама сачувао се је прави народни тип, за то се и виде толика синтетична мењања, што је својство српскога језика.

Тако се исто види тежња да се избегне бугарско членовање. У место *„по селата“* ми видимо да стоји српско нечленовање: *„по села.“* Предлог *„по“* није својствен бугарском језику. Он изражава овде стремљење да се искаже реч у падежу, а као што смо раније објаснили, где год то стремлење постоји, народ реч не членује. Преведено на бугарски гласило би:

„На редъ изъ селата ходеше.“

Исто такав пример имамо и у овоме: *„зашто си миром не седја.“* Чесго се чују и ови облици: силом, повтором, з'богом .... Даље.

„Ред беше дошелъ до Петка·“

Ово такође није бугарски. Прво овде нема обавезног члановања, а друго, овде имамо српски други падеж с предлогом: *„до Петка“*. Преведено гласи:

„Редътъ беше дошелъ до Петко.“

— — — — — — — — — — —

„Едната беше за него“....
„Књига му дојде од царја,“
„Од царја, од Николаја..,.“

Речи: *„за него,“ „од царја,“ „од Николаја,“* показују српски други падеж с предлогом. Да ли је то и бугарски, знаће већ да кажу и други. Овде да напоменемо само једно. Бугарски „книжовници“ имају обичај, да облик српскога другог падежа доводе од неких скраћених чланова. На пример: *„езика,“* веле да је дошло од скраћенога насгавка (члена) тъ, дакле од *„езикътъ“*. То могу покушавати да доказују и на другим месгима, за то да им овде затворимо пут за свагда. Где се у песмама налази облик српскога другог падежа, то је доиста други падеж, не скраћени бугарски члеп, а то показује ево горњи примери: *„од царја,“ „од Николаја.“* За цело неће ни најзадргији шовиниста изаћи и рећи, да су ови облици постали од: *„царъть,“ „од Николаъѫтъ,“ пошто се лична имена у бугарском језику никад не членују.* — —

„Булчица сълзи ронеше.“

И то није бугарски. Обраћамо пажњу како су написали реч: *„сълзи.“ Сълзи* и *слъзи* није све једно. Прво показује да је **л** самогласно, а друго да је сугласно. По г. Иречеку **р** и **л** у бугарском увек су сугласни звукови, на западу, у Шоплуку, Македонији и Србији могу бити и самогласни. Бугарски правилно је: слъзи, а ово овде је материк српски, који се стреми, да замени самогласно **л** са **у**, или да га само истисне: с'нце, с'зе. — *„Ронеше“* је такођер српски; Бугари ту реч немају. И овде се примећује одсуство членовања. Преведено гласи: *„Булчицата слъзи леѣше“.*

Даље. *„Спечели паре.“* Овде обраћамо пажњу на српски четврти падеж: *паре*. Бугари га немају.

Од кадја си јуначе!

Бугари не кажу *„од“* него *„отъ“*; не кажу: *„кадја“* (куда), него: *„кждѣ“*; од именице *„јунак“* не постаје у бугарском никад *„јуначе.* — —

„Сал му са врате отсекле.“

Бугари не кажу *„сал“* (само); то је локализам. *„Врат“* Бугари не знају шта је; они кажу *„шија“*, *„шијата.“* Облигатно членовање изостало је и овде. Преведени гласе горњи редови овако:

„Книгата му дойде отъ царътъ“,
„Отъ царътъ отъ Николай“....
„Булчицата слъзи леѣше (или: валеше)...
„Само му са отрезале шията.“....

Довде, као што ће читатељ видети, ми смо чинили упоређења са данашњим тако званим *„књижовним“* бугарским језиком, који се је образовао на основу језика шопског, трудећи се при том да се изједначи и са наречијем македонским. Да овакав језик још не може бити савршено образован и готов, само се по себи разуме, а и ми смо раније у више пута то примерима доказали. Он још није језик; он тек сад постаје, и једва да је измако нешто даље од обичног словенског дијалекта. Али то није прави језик Бугара. Њему је сасвим произвољно дато име бугарско. То је језик шопски, само наравно измешан са свима осталим паречијама и истеран у неколико из оквира простонародног. И ако су разлике језика народних песама и овога ново печенога „књижовнога“ језика при свему том велике, опет оне показују само једну специјалну страну. То у питањима етнографским не може бити од никакве важности. Где су питања народносна, ту је само меродаван народни говор. Упоређења према том имају бити двогуба. Прво има се упоређивати чист српски граматички говор са чистим граматичким бугарским, и друго, простонародни српски са простонародним бугарским. Бркати се не сме. На пример не сме се упоређивати народни шопски говор са граматичким српским и из добивене разлике закључити да је то бугарски. То би било са свим погрешно. Најбоље је, кад већ хоћемо да тражимо раздеок народносни на основу

његовога говора, да упоредимо говор једнога дела народа са другим.

Како се говори одовуд Осме то смо видели. Ево видели смо и како говоре они, који су најближи источној етнографској граници — Тегевенци. Да видимо сад како је одонуд Осме. Ми смо један пример навели раније, сад ево други. *„Бѣгащицъ връви пу улиците; кътy штѣфъ дъ тръгнъ нъ жеркъ зъ брашну, срѣщнъфъ нъ прагу булкътъ въ мрьчинътъ и съ ударъуфъ утъ булчинътъ прелцъ пу челту.“* (Бегајући идем по улицама; кад сам хтео поћи у млин за брашно, сретох на прагу жену у помрчини и ударим се о женину преслицу по челу).

Како видите разлика између говора одовуд Осме и одонуд је врло велика. У испитивању етнографских граница, дакле, погрешно је узимати говор народни одовуд Осме и упоређивати га са новим језиком књижевним, јер то не показује ништа а и погрешно је. Етнографске границе морају се узети онако, како су их народи сами поставили, не како хоће измајсторисавање неколицине „книжовника.“ На послетку ми им и на том пољу показасмо, да се народни говор од званичнога са свим приметно разликује. Узели дакле овако или онако, изилази опет све па једно: *да је и народ и његов говор одовуд Осме српско-словенски.*

За допуну и бољу илустрацију приводимо још један пример из говора одонуд Осме: „Фьфъ 509 брой нѫ в. Мѫрицѫ утъ 1883. г. прѫчетѫхми и сѫ нѫучинихми чи учиницити утъ урачкуту учили-

шги фѫфъ садуу са нѫридили ино ученичѫскѫ дрѫжѫсгу нѫ куегу дали ими „зимлйделѫцъ.“

Ний двамѫтѫ долупутписѫни учиници сѫшгу тѫй утъ училишти урачку и грѫдинарскѫ фѫфъ Рисиьѫ кѫту твѫрди ни були срѫдцегу зѫ сичку, куегу сѫ утнасьѫ ду драгѫгѫ ни обштѫ майкѫ Блъгѫриьѫ и пу тѫе причинѫ сѫ радвѫми нѫ сичку дубро и пулезну куегу извѫршѫтъ нашги сѫнѫродници, ни можимъ фѫфъ този часъ отъ дѫ ни рѫздилимъ и ний нѫпѫлну жиланиегу нѫ многоуувѫжаимѫтѫ ридакциьѫ на в. Мѫрицѫ зѫ успехѫ нѫ новиьѫ зимлидельѫцъ и дѫ му пужилайми добри дине и дѫлѫкъ жиотъ зѫ дѫ би дѫ рѫсте и дѫ трѫгни нѫ дубра стѫрна тѫ дѫ пураснн зѫ добротѫ и ползѫтѫ нѫ рѫскѫсѫнѫтѫ зѫ сига драгѫ Блъгариьѫ.“ [1])

[1]) Да би се имало сво шаренило бугарског језика пред очима није згорег да се наведе и ово што иде. Извађено је из једног старог летописа, који садржи списак буг. књажева од првобитних времена до год. 765. У тексту ће те наћи примере старога несловенског језика бугарског, који се је изгубио.

„Авитохолъ житъ лѣтъ т҃ родъ емоу доуло, а лѣт ем дилом твиремъ. Ирникъ жытъ лѣтъ ρ҃ и и҃ лѣт род емоу доуло а лѣтъ емоу дилом твиремъ. Гостунъ намѣстник сый. в҃ лѣт род емоу Ярми а лѣъ емоу дохсъ твиремъ. Коур'тъ ȣ҃ лѣт а родъ емоу доуло а лѣтъ емоу шегоръвѣчемъ. Безмѣръ г҃ лѣт. а род емоу доуло а лѣтъ емоу шегоръ вѣчемъ. сии є҃ кънязъ дръжаше кнѧжение обону страноу Доунаꙗ. лѣт ф҃ и єı҃. остриженами главами. И потомъ приде на страноу Дунаꙗ. Испернхъ князъ тожде и доселѣ. Есперихъ княз ȣ҃ одино лѣто родемоу доуло, а лѣтъ емоу веренияламъ. Тервелъ к҃ и ı҃ лѣт род емоу доуло а лѣт ему теко учетемъ твиремъ, к҃ и и҃ лѣт род емоу доуло. а лѣт емоу дваншехтемъ. Севар є҃ лѣт род-

Ето како прави Бугарин говори и ето доказ, да ту доиста живе чисти древни Бугари, који су за 12 векова успели тек оволико словенски да науче. С једне стране добро га научили нису, с друге дегенерисали су и оно што су научили, и тако образоваху бугарско-словенски језик. Између овога и говора македонског разлика је толика, да се разумети не могу. Српски је македонском куд и камо ближи. Ако би ко реко, да приведени примери не претстављају прави говор бугарски, онда им ми велимо да греше. Прави је говор увек онај, којим се служи народна маса. У овој се прилици њим служи баш она маса, која је срце бугаризма на Балкану, и која је кроз сва времена била носилац царства. Да се каже да је *„наречије“*, било би погрешно. Од куд бугарском језику наречија? И још безбројни наречија, као што су источно, западно и јужно, па онда ситнија: шуменско, трновско, етропољско, тетевенско, софијско, котленско, дупнишко и т. д. и т. д. као што благовољавају да нам их

емоу. дуло а лѣт емоу тохал'томъ. Кормисошъ. ѕ҃і лѣт родемоу вокиль а лѣт емоу шегоръ твиремъ. сииже кн҃зъ измѣни род доуловъ рекше вихтунь винехъ. ѕ҃і лѣт а род емоу оукиль ему имѧнше гораламъ. Телец г҃ лѣт род емоу оугаин а лѣт емоу сомор олтмъ и сии иного род оуморъ. ѿ днїй, род емоу оукиль. а ему диломъ тоутомъ'. (Извађено из Иречекове Историје Бугара. Проређене речи су старо-бугарске.)

Учени академик *Коних* је испитивао ове остатке старог буг. језика и нашао, да долазе из језика турског и да стоје у вези са говором *Чуваша*, који су остаци Бугара са Волге. Др. Ј. Л. Пич држи, да је с тим доказано, да су Бугари турскога порекла.

ређају господа „књижовници.“ Наречија су само она, која су се из каквог заједничког стабла развила. У овој прилици бугарскога стабла нема, а има га само на нашој страни, и то је српско-словенско. Према том наречија, с којима се „књижовници“ хвале, нису постала једно из другог, него једно поред друго и са свим независно, а корен им је код нас, као што смо видели из упоређења старословенског са данашњим српским. Нити је шопски говор постао од источнога бугарског, нити овај од шопског или данашњега „књижовног“ језика, зато и не може бити наречије. Ако баш мора бити бугарског језика, онда то по старешинству и разлици од српскословенског може бити само језик источни.

Најзад било би и противу свакога здравог разума дозвољавати неком имагинарном језику толике дијалекте, а српском као коренитом не дозвољавати ни један, па ни онај, који му је најближи. Док се је на овој страни у бугарски рачунало све, и што јест и није њихово, донде се Србима одузимало, што је макар и најмање уврднуло од постојећих граматичких правила. Докле се је дотерало види се из тога, што су почели оглашавати за бугаризам чак и ово: ударио га *сос нож.* Само зато, што није тачно речено *„ножем“*, рекоше да је бугаризам, а што се сам он после рачва и међу се разликује више но ма које западно наречије са српским, то ништа не мари. Настраност дотерала је у овоме де врхунца. То је већ постао књижев-

нички шпорт. Све што није најчистије српски — бугарско је, ма се ово после рачвало на безброј наречија, која се међу се ни мало не слажу. И у ствари Шоп или Македонац, док се са нама разуме врло лако, источнога Бугарина не разуме никако. Горњи примери то потпуну доказују.

Ну пођимо даље. Много би се дало још рећи, да нас не чекају други примери. Из Тегевена идимо у Етропољ. Из етропољске околине забележена је ова песма:

Ала неситна и свети Ђорђе....

Од куд том народу тамо реч: *ала* (хала). Тако зову само Срби, а Бугари кажу: *ламтя*. После: од куд том народу *„Ђорђе“*, кад Бугарин говори *Георги*, *Герго*, *Гиорги* и т. д.? Такође њихова реч није ни *„несшина.“* —

„А да ја дадем али несишни“....

„Али несишни“ је облик српскога трећег падежа. Никад Бугарин не уме да каже: *„дај али“* него само: *„дај на ламтята.“* Ми смо небројено пута нагласили па то и овде чинимо, да је начин бугарског мењања аналитичан и, као што вели г. Шопов, предлози одређују службу именица. Овде на против не видимо ништа друго до чист српски синтетизам. Шта више и сам придев: *несишни* усиљава се да дође у трећи падеж, *шшо у бугарском никад не бива*. Наравно, кад се не мењају именице, о придевима не може бити ни речи. — —

Даље:

„Неда мома и циганче Катунче."

„Паун Неди каже:
„Потуљи се Недо
„Пауну под крило."

„Неди" је синтетичан облик српскога трећег падежа, који бугарском језику није својствен. — *„Каже"* — Бугарин ређе употребљује; он вели или *„казува"* или *„казва"* или *„рече"*, а горњи израз српски је. — *„Потуљи се"* — такође није бугарско. Оно је шта више Бугарима и неразумљиво. Они кажу: *„скутий се"*, *„подвлечи се"*. Горњи је израз с тога чисто српски. — *„Пауну"* опет је српски трећи падеж, који се у бугарском не чује. Осим свега читатељ не примећује овде никакво члановање, којим се „књижовници" хвале и одликују. И тако преведено на језик бугарски гласиће:

„Паунътъ казва (рече) на Неда:
„Подвлечи се Недо
„На паунътъ исподи крилото му."

Ми нисмо криви што се не слаже. Бугарски језик није за песништво. Бугарин мора увек да пева језиком српскословенским, са синтетичким падежним облицима и без члановања (сем где му треба слог.) Ми нисмо криви што не можемо да кажемо *„под"*, него *„исподи"*, *„пауну"* него *„на паунътъ"* и т. д. — —

Марко и Мартин; темни тамничаре.

Пре свега имамо да приметимо да *„темни тамничаре"* не може да буде. Или је *„тамни тамни,*

чаре", или *„темчи темничаре.*" Један пут **е**, други пут **а** није могуће. Види се да господа „книжовници" не полажу много на то, хоће ли бити **е** у место **а** или **а** у место **е**. А то не сме бити. На послетку било једно или друго, ни једно није бугарски. Бугарин каже: *„тъмни тъмничаръ"*, а што је овде у место бугарскога **ъ** употребљен самогласник, и што је употребљен пети надеж у место првог, доказ је, да је песма и народ, који ју пева, српскога рода и колена. — —

„Друм промина руменка девојка."

Реч *„друм"* није бугарска. До душе није ни српска него пореклом грчка, али се је у Српству одомаћила и сад се употребљује у опште свуд. У бугарском је нема. Према том она указује на српско порекло и песме и народа, који је пева. — *„Промина"*, Бугарин тако не каже. Она је употребљена на форму српску: *„прошао"*. — „Руменка", бугарском је језику не позната та реч. Код њих нема руменога, него червенога. „Девојка" је реч, која се је од скора у бугарској књижевности почела употребљавати, но која народном бугарском језику није својствена. Бугарин каже: *„мома, момиче"*. Осим свега читатељ не види нигде облигатно члановање, без ког Бугарин никуд не иде. Преведено гласи: *„Пѫтътъ мина червената мома."*

Разлика је овде са свим разговетна. Даље.

„Косите ни до сура-ва земља."

„Сура-ва“ — није бугарски. Реч *суро*, *сура*, немају у бугарском никаква значења. Наставак *„ва“* је скраћена показна заменица *„ова“*, што показује. да је и наставак *„те“* у речи *„косите“* то истоа не бугарски член. — *„Земља“* је српски, *„земја“* је бугарски. —

„У краљаго у нашего зетка . . . оригинал
„У краљевог у нашега зета . . . српски
«*При нашияъ, при кралскиятъ зетъ* . . . бугарски.

Пре свега у бугарском се не може казати *„краљев“*; од именице не може да се створи придев за својину. Само име *„краљ“* они немају. *„Кралскиятъ зетъ“* с тога није сасвим тачно казано, али смо тако морали да колко толико будемо близу оригинала. Иначе бисмо морали рећи: *„при нашиятъ зетъ, при зетътъ на кральтъ“* (задржавајући и даље име *„краљ“*). Сем ове разлике има се приметити и то, да се у оригиналу речи *„кралаго“* и *„нашего“* мењају по српском синтетичном начину, и ако не са свим тачно. Синтетизам није никако својство бугарског језика. Баш и кад бисмо дозволили да од именице може у бугарском постати придев за својину, не бисмо могли одобрити (а ни сам бугарски језик не трпи), да се придеви и заменице овако мењају. Ово је необорив доказ, да је народ, који овако пева, рода српског и да говори српским дијалектом. Зато би погрешно било мислити, да такав дијалекат не сме који пут, кад му треба слог, употребити заменицу као член, или

да не сме имати хрђаво употребљени попегде падеж. Још је грешније из тих усамљених и ретких примера члановања или аналогичког мењања закључити, да је цео говор бугарски. Изузетци не могу бити правило. — —

„Краљичин вратник,“ такођер није бугарски речено. Од именице *„краљица“* у бугарском не може постати придев *„краљичин.“* И реч *„вратник“* није бугарски, али кад би била, гласило би преведено: *„вратникътъ на кралицата.“* — —

„Излез, излез царице-кралице“.....

Форма петога падежа *„царице-кралице“* је српска. Бугарин каже *„царицо-кралицо“* кад би то јест пети падеж био у обичају. — *„Леба да ни месиш.“* *„Леба“* је српски синтетичан падежни облик. Бугарин каже *„хлѣбъ“* или *„хлябъ да ни месишъ.“*

„Та узела темнишки кључеве“.....

Овде је употребљен српски четврти падеж, што Бугарин никад не чини. Он употребљује увек само први: *„клюучови“*. И тако преведено гласи.

„Та взела е ключовите на тъмницата“....

„Милите си браћа“; *„сълзи рони.“* — Нити је *„мили,“* ни *„браћа,“* ни *„сълзи,“* ни *„рони“* бугарски. — — — Држимо да је с оволико примера доста, и да можемо прећи на песме македонске. Ког је занимало могао је увидети, колика је грдна разлика између говора Шопова и Бугара, као и то, колико је мала између Шопова и Срба.

Из песама шопских дало се је увидети, да је говор тог племена по свему српски дијалектичан, далеко од народнога језика одонуд Осме, који је прави бугарски. Етнографска граница у зони између Осме и Вита очитовала се је, мислимо, не може бити боље. Она је од памтивека ту. Само навалице моћи ће ко оба ова племена — источно и западно — назвати једним именом, бугарским; и само је навалице могуће казати, да оба говоре једним, бугарским, језиком. Ко се са наречијама и књижевним језиком бугарским и српским темељније упозна, мораће се у овом с нама сагласити. Бугарима је и овде као и у политичном животу много помогло милостиво омаловажење од стране старије словенске браће. Нико није држао за вредно да бугарски језик проучи и да му схвати унутрашњи његов живаљ, па се зато лако и падало у погрешку *да је све бугарско што није чисто српски.* Међу тим и ми сами узели смо ствар олако. Наша је мана да се строго лучимо од свега што је од српског застранило, па смо то чинили и у језику. И та је наша мана историјска. У место да се је ко јавио и доказивао, да је све српско што није чисто бугарски, па шта по старинству имамо не оспорна права, ми смо и сами тврдили обратно. Стран је свет пристао на то тим пре, што је наше језикословне односаје мало познавао. Но нека тај страни свет сад изволи увидети, да ствар са свим обратно стоји. Из примера, које смо довде навели и који су из чисто бугарских извора не наших, лако је

свакоме увидити, да је језик Шопова српски, и ако дијалектичан. Ми смо то доказали на основу података наших противника и њихових бранитеља — Дринова, Славејкова, Шопова, Иречека и т. д. Ови су сами пронашли језикословну границу у зони Осма-Виг, и сами нам дали правила, како да језик бугарски од српског издвојимо. Ми смо само на основу њихових примера и њихових правила извели логичне закључке, и сад нека свак суди, докле се сме полагати на вреву господе бугарских шовиниста. Кад господа „књижовници" тако хрђаво стоје на дому, са језиком шопским, можете мислити како стоје у Македонији. Потрудићемо се да им и на том пољу погледамо правце у очи. Нећемо се ни мало срдити ако нам ударац врате. И време је да се раскрпимо.

Анализа говора.

б). Македонског.

Да приступимо македонским умотворинама. Ми и ту не ћемо се држати својих но рођено бугарских примера, зато је вредно још једанпут потсетити, да су скупљачи људи најмљени, који не могу бити свакад чистих руку.

У књизи V. „Периодическог Списания" за годину 1883. штампана је нека приповетка о неком, који је сисао 25 година. У тој приповеци долазе оваки пасуси: „Не могала да га одбије. — Вуци

да га удаве. — Сви носили. — Сви посат дрва, и ја да однеса. — Кад га видел пашата. — Ајд да бидемо побратими двојицата. — Да тражимо још побратими. — И други јунак седе на пут. — Еве смо двојица побратими, да бидемо тројица. — Ајд да бидемо побратиме четворица, тројица смо. — Од него не може да буде по јунак. — Ајде овдека је арно за нас. — Ѓ' идемо лов да ловимо. — Еве близу вода; ће посимо ловове; ће правимо вечери. — Лов да га варе. — Ама не могох. — Божем се јунаци кажујете. — Толко лов ловихмо, ништо пе изедохмо. — Ако ме превратиш. — Не може ни тај тога да поваса, ни тај тога. — Онај се разљути. — Ех побратиме, да испијеш овој море, ја ће тражу тај човек, што га заклах. — Побратиме, ти да сметнеш онај планина, овдеј да гу однесеге, и онај што је ондека. — Ајд да ве изнесу и вас на горња земја. — Рекли, ће идемо, ама сакамо да носимо и т. д. — Заклатил јуже. — Земал у руке. — И пађале на на доле. — И човек гута. — На сви кући редом гута. — Ја сам царева ћерка. — Легнал на пејни те скутове. — Падна сълза па образ јунака. — Изгорело га. — Станал јуначина. — Измахнал је јуначина. — Седни туја, рече ми. — Седнамо двојица. — Ако не верујеш. — Да најдеш некако.— Он ако може да га изнесе. — Кад ће речу: врак! месо да ми дадеш, кад ће речу гро! вода да ми дадеш. — Јабука позлатена.— Да чувате куче.“ —

Ово су вам ти примери. И без нарочите анализе, који само нешто мало од бугарскога зна, може увидети, да је овај говор са свим српски. Приповетка је записана у Кратову од г. Јеврема Каранова. У њој има још и оваких речи: *доађам, паађам (падам), раађам, гађам* Садање време даје исте облике као и српско: *пишем, пишеш, пише; пишемо, пишете, пишев*; *играм, играш, игра; играмо, играте, играв.* Како видите, само треће лице множине нешто мало отступа. Трајност и повратност радње глаголске изражују по српском: *разд͡ууују, изгорују* (као оно српски мало час: изражују). Има: *вук, пут, жут* и т. д. Свугди се **ъл** претвара у: **у**. Каранов бележи још и ове карактеристике: *где Бугари имају:* ѫ (јус) *ту се овде говори*: **у**; *уместо* **ъ** *употребљује се*: **а**. Подједнако се говори: *један, једен и један.* Госп. Каранов није знао, али он је с тим окарактерисао српски говор. Напослетку је реко и ово: *„кратовски говор је прелазан међу источним и западно-бугарским или македонским наречијем, но* **с многим** *једнаким својствима са српским језиком.“* Види се колика је шовинистичка дисциплина кад се мучи да призна, да је кратовски говор — српски, па не сме. Но што није смео или није хтео он, могло је учинити „книжовно дружество“ чији је орган: „периодическото списание,“ јер њему пристоји и шири поглед и шире срце него ли појединцу. Али и господа „книжовници“ рекоше да је бугарски, и ми немамо куд, него да докажемо да није тако.

„*Не могала да га одбије.*“ Господа „књижовници“ врло добро знају, да се бугарски не каже: да *га одбије*. Уместо: *га* они кажу: *го;* уместо: *одбије*, који глагол није никако својствен бугарском језику, они употребљују: *отблъсне*. „Не *могала*“ такође није бугарски; преведено гласиће: „*Не можла (могла) да го отблъсне.*“ Разлика је, како видите, велика. Међутим чисто српски казаће се: *не могла да га одбије*, што је са оригиналом истоветно. Али на то господа „књижовници“ не обраћају пажње.

„*Вуци да га удавев.*“ Овде опет видимо оно српско: да *га,* о чему смо горе говорили. „*Вуци*“ — ваљада ће признати — да то није бугарски. Бугари кажу: влъци. Али ако веле да је и једно и друго њихово, онда нека нама пронађу какву трећу реч. Ми знамо да Бугари кажу: *вълк* (влъкъ) *вълци* (влъци), а Срби: *вук* и *вуци*. Ако није тако, господа нека покажу и докажу противно. Такође није бугарски ни реч: *удавити*, *удаве*. Има речи које истина нису бугарском језику својствене, али се тек разуму, ал ово је реч така, која се не разуме. Њу употребљују само Срби, а Бугари кажу: *удушѫтъ*. И тако преведено казало би се: *влъци да го удушѫтъ*. Но овде се указује сад нова невоља. Бугари не могу ни тако да кажу, него — са членом: „*вълците да го удушѫтъ*. Које дакле што саме речи нису бугарске, које облици (вуци), које падеж (га), а које и осуство членовања држимо да је више него довољно да у ставу од че-

тири речи докажу, да је реченица српска, *по свему српска.* У њој нема ни једне ижице бугарске, и ми се „књижовницима“ морамо чудити, како су се могли тако далеко преварити да за бугарско огласе и оно, што Бугарин не разуме.

„*Сви* носили. — *Сви* носат дрва, и *ја* да однесем. — Кад га видел.“ — Речи: *сви, ја, кад* само су српске; остале су заједничке. Преведено гласи: „*Всичките носили.* — *Всичките носатъ дърва, и азъ да однеса.* — *Когато го виделъ.*“ Разлика сама у очи бије.

„*Ајд да биднемо побратими.* — *Да тражимо још побратими.*“ — „*Ајд*“ — Бугари немају; „*биднемо*“ је по окончању српско; „*побратим*“ — у бугарском нема ни те речи ни тога појма: *тражимо* — такође немају; *још* — није бугарски облик. Преведено гласиће: „*Ела да бѫдемъ приятели.*“ (Пошто у Бугара нема побратимства, па ни те речи: *побратим,* то смо је заменили с речју: пријатељ. И у том се гледа нека извесна истоветност Срба и Македонаца — што имају побратимства, које је код Бугара савршено непознато). „*Да търсимъ* (диримъ) *още приятели.*“

„*И други јунак седе на пут.*“ Бугарин не каже: *и други,* него: *и втори. Други* не значи код њега број, него нешто страно, друго. Ово је овде дакле српски. „*Седе*“ је српско треће лице глагола седети у времену пређашњем свршеном, ком прво лице гласи: седох. Бугарски је прво лице истога времена: седнах, из чега у трећем лицу долази:

седна. Дакле: *седе* је српски. *седна* је бугарски. Ово нису само спољности, ово су унутарње граматичке функције, које већу важност имају но спољне физиономије речи. И кад су оне са српским истоветне, шта би онда господа „књижовници“ имали да замере? — „*Пут*“ је такође српски, и тако преведено гласиће: *и второият юнакъ седна на пжтътъ*. (Како се види у оригиналу нема члeновања, а овде је морало доћи. Без њега Бугарин не може никуд). И ако би коме већ било доста, ми ћемо ипак продужити. Доста је оном, који је у ствари посвећен, али није и оном, кога топрв треба из основа да убеђујемо. Кад бисмо прекинули мислило би се: е па то су тек неколики примери, а после је можда друкче. Зато и преко воље морамо да будемо опширнији. Многи neће само да се увере, но би су хтели и да уварду ју кључ па да се после и сами знају управљати. А ми више шта од њих не бисмо ни желели.

„*Еве смо двојица.*“ Бугари немају: *ево*, *еве*; они не кажу као Србин: *смо*, него: *сме*; они не кажу: *двојица, тројица, четворица*, него: *двама, трима, четирма*. Све је српски, а преведено на бугарски гласило би: *ето сме двама*.

„*Ајд да бидемо, побратиме, четворица, тројица смо.*“ Превод: „*Ела да бждемъ, приятелю, четирма, трима сме.*“ (Српски: ајд да будемо, побратиме, четворица, тројица смо).

„*Ајд овдека је арно за нас.*“ Српски: *ајд овде* (народно: овдена, овдека) *је арно за нас*. Бугарски: *тука е хубаво за насъ*.

„Ће идемо лов да ловимо; еве близо вода; ће носимо ловове; ће правимо вечери.“ Бугарски: *„ще ходимъ на ловъ да ловимъ; ето близо водата; ще носимъ ловътъ; ще правимъ вечери.“* Српски: *„хоћемо да идемо лов да ловимо; ево близо вода; хоћемо да носимо лов; хоћемо да правимо вечере;“* Овде је мање важна спољна физиономија речи, колико су глаголске функције, њихови облици и нечленовање, у чему се оригинал са српским изједначава.

„Лов, да га варе.“ Бугарин овде не може да се изрази без членовања: *ловътъ*. Глагол: *варе* стоји у трећем лицу множине времена садашњег, у ком Бугари имају: варътъ. Значајно је овде чист српски облик: *варе,* дочим је пређе г. Каранов, у другом примеру, употребио у трећем лицу множине сад. вр. — *удавев*. По обрасцу овом, требало би да буде: *варев,* али кад није, то смо мишљења: или да се у народу чује и један и други облик, или да је г, Каранов у једном погрешио. Ми не ћемо да се изјаснимо ни за један; ми узимамо онако, како их налазимо забележене у софиском: *„периодическом списанию.“*

„Ама не могох.“ Овде нема ни трунa каквог бугаризма. Исто је тако и у српском. *„Ама“* шта више Бугари и немају.

„Божем се јунаци кажујете“ Бугарски: *санкъимъ се за юнаци считате*. Српски: *божем се јунаци казујете*.

„Ако ме превратиш.“ Бугарски: *„ако ме претуриш.“* Српски: *„ако ме изератиш.“*

„Не може ни тај тога да повиса, ни тај тога.“ *Тај* је српски, *тој* је. бугарски; *тога* је српски, а Бугари га немају, јер је српски други падеж, који је њима непознат. Они замењују: *тога* с речју: *тогова*, или: *тогозъ*. Но не верујем да би су господа „книжовници“ умели казати какве су те форме: *тогова* и *тогозъ*, и који падеж бугарски претстављају. А то је сигурно зато, што, као што вели г. Шопов, волу строгу научност, не спољну физиономију речи:

„Онај се разљути.“ Српски је исто тако, а бугарски је: *оня (онзи) се расърди.*

„Ех побратиме, да испијеш овај море; ја ће тражу тај човек, што га заклах.“ Бугарски: *ехъ приятелю, да испиешъ това море; азъ ще търса този човекъ, що го заклахъ.* Српски: *ех побратиме, да испијеш ово море; ја ћу да тражим тог човека, што га заклах.*

„Побратиме, ти да сметнеш онај планина; овдеј да гу однесете, и онај што је ондека.“ Бугарски: *приятелю, ти да свалиш онази планина; тука да я донесете, и оная която е тамъ.* Српски: *побратиме, ти да сметнеш ону планину; овде да ју донесете, и ону што је онде (народно: ондека).*

„Много пути искачаше, па си дохађаше.“ Бугарски: *много пѫти искачеше, и пѫкъ си дохаждаше.*

Српски: *много пути искачаше, и опет дохађаше (долажаше).*

„Од њих“ — у тој падежној форми Бугарин не уме да каже. Он је и нема, а помаже се овако: отъ тѣхъ (српски: од тих). Но ту бисмо учену господу „књижовнике“ упитали који је то бугарски падеж: тѣхъ?

„Заклатил јуже.“ Бугарски: *Заклатилъ вѫже.* Српски: *заклатио уже*

„Земал у руке.“ Бугарски: *зелъ въ рѫцѣте.* Српски: *узео у руке.*

„Падна сълза на образ јунака.“ Овде ћемо примегити да се *сълза* не слаже са правилом, што је изнео г. Каранов: да се у кратовском говору: *ъл* претвара увек у у. Из примера смо видели да је доиста увек тако (вълци-вуци, гълта гута), и ово овде мора да је погрешка. Према том треба да гласи: *„падна суза на образ јунака.“* Но како било да било, главно је: *на образ јунака.* Тако Бугарин не уме никад да каже, а и нема другога падежа. Преведено на бугарски гласило би: *падна сльза на образътъ на юнакътъ.* А српски је: *паде суза на образ јунака* — исто као што је и у оригиналу.

„Ако не верујеш.“ Српски је тако исто, а бугарски је: *„ако не вервашъ.“*

„Да најдеш некако.“ Српски: *да нађеш некако.* Бугарски: *некакъ да намеришъ.*

„Оздол иде.“ Српски је тако исто, а бугарски: *отъ долу иде.*

„Он ако може да га изнесе.“ У свему је тако и српски, а бугарски је: *тој ако може да го изнесе.*

„Кад ќе речу: врак! месо да ми дадеш, кад ќе речу: гро! вода да ми дадеш.“ Српски: *кад ћу реќи: врак! меса да ми дадеш, кад ћу реќи гро! воде да ми дадеш.* Бугарски: *кога ще кажа: вракъ! месо да ми дадешъ, кога ще кажа: гро! вода да ми дедешъ.* Шта има у овом тако великобугарског да се под фирмом „бугарских народних умотворина“ штампа чак и у „периодическом списанию?“ Из ових примера је јасно као бели дан, да је кратовски говор сасвим српски, од ког се бугарски идијом разликује као Бог од шеширџије. Странци, који нису заузети ни овом ни оном спорном страном, из овога ће моћи да увиде, докле иде бугарска самовоља у књижевности и у односу спрам туђег језика. А докле самовоља, донде и шовинизам; толико им се може и поверити. Ово је леп пример како они своје претензије на језик македонски пред непосвећеним светом доказују, и ми само молимо, да се то не заборави. Пређимо на другу ствар.

„Кратовска каза“

Ова је песма штампана у књизи XVI. софиског „периодическог списания“ за год. 1885.

„Да ходим, да шетам по Кочанско поље.“

Овде нема ничега бугарског. *„Ходим“* је српски глаголски облик првога лица јед. сад. вр. које у бу-

гарском гласи: *хода*; „*Шетам*“ не само што је глаголским обликом сад. вр. у првом лицу једнине сасвим српски, него је и сама реч само српска, не и бугарска. Бугари је апсолутно немају. „*По*“ — за њ смо још раније казали да није бугарском језику својствена. „*Кочанско поље*“ истина није употребљено у седмом падежу како је требало да буде, али зато опет није бугарски. Бугари употребљују само први падеж, а ово овде је четврти, што доказује српски предлог: **по**, који се по нашој синтакси слаже са 4. и 7. падежем. Што су случајно сад 4. и 1. једнаки, то неће господи „књижовницима“ ништа вајдити. И тако у бугарском преводу гласи ће:

„*Да хода, да се разхода изъ Кочанското поле*“.
Срп.: „*Да ходим да шетам по Кочанском пољу*“.

Можда нећете приметити, зато да вам напоменем, да како у оригиналу, тако и у српској варијанти нема члановања, а да бугарски превод има и мора имати. Истоветност је дакле српскога и кратовског говора у свему.

„*Ајде да фанемо агалар Рудари*“.

„*Ајде*“, као што пређе рекосмо, Бугари немају. „*Фанемо*“ је узето по начину српскога спрезања. Бугарски гласи: .... *да фанеме от агаларътъ Рудари*“.

— — — — — — — — — — — —

„*Буљукбаш кад дојде, девојка не пуштат*“

Овде нема главне карактеристике бугарског језика — члановања. *Кад* је српски. *кога* је бу-

гарски; *девојка* је српски, *мома* је бугарски. Превод гласи:

Срп.: „*Буљукбаша кад дође девојку не пушта*".
Буг.: „*Булюкбашията кога дојде момата не пушта*".

— — — — — — — — — — — —

„*Девојка не пуштат кафе да ги служе*".
Срп.: „*Девојку не пуштају кафе да их служи*"
Буг.: „*Момата не пуштат кафе да ги служи*".

Овде имамо да приметимо да је оно: *служе* у оригиналу нешто подозриво. Или у почетку треба да стоји множина: *девојке*, и онда је глаголски облик: *служе* на свом месту, или је једнина: *девојка* добра а множина: *служе* погрешна. Но и у једном и у другом случају облик множине: *служе* потире пређашњи облик: пуштат, који је такође у множини, а свршава се на: т. *Служе* је чисто српски глаголски облик.

„*Картал Раковица шуман Пантелеј.*"

„*Шуман Пантелеј*" значи: шумовит Пантелеј. Кад би реч *шуман* у овом значењу и била бугарска, она би требала да гласи: *шумен*, а то би онда према усвојеном појму те речи значило — буран.

„*Голем град Кочани — седамдесет куќи*"
Срп.: „*Голем град Кочани — седамдесет кућа*"
Буг.: „*Големъ градътъ Кочани — седемдесет къщи*".

„Јанкул и Јанинка“.

(По говору Пејанаца)

(Књига XII. „периодическог списания,“ год. 1884).

„Ружице бела ружо“,

Ово је сасвим српски, и по речима и по падежним облицима. Бугарин не каже: *ружа*. него: *трандафил*, или *трьндафил*. Нек узму шта хоће, али *ружа* је реч искључно српска. Преведено на бугарски било би:

„Трьндафилъ бѣлъ трьндафилъ

— — — — — — — - — — — —

„На две стебла две јабуки“

„Јабука“ је српски, *ябълка* је бугарски. Остало није ни српски тачно ни бугарски, али разумљиво и једнима и другима.

„Но је дете љута змија“

„Љута змија“ није израз бугарски. Тако говоре само Срби: *љута змија*, *љута зима*, *љута невоља* и т. д. Членовања нема, а треба да буде. Преведено на бугарски било би:

„Но детето е . . . . змија“

Српски: *„Но је дете љута змија“*.

Како видите између српскога и оригинала никакве разлике нема.

„Да ми љуља машко дете“

Пре свега: *„љуља“* није реч бугарска. Њу искључно употребљују само Срби. Она је шта више Бугарима и неразумљива, Сем тога у речи: *машко* видимо у место бугарскога ж као и у српском самогласник. Напослетку није употребљена главна карактеристика бугарскота језика — члeновање, а има му места, шта више и употребити се мора ако се оће љуцки. Српски гласи исто, као што је горе:

„Да ми љуља мушко дете“
Бугарски: *„Да ми колѣбка мжшкото дѣте“*.

Члeновање се у свима досадањим песмама врло, врло ретко и употребљавало, и то само тамо, где је требао слог. Тако је и у следећим.

Осим горњим примера долазе у тој песми и ови: *у* — српски: *у*, бугарски: *въ*; *ће* — буг. *ще*, срп.: *ћу, хоћу*; *узеа се* — срп.: *узели се*, буг.: *земаха са*; *магла* — срп.: *магла*, буг.: *мжгла*; *град* — срп.: *град*, буг.: *ледъ* и т. д.

Држим да ни сами пристрасни судци неће овај говор бугарским назвати, и да су им ови примери (и још из бугарског извора) довољно показали, којим говором говори племе пејаначко: српским или бугарским.

Момчилова Смрт.

Сам наслов није бугарски него српски. Бугарин не може да искаже то без чланова. Нека нико не каже да су ово ситнице, јер крупнијих раз-

лика између српског и бугарског језика и нема до; *члановање, аналитичко*, (односно синтетичко) *мењање и* у неколико *саерзање.*

„Момчиле ле! Момчил јунак!“

Ово смо навели само зато, да покажемо супротност између петога падежа: *момчиле ле!* и петога: *Момчил јунак!* Прво је постало по синтетичком (српском) мењању, а друго по бугарском. Да се каже да је и једна и друга форма бугарска — не иде. Обе не могу да буду добре. То показује или да је писац хрђаво забележио, или да певач није са својим говором био на чисто.

„С коња ле је, с Бога ле је“.

Овде можемо то исто рећи: или је писац хрђаво забележио, или певач није са језиком својим био на чисто, јер нити Бугарин, нити Србин и Македонац кажу: *ле*, него увек *ли*. Према том треба да гласи;.. „С коња ли је, с Бога ли је“.

Предлог: *с* (или *са* или *су*) слаже се у српском са другим и са шестим падежем, а у бугарском само с првим. Који је ово падеж: *с коња, с Бога*? Први није — дакле не припада бугарском него српском говору. Сад може бити све једно, а био други, а био шести. По правилу српске синтаксе требао би овде да буде падеж шести: *с коњем, с Богом,* али како је певач своју слабост у језику обелоданио одмах у почетку, није чудо, што је погрешно узео падеж други. Али тек он је узео

па ма који падеж био, и узео је облик из српскога синтетичког мењања, и то је довољан доказ, да је језик песме српски — дијалектичан. За господу бугарске „книжовнике“ мора да буде све једно, а употребио он други или шести падеж, бугарски језик нема ни једнога. Ваљда неће изнети још и ту логику, да кад Србин по погрешци употреби други падеж уместо шестог, да је то већ бугарски и ако Бугари ни тога другог падежа немају. Можда би која просвећена глава хтела доскочити, да су облици: с коња, с Бога, имагинарни бугарски четврти падеж, али ту ћемо им одговорити, да Бугари немају предлоге који се с падежима слажу, а најмање предлог *с* који да се слаже с четвртим. У бугарском се сви предлози слажу с првим и само с првим падежем. Према том предлог *с* не може овде захтевати никакав други падеж сем други или шести. Зато и јест: „с коња, с Бога“ други српски падеж.

„Да фанете каурина“ — Овде такође имамо српски падеж: *каурина*.

„Каурина побратими — овде је двапут изражен други падеж — као у инат!

Оно је истина да се Бугарин не може ни прекрстити *у име оца, сина и светога духа* док неупотреби синтетични српски други падеж; и истина је да не може рећи ни *„з богом“*! док не употреби српски шести падеж, али његови су „книжовници“ виспрени па ће казати: архајизам. Па лепо, ал тај архајизам не може бити толико себичан да присвоји сав говор Македонаца. Њима је он остао

за спомен и у знак *„бугарске“* народности Кирила и Методија (кад су Бугари говорили још својим турско-татарским језиком) али овоме певачу је његове падеже дао народ српско-словенски, који је био отац и мајка и саме те свете браће. —

„Ће ји сковем златни пафти“

У овом реду није ништа бугарско. Преведено гласило би:

„Ще имъ скова златни сижнки“

— — — — — — — — — — — —

„Та да каже за Момчила“.

„За Момчила“ — то ће мало да нас задржи. Предлог *за* слаже се по српској синтакси са четвртим и шестим падежем. Овде се слаже са четвртим. *У бугарском не може ни једна именица да дође у који падеж ако пред собом има какав предлог.* Напослетку о падежима у бугарском језику не вреди говорити, пошто су само на папиру, а у говору се нигде не употребљују. И сам г. Шопов вели да је аналитичко мењање главна карактеристика бугарског језика. *„За Момчила“* је дакле српски четврти падеж с предлогом. Преведено гласило би:

„Та да каже за Момчило“

— — — — — — — — — — — —

„Или с лека буздогана“

Предлог *с* показује други или шести падеж; овде је други, и ако по погрешци, али је он зато

опет српски, не бугарски. Да оваких погрешних употреба падежа нема, ми овде не бисмо говорили о српском дијалектичном говору Македонаца, него напротив о чистом српском језику. Што г. г. „књижевници“ српски дијалектизам рачунају у бугарски говор, то је са инстиктивне грабљивости, не по праву.—

„Ама право де ми кажеш“ —

„Ама“ — говоре само Срби и Македонци, не и Бугари; *„право“* такођер. Бугарин вели: *истината да ми кажешъ.*

„И ја не знам, с што се бије“

Ја је српски, *азъ* је бугарски; *не знам* је српски, *не зная* је бугарски; *с што се бије* Бугарин каже: *съ какво са бие.* И тако срeђено у преводу гласи:

„И азъ не зная съ какво са бие“

— — — — — — — — — — — — —

„Да си видиш врана коња“

Давно смо негди напред рекли да Бугари реч *вран* не само немају, него да им је и неразумљива. Она је чисто и искључно српска и македонска, и значи: *црно.* Но то овде није тако важно. Много већу вредност има облик српскога четвртога падежа: *врана коња,* који Бугари немају. Код њи све стоји у првом падежу.*) Па што се мења именица, ни

*) „Изравнање четвртог са првим падежем извршило се је у току последњих двеста година“ — вели г. Дринов говорећи о неком Поп-Петровом расказу из последње четвртине XVII. века. Но у том расказу примећује се и други падеж: *до усред земље,* па се може узети, да кад је било другог, било је и шестога и седмог падежа, и сви су се изгубили за последњих двеста година.

по чуда; на то смо се већ навикли; али ево овде се мења и придев *вран*, исто као и у српском. У бугарском нема од тог ни помена, али зато они опет трпају све у један кош — у бугарски језик. Оваквих примера има и сувише („Цару честитоме“; „у нашего у краљаго зетка“) и т. д. —

„Две ћерки две пособкињи“

(Период. спис. књига XVIII.)

Јако сумњамо да треба да буде „две ћерки две пособкињи“, али нека остане већ тако, кад је тако забележено. Сумњамо за то, што господа бугарски „книжовници“ у велико практикују, да наслов песме напишу ако не са свим, а оно бар у пола на свом језику. Напомињемо само да је реч: *ћерка* чисто српска, а и *пособкиња* да није бугарска*). Остало имамо заједнички. —

„*Та да те, моме, исилетем*“
„*Та да те момо исилетем*“ . . . српски
„*Та да та, момо, исилета*“ . . . бугарски.

Како видите сва је карактеристика у: *исилетем*, а остало имамо сви заједнички. —

„ *У ситни дребни витици*“
„*У ситне дробне витице*“. . . . српски
„*Въ тънки, мачки курюци*“ . . . бугарски.

Можда би ми пребацили да на бугарски нисам добро превео, али с тим би ми се чинила неправда.

*) „Храни Љубо два *пособица* сина, да дорасту до светла оружја, д : освете милога бабајка“. (српска народна песма).

Ситне, дробне витице може у фигури да каже само Србин, као што каже: *ситан човек*, али не може и Бугарин. Он изражава буквално: *тънки курюци, малки курюци, тънкъ човекъ, малъкъ човекъ.* Напослетку и сама реч *витица* није бугарска, нити је Бугари казују, слетствено оригинал је српски, дијалектичан. —

„*Девере, море, девере*
„*Девере, море, девере*“ . . . српски
„*Деверю, хеј, деверю*“ . . . бугарски.

Разлика се и истоветност сами показују. Примећујемо да Бугари немају: *море!* —

„*Па си отиде на двори*“
„*На двори*“ — Бугарин не каже. Он и незна

шта су то *бели двори.* Остало имамо заједнички. И ово је, дакле, српски дијалекат. —

„*Камо ћерка Маргита*“.

Ово је савршено и сасвим српски. Бугарин не каже *камо*, не каже *ћерка*, и нема име *Маргита.* Преведено (задржавајући име *Маргита*) гласило би:

„*Кѫдѣ е дѫщерята Маргита*“.

А то сигурно не даје права да се назове оригинал бугарским. (Господа бугарске шовинисте неће да се задовоље ни да назову дијалектом; не, неће они да ситничаре)

Остале им примере поклањамо. Но да нас не би ко својим ситним мудријашењем по свршетку

заповрћао, хоћемо да кажемо, да из песама вадимо само оно, што је есенцијално и најкарактеристичније, не и оно, што имамо заједнички, и о чему не вреди говорити. Ми смо се о тим заједничким речима на једном месту већ изразили. Исто тако не износимо ни оно, што ни српски ни бугарски није, што дакле остаје за рачун македонског локализма, јер шта би нам то и могло помоћи у питању чије је шта? Зато онај, који би нам се спремао да нас изненади, нека у овом нађе ако не потпун одговор то — капару. — —

У трећој књизи „периодическог списания“ има и једна песма по говору Велешком. Из ње вадимо ово: *„Три дни бега преко три планини, а четири преко матна вода“*. *„Преко“* Бугари немају, а и не разумљиво им је. То је чисто српска реч. Остало имамо заједнички, само што падежи нису погођени како ваља. Али да би све ваљало, не би био дијалекат. Сем тога: *матна* Бугари кажу: *мѫтна.* Срби и Македонци у том се изједначавају, што свако ѫ претварају у самогласник. —

„Први чадор китеном сватови“.

„Чадор“ Бугари не кажу, него руски — *палатка.* *Чадор* употребљују само Срби и Македонци. *„Китеном“* је падежан облик који Бугари немају. И ако није добро погођен, опет показује неодолимо усиљавање да се у падежној синтези прикаже. *„Сватови“* је реч чисто и искључиво српска. Бугарин никад не употребљује *„сватови“*, већ увек само

„свадба“, *„свадбари“*. Кад би сте му казали: *„сватови“*, он вас не би разумео. Исто је тако страна бугарским појмовима и фраза: *кићени сватови*. То њему изгледа као кад бисте му казали: *„мећући се циде и лабуда“*. Напротив у српском се често употребљује и изгледа, да се исто тако употребљује и код Македонаца. Сем тога у оригиналу ви не виђате никакво члановање, а треба да га имаде. Чисто српски рекло би се:

„Први чадор кићеним сватовма“.

А бугарски . . . *Първата палатка на окичените свадбаре“*. Каква је овде грдна разлика! Па опет се они нису стидели да на очиглед присвоје туђе и да својим назову! —

„А камо ли збор да зборујеме“

Ово је скроз на скроз српски. Бугарин незна за изражај: *а камо ли*. *Камо* је реч Бугарину и не позната и непојатна. Шта више не може се ни превести — ни реч ни фраза. Међу тим у српском и македонском она је сваки час у употреби, исто тако и фраза: *а камо ли*.

„Збор“ је тако исто реч искључно српска и и македонска. Бугарину је и непозната и непојатна. Где Македонац каже: *збор да зборујемо*, ту Бугарин каже: *„лакърдия да си поприкажеме“*. Такође и реч: *зборујемо* је српско-македонска, бугарском језику не позната. Постала је од именице: *збор* а спрезана је овде по облику српском: *саветујемо, из-*

ручујемо, казујемо и т. д. Како видите, ни ижице бугарске нема, па је опет бугарско, — јер тако хоће софијска господа „књижовници“. —

„Није мајка туку је маћеха“ ...

„Маћеха“ је реч српска и македонска, а Бугари кажу: *мащеха*. *„Туку“* није ни српски ни бугарски; *ћ* имају само Срби и Македонци, не и Бугари. Остало имамо заједнички. О овим речима (облицима и изражајима) који нису ни српски ни бугарски, ми смо на свом месту опширније говорили. Понављати је излишно. Овде узимамо само оно, о чему још није говорено, а то су речи и облици српскога језика у којима се са Македонцима изједначавамо. —

„Ће изнесе рујно вино“...

Од *хоће* постало је скраћено *ће*, и то је српско, а, како видимо, и македонско. Бугарин каже *ще*. *Рујно* је реч искључно српска и македонска, Бугарима непозната. И још — овде није употребљен „член“, а без њега се не може. У преводу видићете где треба да дође. Превод ... *Ще изнесе червеното вино“*. —

„Поклон дај ја на по-мал девера“
„По-мал девер — на нејзини сина“

„Поклон“ је чисто и искључно српска реч, Бугарину неразумљива. *„Дај ја“* је особина локална, ни српска ни бугарска, и треба да значи: *дај га*.

„Девера“ је српски падежни облик, и ако погрешно употребљен. *„На нејзини сина“* — показује јасно, да се је певач усиљавао да каже: *нејзиног сина*, но да није подесио. Како реч: *нејзин* (њезин), тако и облик *сина* јесу чисто српске. И овде је, као обично, без членовања, што је увек један доказ више, да је дотичан говор српски (дијалектичан), не бугарски. Преведено на бугарски гласи ће:

„Подарокътъ го дай на помалкиятъ деверъ
„На помалкиятъ деверъ на нойниятъ синъ“

Држимо да је овде разлика и сувише разговетна, те да ни помислити није, да се Велешки говор бугарским назове. То чине софијски „књижовници“ просто из пуке намере да обману заинтересовани свет.

Једно још имамо да кажемо. Ово је већ други или трећи пут како нам долази у домак реч: *девер*. Имамо дакле да кажемо то, да Бугари девере немају, али прави Бугари, не Шопови. Почев од Видина па идући истоку све ћете ређе и ређе налазити девере, а старе свате већ никако. У опште казано: роднинске везе и назвања нису код Бугара ни у пола тако развијена као код Срба и Македонаца. —

„Кога назад се поврати“

Реч: *„поврати“* Бугари немају. *„Рамни двори“* — такође немају *„Вити порти“* — такође немају.

Реч *вити* је само српска и македонска, не и бугарска.

И сад смо видели и говор Велешана. — —

Један солунски ђак, побугарен Македонац, пронашао је нешто још до сад у словенском свету не чувено и невиђено, и сео те одмах написао писмо г. В. Д. Стојанову, тадањем уреднику софийских „периодических списания“. Ђаци се солунски за друго ништа и не спремају него за скупљаче „народних умотворения“ и за фанатике. Г. Стојанов преда писмо г. Тодорову, данашњем најбољем језикослову бугарском, и овај једанпут изшета са „скорбним“ лицем пред читатеље, велећи: *„главнија* **наша** *наречија и говори, на жалост, још су до извесне мере недовољни. Истина били су подизани* (ваљада из заборава?) *од разних скупљача језикословних материјала* (песама, приповедака, гатака) *али је њима у том послу оскудевала вештина за објашњавање важности извесних дата, која служе за извесну (опредељену) цељ;* (како то они уму лепо да завијају); *зато човек не може никада тако рећи с несумњивом вером да се на њихове материјале ослони“.**)

Ђак је писао из македонског села „Високе“ и пронашао је ово: никад у селу Високи и околини не употребљују множину, него увек једнину. Мно-

*) Овде г. Тодоров издаје сам сведоџбу бугарским скупљачима и материјалу, који они подносе. Поред свег усијаног шовинизма г. Тодоров им опет пребацује, да нису такви, какви треба да буду. Ми управо незнамо шта је хтео Тодоров — можда и сам незна — али за нас је главно да знамо само то, да су бугарски скупљачи пред њим сумњиви људи, што смо пре и ми рекли.

жину изражавају речју *много*, стављајући је испред дотичне именице. И тако: *много оваца, много риба, много крáва, много жéна, много дасака.* Још да би чудо било веће, говоре *од ждребе— ждребета, ӣрасе—ирасета, дрво—дрвета* и т. д.

На ово се дали господа „књижовници“ у бригу и ко зна да ли су је до данас пребринули. Они и не сањају шта су с овим урадили. С тим су они ни мање ни више него доказали, да је говор Македонаца доиста српски. Јер што њи даје у бригу, код нас је то опште позната ствар, један део српскога говора и српске синтаксе. Наравно да су се господа „књижовници“ нашли у чуду, јер са оно мало и које како скрпљене граматике и синтаксе оваке појаве они не могу да протумаче; али да су знали, да је то особина језика српског, и само српског, без сумње они би су oћутали и покрили ту Високу дебелом маглом, да је Србин за дуго не пронађе. Нама је све једно, како год хоће могу да тумаче речи: *жéна, рйба, ждребета* и т. д.; могу ако хоће рећи: једнина, множина, двојина па и тројина; ми знамо да су оне српске речи, у српском руву и облику. Код нас ћете сваком приликом чути: и много *крáва* и много *дасáка,* и много *рйба,* и *ирасета,* и *телета,* и *ждребета* и т. д. Господа бугарске шовинисте доказали су сад и сами, да је говор Македонаца чисто српски, не бугарски, па ни ортачки. Требали овоме бољих доказа? Али то се често дешава да човек у претераној ревности само себи шкоди.

„Богданов Љутица“.

Ова је песма саопштена од старине П. Славејкова. Штампана је у издању XXI. и XXII. књиге „периодическог списания“. Песма је врло много дотеривана, што се познаје по мноштву новобугарских „книжовних“ речи (н. пр. *сепнах се* — тргох се) А зашто ју је дотеривао? Ево нам сам каже: „*певач је сваки пут друкче изокретао речи и преиначавао граматичке форме, колико сам га год пути приволео да песму понови*“. Г. Славејков је познат као добар стилистичар бугарски, па кад и он није могао да из песме истера сав Србизам, то можете веровати да нису ни други скупљачи могли. Уједно можете веровати да су и други певачи исти као и овај Славејков, те да су и други скупљачи морали то исто да раде што и г. Славејков, т. ј. да дотерују. Најзад то потврђује, како смо мало пре видели, и сам г. Тодоров. Ствар је дакле јасна. Но преко свега тог ми смо се ипак строго држали онога што су нам бугарски скупљачи пружили, и читатељ је видео, колико смо и из тога малог били у стању да докажемо. Исте строгости држа ћемо се и у будуће. —

„Одговара Љутица Богдане“.

Ово је српски, да српскије не може бити. Шта више и написано је српски: *одговара*; уместо бугарског: *отговаря*. *Љутица Богдане* је српски пети падеж употребљен у место првог, што бугарски говор не дозвољава.

Сем ових примедаба имамо још једну. Хтедосмо је рећи одмах у почетку, још док нисмо прешли на горњи цитат, али онда се не би умели добро објаснити. Сад је лакше. Хтели смо изразити сумњу у наслов. Мислили смо да није добро записан, и у то се нисмо варали. Да не гласи: *Богдан-ов Љутица* показује горњи цитат, који говори о **Богдану** *Љутици*, не о **Богдановом** *Љутици*. Где је могла пре бити учињена погрешка? Ми велимо у наслову, пошто он није везан слогом, па дозвољава експанзиву. Погрешку ту или је учинио г. Славејков или певач. —

„С три синџира роби пороблени“.

„С три синђира“ је српски, *„с три синџири„* је бугарски. —

„Руси девојки“.

Реч *руси* (руса, русо) Бугари немају. Она је искључно српска и македонска. *„Девојка“* је такође реч српска и македонска. Бугари су је од скора почели усвајати. —

„Шура си да хвата, шура си Богдана“.

Овде још једанпут може да се види, да је наслов *Богданов Љутица* погрешно узет, јер у тексту се само за Богдана Љутицу говори.

„Шуре“ је облик српски, *шурек* бугарски. *Шура* је српски четврти падеж а о њему Бугари немају ни трага ни гласа. *Хвата* је реч српска а бугарски се каже: *фаща*. После долази још

једанпут српски падеж: *шура*, и после — још једанпут: *Богдана*. —

„Аз извадих коња шарколија“

Ово *аз* овде редакција је г. Славејкова. *„Коња“* је српадежан облик, Бугарима не својствен. Членовања нема. Сви дојакошњи примери преведени гласе:

„Отговаря Лютица Богданъ“
„Съ три синџири робе поробени“...
„Шурекътъ си да фаща, шурекътъ си Богданъ“..
„Азъ извадихъ конътъ шарколията“...

Према овоме пуки је произвол назвати језик ове песме бугарским. —

„Незнајна гидијо!

Кад видимо да је пети падеж од војводе — *војвода*! — онда је требало — да је ово бугарски — овде да буде — гидија! Но ето није тако. —

„Та го врга тријесет аршина“

У овом је све српски. Бугарски је:

„Та го фрла тридесетъ аршини“. —
„Качих коња“..... српски је падежан облик. —
„И намерих Ојрадину дворе“.

Трећи падеж: *Ојрадину* употребљен у место придева: *Ојрадинове* дозвољава само српски језик,

не и бугарски. У бугарском је то са свим непознато. А да је српски, сведочи реч: *дворе*, која се оним трећим падежем ближе означује. Реч *„дворе“* јест српски четврти падеж. Како тај падеж, тако и сам појам: *дворови, двори, дворе,* Бугарима је сасвим непознат. Преведено на бугарски гласиће:........

И намерихъ на Ојрадинътъ кжщите му“. —

„Хвали му се“ — Бугари немају реч *хвалити*. Кад им штогод наспе, да не могу одолети, онда се: *гордѣетъ*! —

„Ти се канииш Богдана да трсиш“.

„Каним се, каниш се, јесу речи и облици само српскога језика. Да је уместо ње г. Славејков нашао бугарску реч, он би је без сумње употребио, као што је истиснуо: *тражиш* па метуо: *трсиш. Хвали, кани* почињу господа „книжовници“ да усвајају тек у новије време, и то из српскога, као што чине с речима: *девојка, потера, уталожи, произлази* и т. д.

„Богдана“ је српски падежан облик, који ни мало не одговара Шоповљевом „аналитичком мењању, главној карактеристици бугарских наречија.“

„Ником падна Ојрадин војвода.

Пре свега — *ником*!... који је то бугарски падеж? То је облик српскога шестог падежа. Бугари га немају. Преведено гласи: „На коленете падна Ойрадинъ войводата“. — — —

„Марко и безирђан“.

(Књига XXI. и XXII. *„периодическог списания“*).

Посили се ж'та базирђана"

ж'та базирђана је српски падежан облик, бугарском језику не својствен. *Ж'та* (жута) јест српски дијалекат, који се од бугарског *жлъти* јако разликује. —

„Посили се по Солуна града"

„Солуна града" такође је падежан облик који Бугари немају, и ако је овде погрешно употребљен. *„Посили се"* Бугари ни у којој прилици не говоре. То је чисто српска форма. Преведено на бугарски гласи: *„Изнасили се жлътиятъ базъргянинъ"*

— *„Изнасили се изъ градътъ Солунъ.*

Разлика се овде сама показује. —

„Та погуби седамдесе краља"

Пре свега Бугари немају реч и појам: *краљ*, као што немају *љ* (и *њ*). Они знају за *књаза* и *цара*, али за *цара* највише. После тога облик: *краља* није бугарски, него српски четвртог падежа. Реч *погуби* није Бугарима својствена. Њу говоре само Срби, а Бугари кажу: *загуби*. Преведено је овако:

„Та загуби седамдесетъ кралеве".

— — — — — — — — —

„И погуби осамдесет бана"

Овде имамо то исто што и горе, само реч *бана* је нова. Она је српска, Бугарима непозната и не поњатна. — Сем тога у песми долазе и оваке речи: *ако нећеш*, што је сасвим српски. Бугарин каже: *ако нещешъ*. После: *еј хвала ви*. Бугари реч *хвала* немају.

„А они му верно одказују“

Ово српскије не може да буде. Бугарин не каже: *а они*, него: *а тѣ*; он не каже: *одказује*, него: *„отговаря“*. А што је овде најзначајније, јесте српски глаголски облик: *одказују*, дочим Бугари имају на крају *тъ*. Преведено било би:

„А тѣ му вѣрно отговарятъ“

Ово је од македонскога оригинала врло далеко, и то, ево, свак може да увиди. —

„Ја не знајем“

Ја је српски, *азъ* је бугарски; *знам* (знајем) је српски, *зная* је бугарски. Преведено:

„Азъ не зная“

— — — — — —

„Неће бројим неће мерим.

Нећу, *неће* је српски, *неща*, *неще* је бугарски; *бројим*, *мерим* је српски, *броя*, *мера* је бугарски. Преведено гласи: *Нещa броя нещъ мера.*

Колика је ово разлика! После долазе речи: *немој*, *да си сретне*, што је све српски. Бугари немају реч: *немој*. Они кажу: *недѣй*. *„Да си сретне“* — бугарски: *да си срещне.* —

„Ако можем ја да погинем“.

Овде нема ничега бугарског. *Ја* је српско, *азъ* је бугарско; *можем, погинем* јесу српски глаголски облици, а *мога*, *загина* јесу бугарски. Преведено је: *„ако мога азъ да загина“.* —

„Просто да ти је од меника“

Бугарин никад не каже *просто да ти је*. То благородство његово срце не познаје. Само кад нешто поклања, што је давно иначе изгубио, вели: *халалъ да му е! харамъ да ти је!*.

„Од меника“ је врло уобичајена форма у српском народу, дочим се код Бугара никад не чује, нити им тако што језик дозвољава. Осим тога облик: *од меника* је српски други падеж са предлогом, што Бугари немају.

„До Солуна града, ж'та базирђана“

Овде је цео ред изражен у српском другом падежу с предлогом. Што је најзначије, овде се мењао и сам придев: *жут*, што никако није дозвољено у бугарском језику. Не мењају се ни именице а да се дозволи придевима! Цео је ред српски, и то са свим чисто српски. Преведено гласи:

„До градътъ Солунъ, до жлътиятъ базъргянинъ“.

Исто то виђамо и из овога:

„Ем го прати до Прилепа града“

— — — — — — — — —

„Утро рано код мене да дојдеш“

„Утро рано“ није својствено бугарском језику. Србин разуме, а Бугарин мора да погађа. Ево како је то постало. Срби кажу чисто српски: *јутром рано*, а Македонац губећи овде падеж, место да изгуби и форму и да се изрази бугарски, он форму задр-

жава а гута наставак *м*. Но из свега опет се види усиљавањ е да се у падежу изрази. Оваких примера у македонском дијалекту има много, и Бугарин мора увек смисао да погађа. Да је ту Македонац хтео да каже бугарски: *утрѢ рано*, он неби имао никакве муке с тим, и заменуо би врло лако оно *о* (утро) са *Ѣ* (утрѣ). Него овде се види јасно, да се је он усиљавао ди се изрази у дотичном падежу: *јутром, утром*, те је за то на крају задржао оно: *о*. Да је тако потврђују ови примери;

„*Низоби га црвена ченица*“
„*Наиоји га вино тројегодно*“

„*Црвена ченица*“, и „*вино тројегодно*“ у овом значењу овде, јесу само рудименти шестога падежа: „*црвеном пшеницом, вином тројегодним*“. Да је хтео речи бугарски, додао би само предлог: *с*, и све би било у свом реду. Али он ни то мало није хтео учинити, значи да се је стремио да говори како ваља, српски, у падежима, не бугарски. Можемо још споменути да реч: *назоби* није бугарска, и да је Бугарима неразумљива. Тако исто и реч: *ченица*. Оне су само српске и македонске. Преведено на бугарски гласило би:

„*Нахрани го съ червеното жито*“
„*Напой го съ троегодното вино*“.

А ово је од македонскога тако далеко, да се ни у какву паралелу не може ставити.

„Ће те ковем на моји те врати“

„Врати“ је српски облик седмога падежа, о ком Бугари ништа не знају. *Ће* је скраћено од глагола *хтети* сад. времена. *„Ковем“* је спрезано по начину српском. Преведено било би:

„Ще та кова на моята врата“ —

„*Мене да завиди*“. *Завидети* Бугари не кажу. То је тако исто српска реч, као и пређашње. Бугари кажу: *менъ да ми не навиди.* —

„Рано рани Марко Краљевиће“.

„Рано рани“ није својствено бугарском језику. *Рано* знају шта је, али глагол *„поранити“* немају, те отуд и не говоре: *рани.* *„Марко Краљевиће“* види се да је хтео бити пети падеж, који се обично у српским песмама у место првог употребљује, али није подешен. На бугарски би се рекло:

„Рано се дига Марко Кралевичъ [1])

Узгред буди речено, да Бугари *врло* мало знају о Краљевићу Марку, и то само колко је Македонцима унешено, и да они немају обичај да граде имена на *ић* и *вић* као што је ово: *краљевић*. То чине само Срби и Македонци. Македонци су од скора почели своја имена завршавати на: *ов* и *ев*, и то у след пропаганде Бугара, који ни то нису могли оставити на миру.

[1]) Као што раније рекосмо, Бугари немају „краља“ но сами цара или књаза. Срби имају, а, по овој песми, видимо да имају о Македонци, и да су имали још кад је овај јунак живео. То је такође један мали доказ за истоветност Срба и Македонаца.

„Качил се је коњу на рамена“.

„Коњу на рамена“ — кад би то ком Бугарину рекли, он би вас запитао — а! И кад би му још јединпут рекли, он би вас и по други пут питао, шта је то? Овако говори само Србин, и ово разуме само Србин. *Коњу* је трећи падеж, који Бугари немају, и који би се баш и кад би су га имали врло мало слагао са Шоповљевим аналитичким мењањем. *„На рамена“* је и по физиономији и по падежном облику српски четврти падеж. Бугарски би се рекло: *„Качилъ се е на коньтъ на илещите му“*. —

„Рано зоби Марко добра коња“.

„Зобити“ — Бугари немају. Они никад не кажу: *да зобим коња*, него: *да на храна коньтъ“*. У осталом у Бугарској се зоб коњма и не даје. *„Добра коња“* је четврти падеж, и не само што је падеж, но се ево мења и придев што је поред именице, што у бугарском језику још није било.

„Крај Солуна с кале заградено“.

„Крај Солуна“ је српски други падеж с предлогом. Бугари га немају. Такође не изговарају ни реч: *крај* него веле: *покрај*. И тако преведено било би: *„покрај Солунъ съ кале обградено“*. —

„Нема кога коња да си стега“

Овде видимо такође падежне облике као и у горњим примерима. —

„Каква дума то'чки удумаха“

Отоић (точ'ки) је реч српска, Бугарима непозната. *Удумаха* није ни српски ни бугарски. —

„Марку коња била талемлија“

„Марку коња“ показује српску падежну синтезу што са Шопољевом анализом нема ништа заједничког. —

„Ја да стојим, срце ми не стоји“.

Ово је у свему српски. Бугарски гласи: *Азъ да стоя, сърдцето ми не стои“.* —

„А на горем вишим надвишила“.

У овоме нема ничега бугарског. *Горем и вишим* јесу падежни облици, и ако овде хрђаво употребљени. *„Надвишила“* — ни један Бугарин не зна шта је. Она је чисто српска реч. —

„Просто да је, Марко од менека“.

У овоме такође нема ничега бугарског. *„Од менека“* је српски други падеж, што Бугари немају. —

„Ја се чудим моја стара мале“.

„Ја“ је реч српска; *„чудим“* је српски глаголски облик; *„мале“* је реч унешена и у неколико међу Шоповима одомаћена преко Македонаца. —

„Не загинах од милога Бога“.

Ово српскије не може да буде. *„Од милога Бога“* је други падеж, који Бугари немају, и ту је поред именице мењана и реч мили: *милога.* Ни једно ни друго не дозвољава бугарски језик. —

„Народ беше острашио“.

Ето на послетку да видите и нешто, што се равна са најтањом особином српскога језика: *да се* **л** *на крају речи претвара* у **о**: острашио (уместо: острашил).

Оволико из једне песме је доста. Да пређемо на другу.

Божићне песме без наслова.

„Мож ли бити — можем бити“. Овде виђамо нешто, што досад нисмо видели — неодређени начин глаголски — *бити.* Зна се да Бугари тог начина неодређеног немају, и кад се он у македонском говору употребљује, знак је, да је то говор други не бугарски, да је српски. Па опет господа „книжовници“ нису се ни мало устручавали да га назову бугарским, ма што су у њему заступљене и српске речи, које Бугари немају, и српски падежни облици свију седам падежа, па ево и облици глаголски, који су се у бугарском језику савршено изгубили. —

„Од месеца до месеца“.

И ово су назвали бугарским, ма што има два друга падежа, која они немају, и ма што је речено чисто пречисто српски. По њиховом би се морало рећи: *„Отъ месецътъ до месецътъ“.* —

„Да ли ти се досадило“

Прво и прво Бугари не почињу питања са: *да ли.* То чине само Срби и Македонци; затим реч:

досадило Бугари немају. Они кажу: *дотегнало*. Преведено гласи: *дотегнало ли ти е?* Види се да је само самовоља кадра, да македонски оригинал назове бугарским, кад је очигледно, да је са српским истоветан. —

„*Добро вино служаеќи*"
„*Ил на нодзе стяечи*".

Овде имамо да видимо и употребу српског глаголског прилога, кога г. Тодоров назива чудовиштем, те му свако право на егзистенцију у бугарском језику пориче. „*Нодзе*" је након̂е реч српска па мало искренуга. Бугари кажу: крак, крака, кракага Преведено гласило би:

„*Добро вино като служи* . . .
„*Ил на краката като стоя*". —

„*Врло ми се нажалило.*"

У овоме нема ни трунке бугаризма. Све је српско. Шта више ту има и једна веома карактеристична српска реч: *врло*. Њу Бугари нити имају, нити је разуму. На бугарски би се рекло:

Твърдѣ ми дойде жалко". —
Даље . . „*Хајде цркве да градимо*".

„*Хајде*" је реч Бугарима сасвим страна; *цркве* јест српски падежан облик, ког Бугари немају. „*Да градимо*" је чист српски глаголски облик, који је код Бугара друкчији: *градиме*. Но то би тако било тек онда, кад би имали реч: *градити*. Уместо ње они

кажу: *правити*, али не у овом не одређеном начину, него по свому. То ће се видети из превода:

„Ела черкви да правиме“.

Исто је таво значајно и ово: *„да градимо златне цркве“*. *„Знатне цркве“* — показује не само да се је по српском синтетичком начину мењала именица него чак и придев, што ни једно ни друго у бугарском језику не бива. Преведено рекло би се: *„да правиме златните черкви“*. —

„Све ће цркве да растура“.

Све је српско, *ће* је српско, *цркве* је српско: остало је заједничко. Преведено и са облигатним членовањем гласи: *„всичкитѣ черкви ще растура“*. (Последња се реч врло мало употребљује. Обично се каже: *развалја*). *„Сас нас шега побивати“*. Овди се још једанпут види српски глаголски неодређени начин: *побивати*. —

„Врана коња“. Реч: *вран* Бугари немају. Исто тако немају падежан облик: *врана*, и: *коња*. *„Коњ му цвили“*. Овако Бугарин никад не каже. Реч *„цвили“* својствена је само Србима и Македонцима —

„Моја душа магла не је“.

Прво и прво Бугарин не говори овако без члена: *моја душа*, а друго реч: *магла* је српска, дочим бугарски гласи: *мъгла*. Преведено рекло би се: *„моята душа не е мъглата*. Приметићемо, да у бугарском прирок не долази на крају него одмах после

подмета, као што се то из превода види. Да у македонском језику има ма и најмање бугарског духа, долазио би и тамо прирок одмах после подмета. Овако је он српски, и овако се изражава Македонац у свакој прилици. —

„Вржи коња не јахана“.

„Коња“ је српски падежан облик. *Јахати, јахана* јесу искључно српске речи које Бугари немају. Преведено рекло би се *„вържи конътъ не язденијатъ“*. Без члена Бугарин не може ни да макне, а Србин и Македонац говоре и певају сасвим без њега.

„Мируј, варуј“. И Срби кажу мируј, само Бугари: *мирвај* Ал зато они опет чисто српске облике, које они немају, називају својим. —

„Па ја чува малко много“.

„Ја чува“ јест израз чисто и искључно српски, Бугари кажу: *азъ вардѣхъ.* —

„Редом даде“.

Који је то бугарски падеж: *редом*? Чини нам се да га немају, и да је српски шести. —

„Замучи се божа' мајка.

Бугарин не каже: *замучи се.* Њему је та форма савршено непозната Такође не каже: *божа мајка,* јер, као што знамо, од именица у бугарском језику не постају придеви. —

„Од Игњата до Божића.“

Бугари кажу: *отъ*, не *од*: *Игњата*, *Божиħа* јесу облици српскога другог падежа. Бугари не кажу: *Божиħ* него: *Коледа.* —

„Роди млада Бога . . .“

„Млада Бога“ је српски падежан облик, бугарском језику не својствен. Исто се то види и из следеħега:

„Он да крсти млада Бога“
Бугар.: *Той да крсти младиятъ Господъ* (Богъ) —
„Нити смем ни умем“

Ово српскије не може бити. *„Нити“* је српски, *нито* је бугарски; *смем* је српсьн. *смея* бугарски, *ни* је српски, *нито* је бугарски; *умем* је српски; *зная* је бугарски. Дакле у преводу гласиħе:

„Нито смея, нито зная. —

Реч: *зная* не замењује добро српску реч: *умем*, али друге нема. —

„Он ħе крсти млада Бога.
Српски: *„Он ħе крстит' млада Бога“.*
Бугар.: *„Той ще кръсти младиятъ Господъ.*

Разлика се сама показује. Из облика *„крсти“* види се стремљење за начином неопредељеним „крстит'“. —

„Па си зави бели руки“.

„Зави“ је реч искључно српска, бугарском језику не својствена. *„Руки“* је такође реч чисто срп-

ска, која се у бугарском друкче и пише и изговара. И једно и друго видиће се из превода:

„Та си сви бѣлите ржцѣ“. —

Разлика је велика. Пада у очи савршено нечленовање речи, како у српском, тако и у македонским оригиналима. —

Трепетљика, у, осоје, сунце не огрева, слана не опада, јагње блеји — све су то сасвим српске речи и фразе, које Бугари немају, или бар не пишу и не изговарају тако. —

„Да ли ми је трева гладно“
„Или ми је вода жедно“.

Пре свега, као што знамо, Бугарин не почиње ни једно питање са: *да ли.* После Бугарин никад не каже *трева гладно, воде жедно,* јер тако се може говорити само кад би било падежа: *траве гладно воде жедно.* Бугарин каже: *отъ тревата гладно, отъ водата жждно,* а на питање: *отъ какво е гладно — жждно?* Што у македонском оригиналу стоји: *трева гладно, вода жедно,* доказ је, да језик стреми ка падежном облику, као што је у српском, али да не погађа. Напротив да је хтело бити бугарско, врло је лако било дометути оно бугарско *отъ,* лакше, но тражити српске падежне облике. Превод ће гласити

Српски: *„Да ли ми је траве гладно*
„Или ми је воде жедно“ ...
Бугарски: *Отъ тревата ли ми е гладно.“*

Или ми е жѫдно отъ водата.“

— — — — — — —

„Кузманъ капетан и Димитар Трновче.“

(„Периодическо списаніе“, књ. XIV.)

Од ове песме има три варијанте. Ми ћемо узети све три и с тим ћемо за сад завршити своју анализу. Није могуће обухватити од једаппут све, јер би онда требало исписати стотинама табака, што би за наше прилике било одвише. Овде смо узели најтежи материјал, изнешен из највеће шовинистичке ватре бугарских скупљача и „књижовника“; нама је жао што толики још материјал остављамо на страну, али ако се прилика укаже, шат и доцније неће бити без важности. Ова варијанта, коју прво приказујемо, по етропољском је говору, и она нам даје ове примере:

„Де гиди Кузман капетан
„И ти Димитар Трновче....“
„Ја викај Кузман капетан
„С Димитра младо Трновче,“

Смисао прва два реда нити је српски нити бугарски. Могу се протумачити само као узвици, али је у том употребљен и пети падеж *„Трновче“* и први: *„Кузман капетан“*. што не може бити правилно. У друга два реда је то исто, само што се овде примећује српски други падеж: *Димитра,* и ако је требао бити шести. Али био шести, био други, оба су српска, која Бугари немају. Односно

једновремене употребе првога и петога падежа приводимо још друга два реда:

„Та па и бега думаше:
„Кузмане и ти Димитре.“

Из ових шест редова се види, да је употреба падежа — како кад: један пут пети, други пут први у место петога, што нас подсећа на речи г. П. Р. Славејкова: *„кад год сам га (певача) приволео да ми песму понови, свагда ју је отпевао друкче, изокретајући речи и мењајући облике.“* Закључак је отуд тај, или да сам народ тако неправилно говори, или да је то певачева лична језикословна мана. Нама се чини да је ово друго, пошто у опште певачи певају само народне мотиве, али у својој преобуци, као што смо то на једном месту објаснили.

Овде имају и Бугари своје, и ми своје право. Они се могу позвати на аналитички начин мењања и на први падеж у место петога, а ми се опет можемо позвати на синтетички начин мењања — на падеж пети, где Бугари употребљују први. Ко има право? Право има онај, који има већину на својој страни, а то смо ми. У песми преовлађује одсудно и поражавајући српска падежна синтеза, и то не само у једном падежу, него и у другом, и трећем, и четвртом и петом.

Синтетичко је мењање увек теже од аналитичког; употреба падежа је мучнија работа но неупотреба (бугарски); и кад се један народ ипак отима да говори у падежним облицима, ма их и не поде-

шавао како ваља, доказ је, да му је говор српски, и да се отима од опадања, од бугарског мање артикулисанога говора. *Право је онога, ко на својој страни има савршенство.* Народу је лакше да говори у једном него ли у више падежа; и да је он рода бугарског, појмљиво је, да би га привлачила страна лакша, него ли тежа. *Он би са свим утонуо у равну низину једнога падежа.* Али то овде није случај. Овде имамо македонски говор који прелази с падежа на падеже као с гране на грану, и бугарски говор који се расплинуо по тлу као мирна једноставна вода.

Овде је место да обратимо нарочито пажњу читатељеву на оне форме говора македонског, које су постале упливом турским и грчким, и које нису ни српске ни бугарске, узели их овлаш или строго. Ми смо о том говорили пређе и рекли смо, да се то има оставити на страну, као земља и хрђа, која се на загрпаном новцу хвата. А и говор Македонаца има се сматрати као монета, која је дуго туђинштином претрпана лежала. Н. пр.

„Та па и бега думаше.“

То нити је српски нити бугарски. Али кад мало протрљате, изилази ово на среду:

Та па им бега думаше.

Сад је већ јасније. Али као год што не можете од старога изеденог новца да направите нов, са новим натписом, исто тако не можете ни овде истерати са свим јасно лице. Све опет остаје.... *Та па.... бега....* што не спада ни у језик српски ни у бу-

гарски. Може се речи:.... српски:.... *Те им бег думаше* (казаше); бугарски:.... *Та имъ бегътъ думаше"*, али где је речица: *иа*, и шта значи она? Напослетку одкуд је у македонском дошло: *бе а,* кад и у српском и бугарском на том месту може да стоји само први падеж: бег, бегътъ? Дакле то остаје за рачун Македонаца, као њихово локално обележје. Таких обележја има доста, има много, и ми предупређујемо свакога, да их у бугарске форме увлачи. Колико год да Бугари вичу да је њихово, они то увек чине на основу оне неоправдане поставке да је све што није чисто српски — бугарско. —

„Димитра трпки избиха."

„Димитра" је већ српски падежан облик, Бугарима не својствен. *„Трпки"* ми знамо шта је, јер имамо сходну реч; *жмарци*, а од чести употребљујемо и: *трпки,* али како ће да разуму Бугари, кад њихова маст не осећа ни трпке ни жмарце, па отуд ни дотичне речи немају? Напослетку да је речено бугарски, морало би да гласи (с члановањем):

Димитръ го тръпки*те* избиха.

Пошто он нема *трпке*, то је и цела слика: *трпките избиха* његовом говору са свим страна. Само Срби кажу *избише ме жмарци, изби ме зној, проби ме ветар* и т. д. —

„Се' млади момци като них."

„Се' млади" Бугарин не може да каже. *Се* је скраћено српско: *све,* које Бугарин каже; *всичко.*

„Њих“ Бугари такође немају. Преведено: *всичките млади момци като тѣ.“* — —

„Кузман Дојчину думаше“.... синтетички;
бугарски: *„Кузманъ на Дојчинъ думаше...*
аналитички: *„А по Арапа дервиша.“*

„По“ је српски предлог, који се у српском употребљује и у место: *после.* Бугарин то никад не чини, нити му његов језик дозвољава. Према том и горње: *по Арапа* је српски, не бугарски. *Арапа* је други падеж, такође само српски, пошто га Бугари немају. Према том цео је израз само српски. Преведено гласи: *А подиръ Арапинътъ дервишътъ*

Или: *А слѣдъ Арапинътъ дервишътъ*

Кад погледате и на членовање, које је у бугарском облигатно, онда се нимало нећете у оцењивању моћи двоумити. Исто се то види и из следећег:

„А по дервиша гол Мурат.“
Бугарски: *„А слѣдъ Дервишътъ голиятъ Муратъ“..* —
— *„Кузман дружини думаше.“*

Овде је у речи: *дружини* изражен српски падежан облик, ког Бугари немају. Они не могу да кажу: *дружини, судији, Илији* и т. д. већ: *на дружината, на сѫдиата*, и увек, како видите, с облигатним членовањем. —

„Одбрани браћа другаре.“

„Одбрани“ је реч српска. Бугари кажу: *заштити, отръви.* Реч: *браћа* такође је српска, само што је овде употребљена у погрешном падежу. *„Од-*

брани другаре" — овде је: *другаре* такође падежан облик српског језика, који је Бугарима не својствен. Преведено гласи:

„*Отърви братията другари.*"

Сама реч: *другари* у Бугарској се врло ретко употребљује. Слабо се, ваљада, друже. — То је све из ове песме. Остало отпада, које на речи које имамо заједнички, које на форме које припадају македонском локализму. — Сад да пређемо на другу варијанту:

Кузман Кариман.

„*Собрал ми Мурат набрал си.*"

Собрал — *сабрал* — *сабрао* је српски, *събралъ* је бугарски. „*Набрал си*" није ничије. —

„*Голем је зулум починал.*"

Овде је карактеристично реч: *починал*. *Починити*, *чинити* и све остале облике тога глагола Бугари немају. Они кажу: *направилъ*. —

„*Одма ни џевап пресечи.*"

Овде је карактеристично реч: *одма*. Она је са свим српска, а Бугари кажу: *тутак, тутакси*. *Џевап* је турска, пресечи је заједничка реч. Превод гласи:

Тутакси ни џевапътъ пресечи."

Како видите, без члановања бугарски није.—

„*Каурин буљукбаша да биде.*

Зашто: *биде,* кад је бугарски *бжде?* — Али то је свакако зато, што Србин и Македонац не

трпе оно бугарско **ѫ**, као што не трпе ни члено-ваңье. ни сугласно *р* и *л*.

Са насушним члениовањем превод ће да гласи:

„Кауринът булюкбаша да бѫде.“

— — — — — — —

„Бего му вели:

Вели је реч са свим српска. Бугари је немају. *Бего* нити је српски ни бугарски.

Ће бидем, бегу, зашт нећем.

„Бидем“ је српски спрежни облик, само што ми имамо у месго *и* (бидем) · *у* (будем). Бугарин каже: *бѫда. Ће* је скраћено од: *хоћу, хоће. Нећем* е српски стрежни облик, ма што ми ту изузетно од општега правила кажемо: *нећу*. Бугари веле: *неща*. Разлика је велика. Преведено ће бити... *ще бѫда, бегу, за какво да неща.* — —

„Сос превара ће ме превари.“

Сос није ни српски ни бугарски. Ми кажемо: ј или *са*, они: *съ*. *„Превара“* је реч сасвим срп-ка, коју Бугари немају, па зато не може бити ни *превари*. Они кажу: *измама, измами. Ће* је такође само српски. Из превода ће се видети сва разлика:

Съ измамата ще ме измами.

— — — — — — — — —

На срећ' му Митре Трновче?

„На срећ'“ није ни српски ни бугарски, сем што је употреба звука *ћ* карактеристика српска.

Такође је српски и употреба петога падежа у место првог: *Митре Трновче.* Бугарски би се рекло: *„на среща му Митрь Трьновлията.“* — —

„С русо иерче изчешљано.“

Ми смо на једном месту већ рекли, и сад понављамо, да реч *русо* Бугари немају. У нас је *русо* оно, што обичан свет каже *плаво.* Но Бугари немају ни *плаво* ни *русо* него се у таким приликама довијају описујућим пачином. *„Изчешљано“* је само српска реч, не и бугарска. *Чешљам се* они кажу: *реса се.* Кад би се задржала реч *русо*, онда би превод са насушним члановањем гласио: *Сь русото иерче изрешено.“* — —

„Стана'а они двојица.“

„Они“ је реч само српска. Тако је исто и облик *двојица* само српски. Разлика ће се видети из превода.... *Дигнаха се тѣ двамата.* —

„Да тражать Здраве Врбљанче.“

„Тражити“ је реч сва српска. *„Здраве Врбљанче“* је употреба петога падежа у место првог, што дозвољава само српска не и бугарска синтакса. Преведено гласи:

„Да дирать (или тьрсать) Здравь Вьрблянчо.“

— — — — — — — — — —

„Златно оружје продало.“

Бугарин овако не може да каже. Он мора члановати: златното. *Оружје* је српски, *оржжије* је

бугарски. *„Продало“*, овакво какво је, није ни српски ни бугарски. Али је занимљиво испитати, зашто да Македонац радо у место мушкога рода употребљује средњи. Ми мислимо зато, што нагиње нама, ка напретку, где се *л* на крају претвара у *о*. Па не подешавајући како ваља, он у место *продао* вели *продало*. Но ако се господа „књижовници“ с овим не слажу, ми немамо ништа противу тог, и онда остају таке неправилности ван дискузије, на страну. Преведено гласило би: *златното оржжие продалъ.*“

«У чанти каве имаме.“

Што ће на то рећи господа „књижовници„— *у чанти!* Да није случајно то бугартки седми падеж? Не, они га немају, а ово је седми падеж српски. — Одмах за тим иде реч: *каве*, Који је опет то падеж бугарски? Јест био би, кад би су имали — *„родителни.“*

„Црни Арапин.“ Бугари немају *црн*, а и кад би га имали, опет неби био бугарски, јер код Бугара *р* није самогласник. Они кажу: *църнъ* или *чернъ.*“—

„Сав амбар се је затресал“

Сав је српска реч, *сичкиятъ* је бугарска. Остало, донекле, имамо заједнички. Ако би нам приметили, да оно *л* на крају: *затресал* није српско произношење, онда бисмо одговорили да цела та реч није бу-

гарска него српска. Што је остало на крају оно *л*, па застао је иза српског цео дијалекат македонски, без чега се не би дијалектом звао. А и ми смо не баш са свим одавно почели *л* у *о* претварати, иначе смо истоветно и ми говорили.

Траг, трагови речи су сасвим српске, а Бугари кажу: *дира, дирите.* —

„Ни татка, ни мајка, ни рода“

У ком је падежу бугарском речена та крилата реч? Разлика ће се видети из превода:

„Нито баща, нито майка, нито родъ-“

Овоме се оно македонско не може ни принети, а камо ли бугарским пазвати. Падежи су српски.

„Хоћем те нешто прашати
„Немој ме мене лажати.“

„Хоћем“ је спрежни облик српскога језика, само што ми изузетно кажемо: *хоћу. „Немој“* је реч искључно српска, коју Бугари немају. Они кажу: уместо *хоћем* — *ще*, уместо *немој* – *недѣй.* Али *пражати* и *лажати,* шга ће они ту? Да су глаголи — јесу, али какав је ово начин глаголски? Мудри ће „књижовници“ бити толико добри да нам сами кажу, да је то неодређени начин глагола у српском језику. Њега Бугари немају. —

Овде је реч чисто српска, која се у македонском говору употребљује често као и код нас а Бугари је кажу: *тука.*

„Страх ме је да кажем“

Овде је све српски, па чак и глаголски облик: *кажем.* —

„Там голем ручак да ручат“

„Ручак“ је реч само српска, *ручати* такође. Разлика ће се видети у преводу:

„Тамъ големъ обѣдъ да обѣдватъ“

— — — — — — — — — —

„Ајдете верна дружино.“

Овде је све српско. *„Ајдете“* Бугари немају. —

„Дури не пукне мој дањан.“

Дури је реч чисто македонска, ни српска ни бугарска. *„Не пукне“* је чисто српски речено. Бугарин каже: *не гръмне.* Члановања нема, а треба да га буде. Превод гласи:

„Догдѣ не гръмне моята пушка“
(Реч: *дањан* је само македонска).

— — — — — — — — — —

Сви те фрлиа по редом

Сви је реч српска; *по* такође; *редом* је српски падежан облик, само што је уз предлог *по* хрђаво употребљен. А могло се рећи и без предлога, само да није требао слог више. Преведено на бугарски гласи: . . . . . *„Всичките фрълиха на редъ“*.

— — — — — — — — — — —

„Оти тенка пушка је пуњена“

Оти је реч чисто македонска, ни српска ни бугарска. Ми је преводимо са: *јер*, а Бугари са: *защото*. *„Тенка“* такође није ни српска ни бугарска, али је утолико српском ближа, у колико и ми бугарско јус: ѫ претварамо у самогласнике. Ми кажемо танка, а Бугари: тѫнка. „Пуњена“ је реч сасвим српска, а Бугари каже: *пълнена*. Осим тога цела је верзија српска, без чleновања, које у бугарском несме да изостане. Превод гласи:

„Защото тънката пушка е пълнена.“

Ово за цело није македонски, као што није ни македонско бугарски. —

„Удари дервиша међ' веђи“

Дервиша“ је српски падежан облик, који у бугарском језику не постоји. *Међ*, *међу* јесу српске речи, а Бугари кажу: *между*. Ту се уједно види да Македонци не само што имају с нама једнако: *ч* и *ћ*, него ево имају и *ђ*. Преведено на бугарски и са облигатним члeновањем гласи:

„Удари дервишътъ между веждите.“

Као зашто да се у песмама испушта члeновање? Господа Бугари и њихови „книжовници“ могу радити како хоће, могу усвојити и пола српског језика, ако хоће и више, ми ћемо се том само радовати, али дозволити нећемо да после све то крсте именом бугарским. Бугари нека усвоје, ако хоће,

сву српску верзацију без членонања, али то онда није бугарски. Управ ако им је до певања, они је усвојити морају, јер се алитерације члeновањем не граде. И што би се речи можда и сложиле, дође „член,“ неки дужи неки краћи, и поквари сву работу. —

Код треће варијанте забавићемо се дуже, и свршићемо с њом. Извађена је из зборника К. А. Шапкарева, а саслушана је, као што вели скупљач, од некога сад већ покојног Хр. поп-Иванчов Гроздина. Песма, вели, да је Охридска, али ће у њој више бити личнога но опште народнога, као што је код свију певача. Најпре ћемо је исписати целу а после ћемо приступити подробностима. Најпре дакле да схватимо целину.

Кузман Капидан

Нáбрале ми се стáрци-не
Од óно гратче Охридско;
Међу себе си зборвејет:
Како ће није чиниме?
Како ће није пра'име? —
Отиде каза Охридска, —
Писк-от је сиромашчија;
Од горњи Дебар и дољни,
Није си дерман немаме!
Дур да слушаме писко'и
Дур да гледаме грехо'и
По-арно да не живиме!

Није да чаре чиниме, —
Није да сиге станиме
При Бег-от да му идиме;
Није да рица чиниме
И њему да му речиме:
Ако не губиш губи не,
Ја оту чаре чини ни;
Ог тебе сакаме крсердар, —
Ти го сакаме Кузмана!
Сиге при бег-от ојдо'а,
Пред бег-от ми изглего'а
Тога се бег-ог попули,
Попули, ми се почуди:
Шго 'си-те ми сте дојдени? —
Некоа мука имејет,
Сега ѝ' и бег-от опитаг;
„А море сгарци Охридски,
'Си те шчо ми сге дојдени,
Некоја мука ѝмаге?
Мукагата да м' ја ка́жиге"
Темена бегу зе́до'а
На бег-от пола ба́ци'а.
Муката ѝе му ка́жејет:
„Није, шчо ти сме до́јдени,
Ако не губиш, гу́би не,
Ја оту чаре чи́ни ни!
Огиде каза Охридска,
Писк-от је сиромашчија!
Дур да пулиме гре́хо'и
Дур да слушаме пи́ско'и,

По арно да не живи́ме!
Није си дерман не́маме
Од горњи Дебар и до́љни!
Земи не си-те, гу́би не!
Од тебе крсердар са́каме,
Ти го сакаме Ку́змана“.
Тога им бег-от ве́леше:
„Хај море старци Охридски,
Јас немам шчо да ви чи́нум,
Два крсердар сум кла́ло,
Мене ме усрамо́тиле,
Мене ми леће до́несле,
Дебр-от не го по́слале!
Јас књига да си напишам,
Старо'о Мехмед Алију,
Хатар-от да н' ви ра́сипам,
Да ви го кла'ам Ку́змана.
Да ви го кла'ам кр́сердар!“
Пола на бег-от ба̀ција,
Старците си изле́гоа.
Бег-от ми књига на́писа:
„Здраво живо, Мехмед Али,
Многу те тебе по́здравјам!
Да ми го пушчиш Ку́змана
За до го кла'ам крсердар!“
Књига-та шчо му дојдиса,
Дојдиса Мехмед Алију.
Књигата ми ја отпевјат
Под мустак ми се подсмеват.
Кузман до́-него се́деше,

Кузману шчо му велеше:
„Слушај ме мене, Кузмане!
Книга-ва шчо ми дејдиса,
Од она гратче Охрицко,
Дури от Џеладин-бега;
Многу ме бег-от поздравјаг,
Јас тебе да ми те пушчам,
Во она гратче Охрицко,
Со бег-от да се ставите?
О'ти му старци отишле,
Виљает-от ми станале,
Тешки давији чинејет
На, бег-от, му се молејет,
Тебе те сакејет крсердар!“
Дума се Кузман подума,
Мехмед Алију му велит:
„Слушај ме, верен побратим,
Како да одам в'град Охрид?
Со бег-от как да се ставам? —
На бег-от шчо да му речам?
Јас тебе пра'о ти кажвам, —
Не мож' да влезам крсердар
Во онај каза Охридска
Од оније бего'ји охрицки!
. . . .
. . . .
Тије ми беса немајет;
Тије на беса нестојат;
Утре ќе м' сторат превара
Мене да бег-от загубит!

Како да влеза крсердар? —
От не је оро играње
Ни ми је песна пејење,
Тук' ми је гла'а ђинење
Ја куќа ќе ја огфора
Ја куќа ќе ја затвора;
Деца-та јас ќ' и пушќа,
На турски порти, да питат
Не ќе си ода на́ — крушки
Тук ќе си хода на́ — пушки —
Куршуми ќе си пречекфам!
Колку је гора со шума,
Толку је полна хајдути; —
На́—глава ми се две́ — смрти!
Ако ме мене устрамат,
Ако ми леќе донесат,
Мене ќе бег-от загубит;
Ак' не сум јунак над—јунак,
Дебрани ќе ме фатејет,
Глава-та ќе ми земејет,
На'-ражањ ќе м'ја печејет!
Како да влеза крсердар,
Од оније турци Охрицки,
Од Охрицки-не бего-и?
Јас вака влегвам крсердар:
Шчо ќе си удра, удрепо;
Шчо ќе опера опрано,
За́ мене за́вал да немат;
Ќефил да ми дајит мезлич-от,
За̀вал за мене да немат;

Така си влегвам крсердар,
Јас Ќефил ќе му го дајем,
Ќефил ќе дајем за мене,
Хај ова село Старо'о; —
Дур не м' до́несам две-главје,
Гла'ата от Дервиш Муча,
Глаата от Осман-Мура,
Улефе јас не му сакам,
Улефе сам ќе си тргам,
Јас на сејмени ќе плашчам;
Ако јас го устрамота,
Ако му леќе донеса,
Гла'ата да м' ја пресечит,
На ражен да м' ја испечит!
Мехмед Алија му велит;
„Слушај ме мене, Кузмане!
Јас књига ќе ти напиша:
Здраво и живо од мене;
Књига на бег-от занеси,
Вије да збор-от фатите
Вие да беса врзите
Како ми мене докажвиш
Така на бег-от кажи му:
Да да'ит ќефил мезлич-от,
За да му влезиш крсердар,
Ти дај му ќефил Старо'о,
Ог гла'ите ќе му до́несиш,
Дебр-от ќе му до́несиш,
Ак' не ти да́ит мезлич-от
Јас не те земам на душа,

Кућата не ти затфорам!“
Книгата му ја написа,
Кузман се лепо оружи:
Чифте кубури нà-силаф,
Сабјата си ја припаса
Крена си дал̂ан на рамо,
Кладе си книга ф’ пазуј’а
Вјахна си коња дорија
Силно го којнче погера
На час-от фгаса град Охрид.
С’ искачи на горњи Сарај,
Во средe дворе ми слезе.
Кузман ти слезе от коња
Крена си дал̂ан на рамо,
Ми се искочи на диван.
Излезе Кузман пред бег-от;
Сметна си пушка од рамо,
На бег-от пола му баци,
Изваде книга од пазва;
Бела ми книга изваде,
На бег-от му ја подаде:
„Здраво живо от Мехмед-Алија!
Книга ја бег-от отвори,
На час-от ми ја отпеја.
Книгата шчо му пишаше?
„Здраво живо од Мехмед Алија,
Многу те тебе поздрајам!
Книга-ва шчо т’ја донесфит,
Тој мије Кузмап Капидан,
За да го кна’иш крсердар.

Заједно беса врзите,
Рабога не расифиге;
Тебе те Кузман не н' ожвит,
Ни ти Кузмана на ожвиш!
Ко' да кладеше крсердар,
Колку ћефили ти дава'а
За да те неустрамотат,
За да н'ти леће донесат?
Књигага ми ја донеја,
Кузману му се пулеше, —
Вера го бег-ог нефашчат —
Огу је Кузман Капидан:
Кузман ће го 'опигаг:
Даљ' ти си Кузман даљ не си
Ти? право мене кажи си!
Тога му Кузман велеше:
Књига та шчо ти пишеше,
Књигата од Мехмег Алија?
Тој тебе тука ти кажвит,
Али сум Кузман аљ несум?"
Тога му бег-ог велеше,
„Седни си, Кузман, до мене!"
Пола на бег ог му баци,
Кузман, си седна до него.
Бег-от Кузману му велит:
„Ал знајиш, Кузман, не знајиш,
Шчо ти сум тебе викнало? —
Оније старци охрицски
Тебе мунасип најдоа,
Мене ми рица чиниа,

За да те кла'ам крсердар.
Колку улефе ми сакаш?"
„Слушај ме бегу Џеладин бег!
Аљ имат изан зá мене.
Да проґо'ора два збора? —
Кога се влегвиг крсердар,
Харно и лошо ќе с' речит;
От не је оро играње,
Ни ми је песма пејење,
Туку је глава ђинење,
Хај ђиди, бегу, Џеладин-бег!
Не мож да влеза крсердар
Во ова'а каза Охрицка,
Од оније бего'и Охрицки,
Од оније кучки мандији!
Тије ми беса нéмајет
Тије на беса нéстојат, —
. . . .
Утре ми чинат прéвара
Иљ ми направат дýбара,
Ти мене да ме загубиш!"
Тога му бег-от велеше:
„Слушај ме мене Кузмане!
А ти хич гајле немај си
Од оније бего'и Охрицки!
В' истина сé Охрицки мандији
В' истина сé как жени нечестни;
Ти мене, Кузман, слушај ме, —
Ти шчо ќе удриш удрено;
Шчо ќе опериш опрано;

Шчо ће ми сечиш, сечено;
Шчо ће ми врзиш, врзано:
За тебе завал да немат.“
Кузман се дума подума,
Око го Кузман пефашчат,
Тога му Кузман веледеше:
„Колку ћефили ми сакаш,
Да не те јас пострамотам?
Многу ћефили ти да'ам
И се-но село Старо'о,
Две главје да ти донесам,
Гла'ата от Дервиш-Муча
И гла'ата од Осман-Мура;
Улефе јас не ти сакам,
Улефе сам ће си тргам,
Ама ћефил ти дај ми го,
Ћефил дај ми го мезлич-от
Та, шчо ће удра, удрено;
Шчо ће оцера оцрано;
Шчо ће си врза врзано;
За мене завал да немат,
Така си влегвам крсердар;“
Мошне се бег-от расљути,
Бег на колене ми стана,
Кузману шчо му викнало;
Ушч' чо'ек до сег' ми немат
Мене да сакат ћефили,
Да ми го сакат мезлич-от!“
„Хај ћиди, бегу, Цедалин бец!
Ти многу не раздутфи се

Ни јас ко тебе на ожвам
Ни ти ко мене на ождаш:
Ушче не влезен крсердар
Јас, да ти да'ам ќефили
Многу ќефили ти да'ам.
И се-но село Сгаро'о!
Хај ђиди бегу, Џеладин бег!
Не ќе си ода на крушки,
Тук ќе си ода на куршум:
С куршуми ќе си пречекфам;
Колку је гора со шуми,
Толку је полна ха̊јдуги
О;' не јѐ оро играње,
Ни ми је песма пејење,
Тук ми је глава ђинење:
Ја куќа ќе си бгфора,
Ја куќа ќе си загфора!
Ако ти чинам клади ме,
Клади ме мене крсердар;
Кузман си скокна на нога
Дигна си дањан на рамо,
Излезе на двор да си ојт.
Бег-ог се дума, подума:
„Мене ме Кузман не н' ожвит,
Ни јас Кузмана на ожвам!"
Тога ми бег-от викнало
Кузмана, ми го врагило
„Ела да збор-ог сгориме,
Ела да беса врзиме,
Назад Кузмане врати се,

Ќефил ти да'ам мезлич-от,
Завал да немат за тебе."
Пред мезлич ми го изваде,
Бег-от на мезлич зборвеше:
„За ме ќефил бидите —
Шчо ќ' удрит Кузман удрено, —
И шчо ќе врзит врзано."
Тога ми мезлич викнало:
„За тебе ќефил си те сме, —
Шчо ќе ми удрит, удрено,
Шчо ќе ми врзит врзано."
Тога му Кузман викнало:
„Многу ќефили му да'ам,
И она село Старо'о —
Дур не м' донесам две главје
Гла'ата от Дервиш-Муча
И гла'ата от Осман-Мура,
Улефе јас не му сакам,
Улефе јас ќе си тргам;
Слушајте ви, си-от мезлич,
И ова да го знајите!"
Тога си Кузман излезе.
Бег-от му зборвит на скришем:
„Слушај ме мене Кузмане!
Стани, појди се Старо'о,
Мехмед Алију кажи му,
Како си збор-от сторифме,
Како си беса врзафме.
Опитај се Кузманица,
Изан земи си од неја,

Ал ђе те пушчит крсердар?
Лепо да рухо облечиш
Да дојдиш в' гратче Охрицко;
Ђе т' да'ам којнче дорија,
Гратче'о да го прошеташ
Ђе т' пушчам турци Колунци
Со оније златни кубури
Со ними ти да прошеташ!"
Кузман темена му́ зеде
На бег-от, пола му́ баци;
Пушка си крена на́ рамо
Кузман си слезе по́ скала,
Ја' на си којнче дорија.
Силно си којнче потера,
Отиде село Старо'о
Ојде при Мехмед-Алија.
Мехмед Алију му кажват:
Со бегот беса врзахме
Со бег-от се погодифме,
И јас си влегоф крсердар;
На мезлич си излегофме,
Многӯ ђефили му дадоф,
И му го дадоф Старо'о —
Две главје да му донесам,
Гла'ата от Осман Мура,
И гла'ата от Дервиш Муча;
Дур не му главје донесам,
Улефе да му не сакам,
Улефе сам да си тргам
Јас, ваков збор си му дадоф

Јас, му го дадов на́-мезлич.
Бег-от на мезлич му рече:
„Ќефил да сте вије за́-мене,
Кузман шчо ќ' удрит, удрено,
Шчо ќе ми врзат врзано,
За него ќефил така се, —
За мене завал да немат!“
Дума се Мехмед-Алија,
Дума се, ми се подума:
„Харно сфе беса врзале:
Око-во мене ми фати!“
От тука Кузман излезе,
Пра'о си ојде дома си;
Слезе от којњче дорија,
Кузманица го причека:
„Добре ми дошол, Кузмане,
Кузмане, мили стопане!“
„Добре те најдоф, Кузман'це,
Кузманице, млада невесто!“
Кузман си влезе в одаја,
Тука ми Кузман седнало;
Кузманица је до-него.
„Кузманице, млада невесто!
Аљ знаиш, али не знаиш,
По' мене шчо ми пратило.
Та шчо ме Бег-от викнало?
Мунасип тамо го пашле
Оније старци Охрицки,
На бег-от тије отишле,
На бег-от рица чиниле,

Мене да савејет крсердар.
За то'а ме бег-от викнало,
За да ме клаит крсердар,
Није си беса врзафме,
Бег-от ме кладе крсердар
Во онаја каза Охрицка!"
Кузманица си вѝкнала,
Бели си руце плъуснула,
Дробни си солдзи порони
„Кузмане мили стопане!
Шчо и ова, ти шчо си сторил?
Аљ немаме да си живиме,
Немаме да поминиме?
Куђа-ва ми си затфорил!"
Та шчо ми т'га т'жеше,
Кузманица ми плачеше,
Гора та ја огдз̀виваше:
„Кузмане мили стопане!
Деца ђ' и пушчиш да питат,
Да питат по турски врати!"
Тога је Кузман велеше:
„Кузманице млада нéвесто!
Дури да гледам грéхо'и,
Дури да слушам писко'и,
По-арно јас да нé-живам!
Отиде каза Охрицка,
Писк-от ми је по села та!
Изва'и ми ру'о убаво
Ја лепо да се промена.
Огу ме бег-от причекфит" —

Ру'ото ми го извади,
Дробни ми солдзи рóнеше,
Кузманица се пљускаше!
Кузман је гајрет даваше,
„Не плачи многу, нé - жаљај,
Мене ће Госпог поможит.
Лепо се Кузман промена. —
Облече карпуз долама
Облече карпуз фермене.
За́петља ка́рпуз тóзлуци,
Наметна бела ресечка,
Чифте кубури на́-силаф,
Сабја́-та ми ја препаса.
Јахна си којњче дорија,
Крена си даљан на рамо:
Сéди су здравје невесто,
Ка́ко ће Госпот' поможит!
Планина та је тагко ми
Остра'-ва сабја мајка ми,
Чиф'-ве кубури братја ми;
Ка́ко ће Госпог поможит!"
Кузманица го пратила,
Дробни ми солдзи ронила!
Силно го коњче потера,
Ето го в гратче Охрицко.
С искачи на горни Са́ра́ј,
Слезе от којњче дóрија
Пред бег-ог шчо ми излезе.
Сметна си пушка од — рамо,
На бег-от пола му баци,

Тога се бег-от почуди:
Како се Кузман вратило?
Та на сејмени им сфика:
„Елате, Турци, Колунци:
Лепо да се промените,
Со тије златни кубури;
С Кузмана ће прошетате,
По ова гратче Охрицко.
И по Охрицка чаршија,
Којњче то да намирите
На којњче тој ће ми вја'ат,
Кузмана да го видејет,
Видејет и разберејет,
Турците и каурите
Огу је Кузман крсердар."
На бег-от пола му баци
Кузман ми надвор излезе;
Крена си пушка нарамо,
Јахна си којњче дорија,
Поведе по себе сејмени,
Сто и пендесет Турци Колунци,
Гратчето ми го прошета,
Низ Охрицката чаршија,
Ог долну порта, на горња.
Турци, Каури станва'а,
Темена Кузману земе'а.
На горњу порта излезе,
Кузмана ми го разбра'а.
Огу је Кузман Крсердар,
Опије Турци Колунци,

Кузмана го попратија
До оно село Подмолије
Си'те се назад врати'а.
Та шчо ми Кузман тргнало
Во она село Хрбино.
Тамо си Кузман сфикало
Сфоја та верна дружина:
„Камо сте верна дружина?
Који сте от мајка родени,
Со мене да се најдиге.
Бег-от ме кладе крсердар.
На бег-от беса му дадоф,
Многу ќефили му дадоф,
И му го дадоф Стаpo'о, —
Две главје дур не занесам,
Гла'ата от Дервиш-Муча
И гла'ата от Осман Мура
Улефе да му нѐ-сакам
Улефе јас да си тргам!"
Једнош му Кузман викнало,
Си те шчо ми се собрале,
Сто и пендесет момчина'
Све Ќичефчина и Дебрчанина
Мегна'а гуни ресечки,
Појдоа село Годовие;
Руди јагањци ми печат,
Вечери ќе вечераег.
Хабер му појде Осману:
Кузман ми влегол крсердар,
На бег-от беса што му дал:

Тога се бег-от почуди:
Како се Кузман вратило?
Та на сејмени им сфикал:
„Елате, Турци, Колунци:
Лепо да се промените,
Со тије златни кубури;
С Кузмана ће прошетате,
По ова грагче Охрицко.
И по Охрицка чаршија,
Којњче то да намирите
На којњче тој ће ми вја'ат,
Кузмана да го видејет,
Видејет и разберејет,
Турците и каурите
Огу је Кузман крсердар."
На бег-от пола му баци
Кузман ми надвор излезе;
Крена си пушка нарамо,
Јахна си којњче дорија,
Поведе по себе сејмени,
Сто и пендесет Турци Колунци,
Грагчето ми го прошета,
Низ Охрицката чаршија,
Ог долну порта, на горња.
Турци, Каури станва'а,
Темена Кузману земе'а.
На горњу порта излезе,
Кузмана ми го разбра'а.
Огу је Кузман Крсердар,
Опије Турци Колунци,

Кузмана го попратија
До оно село Подмолије
Си'те се назад врати'а.
Та шчо ми Кузман тргнало
Во она село Хрбино.
Тамо си Кузман сфикало
Сфоја та верна дружина:
„Камо сте верна дружина?
Који сте от мајка родени,
Со мене да се најдиге.
Бег-от ме кладе крсердар.
На бег-от беса му дадоф,
Многу ћефили му дадоф,
И му го дадоф Сгаро'о, —
Две главје дур не занесам,
Гла'ага от Дервиш-Муча
И гла'ата от Осман Мура
Улефе да му нѐ-сакам
Улефе јас да си тргам!"
Једнош му Кузман викнало,
Си те шчо ми се собрале,
Сто и пепдесет момчина'
Све Ћичефчина и Дебрчанина
Мегна'а гуни ресечки,
Појдоа село Годовне;
Руди јагањци ми печат,
Вечери ће вечераег.
Хабер му појде Осману:
Кузман ми влегол крсердар,
На бег-от беса што му дал:

Камо си куче Охрицко,
Та и Охрицки плашичар?
Ти знаиш плашици да јадиш,
Нем'ојш Дебрани да удриш!"
Песма-та ја допеја
Два старца с куршуми удрија
До три ми склавије зеде'а,
Селото го изгореа!
Метнаа гуни ресечки,
Крена'а пушки нарамо,
Та си те ми ћиниса'а
Та си те си се врати'а
По она'а Бистра планина;
Тргна'а в дебрски синор
Къи црвени те кладенци,
На таја рамна рудина.
Та тука шчо ми по ељвит,
Онај је адем Рогушка.
Њему му изап зедоа:
„Вечера да вечераме
Није да џумбуш чиниме
Къи црвени-ве кладенци,
На ова'а рамна рудина!"
Од она село Врбјани,
Ојдоа село Годовије,
Кузману хабер носејет.
Кузмана ми го најдо'а
Хај, на самата вечера; —
Вечера ће вечерајет
Калеш јагнина печени,

„Деј ђиди Кузман Капидан,
Деј ђиди наши буљукбаш!
Аљ знајиш али не'знајиш,
Шчо лење ти донесо'а
Во опа село Врбјани?!
Големи зулум сторија
Дервишот и Осман-Мура,
Со сто и пендесет сејмени!
Конак тије кондиса'а
На Џунгалово бачило;
Вечера ми нар'ча'а
Девет јагањци печени
И девет кобли ошмара
И за нихниге сејмени,
Пендесет рала чораби,
Вечера ми вечера'а
Тебе ти песма неја'а:
„Дејђиди Кузман Капидан,
Џеладин-бегов ка'реман!
Дејђиди куче Охрицко
Дејди Охрицки плашичар!"
Ти знајиш плашицн да јадиш,
Немо'иш дебрани да јудриш.
Песма та ја допеја'а,
Голем зулум стори'а,
Два старца с куршум удри'а
До три ми склавје зедоа.
Селото го изгоре'а!"
Кога му така каза'а,
Јуначко срце заигра.

Тога им Кузман викнало:
„Сејмени верна дружина!
Кој сте от мајка родени,
Бргу вечера вечерајте:
Стегните' о'пинци ремена,
Метните гуни ресечки,
Полните пушки јунашки,
Со два куршума телији!
Ич' ова срамота стори'а
Как' ќе се одит град - Охрид?
Трага-та д'им ја бараме
По Бистричка-ва планина
Јас како ќе ве растурам,
Трага та д' им ја бораме.
Кој ќе ми трага погодит,
Големи бакшиш ќе му да'ам.
По гора ко ќе одиме,
Јако да пушки држите,
Поло'ина да н' исправјате;
К'де ќе водно газите,
Опинци да и мените,
Петици к'де прсти-те,
Да не ни трага најдејет.
Тук да им трага најдеме!"
Вака им Кузман наручи.
Метна'а гуни ресечки
Сејмени се растури'а
Трага та да им ја барајет
По она'а бистра планина.
Кузман си грабна даљан-от

Накачи качанска планина,
Низ Кара-орман помина,
Никаква трага не најде,
Тука запали чубук-ог,
Ог тука Кузман тргнало,
За да го барат Мигрета.
Тој ми Мигрета каракаш
Его го, Мигре фгасало,
Кузману хабер му носиг:
„Слушај ме мене, Кузмане!
Големи бакшиш, шго такса,
Да ли ми бакшиш ѓе дадиш?
Харен ти хабер донесоф,
Јас малу трага им најдоф
Дервишу, та и Осману,
Влегле се в Дебрски синор,
К'де Адема Рогушка,
Къ'и црвени те кладенци;
Руди јагањци печејег,
Голема сефа чинејег!
Та шчо се Кузман зарадва,
Мигрето ми го целива.
Тога му Кузман велеше:
„Слушај ме Мигре Каракаш!
Со осумнајсег сејмени
Да ојме Дебрски синор;
Сејмени се расгурани,
По Бистрица-ва планина;
Дур да бериме сејмени.
Ог тука ѓе се сганејег;

К'де ћ'им трага бараме;
Сејмени ми послуша'а,
Глави те си наведо'а,
Срца та им заигра'а,
Кузману шчо му велеа:
„Как' д' ојме Дебрски синор,
Со осумнајест сејмени?
Тије се триста сејмени,
Ко грозје ће н' изобејет!“
Кузман им гајрет даваше:
Сејмени верна дружина
Кој' сте от мајка родени!
Дури је глава на' — мене,
Хич гајле да си немате!“
Сејмени ми кондиса'а,
По него се поведа'а,
Тргат ми Дебрски синор,
К'де Адема Рогушка,
К'и црвени те кладенци.
На час-от тамо ојдо'а,
К'де се тије готфе'а
Ручег да ми ру́чејет
К'и Буки Кузман о́тиде.
Со сфе него'ите се́јмени.
Кузман тога им ве́леше:
„Сејмени верна дру́жина!
Свлечите бели фу́стани,
Фустани да и ра́стурам.
Метериз да си фашчате,
Да си фашчате до корен!“

Фустани ми и растури
По тија ветки зелени
Гајрет на сејмени им даваг:
„Кога тије ќе фрлает,
Ветки те ќ' и уривејет.
Со све бели-ве фустани!"
Седне им Кузман велеше:
„Слушајте верна дружина!
Беса да није држиме,
Јас ко шчо ќе ви наручам
Дур не си пушка јас пушчам
Пушка да не си фрлате;
Јас пушка ко ќе отпушчам,
Сфи те хазар да бидете.
Оклети'а ви оста'ам,
Дур не вечера вечерит,
Пушка да не си пушчате, —
На леб ог ми је гре'ота!
Дури им Кузман наруча,
Дури се хазар стори'а
Тије седна'а на софра
Вечера ми вечераеш
Руди јагањци печени.
Вечера ми вечера'а
Тројица стана'а на нога,
Рука за рука с фати'а
Рамо до рамо стоје'а
Нога до нога игра'а,
Кузману песма пејеха:
„Дејђиди Кузман капидан,

Џеладин бегов кареман!
Дејђиди куче Охрицско,
Та и Охрицки плашичар!
Камо си в Дебрски синор,
К'и црвени-ви кладенци?
Гла'ага да т' ја земиме,
На́-ражен да т' ја̀ печиме,
Мезе да ти ја јадиме!"
Песма та пеја'а, допеја'а;
Кузман си стегна даљан-ог,
Од грло в грло двајцата,
Једен остана на нога.
Тога ми Дервиш викнало:
Дејђиди Адем Рогушка,
Дејђиди верен побратим!
Та шчо си вера немало,
На беса не си стојало!
Немој сејмени да тргаш,
Сејмени да ме опериш?!"
Тога му Кузман викнало:
Не ти сум Адем Рогушка,
Не ти сум тфој-от побратим
Тук ти сум Кузман капидан!
Јас ти сум куче Охрицко
И Охрицки-от плашичар!"
Тога ми Дервиш викнало:
Даљ ти си, г'зу немијан
Даљ ти си куче Охрицко?
Кузман Дервишу извикал:
Г'з-от ак' ми је немијан

Пушката ми је мијапа!“
Збор-от го Кузман дорече,
Сејмени пушки фрла’а.
На османо’ите сејмени,
И Дервишо’ите сејмени
Пушките све обесени
По тије буки зелени.
Дури си пушки зедо’а,
Дури си пушки полни’а,
Пендесет-мина падна’а.
Дебрани к’де фрла’а
Вежките и урива’а
Со сфе бели те фустани;
А Кузмано’ите сејмени,
До к’де шчо да врлеа
Дебрани ми урива’а,
Та се сгори’а стомина.
Дервиш-от ми се разљути,
Та на сејмени извика:
„Сејмени, саде одбрани!
Харам ви било улефе,
Улефе шчо ми земате!
Сите шчо си попаднафте!“
Грабна си в’руке кубури,
Остра та сабја в’устата,
Трчат Кузману на’бука,
Кузмана да го изедит.
Кузман си стегна дафан-от;
Пусти му дафан тептиса
Кремен-от му се искрши!

Кузман му викна Митрегу:
„Митре, стегни ми пушката,
Оти мене ме изеде!“
Митре’а пушка празна је;
Дури да барат везмина,
Ќе ми се Митре забаит;
Скина ми стребрен петлици
Пушка та си ја наполна,
Митре ми стегна пушката,
Ми го погоди по-чело;
И седумнајсет сејмени,
Сфи те фрлиа на него
Дервиш ми падна од нодзе,
Те ми је на г’з седнало, —
Чифте кубури под себе
Остра та сабја в устата.
Тога ми Дервиш викаше
Османе, верна дружино!
Ко што си беса врзафме
Бесата ми ја држиш
На' ова куче Охрицко!“
Кога ми Осман видело,
Оти ми Дервиш паднало,
Со малу-многу сејмени,
Тије, шчо му останале,
Удрил си Осман да бегат,
По Бистричка-та планина.
Кузман ми слезе од-буки
Со сфе него’и сејмени;
Кузман ми тргна напреку

Нис Кара-орман поминват:
Та шчо го Кузман пречека
К'и она'а река Радика;
Тука ќе Осман поминит
Метериз Кузман ми фати,
Ето го Осман, фтасало,
Тога ми сфи те фтасале
И Кузманоите сејмени.
Осман ми врвит по-река,
Кузман ми стегна пушката,
Кога ми Осман разбрало,
Осман се фрли во река;
Кузман се фрли по него,
Главата му ја пресече.
Османо'ите сејмени,
Сејмени се распрсна'а;
Кузмано'ите сејмени,
Сејмени ми се собра'а
За да се назад вратеет.
Ќе одат Дебрски синор,
К'и црвени те кладенци
Кога го Дервиш слушејет', —
Гора, планина одзвиват, —
Осману туку викаше!
Сфи те сејмени седна'а,
Ушч једнош ми го удри'а.
Кузман извади сабјата,
Сега ќе глава пресечит'
Дуги ми ојде до него
Кузман, во крви с' облеа

Гла'ата му ја пресече.
Две главје Кузман сторило,
За коса ми и врзало.
По гора сега врвејет,
За си те да се соберејет;
И си те ми се собра'а
И си те ми ќиниса'а
Па ќе ми одат град-Охрид,
Гла'ите да м' и однесат,
Однесат Џеладин-бегу,
Дури ми Кузман да фтасат,
Кузмана го напудале
Оније его'и Охрицски,
И оније Турци Колунци:
Еј ђиди Џеладин-беј!
Шчо и ова'а страмота, шчо стори,
И леќе, шчо ти донесе,
Кузман тфој-от крсердар?
Во она село Врбјани
Два старца с пушка удри'а,
До три ми склавје крена'а,
Селото го изгоре'а!
Кузман Годовје си седит
Тамо тој ќејф си праит,
Печени јагањци си јадит!"
Бегот се многу разљути
Нигде го него не земат,
Ми беше на долни сарај,
С'искачи на горни сарај:
Истргна шарена дуљбија.

Та ми дуљбија намери
По она'а гора, планина
Да ми го пулит Кузмана
Да пеће Кузман дофгасаг!
На сејмени им викнало:
„Еј море Турци Колунци,
Си те со златни Кубури!
Трчајте ви по Кузмана,
К'и ће го вије најдете,
Гла'ата да м' ја земете.
Мене да м' ја донесите;
Зашчо ми леће донесе,
Зашчо ми тој устрамоти.
Кога ми бил тој не вреден,
Крсердар да ми невлегвит,
Леће тој да ми не носит!“
Оније Турци Колунци
Ошле до село Подмолије:
Ето го Кузман фтасало
Со сто и пендесет сејмени;
В руце ми носит две главје,
Гла'ата от Дервиш Муча,
Гла'ата от Осман Мура.
Стрете и Турци Колунци;
Кузман ће ми и опитат:
„Бре вије Турци Колунци!
К'де ве бег-от пратило?“
Турци, Колунци му веле'ет;
„Нигде не бег-от не-пратил,
Тук није ће прошетаме!“

Главје-то си наведо'а
Срцата им разигра'а
К'де го гледејет Кузмана
Оти ми носит две главје,
Бег-от ми сеир чинеше
Со шарена та дуљбија;
Кузмана не го позна'аг, —
До крви ми је обле'ан;
Бег-от со ум си велеше:
„Та шчо се си-те врати'а,
Се оније Турци Колунци?
Можда ми носит две главје!"
Ето го Кузман дофтасал;
На горни сарај с искачи.
Бег-от во дворје ми беше,
Кузмана ми го пречека.
Си те во дворје влего'а
Напред ми Кузман трчаше,
Сејмени се наредени.
Темена Кузман ми зеде,
Главје-то му и теслими.
На бегот, Кузман му велит:
„Беса та ни се исполни,
Ко шчо си беса врзафме!"
Та шчо ми бег-от викнало:
Хај море Турци Колунци!
Сфи те ми сте кокошкари;
Не сте за златни кубури.
Кузман је јунак над јунак,
Златни кубури да носит!"

Истргна златни кубури
Од оније Турци Колунци,
Кузману кладе на силаф;
Големи бакшиш им дало
На Кузмано'иге сејмени.
Кузман темена ми зеде
Сејмени ми и поведе
Та ће ми одит Сгаро'о,
Кузман ми појде Сгаро'о,
Кузманице је викнало:
„Кузманице млада невесто!
Планина та беше татко ми:
Острава сабја мајка ми;
Чиф' 'ве кубури братја ми:
Мене ми Господ поможи, —
Главје то му и донесоф!“
Ручек шчо ће ми ручеег
Голема софа чинејег,
А оније бего'и Охрицки
Нигде и место не фашчат'
Турци, Каури се берееr,
Главје то да и гледејег,
А оније Турци Охрицки
Нигдека ми и не земат!
При бег-ог шчо ми одерег,
Кузмана ми го падејег:
„Једен домузин каурин,
Вакви да људје загубиг,
Шчо ми их мајка не рожђаг?!“
Кага ден туку ходејег,

Бег-от туђу го срдејет,
Ја да Кузмана извадит
Ја да го него загубит.
Ханума та ми разбрала,
На бег от шчо му викнала:
„Хај ђиди бегу Џеладин-беј,
Хај ђиди мили стопане!
Не слушај бего'и Охрицки;
Тије се Охрицки мандији,
Тије се как жени нечестни;
Тије тебе те срдејет;
Кузмана да го извадиш
Илъ него да го загубиш;
Греота је од Господа:
Ал' главје не т' донесеше,
Ти него ће загубеше;
Сега главје ти донесе,
Пак него да го загубиш?
Џур не беше тој крсердар,
На срце леб не ми одеше,
Ра'ат си леб-от не јадеф:
От големите грехо'и
И от големи писко'и
Сарај-оф ми се дзунеше!
Слушај ме, Џеладин-беј!
Ако да ми и послушаш,
Оније бего'и Охрицки
Мене да хатар расипиш,
Кузмана да го погубиш,
Јас тебе пра'о ти кажвам,

Сега си ходам Јанино,
Јанино при Али-паша,
Ушч једнош вамо не идам
Тога се бег-от почуди,
На ханумини зборо'и!
Тога ми бег-от потсмеја,
И на ханума је рече:
„Не слушај такви зборо-и!
Кузмана не го изва'ам
Ќузмана не си го губам.
Тај, шчо ми послал Дебр-он!"
Двајицата так' си зборве'а,
Бег-от го таја невериг:
На скришем ми го викнала
Ми го викнала Кузмана,
По Кузмана ми пратила,
На час-от Кузман дофтасал,
Отишол при ханумата,
Та'а ми го зеде до себе:
Кузману та'а му зборвеше:
Слушај ме мене Кузмане,
Јас тебе шчо ће ти речам,
Ти да н'го збор-от изва'иш;
Овије бего'и Охрицки
Та шчо се сфи те станале,
Ката ден шчо ми идејет,
Тук ми го бег-от срдејет,
Ја да те тебе изваит,
Ја да те тебе загубит!
Бељки го Бег-от не чиниг,

Ти да се малу повардиш,
При бег-от кога ќе идиш
Ти харно да се оружваш,
Как жена да ми не идиш,
Да п' со некаква дубара,
Тебе да ми те загубит!“
Кузман пола бацило,
Зашчо пра'о му казала.
Кога при бег-от идеше,
Лепо ми се оружвеше,
Чифте кубури на појас;
Даљан креваше на рамо,
Малу ми многу не стоја,
Бег-от с Кузмана се смејеше
Кузмана го задираше:
„Се ко идиш на сарај,
Низ град-оф ко да прошетфиш.
Не ти је мука, Кузмане
Све да ми бидиш оружен?“
Кузман на бег-от му велит:
„Така сум ука фатило, —
Кога д' излегва от куќи
Дур не се арно оружа,
От куќи не си излегвам;
Макар да дојда на сарај
Или да шетам низ града,
Даљан-от ми је татко ми;
Остра-ва сабља мајка ми;
Чифте кубури братја ми;
Без ними не си излегвам!“

Тога му бег-от велеше:
„Да ми те нешчо сисгретиг
Или во гратче Охрицко,
Иљ да те најдег на сарај,
Дали на него ми тргвиш?“
Тога му Кузман велеше:
„Волк-ог ми шетаг низ гора,
Да ли и јадиг овни те
И пак ми овни изеде;
Ко ће му дојдаг в устага,
Па тога ће и оста’иг,
Зашч’било в гратче Охрицко
Или зашч било на сарај?
По арно ми и изедвит!
Кузману да му излезиг.
Пашата и Садријазам,
Хич гајле Кузман ми немат
Со ними ми се удираг!
Та зашчо имам две руце?
Глава та да куртулисат!“
Тога бег-от се чудеше,
На Кузманоите зборо’и, —
Хич гајле шчо ми немаше
Та шго им бег-от кажвеше,
На Охрицки-не бего’и:
„Ко да Кузмана подземам,
Ваков каршилок ми да’ат.
Кој ми је кадар и вреден,
Кузмана да го загубит
Бего’и ми го слуша’а

Сите в земи се пулеа;
Никому око не фашчат,
Кузмана да го загубит'
Кога Дервиша загуби.
Заједно со сфе Османа
Хич гајле Кузман ми немат
Од оније бего'и Охрицки.[1])

Ово је једна од најтежих песама. Певао ју је попов син, који и сам није знао, којим језиком говори, јер ни један није умео. Као Македонац хтео је македонски, као бугарски патриот и шовиниста бугарски. Па како и иначе нема општег народног говора, као што нема опште примљене граматике ни у самој кнежевини Бугарској, тако је и он певао не толико народним колико својим језиком. Ко не зна шта је народан говор овде и у бугарској кнежевини, тај ће се у језикословним питањима често варати. Факт је, да сваки други друкче говори. Према томе народних песама у строгом смислу нема, али има појединих певача. Песма је слика његове душевне унутрашњости. Колико је један такав певач меродаван и колико се на њ можемо ослонити, показује његово живо колебање између разних језикословних облика. Тако ће он једанпут рећи: *сфе* други пут: *сте*; једанпут: *шчо*, други пут: *што*,

[1]) Напослетку су га бегови отровали. Вредно је рећи да ову песму од реда нико кога сам од Бугара запитао није разумео. А то су били интелигентни људи — чиновници и професори. О народу није говорити. Из народа Бугарин ама баш ништа не разуме.

једанпут: *Кузмане* у 5. пад., други пут: *Кузман;* једанпут: *лепо руво,* други пут: *убаво руо; гла'а* и *глава; ја'на* и *јахна; он* и *тој; удриш* и *јудриш; врзахме* и *врзафме* и т. д. и т. д. То је доказ, да ту нема сигурна компаса, него да се говори на дохват, што у једном спору, где господа бугарске шовинисте узимљу на длаку, јесте од великог значаја. Пошто је ова песма њихов материјал, то показује, да код њих савесност не игра прву улогу. Њима је кад скупљају и бележе све једно а било *сфе* или *сте,* било *рука* или *ръка,* било *ке* или ће, наручам, или *наръчам, чиним* или *чинум* и т. д. али кад после притисну доказивати, да је то говор бугарски, онда им је свака ситница важна и меродавна.

На поред свега тога ми ћемо се опет држати само онога, што и како је у овој песми забележено, било право или не. Ко бугарски језик познаје увидиће, да у овој песми ничега бугарског нема. Нема један једини облик за који би се казати могло, е ово је чисто бугарски. Сваки има свој особити тип и особиту синтаксичку употребу. Особито ова синтаксичка употреба речи у македонском је сасвим различна од бугарске. Тако на пр. Бугарин неће нигде употребити време будуће уместо садањег, да би говору веће живости дао, а тога у македонском има у изобилу, исто као и у српском. На пример: охрицки старци стали пред бега, „темена бегу зедо'а", па онда: *мука ќе му кажејет.* И сад почињу да

исказују своју муку. Овако што учи само српска синтакса и одобрава српски говор, не и синтакса бугарска. Ми дакле не можемо узети ђутуре па судити по спољнем само изгледу и то онако не упутно, како се је радило до сад, то јест: *све што није чисто српски бугарски је.* Није тако. Све што није чисто српски мора да је чисто бугарски, па да се тек онда у бугарски урачуна, иначе не може да буде. И ми у ствари виђамо да у песми *апсолутно ничега бугарског нема.* Ако би нам се одговорило, да нема ни чисто српског, лепо, ми упозоравамо на језикословне синтаксичке функције, као што је она горе, које имају увек вредност једнога потпуног доказа; бар више вредности, него један спољашњи нарепак: *та* или *то*, што је ту и тамо узето слога ради. Унутрашње функције имају увек више вредности него ли спољни изглед ове или оне речи, а те су функције, како видимо, српске.

Тако ћемо у песми тој наћи свугде српску функцију падежа. Српско је мењање синтетичко, бугарско је аналитичко, и у том је најбољи кантар једнога и другога језика. Ово је у толико значајније, у колико је разлику ту пронашао и поставио сам Бугарин. Обратите више пажње и ви ћете у наведеној песми наћи падежне облике из српскога синтетичког склањања, облике, које у бугарском друкче гласе; ви ћете ту наћи заступљена сва седам српска падежа. Н. пр. од коња, од Дервиша, од Кузмана, међу себе, Кузману, Мехмед Алију, бегу, стопане, Кузманице, никаква трага, трагови Дервишу и Ос-

ману, Митрету, Кузман Дервишу, скришем. да проси *по турски врати,* во(у) крви, со(с) њима и т. д. То очито показују да у песми па с тим и у говору македонском преовлађују функције српских падежа, функције синтетичног мењања, а то ће рећи да је унутрашњи живот говора македонског са српским истоветан, ма што се у спољнем руву донекле разликују. Али ако се и разликују, они се с тим опет не идентишу са говором бугарским; то још није доказ да македонски говор мора бугарски бити, а још мање може ком дати повода, да спољну физиономију стави по важности више унутарњега живота.

У песми ћете врло често наћи фразе на ову форму: темена зедо'а, отиде село стар'о, није шчо ти сме дојдени, јас книга да ти напишам, *старо'о Мехмед Алију,* со бег-ог да се ставите, Вилајетот ми станале, јас тебе пра'о ти кажвам ит.д. ит.д. Спољне руво овде доиста није српско; није ни бугарско. Али унутрашњи живот ових и оваких фраза, од којих кипти песма и који је управ и чине неразумљивом,[1]) пагиње одсудно Српству. Тако Бугарин никад и ни у којој прилици не каже: темена *зедо'а,* а у Срба је то сасвим обичај: узео да говори, узео да иде, узео да прави темена — дакле види се, да је унутрашњи живот српски. Исто то види се и из фразе: *отиде село старо'о.* То Бугарин не разуме, а и Србин, задржавајући се на спољашности, не разуме је. Смисао је овај: отиде в

[1]) Србина буни спољна форма, а Бугарина унутрашњи живот те је обојица добро не разуму.

(у) село Старо'о. Зашто је Македонац избацио овде оно в (или у) и учинио себе не разумљивим кад му оно ни мало не смета нити му слог квари? Пошто оваких примера има много, не може се узети да је то дошло случајно, него да има узрока у свом унутрашњем животу. И који је тај узрок? Стремлење да се изрази у српском песничком руву: *селу Старову*, дакле стремлење ка српском синтетизму. Но пошто га свугди није могао погодити, он поред свега тога што би јасноћу добио додатком једнога једитог *в* задржава српску форму, макар био и неразумљив. — *„Није шчо ти сме дојдени„*; спољашност ове фразе такође није ни српска ни бугарска, али унутрашњи живаљ је неоспорно српски. Никад Бугарин не каже прво *ми* па после да пита *зашто смо дошли*, него то ради само Србин, кад му треба живље да се изрази. „Јас книга да ти напишам, *старо'о Мехмед Алију*," Спољно руво није ни овде српско или бугарско. Да буде бугарско, требало би да стоји: *до старият Мехмедъ Али*," да буде српско, треба да гласи: *старом Мехмед Алији*, али пошто се из фразе јасно опажа нагон ка српској синтези: *Мехмед Алију*, логично је закључити, да је унутрашни живаљ српски, који истина не погађа сасвим добро падеже, али се зато опет строго одваја од бугарске аналитичке форме: *до старият Мехмедъ Али*. Дакле јасно је, да се је у фрази: *старо'о Мехмед Алију* унутрашњи српски живаљ мучио да се испољи у српској падежној синтетичкој форми: *старом Мехмед Алији*.

„Со бег-от да се ставите.“ Овде је јасно, да је оно *от* у *бег-от* постало из унутрашњег нагона ка шестом падежу: *со бегом.* Даља коментарисања не треба. Исто се то виђа и из овога: *вилајет-от ми станале.* Ту је хтело бити: *вилајетом ми станале.* И само кад се ово значење дâ, могуће је разумети она два реда у песми: оти му старци отишле вилајетот ми станале“. Покушајте да протумачите то с гледишта бугарске анализе, и ви ћете на мах увидети, да је немогуће, неразумљиво. И овде је дакле унутрашњи живот српски. Хоћемо ли још примера навести? Онда бисмо требали да поново испишемо целу песму. Но пошто смо дали кључ, држимо, да ће свак, који је мање више са оба језика познат, примере сам моћи изнаћи и сам их протумачити. Изнаћи их није тешко — треба само стати где је фраза нејасна — и ту је.

Сем падежних функција, сем ове синтаксичке карактеристике, за српски унутрашњи живаљ ове песме и језика македонског говоре и функције српскога неодређеног начина глаголског, ког Бугари немају. Тако ћете у песме наћи: мене ће бег-от загубит' (загубити), харно и лошо ће се речит' (речити), кој ће ми трага погодит' (погодити), низ Караорман поминват (поминвати), тука ће Осман поминит (поминити), сегâ ће глава пресечит' (пресечити), Кузман да го загубит (загубити), мене ће Госпот поможит', и још доста других примера. Све ово ваља да није од раскида, или по случају ту! Тако исто ћемо наћи и прво лице једнине садањег

времена да се свршава са српскил: *ам*, *им* н. пр. пречекфам, чиним, подземам, излегвам, кажвам, и т. д. дочим се опо у бугарском свршава по правилу на ѣ. И тако унутрашње функције језика македонског јесу по свему српске, и то смо ево показали и доказали. Г. Шопов и остали „књижовници“, који не воле да суде „по спољној физиономији“ ево нека виде унутрашњи живот, који је сасвим правоваљано објашњен. И падежне и глаголске функције јесу српске, па одозго чак и сама синтаксичка веза речи и мисли. А од овога имали што крупније? Ван граматике и синтаксе нема.

Но можда ће се противници хватати за сламке, за спољни изглед речи. Ми смо на једном месту већ рекли, да господа Бугари могу само оно за своје узети, што је доиста чисто бугарски, исто, као што мере нама. С погледом на то, песма нема ни једнога једитог облика, који би се бугарским могао назвати; и кад већ неће да признају да је српска, лепо, онда ћемо с правом сву спољну физиономију говора македонског узети за локалну карактеристику, за засебан лик. Но колко год да му особењаштво признамо, не можемо опет утеривати сами себе у лаж и рећи, да је и унутрашњи живот засебан, а тако исто не смемо рећи ни да на спољности немамо карактеристички српски обележја. Имамо их, ми ћемо их овде поређати, а суђаје нека суде. И тако: и у песми и у говору македонском јесу звуци: ћ, ђ-љ, њ и џ одомаћени као и у српском. Познато је да Бугари те гласове немају, и кад се поред гор-

њих истовегности језика српског и македонског мете и ова, онда с тим добијамо само један доказ више. Бугарин каже: кон, учител, ще, калугер, а Македонац: коњ, учитељ, ће, калуђер. Тако је и у српском. Осим ових гласовних разлика и истовегности нађосмо у песми и ове чисто српске речи: она, међу, чиним, море, како, ће, сви, њему, вели, подсмева, слушај, мене, побратим, ходам, право да речем, онај, превара, песма, кућа, ражањ, од, 'вака, (овака), удри, опрано, дајсм, ова, плашћам, збор, (те узимам) на душу, лепо, оружи, крена, раме, пазув, вјахна, дорија, (дораст), потера, дворе, смегна, књига, заједно, баци, кучка, ама, разљуги, ко(д) тебе, ко(д) мене, ако то чиним, нога, враги се, вратило, бидеге, и ова, скршем, прошегаш, со њима, 'вакав збор по мене пратило, нашли, отишли, пљуснула, порони, ји (их), туга, тужеге, рухо, дробни, долама, запегља, јахна, тагко, потера коњче, промените, лепо, коњче да намирите, поведе, по себе, низ, камо сте, руди, срамога, опинци, ремена, гуњи, конак (туђа али натурализирана), њихни, црвени, кладенци, рудина равна, онај њему, ова, она, јуначко, брдо, метниге гуњи, траг, како ће ве (вас), погодиги, јако, да држиге, мењаге, 'вако наручи, никаква трага, изкрши, зобати, ко (као), ручак, гре'ота, двојица, тројица, немој, даљ ти си, све обесени, одбрани, пусти (даљен), кремен, изене ме, скина ми, погоди по (челу), напреко, пречека, обли се, коса, нигде, шарена, хај море, ошле (отишле), куде ве (вас), можда, напред, нигдека, људе, послушаш, погубиш, кадар,

вредан, сиромашија и т. д. и т. д. Кад уз то узмете, да се ове речи небројено пута понављају, онда ћете лепо моћи претставити, како и сама спољност песме изгледа, одн́осно српских обележја. Ове речи нису заједничке, но искључно српске, те је отуд важност њихова овде двогуба. Бугарских речи, овако као што смо ми српске издвојили, нема, а најмање таких, које не бисмо и ми имали. По овоме се даје закључити, да је и спољност песме српска. За ову поставку говори и околност, што песма нема бугарског члановања, и што замењује свугди бугарско ж са самогласним као и у српском. О члановању говори ћемо нарочито.

Од страних речи има ове, које се такође небројено пута понављају и песму тако рећи туђим концем унакрст прошивају: завал, дерман, фтаса, ћефил, рица, мезлич, давија, крсердар, улефе, сејмени, куршум, беса, силаф, чифте, кубури, мунасип, изан, мандија, гајле, ђиди, гајрет, елате, каури, џумбуш, дејђиди, буљукбаш, зулум, караман, бакшиш, чибук, сефа, фустани, метериз, хазар, мезе, харам, сеир домузин, бељки, курталиса, каршилок, вардиш и т. д.

Заменице, које су упливом трако-илирским метуге на крај речи, и које господа „книжовници„ рачунају у членовање, има: старци-не, књига-ва, Охрицки-пе, се́-но, око-во, кућа-ва, острава, чиф-ве, Охрицки-оп, бег-от, нихни-те, црвени-ве, бистричка-ва, бели-ве, црвени-ви, сарај-ов и т. д. што се такође небројено пута понавља.

Од чисто македонског локализма, који проткива песму као основа скроз на скроз виђамо: набрале ми се, писк-от је сиромашчија, дур, по-арно, ако не губиш, губи-не, чаре, сакам, ојдоа, излегоа, попули, ми се почуди, што си те ми сте дојдени, имејет, опитат, пола баци'а, кажејет, да пулиме грехо'и, не (уместо нас, ни), ти го сакаме, јас, сум, устрамотиле, леће, кла'ам, дојдиса, отпјеват, молејет, сакејет, кажвам, дубара, от не је оро играње, ђинење, (на турски порти) да питат (да просе), полна, колку: толку, устрамат, фатејет, земејет, печејет, дајит, докажвиш, гла'а, кладе си книга, во среде, отпеја (отпечатио), донесфит, н'ожвит, на ожвиш, оту, тога, мошне, мене да сакат ћефили, да ми го сакат мезличот, тук ће се ода, удирам, пречекфам, да си ојт', ајде, солдзи, стопане, да не живам, изва'и, не жаљај, поможит, ресечка, видејет, разберејет, става'а, земе'а, и му го дадоф, једнош, пендесет, момчина, кобли (српски кабли), ошмара, рала чораби, плашици, склавје, зеде'а, по ељвит, калеш јагнина, бараме, шчо такса, изобејет, хич, ветки (грање), урива, со све, шчо, стомина, саде, даљан, дури да барат везмина, ми го погоди по чело, оти ми Дервиш паднало, викнало, удрил си Осман да бега, (српски: ударио да бега), во река (зашто није било: въ рекатa?), Кузмана га напудале, дуљбија (дурбин), да ми го пулит Кузмана, зашчо не-вредеп, крсердар да ми го не влегвит, стрете ји (их; зашто није: ги?) Турци Колунци, нигде ји (их) место не фашчат, ката ден туку ходејет, на срце (зашт није: на срцето?)

леб не ми одеше, сарај-ов ми дзунеше, ушч једном, вамо не идам, Кузману та'а му зборвеша, ја да те тебе изва'ит, ја да те тебе загубит, и т. д. и т. д.

После ових које српских речи̑ и фраза̑, које македонских, а које и разних варијацпја између обојих, узев у рачун и оне заменице на крају речи̑, што све сачињава песму, шта је остало, што би бугарско било? Апсолутно ништа. Али зато се господа „книжовници“ опст дрско хвастају да назову својим па мскар колко ућарили. [1])

Разлика између македонског и бугарскога најбоље ће се видети из превода:

Събраха ми се старците,
Отъ онова гратче Охридътъ,
Помежду си хортуватъ:
Какво ще ние правимъ,
Отиде казата Охридска
Писъкътъ е бѣдствие;
Отъ горниятъ Дебъръ и долниятъ
Ние спокойствие немами!
Само да чувамъ писъците
Само да глѣдамъ греховите

[1]) *Дорист* — Бугари немају, нити могу превести; *Пљуснула* — такође; порони, рони, туга, вели, зацетља, коња да намирите, руди, ремена, гуњи, зобити и још многе друге речи Бугарин преводи описивајућим начином; *ако си вредан* — у бугарском значи *ако си штетан*; *књига да напишам* — у бугарском значи — *артија да напишем*. Не значи као што је у српском и македонском и као што ваља: *писмо да напишем*. *Р* је свугде самогласник, а у бугарском није. Треће лице множине вр. сад.: кажејет, печејет и т. д. има у српско народном: каже*ду*, пече*ду*, разбере*ду*. Овде је сродство очигледно; македонско *т* на крају има у српском д. Исто тако сродство показује и употреба средњега рода уместо мушкога вратило, питало (вратио, питао).

Подобрѣ да не живимъ.
Ние да нешто направимъ,
Ние всичките да се дигнемъ,
При Бегътъ да отидимъ,
Ние прошение да правимъ,
Й на него да кажемъ;
„Ако ни сакаш да трепáш, трепи ни;
Отъ тебъ искамы късердарътъ
Искаме ти Кузманъ.
Всичкитѣ при Бегътъ отидоха.
Предъ Бегътъ ми изкочиха.
Тогава се Бегътъ насочи,
Насочи и се зачуди,
Зашто всинца дойдоха?
Нѣкоя мжка иматъ,
Сега ги Бегътъ попита:
„А бе старци Охридски,
Всинца зашто сте дошле?
Некоя мжка имате?
Мжката да ми кажете“.
Темена на Бегътъ правиха,
На Бегътъ политѣ хвърлиха,
Мжката му казуватъ:
„За какво сме ние дошле —
„Ако ни сакашъ да трепашъ, трепи ни;
Или каквого знаишъ, направи ни
Отиде казата Охридска,
Писъкътъ е бѣдствие.
Само да глѣдамъ греховите
Само да чувамъ писъците

По добрѣ да не живимъ!
Ние си спокойствие нѣмами,
Отъ горниятъ Дебъръ и долниятъ,
Земи ни всинца трепи ни!
Ние ти прошение правимъ
Отъ тебъ исками крсердарътъ
Искамн ти Кузманъ.
Тогава Бегътъ имъ каза:
„Хай бе старци Охридски,
„Азъ немамъ какво да ви права,
„Два сѫмъ кърсердари назначвалъ,
„Менъ ме и двамата посрамиха,
„Менъ ми пятно донесоха,
„Дебърътъ не го усмириха,
„Азъ писмо да напиша.
„На Старово до Мехмед Али,
„Хатарътъ да не ви разваля,
„Да ви назнача Кузманъ,
„Да ви го назнача за кърсердаръ!“
Полите на Бегътъ хвърлиха
Старците, и си искочиха,
Бегътъ писмото написа;
„Здраво живо Мехмедъ Али,
„Много те азъ поздравявамъ,
„Да ми пуштишъ Кузманъ,
„За да го назнача за кърсердаръ“.
Писмото пристигна.
Пристигна до Мехмедъ Али,
Писмото той отпечатва.
Исподи мустакътъ се присмива,

Кузманъ до него седеше.
На Кузманъ той казваше:
„Чувай ме Кузманъ;
„Писмото което ми дойде
„Отъ онова гратче Охридътъ
„Ча отъ Джеладинъ Бегътъ
„Много ме Бегътъ поздравява,
„Азъ да те пушча
„Въ онова гратче Охридътъ,
„Съ Бегътъ да се съберешъ,
„Заштото му старците отишле,
„Съ вилаетътъ се дигнале,
„Тежки давий правать,
„На Бегътъ се молатъ,
„Тебѣ те искатъ за Кърсердаръ“.
и т. д. и т. д.

Кад би смо превели целу песму, разлика би се још боље видела, али држимо да је и с овим доста. Напослетку ваља знати, да је превод учињен на данашњи новији књижеван језик бугарски, и да се тај језик дотерива (а и дотерује се непрестано) према македонском, узимајући у се вазда туђе речи и форме. Па опет разлика је велика, а била би много већа, кад би се превела на прави бугарски језик, који се говори на истоку. И у ствари тако би требало да буде, само што ми нисмо у стању да и тај труд учинимо. Требало би да буде зато, што ми не испитујемо разлику између народноснога језика македонског и језика неколицине „книжовника“ бу-

гарских. Неколико „књижовника“ не чине народ, и с тога, ако хоћемо језикословну разлику између народа и народа, онда морамо узети оне језике, којим они фактички говоре. И само тако моћи ће се да схватити онај грдни размак, који је зинуо између језика бугарског и македонског. Ради илустрације и ради бољега схваћања ево још један образац правога народно-бугарског језика, и читатељ нека их сравни. Прво што ће му у очи пасти биће то, да Македонац Бугарина не разуме, као и Бугарин Македонца. Мугу ли се овака два супротна језика назвати једним именом, именом бугарским? И може ли се то учинити сад кад је истоветност живља македонскога језика са српским доказана, кад је и једно и исто порекло доказано? Ево тога обрасца:

Ржзбуліал сж 'і млаг Стуіан,
Млагъ Стуіан, младж гидиьж,
Тж 'і лижал Стуіан, тж і буліал
Тжкму ми девьжтъ гудини.
Стуіану маікж думжши:
— „Стуіане, синко Стуіане!
Ету ми девьжтъ гудини
Как лижиш, синко, как булиш;
Изнуй девьжтъ пустелки
И девьжтъ синко завифки,
Маіка ни тж і питжлж
Ут кжко лижишь и булиш“.
Стуіан маіки си думжши:
— „Стани ми, мале духовник,

Дѫ си гръѫхуве прикажѫ
Ут како лижѫ и бульѫ.
Знаш ли, мале,
Кѫту біа, мале, рѫзмирнѫ,
Рѫзмирнѫ, мале, гудинѫ,
Нисмирнѫ, мале, дружинѫ?
Збрахми сѫ тристѫ іунакѫ
Дигнѫхми девьѫтъ біѫріакѫ.
Кѫту нѫ долу ходихми,
Нѫ доду, мале, изъ Влашкѫ,
Вѫрвіахми, дуде вѫрвіахми,
Нѫ пѫтъ си свадбѫ срешнѫфми,
Гуліамѫ свадбѫ буліарскѫ,
С млогу кумуви, сватуви:
Наі нѫпреть вѫрви крѫспицѫ,
Ф деснѫ и рѫкѫ бѫклицѫ
Ф ліавѫ и чѫшѫ сребѫрнѫ;
Нѫ си іунаци і зѫліалѫ,
Зѫлиа имъ вину чѫрвену,
Нѫ меньѫ, ни нѫліа,
Дрѫжинѫ ми сѫ присміахѫ:
— „Стуіане, добѫр іунако!
Слатку ли бьѫши винуту . . . ?“
Меньѫ ми, мане дужѫліа,
Дужѫліа, мале, дукривіа,
Чи сѫ нѫзать пувѫрнѫх,
Чи си свадбѫтѫ пристигнѫх
Пристигнѫх іѫ приварих;
Чи дрѫпнѫх сабьѫ нѫ ліаву

Куги нѫ десну пугледнѫх,
Устали булкѫ и зетьѫ.

Оволико је доста. Читатељ ће сад моћи потпутпуно да схвати разлику између народнога језика бугарског и српско-македонског.

Кад се при завршетку осврнемо па бацимо прегледан поглед на језике балканских народа увидићемо, да је највећа јазбина зинула дуж реке Осме, у зони Осма-Искар. Разлика између говора одовуд и одонуд Осме тако је велика, да се људи фактички не разуму. Ако овамо где год, ка западу, и има каквих сличних раздеока, нису они ни издалека таки, какав је овај према истоку. Ни између говора шопскога и српског, ни између македонскога и српског не постоје тако велике и тако бигне разлике, као између говора источних Бугара и Шопова, или њих и Македонаца. Ово није више хипотеза, или голо наго утврђење, ово је логичан извод оних многих доказа, које смо досадањом анализом изнели; извод не толико наших рођених довода, колико довода њихових, њихових књижевника, ментора, и, политички, њихових народа. А што је доказано није више хипотеза или голо тврђење, него факат.

И по спољашности и по унутрашњем животу језик источних Бугара претставља засебно тело; западни језик, језик Шопова, преставља друго тело, а македонски треће, између којих је језик Шопова прелазан. Оба пак језика, т. ј. шопски и македонски наслањају се равном силом па српски; у њега увиру и с њиме сраштују. Овде нема ни у пола

такве разлике, како на реци Осми. Шта више смемо рећи, да је разлика исмеђу новога бугарског, књижевнога језика, и језика шопског или македонског куд и камо већа, но између њих и српскога, што смо примерима потпуно доказали. Српски језик претставља масу која се је најгушће збила на северозападу балк. полуострва; он претставља центар који привлачи; за њим иду македонски и шопски, а за овима бугарски. Српски се центар у толико туђи, у колико само привлачи а не иде на сусрет, а бугарски језик у толико добија, у колико мање претставља центар који привлачи, и у колико више иде за македонским и шопским и тражи у њ и да увире. Отуд та погрешна страна у досадањих књижевника, да све што није чисто српски рачунају за бугарски. Ми смо доказали да није тако. Бугарски језик, ако хоће да буде језик, мора бити груписан и јасним контурама обележен. Груписање то и контурисање извео је народ, који се је збио на североисточном углу балк. полуострова, постављајући себи за границу са запада реку Осму, са југа Балкан. И кад испитивач језика потражи језик народни, он мора фактички узети како народ говори, не како говоре неколицина „књижовника“, који су себи извештачили други, језик мањине. Тај други језик ослања се на шопски а подхрањује се македонским наречијем, али за то и није груписан, зато с никоје стране и нема контуре. Он се колеба на средини поврх источно бугарскога, шопскога и српско македонскога, и у ствари — није ништа; зато и нема нити може имати из-

рађену граматику и срeђену синтаксу. Та немају још ни опште примљен правопис, како би могли имати граматике и синтаксе! А немају за то, што господа „књижовници“ хоће у један пут да сложе у себи све: и бугарски, и шопски и српско македонски, макар што су у падежима, у глаголским функцијама и синтаксичкој вези речи и мисли дијаметрално противположни. Потпуна асимилација извела би се тек онда, кад би су успели да полак из македонскога и шопског истисну (што се никако недâ сварити) а другу половину да приме избацујући из себе полак правог источног говора. На то иду, а да ли ће успети, показаће време. Но ма шта господа „књижовници“ радили, они никада не могу имати права да онај језик назову својим, који од других племена усвоје. Кад напуштају свој и примају језик српско-македонски или шопски, онда с језиком морају примити и име, а не назвати га бугарским.

Из наведених историских дата, а за тим и из примера језикословних, ми смо увидели, да је бугарски живаљ на североистоку одасвуд српско-словенским живљем затворен. Време није могло да изглади све границе, и тако се оне сачувале до данашњих дана. Ми смо увйдели, да је језик западно од Осме српско-словенски и по спољности, и по унутрашњим животним функцијама, и по пореклу; и кад господа шовинисте бугарске стоје тако слабо на самом свом огњишту, у самим својим политичким границама, то можете претставити како

тек стоје у Македонији и с језиком македонским. Само је будалачка дрскост у стању да македонско наречје огласи за бугарско. Наши су примери доказали противно и ми, оснивајући се на небројене своје доказе, с правом и савешћу велимо: македонско је наречје српско, српско дијалектичко. А докази нису пудљиви зечеви, који ће од дивље вике бугарских шовиниста побећи; они уступају само испред тврде силе супротних доказа.

Членовање

Старо словенски језик није имао никакво членовање. Неки пут надовезивале су се показне заменице *тъ съ*, иже, яже, еже одостраг имепицама, и то је било све. Н. пр. Падъ же оубо *работъ* кланѣаше сѧ глаголѧ. — Исоусъ же глагола имъ: чии есть *образосъ* и написапие? — Ест иже глаголѧи на вы. У овом се има гледати почетак бугарског членовања.

Госп. Келер а по њему и г. Шопов веле да је ово членовање по свој прилици постало упливом трако-илирским. Ми противу тога немамо ништа, примећујемо само, да је тај тракоилирски уплив створио членовање у Бугара исто тако, као и у румунском, албанском и новогрчком језику. Али за то, што је једнаким упливом створено једнако членовање, не може се узети, да је н. пр. новогрчки језик, језик бугарски. Било би противу здраве памети огласити н. пр. језик румунски, новогрчки или албански за бугарски само за то, што подједнако имају неки вид членовања. Исто је тако не-

упутно, ако у македонском наречију нешто налик постоји, рећи да је оно бугарско. Ако што и постоји, могло је постати паралелним и подједнаким упливом трако-илирским, исто, као и у румунском или новогрчком. И као год што Бугари немају право на ове језике, немогу имати ни на наречије македонско, јер је и његово члановање постало самостално.

И какво је то члановање? Није онакво као што је код Бугара, но је са свим друге природе. Такога члановања има и српски језик. Ми тек тако кажемо: *члановање*, јер је краће, а у ствари је оно, што је било у старословенском језику, а то је, надовезивање показних заменица одостраг речи. Тако надовезивање имају и Мађари, а по г. Келеру и германски старонорисни језик, које тешко да је постало упливом трако-илирским. Но ми о том овде нећемо правничити. И ако нама није ни мало нужно, да ради порекла члановања узмемо уплив тракоилирски, кад већ јасно видимо почетке у старословенском, то опет нека остане тако, како вели г. Келер.

Око Шумена, и од њега даље на исток, говори се п. пр. овако: *късо искътъ утъ чилѣкъ-тъгу?* Бугарин ће на свом „књижовном“ језику рећи: *какво искатъ отъ човѣкътъ?* Овде *тъ* на крају речи: *човѣкътъ*, одговара наставку: *тъгу* у речи: *чилъкъ-тъгу*. Јасно је да је *тъ* постало из: *тъгу*, а пошто је ово друго показна заменица, то је служба наставка: *тъ* с тим јасно речена, а то је, да даде изразу опредољенији тип. У српском језику одређенији тип

дају прво падежи, а кад још одређеније треба рећи, онда употребљујемо овакве показне заменице, које мећемо такође одостраг као и Бугари. Али пошто ми имамо падеже, то је употреба показних заменица (члековање) ређа. Обратно: у колико Бугари имају мање падежа и мање их употребљују, у толико је употреба заменица (члековање) већа. И сад имамо пред собом јасно обележен пут, којим се бугарско члековање развијало. Он се даје описати овим речима: уколико се је језик српско словенски на устма бугарским више кварио, услед запуштености више дегенерисавао, у толико се је све већма показивала потреба члековања, која је била нужна, да одређеност у изразима, које су давали падежи, допуни. У колико се дакле губљаху падежи, утолико се усвајаху заменице, које су донде играле врло споредну улогу и ретко, као што је данас у српском и руском.

Најпре су задржавале заменице потпуно своју живахност. Оне су се мењале и саме и као наставци на именицама, а после их виђамо да спарушавају и да спадају на кржави рудимент: *тъ* без свакога живота. Најпре је н. пр. гласило: чилѣкъ-тъгу, што показује падежан облик: *тъгу*, а после је остало за све случајеве само *тъ*. За то се данас и некаже заменица, него просто члек. У бугарском језику он је изгубио и живахност и име и своје првашње значење као заменица, за то и јесте пуки члек. Већ тако није у српском и македонском. Тамо он има потпуно своје значење као

показна заменица, с тога се не сме назвати бугарским именом: члеп. Ако је овде рудимент, у српском је и македонском жив орган. Ако је у бугарском насушна потреба, јер нема падежа, јер је падежно мењање аналитичко, у српском и македонском није насушан, и употребљује се ређе, много ређе, пошто има синтетичког склањања. Ни у чем дакле не може се бугарски член сравнити са српским и македонским показним заменицама, који се одостраг речи употребљују.

И сад треба показати примере из српског језика и примере из македонскога: сад треба доказати, да су то доиста заменице, не мртви рудименти бугарски, прозвати члeновима. И кад то докажемо, доказаћемо још једанпут крвну заједницу језика српскога и македонског.

На пример: у српском се врло често чује: затвори *врата та*; отвори *прозоре те*; *кућа ова* (мак. кућа-ва) није никада била поправљана; *околности те*, које истом описасмо, направише од њега човека; *што-но* ми се Травник замаглио; *ка-но* (ка оно) мајска ружа; *кад-но* ми је у кући долазио; *где-но* ми се указала љуба; *кад тамо* — ништа; *кад овамо*, а оно све једно исто; ужагрио се, *као та* ватра и т. д. Ако узмемо по бугарском, ево и у српском језику члeновања. Али се оно тим именом овде несме назвати. Бугарско је члeновање машинално, рудиментално, а у српском је живахно, органично. Овде је дакле заменица.

Исто је тако и у македонском. Старци-не (оне), књига-ва (књига ова), Охрицки-не (оне), се-но (све оно), око-во (око ово), кућа-ва (кућа ова), острава (остра ова), чиф-ве (чифт ове), бели-ве (бели ове), сарај-ов (сарај овај), црвено-но вино (црвено оно), црни-не очи, (црни оне), *трећо-но* оро лепиневести (трећо-оно); ону ми најде до *три-не* ора; пак ми слегне долу во *село-но*; си ја фага за *деснана* рока; па уграби *златна та* јабука и т. д. Све ово јасно показује да није машинално бугарско членовање, него да је надовезивање заменица иза именица, које има органичну веру са говором. А што је дозвољено српском језику, без да дође у опасност да га господа бугарске шовинисте прогласе за бугарски, дозвољено је и македонском наречију, и у толико више, уколико је оно као српски дијалекат заостало. Док у бугарском има само *тъ, та* и *тъ*, у српским и македонском има: онај овај, она, ова, тај, тамо, овамо, оно, то и т. д.; *овде је дакле надовезивање обимније, разгранатије но и у самом бугарском.* Само што је овде органичан део језика, а код Бугара је прост нарепак без душе. *Ако је дакле по значају и важности. Бугари се са членовањем смеју само мало похвалити, јер и оно је спржено, онаказано, јадно и жалосно згрчено као и сав говор, дочим је у српском и македонском у пуној снази, у пуној једрини, живахно и органично. По членовању, дакле, Бугари се не смеју ни најмање хватати да македонско наречје назову бугарским*, **јер баш ту, баш у том што они веле членовање, има**

српски језик са македонским десет пути више и јачега додира но бугарски. Они се управ реhи у том идентишу, дочим бугарско само нешто паличи. И овај најтврђи бедем г. Шопова и „књижовника“, члењовање, ево им разбијен. Шта траже више?

Као год што употребљује Србин заменицу на крају речи који пут за то, што му у песми треба слог више, исто је тако употребљује и Македонац. Нећете наћи ни једнога примера где је он без веље нужде члењовао (да се краће изразимо) реч или да ју је члењовао по правилу бугарскога језика, а да му није требало. Напротив узмите песму коју хоћете, и ви ће те у њој наћи додатак заменице само тамо, где му оскудева слог, а свугде тамо је изоставља, где би иначе по правилима бугарског језика требао да дође. У 84 реда превода из последње песме налазимо само на 25 случаја надовезивања заменица, а треба по правилу бугарског језика да дође небројено пута!

Песма „*Рабар јунак и сури јелен*“, коју смо у почетку анализе навели нема у сва 42 реда ни један случај члењовања, а та је по говору Етропољском. За тим смо навели песму *Илия Смиљданин и Бане Бу[illegible]ме*“ која у својих 106 редова показује само 9 члењовања. Ако су 9 процента члењовања кадри да неку песму побугаре, онда су 91 проценат нечлењовања 10 пути јачи да је посрбе. А у члењовању је сва сила бугарских шовиниста!

ДОДАТАК.

РЕЧНИК

Старословенских речи, које бугари називају старобугарским али их данас немају, него их имају Срби.

Јама, бездан, безочливост, (безочьство), блистати, бољи, братучед (братоучѧдъ), брвно, бреме, будити, бујати, биље, биљка, бежати, бесити, велији, вазда, (весде), властелин, водити, возити, вран, везати (вѧзати), веза (вѧза), гад, гнусати се, зло-горе, греда (грѧда), гибати, гусеница (гѧсеница), давати, диван, драг, данас, заматорети, земља, звати, изгнати, исцелити, истицати, исекнути, камо, летети, лагак (льгъкъ), љуто, мати, мимојити, млети, мождан, мњети (мнити), навадити, навести, надети, напаст, напајати, нарицати, нарочит, начело, начелник, недокончати, непостидан, нерадити, никнути, ницати, нечији, нудити, оба, обличити, облатати, обнажити, обрести, одети (оденути), опона, особити, отимати, одлучити, отац, позобати, поморије, поругати, послати, признати, пошто (почьто), привезати, припасти, притежати, пропињати, пребити, пребивати, прегибати, пучина, ризница, ру[illegible], рухо, ругати, свитати, стаза, сугуб, свезати, сазивати, слати, смотрити, смести (збркати), спас, супостат, такође, ток, тонути, трава, трепетати, тржиште, ту (овде), туча, убог, убојица, умакати, уморити, умочити, утајити, ујазвити, храмати, хром, худ, хтети, чар, штедар, иза, уже, језа и т. д. Оволико примера ради.

Молитва лежѫща на ложи

Отиди сотоно одъ сихъ дврѣй и отъ сихъ четыръ ѫглъ: сьдѣ тебѣ нѣстъ мѣста ни прилѫстия, сьде Петръ, сьде Павелъ, сьде свѧтое Евангелие, сьде азъ покланявъ сѧ: лещи хощу.

Молитва на войскѫ идѫще.

Владико господи вседржителю, отьче господи Ісоуса Христа, тебѣ молимъ сѧ и теб сѧ кланяемъ. Раба твоего, вѣрнаго царя въ миръ и правьдоу и мѫжъство съхрани. Покьри подъ ногама его вься поганьския брапи, приложи емоу вѣру говѣния и въ страхъ твой. Даждъ емоу мирьная помоишления къ намъ и къ свѧоуоумоу имени твоемоу, и глаголати благая къ срьдьцю его о црькъви твоей и о вьсѣхъ людехъ.

Из синајског псалтира.

Псалмъ давидовъ въ исповѣданий. Въскликнете богоу вьсѧ земльѧ, работайте господю въ веселий, Вънидѣте прѣдо н'ъ въ радости, оувѣдите яко господъ естъ богъ нашь: тъ сътвори ны, а не ми себе; ми же людия его и овьцѧ паствити его. Вънидете вь врата его во исповѣданиихъ, во дворы его во пѣниихъ. Исповѣдайте сѧ емоу хвалите имѧ его, яко благъ господъ, въ вѣкъ милость его и до рода рѣснота его.

Оволико ради љубопитства оних, који би су хтели имати примере синтаксичке везе мисли и употребе падежних облика — наравно, који нису у ове ствари дубље посвећени.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 02596 3508